

BİR TƏLXƏYİN DÜŞÜNCƏLƏRİ

(roman)

Alman dilindən tərcümə edən

Vilayət Hacıyev

Mən Bonna çatanda qaranlıq düşmüşdü. Özümü məcbur eləyib bu dəfəki gəlişimdə beşillik səfərlər zamanı adət halını almış bəzi qeyri-ixtiyari hərəkətlərin: - perronun pilləkənləri ilə aşağı düşməyin, sonra yuxarı qalxmağın, səfər çantasını yerə qoyub bileti göstərməyin, köşkə yaxınlaşıb axşam qəzetlərini almağın, bayıra çıxıb taksiyə əl eləməyin daşını atdım. Düz beş il demək olar ki, hər gün harayasa getmiş, harayasa çatmış, vağzalın pilləkənlərlə aşağı düşmüş, təzədən yuxarı qalxmış, taksilərə əl eləmiş, sürücünün pulunu vermək üçün pencəyimin ciblərini eşələmiş, köşklərdən axşam qəzetləri götürmüş və özümdən asılı olmayaraq həmin hərəkətləri belə dəqiq, belə biganəliklə yerinə yetirdiyim üçün qəlbimin hansı guşəsindəsə bundan ləzzət almışdım. Bu qeyri-ixtiyarilik Mariya katolik dininə etiqad edən Tsüpfnerlə evlənmək xatirinə məni atıb getdiyi gündən daha da artıb, biganəlik çoxalıb. Mənə görə vağzaldan mehmanxanaya, mehmanxanadan vağzala qədər birçə ölçü vahidi vardır ki, o da taksinin sayğacı idi. Vağzaldan oraya gah iki mark, gah üç mark, gah da dörd mark yarım yazırdı...Mariya çıxıb gedəndən sonra tez-tez özümü unudur, vağzalla mehmanxanani dəyişik salır, qapıçının yanında dayanıb əsəbi halda bilet axtarır və ya perronun girəcəyindəki arakəsmədə durmuş məmurdan otağımın nömrəsini soruşurdum. Bəlkə də tale adlanan şey bununla sənətimi, düşdüyüm vəziyyəti mənə bir daha xatırladırdı. Mən təlxəyəm. Rəsmi adım komik aktyordur və heç bir kilsəyə də mənsub deyiləm. İyirmi yeddi yaşım var və göstərdiyim nömrələrdən biri belə

adlanır: gəlməyim və getməyim. Uzun (bəlkə də həddən artıq) bir pantomim hərəkətdir, tamaşaçı axıracan gəlməklə getməyi qarışdırır. Həmin nömrəni qatarda tez-tez təkrar etdiyimdən (o, altı yüzdən çox hərəkətdən ibarətdir və hamısını da əzbər yadda saxlamalıyam) az qala hərdən özüm də səhnədə yaratdığım fantaziyanın qurbanına çevrilir, mehmanxanalardan birinə soxulur, kirmişcə otağıma girib tamaşaya hazırlaşmaq əvəzinə gözlərimlə hərəkət cədvəlini axtarır, onu tapır və qatara gecikməmək üçün pilləkənlərlə aşağı-yuxarı tükürürəm. Xoşbəxtlikdən, mehmanxanaların çoxunda mənə tanıyırlar... Bəzən beş il ərzində adamda elə adətlər yaranır ki, onların qeyri-adiliyi daha heç kəsin diqqətini cəlb etmir. Bundan əlavə, xasiyyətimə yaxşı bələd olan agentim də həmişə çalışır ki, imkan daxilində heç nədən nigarançılığım qalmasın. O, «sənətkar dünyasının kövrəkliyi» adlandırdığı şeyə həddən artıq hörmətlə yanaşır və mən də otağıma girən kimi «xoş əhval-ruhiyyənin nəşəsi»ndə üzümə başlayıram: qəşəng güldandakı zərif çiçəklər mənə gözləyir... paltomu çıxarıb ayaqqabılarımı (ayaqqabıdan lap zəhləm gedir) bir küncə tozlamağa macal tapmamış qəşəng qulluqçu qız qəhvə ilə konyak gətirir, vanna hazırlayır, suya qatdığı yaşıl rəngli məhlulun xoş ətri də adamı lap məst eləyir. Vannaya girib qəzetlərə baxıram. Yalnız əyləncəli yerlərini oxuyuram. Oxuduqlarım yazıların sayı da üçdən az, altıdan çox olmur. Sonra isə kilsə mahnılarını alçaqdan zümzümə etməyə başlayıram. Məktəb illərindən yadımda qalmış xor nəğmələri, dualar, sekvensiyalar... Qatı protestant olan valideynlərim müharibədən sonra dəbə minən dini barışıq siyasətini alqışlayaraq mənə katolik məktəbinə vermişdilər... Əslində, mən dindar deyiləm və heç bir kilsəyə də getmirəm. Dini mahnılardan, dualardan da yalnız müalicə məqsədi ilə istifadə edirəm. Təbiətin bəxş etdiyi iki əzabdan – düşgünlükdən, başağrısından mənə xilas edən yalnız bunlardır. Mariya katoliklərə qoşulandan sonra (onun özü katolik olsa da, mənə elə gəlir ki, «qoşulmaq» sözü burda yerinə düşür) bu ağrılar daha da çoxalıb və indiycən onların qənimi hesab olunan dərmanların də köməyi dəymir.

Ancaq müvəqqəti də olsa təsirli dərman tapmışam: içki...Əslində, yalnız bircə dərman onu həmişəlik müalicə edə bilər ki, onun da adı Mariyadır. O isə məni atıb gedib! İçkiyə qurşanan təlxəyin də sonu gözü qaralıb damdan yıxılan sərxoş dülgərin taleyindən bəzər olar...

Kefli olanda hərəkətlərin heç birini dəqiq yerinə yetirmir və təlxək üçün bağışlanılmaz bir səhvə yol verirəm: öz hərəkətlərimə özüm də gülürəm. Beləliklə də, dəhşətli dərəcədə alçalıram. Ayıq vaxtımda isə səhnəyə çıxmağa qorxuram (çox zaman itələyib çıxarırlar) və bəzi tənqidçilərin də «insan qəlbinin döyüntülərindən xəbər verən dalğınlıq, istehza dolu şən ovqat» adlandırdıqları şey də məni oyuncağa çevirən bumbuz ümitsizlikdən başqa bir şey deyil. Yeri gəlmişkən, çaşanda, öz gerçək dünyama qayıdanda vəziyyət lap pis olur. Çox güman ki, rahiblər də xəyala dalanda bu hala düşürlər. Son günlər Mariya evə daha çox mistik kitablar gətirərdi və yadımdadır ki, «boşluq», «heçlik» kimi sözlər də onlarda çox işlənərdi...

Üç aydı ki, ayıq günüm olmurdu və səhnəyə də həmişə saxta inamla çıxırdım. Ancaq nəticəsi tənbel şagirdin göstərdiyi nəticədən də tez üzə çıxdı. O, heç olmasa, qiymət vərəqini alana qədər özünü aldadır ki, bəlkə yarım il ərzində nəse dəyişmiş olar...Üç həftədən sonra otağımda daha gül olmadı, ikinci ayın yarısından sonra hamamsız otaqlarda qalmağa başladım. Üçüncü ay girəndə isə taksinin sayğacı vağzaldan mehmanxanaya qədər yeddi mark yazdı, halbuki qazancım üç dəfə azalmışdı. Daha konyak deyil, araq gətirirdilər. Daha varyete səhnəsində deyil, qaranlıq zallara toplaşan qəribə-qəribə adamlar qarşısında alaqqaranlıq səhnələrdə çıxış edirdim. İndi nəinki hərəkətlərin dəqiqliyinə fikir vermir, hətta ağıma gələn oyunları çıxarır və ad gününü qeyd etmək üçün yığışan dəmiryolçuları,poçt məmurlarını, kömrükxana işçilərini, katolik dininə etiqad edən evdar qadınları, protestantlığa inanan tibb bacılarını əyləndirirdim. «Müdafiə şurası» adlı köhnə bir nömrənin yadımda qalan yerlərini göstərəndəsə buraxılış gecəsinə yığışmış bundesveer zabitləri

dəqiq bilmirdilər ki, buna gülsünlər, ya ağlasınlar... Dünən də Boxumda gənclər qarşısında Çaplını yamsılayanda qəflətən yıxıldım və bir də ayağa dura bilmədim. Heç kəs fit çalmadı, yalnız mərhəmət dolu bir uğultu eşidildi. Pərdə düşəndən sonra durub taytıya-taytıya səhnədən çıxdım, cır-cındırımı yığışdırdım, elə qrimli-qrimli də qaldığım pansiona qayıtdım. Bir mərəkə də burda qopdu, çünki sahibə taksinin pulunu ödəmək üçün borc vermək istəmədi. Donquldanan sürücü pulun əvəzinə elektrik ülgücümü alandan sonra səsini kəsdi. Ancaq insafılı adam imiş, mənə bir yarımçıq qutu siqaret verdi və iki marka da pul qaytardı. Elə pal-paltarlı da səhərdən səрили qalmış çarpayının üstünə yıxıldım, şüşənin dibində qalan arağı içdim və son aylarda ilk dəfə düşgünlükdən, başağrısından əsər-ələmət hiss eləmədim. Sərxoş idim və sanki dalğalar qoynunda yırğalanırdım. Hərdən mənə elə gəlirdi ki, həyatımın son günlərini məhz belə başa vuracam. İndi bircə qədəh araq üçün əynimdəki köynəyi də çıxarıb verərdim, ancaq alver zamanı başlanacaq çənə-boğazdan çəkinirdim. Dərin yuxuya getdim. Hətta yuxu da gördüm. Gördüm ki, ağır pərdə qalın, yumşaq kəfən kimi üstümə çəkilir, qaranlıqlar qoynunda şirin-şirin uyuyuram. Lakin elə yata-yata, yuxu görə-görə də ayılacağımdan qorxurdum. Yenə üzümdəki qrim, şişib dağa dönmüş dizim, kauçuk məcməyidəki kasıb səhər yeməyi, qəhvədanın böyründəki teleqram...Bunu agentim vurmuşdu: «Koblents və Maynts istəmədi nöqtə Axşam Bonna zəng vuracam nöqtə Tsonerer...»

Sonra burdakı çıxışımı təşkil edən adam zəng vurdu. Özündən öyrənmişdim ki, xristian məktəblərinin birinə rəhbərlik edir.

-Danışan Kostertdir, - dedi. Səsi buz kimi soyuq idi, sanki kiminsə tapşırığı ilə belə danışırdı. – Biz qonorar məsələsini də aydınlaşdırmalıyıq, cənab Şnir.

--Buyurun, - dedim, - bu ki asan məsələdir.

-Doğrudan?

Cavab vermədim. O, təzədən danışmağa başlayanda səsindəki saxta soyuqluq adicə bir sadizmə çevrildi:

-Əvvəllər qiyməti iki yüz marka olan təlxəyə indi yüz marka verməyi qərara almışığı. – Sözüünə qəsdlə ara verdi ki, mən özümdən çıxım. Ancaq dinmədiyimi görüb özünə xas olan kobudluqla sözüünə davam etdi: - Mən faydalı bir təşkilata rəhbərlik edirəm və ona görə də təlxəyə yüz mark bağışlamağa vicdanım yol vermir. İyirmi mark bəsidir. Hətta demək olar ki, çox yaxşı qiymətdir...

Hiss etdim ki, danışmağa ehtiyac yoxdur. Siqaret yandırıb soyumuş qəhvədən bir fincan süzdüm. O, hələ də fırxırırdı:

-Məni eşidirsiniz?

-Hələlik eşidirəm, - deyib susdum.

Susmaq ən yaxşı silahdır. Məktəbdə oxuyan vaxtlar direktorun yanına və ya pedaqoci şuraya çağrılarda da susardım. Qoy bu xristian cənab Kostert xəttin o başında bir az tərləsin. Onsuz da əclafın biri idi, mənə yazığı gəlməzdi. Ancaq özünə tez yazığı gəldi və nəhayət mızıldadı:

-Mənə bir məsləhət verin, cənab Şnir.

-Yaxşı-yaxşı qulaq asın, cənab Kostert,-dedim,-sizə bircə məsləhətim var:taksi tutub vağzala gedin, Bonn qatarında mənim üçün yumşaq vaqona bilet alın, sonra bir şüşə araq götürüb mehmanxanaya gəlin, çaypulunu da əlavə etmək şərti ilə mənim haqq-hesabımı ödəyin, mehmanxanadan vağzala getmək üçün taksi pulunu da konvertə qoyub növbətçiyə verin. Bundan əlavə, xristian vicdanınızın köməyi ilə çamadanımı öz hesabınıza vağzala göndərin. Razısınız?

O, nəyisə hesablayıb boğazını arıtladı və dedi:

-Mən sizə əllicə marka vermək istəyirdim.

-Yaxşı elə isə tramvayla gedin, onda xərciniz əlli markadan da az çıxar. Razısınız?

Yenə ürəyində hesabladı:

-Çamadanı özünüzlə taksidə apara bilməzsiniz?

-Xeyr, dedim,-ayağımı yaralamışam, götürə bilmərəm.

Deyəsən, onun xristian vicdanı oyanmağa başladı:

-Cənab Şnir,-mehribanlıqla dilləndi,- təəssüf ki, mən...

-Yaxşı, yaxşı, cənab Kostert, çox şadam ki, xristian dini üçün əlli dörd-əlli beş marka qənaət edə bildim...

Düyməni basıb dəstəyi cihazın yanına qoydum. Kostert elə adamlardan idi ki, təzədən zəng vurub yastı-yastı danışacaq, zəhləmi tökəcəkdi. Yaxşısı bu idi ki, öz vicdanı ilə tək qalıb istədiyi qədər zarıyaydı... Ürəyim bulandı. Yadımdan çıxıb deməmişəm: təbiət mənə yalnız düşgünlük, başağrısı deyil, həm də demək olar ki, çox qeyri-adi bir istedad da bəxş eləyib: telefonla danışarkən xəttin o başındakı qoxunu duyuram və indi də hiss etdim ki, Kostertdən «Bənövşə» adlı həblərin iyi gəlir... Qalxıb dişlərimi yumalı oldum. Arağın qalanı ilə ağızımı yaxaladım və çətinliklə də olsa, üzumdəki qrimi təmizlədim. Təzədən yerimə uzandım, Mariya, xristianlar, katoliklər barədə düşündüm, gələcəyimi gözlərim önünə gətirdim. Nə vaxtsa qoynunda yırğalanacağım «dalğalar» haqqında da fikirləşdim. Əlli yaşı haqlayan təlxəyin iki cür sonu ola bilər: ya dalğaların qoynu, ya da saray... Saray olacağına inanmırdım və əlliyə çatmaq üçün də iyirmi iki ildən çox həyat yolunu birtəhər başa vurmalı idim. Düzdür, Koblentslə Mayntsdan gələn rədd cavabını Tsonerer «bir nömrəli həyacan siqnalı» adlandıracaq, lakin bu xəbər yadımdan çıxıb haqqında danışmadığım bir xasiyyətimə görə mənə heç təsir eləmədi. Onsuz da hər şeyə biganə idim... Axı Bonnun özündə də «dalğalar» vardı və bir də kim mənim alnıma yazmışdı ki, əlli il yaşayım?! Mariyanı xatırladım: səsi, döşləri, saçları, hərəkətləri, birgə keçirdiyimiz anlar... Onun ərə getmək istədiyi Tsüpfneri də xatırladım. Uşaq vaxtından tanışdıq. Özü də elə yaxın tanışdıq ki, sonralar rastlaşanda heç bilmirdik bir-birimizə «sən» deyək, yoxsa «siz»... Ancaq «sən» də, «siz» də deyəndə pərt olurduq. Buna görə də hər dəfə görüşəndə nə edəcəyimizi bilmirdik... Mariyanın nə üçün məhz ona qoşulduğunu başa düşmürdüm. Eh, bəlkə də Mariyanı heç vaxt «başə düşməmişdim»...

Kostert məni bu xəyallardan ayıranda bərk əsəbiləşdim. Qapını pişik kimi cırmaqlaya-cırmaqlaya dedi:

-Cənab Şnir, məni eşidirsiniz? Bəlkə həkim çağırım?

-Məni rahat buraxın,-deyə qışqırdım. – Konverti qapının arasından içəri atın, evinizə qayıdın.

Konverti qapının ayaq tərəfindən içəri itələdi. Durub onu götürdüm. İçində Boxumdan Bonna qədər ikinci dərəcəli vaqona bilet, taksi pulu vardı. Özü də dəqiq hesablanmışdı: altı mark əlli pfenniç. Elə bilirdim on mark qoyacaq və mən də vağzala çatan kimi yumşaq vaqonun biletini qaytarıb ikinci dərəcəli kupeyə alacağam, təxminən beş mark irəli düşəcəyəm.

-Düz vermişəm?-bayırdan səs gəldi.

-Düzdür,-dedim.- İndisə rədd olub gedin, yoluq xristian cücəsi!

-İcazə verin...

Daha dözə bilmədim:

-Rədd olun!

Bircə anlığa heç nə eşidilmədi, sonra pilləkəndən addım səsləri gəldi. Eh, bu dünyanın adamları öz ulu babalarından həm ağıllı, həm xeyirxah, həm də insaflıdırlar...

Vağzala tramvayla getdim ki, pula qənaət edim, özümə araq, siqaret alım. Onsuz da taksiyə pulum çatmazdı. Sahibə axşam Bonna – Monika Zilvsə vurduğum teleqramın pulunu da aldı. Kostert onu ödəməkdən boyun qaçırmışdı. Teleqramı Koblentsdən rədd cavabı almamışdan əvvəl göndərmişdim. Onlar məni qabaqlamışdılar. Elə buna görə də bir az narahat idim. Yaxşı olardı ki, özüm boyun qaçıraydım, teleqram vuraydım: «Dizim yaralandığı üçün çıxış edə bilməyəcəm». Eybi yox, heç olmasa, Monikaya xəbər göndərə bildim: «Xahiş edirəm, mənzili sabah üçün hazırlayın. Səmimi salamlarla, Hans».

Bonnda hər şey başqa cür idi. Burda heç vaxt səhnəyə çıxmırdım. Bu şəhərdə yaşayırdım və mindiyim taksi də məni mehmanxanaya deyil, evimə gətirirdi. Əslində, «bizi» deməliydim: Mariyanı və məni...Düzdür, evin qapısında növbətçi dayanmırdı və mən də onu vağzal məmuru ilə dəyişik salmırdım, ancaq bununla belə ilin üçcə-dördcə həftəsini burda qaldığımdan bu mənzil mənim üçün mehmanxanadan da yad idi...

Bonn vağzalından çıxanda taksiyə əl eləməkdən özümü güclə saxladım. Buna elə öyrəşmişdim ki, az qala özümü yenə də pis vəziyyətdə qoymuşdum. Axı cibimdə bircə mark pul qalmışdı. Pilləkanda dayanıb açarları yoxladım: bu-evin açarı, bu - mənzilin açarı, bu da – yazı stolunun...Bir açar da yazı stolunun çəkməcəsindəydi: velosipedi zəncirlədiyim açar...Çoxdandır ki, «Açarlar» adlı bir pantomim yaratmaq haqqında düşünürəm. Əlimdə buzdan düzəldilmiş bir topa açar... Nömrə qurtarana qədər də hamısı əriyib gedir...

Deməli, taksiyə verməyə pulum yoxdur. Bəlkə də ömrümdə ilk dəfə taksiyə belə ehtiyacım vardı. Dizim şişmişdi və çətinliklə də olsa taytıya-taytıya vağzal meydanından keçib Postştrasseyə çıxdım. Vağzaldan yaşadığım evə cəmi ikicə dəqiqəlik yoldur, ancaq mənə elə gəldi ki, onun sonu-sonucu yoxdur. Siqaret avtomatlarından birinə söykənil böyük binaya baxdım. Ordakı mənzili mənə babam bağışlamışdı. Bir-birinə söykənmiş yaraşlıq otaqlar, gözoxşayan rənglərə boyanmış eyvanlar...Beşmərtəbəli bina və beş rəngə çalan eyvanlar...Beşinci mərtəbədə – eyvanı pas rəngində olan mənzildə mən yaşayıram.

Bu nədir, yenə səhnədə nömrə göstərirdim?! Açarı qapıya salıram, onun ərimədiyinə heç təəccüblənmirəm, liftin qapısını açıram,beşinci mərtəbənin düyməsini basıram, həzin bir uğultunun qoynunda yuxarı qalxıram. Liftin ensiz pəncərəsindən əvvəlcə pilləkən xanası və ordan da çölə açılan pəncərədən həyətdə günəşə qərq olmuş heykəlin kürəyi, sonra meydan, kilsə görünür...Yenə qaranlıq divar gəlir...Azacıq sonra içəri təzədən işıqlanır və günəşə qərq olmuş heykəlin kürəyi, meydan, kilsə

görünür. Bu, üç dəfə təkrar olunur. Dördüncü dəfədə yalnız meydanla kilsə görünür...Açarı mənzilin qapısına salıram və onun açıldığına da heç təəccüblənmirəm...

Mənzilimdə hər şey pas rəngindədir. Qapılar da, divarlar da, dolablar da. Yalnız əyninə qırmızı-qonur xalat geyinib qara rəngli taxtda əyləşmiş qadın çatmırdı. Əlbəttə, qadın tapmaq olardı, ancaq bircə şey qabağımı kəsirdi: mən təkcə düşgünlükdən, başağrısından, biganəlikdən və bir də telefonla danışarkən iyi duymaq kimi qeyri-adi istedadımdan əzab çəkmirəm; eyni zamanda, ayrı bir dəhşətli dərddə də mübtəla olmuşam: anadangəlmə monoqoqam. Kişilərin müxtəlif qadınlarla gördükləri işi mən yalnız bircə qadınla görə bilirəm. Həmin qadın Mariyadır və o da gedəndən sonra rahib kimi yaşayıram. Ancaq əslində rahib deyiləm. Hətta bir dəfə ağılıma gəlmişdi ki, kəndə gedim, o vaxtlar oxuduğum məktəbin keşişlərindən məsləhət alım. Ancaq o qoçaqların da hamısı insanı poliqamik varlıq hesab edir (elə buna görə də var gücləri ilə təkarvadrılığını müdafiə edirlər). Deməli, məni ağıldan kəm hesab eləyəcəklər və verdikləri məsləhət də bu olacaq ki, uzaq-uzaq ellərə səfərə çıx. Elə bilirlər ki, oralarda məhəbbəti pulla satın almaq olar. Bu xristianlara hərdən lap məəttəl qalırım. Məsələn, elə Kostertin özünə heyran qalmışam...Ancaq katoliklər məni daha mat qoya bilmirlər. Onlara həmişə böyük rəğbət bəsləmişəm. Hətta Mariya məni dörd il bundan əvvəl ilk dəfə «Mütərəqqi katoliklər dərneyi» nə aparandan sonra da fikrimi dəyişmədim... Mariya çalışırdı ki, məni ziyalı katoliklərlə tanış eləsin. Əlbəttə, dilinə gətirməsə də ürəyindən keçirdi ki, nə vaxtsa mən də bu təriqəsi qəbul edim (bu bütün katoliklərin ürəyindən keçir). Ancaq elə ilk dəqiqələrdən dəhşətə gəldim. Həmin günlərdə bir təlxək kimi inkişafımın ən çətin mərhələsini keçirdim. İyirmi iki yaşım hələ tamam olmamışdı və bütün günü məşq edirdim. Həmin gün çox yorulmuşdum, ona görə də dərneyə gedəcəyimizi eşidəndə yaman sevindim. Elə bildim şənlik məclisi qurulacaq, yaxşı yemək-içmək, bəlkə də rəqs olacaq (onda vəziyyətimiz çox ağır idi, nə şərab, nə də yaxşı yemək

tapırdıq). Ancaq verdikləri şərab içiləsi olmadı və mənə elə gəldi ki, cansıxıcı bir professorun sosiologiyadan apardığı seminar məşğələsində oturmuşam. Buna yorucu demək az idi, təməmilə lazımsız, son dərəcə üzücü bir işdi. Əvvəlcə ibadətə başladılar və həmin anda mən əllərimi hara qoyacağımı, üzümü hansı tərəfə döndərəcəyimi bilmədim. Adicə «Ulu əcdadımız», «Müqəddəs Mariya» dualarını oxusalar, dərd yarı olardı (əslində, bunlardan da xoşum gəlmirdi, çünki protestant ailəsində tərbiyə aldığım üçün istədiyim zamanda, istədiyim şəkildə dua etməyə öyrənmişdim). Yox, Kinkelin tərtib etdiyi məramnamə tipli bir mətn seçmişdilər: «...Rica edirik bizi irsən keçənlərə də, yeni yarananlara da eyni cür ədalətli olmağa qadir elə...» və sair və ilaxır...Yalnız bundan sonra gecənin əsas mövzusunə keçdilər: «Yaşadığımız cəmiyyətdə kasıblıq problemi». Həmin axşam həyatımın ən dəhşətli anlarını yaşadım. Heç cürə inana bilmirdim ki, dini söhbətlər belə yorucu olurmuş. Hiss edirdim ki, belə dinə inanmaq çox çətindir. Ölən adamın təzədən zübur etməsi, əbədiyyət...Mariya mənə tez-tez İncildən parçalar oxuyardı... Bunların hamısına inanmaq çox çətin məsələ idi...Hətta sonralar Kirqooru oxudum (təlxək olmağa hazırlaşan adam üçün çox lazımlı mütaliədir!) Çətin olsa da yorucu deyildi. Heç bilmirəm yer üzündə Pikassonun, Kleenin əsərləri həkk olunmuş əl dəsmalları toxuyan var, ya yox...Ancaq həmin axşam mənə elə gəldi ki, bura yığılan mütərəqqi katoliklər Tomas fon Akvinin, Frans fon Assinin, Bonaventuranın və XIII Leonun sözlərindən özləri üçün dizlik toxuyurlar və həmin dizliklər də onların açıq yerini tam örtə bilmir...Çünki buradakıların hamısı (məndən başqa) ayda ən azı min beş yüz mark alırdı. Söhbətləri axırda özlərini də tənqə gətirdi və bir az keçəndən sonra Tsüpfnerdən başqa hamısı abırsız, əttökən lətifələr danışmağa başladı. Bütün bunlar Tsüpfnerə elə pis təsir elədi ki, məndən siqaret istədi. Ömründə ilk dəfə idi ki, papiros çəkirdi. Səriştəsi olmadığı üçün tüstünü ağzına alıb buraxırdı. Hiss etdim ki, sifətini bu tüstünün arxasında gizlədə bildiyi üçün çox sevinir. Kinkel əvvəlcə beş yüz mark məvacib alan bir kişi

haqqındakı lətifəni danışanda sapsarı saralan, titrəyən Mariyanın əvəzinə mən utandım. Guya həmin kişi beş yüz mark alanda yaxşı dolanırmış. Min mark alanda hiss edir ki, vəziyyəti ağırlaşır. İki min mark alanda daha böyük çətinliklərlə üzləşir. Nəhayət, üç min marka alandan sonra hiss edir ki, vəziyyəti düzəlməyə başlayır. O, öz acı təcrübəsindən belə bir müdrik nəticəyə gəlir: «Ayda beş yüz marka qədər məvacib alan adamın vəziyyəti çox yaxşı olur. Beş yüzlə üç min mark arasında məvacib alan adam isə dilənçi kökünə düşür...» Kinkel bununla nə vəziyyətə düşdüyünü hiss etmədi. Əlindəki yoğun siqarı sümürə-sümürə, şərab içə-içə, pendir dilimlərindən yeyə-yeyə, öz danışdıqlarından ləzzət ala - ala xeyli çərənledi. Axırda dərnişin «mənəvi atası» sayılan prelat Zommervild narahat olmağa başladı və söhbətin mövzusunı dəyişdi. Deyəsən, müqəddəs «reaksiya» sözünü dilinə gətirdi və bununla da Kinkeli gözündən vurdu. Kinkel o dəqiqə tələyə düşdü, əsəbiləşdi, on iki min marka alınan maşının dörd min beş yüz marklıq maşından ucuz başa gəlməsi haqda başladığı mühazirəni yarımçıq kəsdi və hətta onu yerli-yersiz göylərə qaldırmağı xoşlayan arvadı da dərindən nəfəs aldı...

3

İlk dəfə özümü mən bu mənzildə müəyyən qədər rahat hiss elədim. İsti, təmiz idi və paltomu çıxarıb asanda, gitaramı dəhlizin bir küncünə qoyanda fikirləşdim ki, şəxsi mənzili olmaq, bəlkə də, özünüaldatmadan başqa heç nə deyil. Mən oturaq adam deyiləm və heç vaxt da olmayacağam. Mariya məndən də betər gəzərgidir. Amma deyəsən, buna son qoymağı qəti qərara alıb. Halbuki əvvəllər mən hardasa bir həftədən çox çıxış edəndə bərk əsəbiləşərdi...

Monika Zilvs həmişə olduğu kimi bu dəfə də teleqramı səmimi qarşılamışdı. Açarı evlər idarəsindən alıb mənzildə yır-yığış eləmiş, stolun üstünə gül qoymuş, soyuducunu cürbəcür yeməklərlə doldurmuşdu. Mətbəxdəki stolun üstündə üyüdülmüş qəhvə, bir şüşə konyak vardı. Qonaq otağındakı stolun üstünə güllərin yanına siqaret və yanan şam

qoyulmuşdu. Monika son dərəcə həssas qızıdır. Amma bu həssaslıq bəzən sentimentallığa çevrilir və o, başdansovdu işlər görür. Məsələn, indi mənim üçün bura qoyduğu şam əldə düzəltmə idi və şübhəsiz ki, «Zövq məsələlərinə baxan katolik cəmiyyəti»nin imtahanından çıxıb bilməzdi. Lakin çox güman ki, tələsikdə başqasını tapa bilməmiş və ya yaxşısı, bahalısı üçün pulu çatmamışdı. Hiss etdim ki, məhz elə bu zövqsüz şama görə qəlbimdə Monika Zilvsə qarşı zərif duyğular oyandı. Amma bu duyğular monoqomiya adlı bədbəxtliyimin sərhədlərini yarıb keçə bilmədi. Katolik cəmiyyətinin digər üzvləri heç vaxt belə zövqsüz, sentimental olmağa cəsarət etməzdilər. Hər halda, nə əxlaq, nə də zövq məsələlərində bu cür zəiflik göstərməzdilər. Mən isə Monikanın istifadə etdiyi ətrin qoxusunu da duydum. Həddən artıq tünd, ona heç yaraşmayan bu ətrin adı, zənnimcə, «Tayqa» idi...

Monikanın qoyduğu siqaretlərdən birini götürüb şamın alovunda yandırdım, mətbəxdəki konyakı gətirdim, telefon kitabçasını dəhlizdən götürdüm və dəstəyi qaldırdım. Monika bu işi də qaydasına salmış, telefonu qoşmuşdu. Dəstəkdən aydın, kəsik zəng səsləri eşidildi, sanki uzaqlarda döyünən bir ürəyin çırpıntısı idi. Bu anda həmin səs mənə dəniz xışıltısından da, dalğaların uğultusundan da, aslanların nərəsindən də xoş gəldi. Onun harasındasa Mariyanın səsi, Leonun səsi, Monikanın səsi gizlənmişdi. Dəstəyi yavaşca yerinə qoydum. İndi yeganə silahım bu telefon idi, tezliklə ona pənah aparacaqdım. Şalvarımın sağ qıçını geydim, sol dizimdəki yaraya baxdım. Lap üzdən sıyrılmışdı, şişi də bir az çəkilmışdi. Qədəhi konyakla doldurub yarıyacan içdim, qalanını da yaranın üstünə tökdüm, taytıya-taytıya mətbəxə qayıtdım, şüşəni soyuducuya qoydum. Yenəcə yadıma düşdü ki, Kostert tapşırıdığım arağı gətirmədi. Yəqin pedaqoci baxımdan rəva bilməmiş və bununla da xristian dini üçün yeddi mark əlli pfenniqə qənaət eləmişdi. Qərara aldım ki, mütləq zəng vurum, qoy həmin pulu göndərsin. O heyvan belə asanlıqla yaxasını məndən qurtara bilməzdi! Pul indi özümə də çox lazım idi! Düz beş il

dalbadal xərclədiyimdən çox qazanmışdım, ancaq hamısı sovrulub getmişdi. Əlbəttə, dizim sağalandan sonra otuz-qırx mark ilə başımı girələyə bilərdim. Fərqi yoxdur, son vaxtlar çıxış etdiyim miskin zallar varyeta səhnəsindən də yaxşı idi. Ancaq əslində, otuz-qırx marka bir gün üçün çox azdır. Mehmanxanada tutduğum otaq balaca olur, məşq eləyəndə gah stola, gah da dolablara ilişirəm. Mənə elə gəlir ki, vannası olan otaq tutmaq hələ zənginlik əlaməti deyil! Əgər səfərə çıxarkən özünə beş çamadan aparırsansa, taksiyə minmək bədxərclik hesab oluna bilməz!

Konyakı soyuducudan götürüb elə şüşədəncə bir qurtum içdim. Yox, mən içki düşgünü deyiləm. Sadəcə olaraq, Mariya çıxıb gedən gündən meylimi spirtli içkilərə salmışam. Əslində, özüm də pul qıtlığına öyrəşməmişdim. İndi cibimdə birçə mark qaldığından və gələcək üçün də ayrı ümid yerim olmadığından bərk əsəbiləşdim. Yeganə satılmalı bir şey vardı ki, o da velosiped idi. Ancaq təzədən küçələrdə fokus göstərib pul qazanmaq fikrinə düşsəm o da kara gələrdi. Hər halda, taksi puluna, tramvay puluna qənaət edərdim. Qaldığım mənzili də bir şərtlə almışdım ki, onu heç vaxt satmayım, kirayə verməyim. Eh, varlı adamların bəxşişi bundan artıq olmazdı ki! Hardasa mütləq bir ilişəcək yeri qoymalıdırlar! Özümü ələ alıb konyakı yerinə qoydum, qonaq otağına keçib telefon kitabçasını açdım.

4

Mən özüm Bonnda doğulmuşam və şəhərdə də çoxlu tanışım var. Qohumlarım, dostlarım, məktəb yoldaşlarım...Validəymlərim də burada yaşayır. Tsüpfnerin məsləhətilə katolikliyi qəbul etmiş qardaşım Leo da bu şəhərdə ilahiyyat fakültəsində oxuyur. Deyəsən, başqa yol yoxdur, pul məsələsini qaydaya salmaq üçün valideymlərimlə görüşəsi olacağam. Bəlkə də bu işi vəkilə tapşırıdım, hələ bilmirəm... Bacım Henriettenin ölümündən sonra ata-anamdan təmamilə üz döndərmişəm. O, on yeddi il bundan əvvəl ölüb. Müharibə qurtaran ili on altı yaşındaydı. Çox qəşəng, sarışın bir qız

idi, Bonnla Remaqen arasında ən yaxşı tennisçi hesab olunurdu. Onda belə bir qayda vardı ki, gənc qızlar gərək könüllü surətdə zenitçi dəstəsinə yazılıydılar. Henriette də 1945-ci ilin fevralında getdi. Hər şey elə tez, elə qəfil baş verdi ki, heçcə nə anlamadım. Onda məktəbdən qayıdırdım. Kölnştrasseyə çatanda gördüm ki, Henriette Bonna tərəf gedən tramvayda oturub. Mənə əl eləyib güldü. Mən də güldüm. Çiyində balaca arxa çantası, başında isə qəşəng, tünd mavi rəngli şlyapa vardı. Xəz yaxalıklı, qalın mavi qış paltosunu geyinmişdi. Mən onu heç vaxt şlyapada görməmişdim. Şlyapadan xoşu gəlmirdi, çünki onu tamam başqa görkəmə salırdı. İndi də qıza deyil, gənc qadına oxşayırdı. Elə bildim, yenə ekskursiyaya gedir. Düzdür, belə vaxtda ekskursiyaya getmək gülünc çıxırdı, ancaq məktəbdən hər şey gözləmək olardı. Hətta hava hücumundan qaçıb zirzəmidə gizlənəndə də, bayırda toplar guruldayanda da bizə üçmərtəbəli tənlik öyrətməyə çalışırdılar. Müəllimimiz Brül özünün dediyi kimi bizə «dini və milli» mahnılar oxuyurdu. «Şan-şöhrətli ev», «Günəş şərqdən doğur» adlı nəğmələri də buraya aid edirdi. Gecələr hərdən sakitlik olurdu və biz həmin andan küçədən dəstə ilə keçənlərin addım səslərini eşidirdik. İtaliyalı hərbi əsirlər (italyanların indi nə üçün müttəfiqimiz olmadığının, əsir kimi bizdə işlədiyinin səbəbini məktəbdə demişdilər. Ancaq bununla belə, niyə belə olduğunu mən hələ də başa düşə bilmirəm), ruslar, qadınlar, alman əsgərləri...Bu addım səsləri bütün gecəni eşidilirdi. Heç kəs də nə olduğunu bilmirdi.

Henriette doğrudan da məktəblə ekskursiyaya gedənə oxşayırdı. Onlardan nə desən gözləmək olardı. Hərdən həyacan siqnalları ara verəndə sinifdə otururduq və pəncərədən atəş səsləri eşidirdik. Qorxa-qorxa o tərəfə baxanda müəllimimiz Brül soruşurdu:

-Bilirsiniz nə olub?

Sonralar öyrəndik: meşədə hansı fərarinisə güllələyirmişlər.

Brül həmişə deyirdi:

-Bizim müqəddəs alman torpağını amerikalı yankilərdən qorumaqdan boyun qaçıranların axırı belə olacaq. (Bu yaxınlarda ona təzədən rast gəldim. Qocalıb, saçları ağarıb. Pedaqoci akademiyanın professorudur. Hamı onu «igid siyasi keçmiş olan» adam hesab eləyir, çünki faşist partiyasının üzvi olmayıb!)

Tramvay tərپənəndə Henriyyəyə bir də əl elədim, sonra bağdan keçib evimizə gəldim. Leo da, ata-anam da nahar stolunun arxasında oturmuşdular. Əvvəlcə gicitikan şorbası, sonra kartoflu sous, axırda da hərəyə bir alma gətirdilər. Çərəz yeyərkən anamdan Henriyyənin haraya ekskursiyaya getdiyini soruşdum. Onun dodaqları qaçdı:

-Ekskursiyaya bax! Zenitçi dəstəsinə yazılmaq üçün Bonna getdi...Almanı elə soymazlar, hamısını qabıqda aparırsan...Bax, oğlum, - deyə o, mənim boşqabımdakı qabıqları götürüb onların içini qazıdı,öz qənaətçilliyini nümayiş etdirirmiş kimi bıçağın üstündəki napnazik dilimcikləri ağzına apardı. Atama baxdım. O, nə başını qaldırdı, nə də dindi. Leo da susdu. Təzədən anamın üzünə baxanda o dilləndi:

-Özün də gələcəkdə başa düşəcəksən ki, amerikalı yankiləri müqəddəs alman torpağından qovmaq üçün hamı əlindən gələni etməlidir.

Bu sözləri deyib üzümə baxdı, mən özümü itirdim. Sonra da həmin baxışlarla Leonu süzdü və onda mənə elə gəldi ki, ikimizi də of demədən amerikalı yankilərlə döyüşə göndərər.

-Bizim müqəddəs alman torpağımız... - O, sözünə davam etdi. – Ayfele qədər gəlib çıxıblar...

Gülmək istədim, ancaq qəhər məni boğdu, əlimdəki bıçağı tullayıb öz otağıma qaçdım. Yaman qorxurdum. Nə üçün qorxduğumu bilir, ancaq sözlə ifadə etməyi bacarmırdım. O lənətə gəlmiş alma qabığı yadıma düşəndə lap dəli oldum. Bağımızda kirli qarın örtüyü alman torpağına, Reyn çayına, salxım söyüdlərin başı üzərindən «Yeddi dağ»a baxdım və bütün bu mənərə mənə çox mənasız göründü. Bir neçə gün bundan əvvəl həmin «amerikalı yankilər»i görmüşdüm. Onları yük maşınında

Venusberqdən Bonna – toplanış məntəqəsinə gətirmişdilər. Cavan idilər, qorxurdular, soyuqdan titrəyirdilər. Nədənsə mən «yanki» sözünü eşidəndə italyanları təsəvvürümə gətirirdim. Onlar amerikalılardan bərk üşüyürdülər, çox yorğun görünürdülər, çox qorxurdular...

Çarpayımın yanındakı kətillə bir təpik vurdum. Yıxılmadığını görüb birini də ilişdirdim. Axır ki aşdı və tumbanın üstündəki gecə lampasını çilik-çilik elədi. Mavi şlyapa qoymuş Hanriette...Çiyində də çanta...O, bir daha qayıtmadı və bu günəcən də harda dəfn olunduğunu bilmirik. Müharibə qurtarandan sonra bir nəfər gəlib dedi ki, «Leverkuzen ətrafında həlak olub»...

Müqəddəs alman torpağına göstərilən bu qayğı mənə çox gülünc görünür. Ən çox da onun qoynundakı kömür mədənlərinin xeyli hissəsinin iki nəsildən bəri mənim valideynlərimin əlində olduğunu fikirləşəndə...Düz yetmiş ildir ki, Şnirlər ailəsi onun bağırını deşik-deşik eləyir və müqəddəs alman torpağı da buna dözür. Kəndlər, meşələr, qəsrlər ekvatorların mancanaqları altında Yerexona divarları kimi uçub-dağılır...

Yalnız bir neçə gün keçəndən sonra «amerikalı yankilər» sözünün məşhur ixtiraçısının kim olduğunu öyrəndim. Sən demə, özümün «Yunqfolk» təşkilatındakı «Füerer»im – on dörd yaşlı Herbert Kalik imiş! Anam onda böyük bir ürəkəçliyi ilə bağıımızı onun ixtiyarına vermişdi ki, bizə əl qumbarası ilə tankları necə partlatmağı öyrətsin. Səkkiz yaşlı qardaşım Leo da bizimlə bir yerdə «dərs keçirdi» Bir dəfə gördüm ki, çiyində yalançı qumbara ilə dolu torba tennis meydançasından keçir. Sifətində yalnız balaca uşaqlara xas olan bir ciddilik vardı. Onu saxlayıb soruşdum:

-Sən burda neyləyirsən?

O, dəhşətli bir ciddiliklə cavab verdi:

-«Vervolf»a¹ yazılacam. Bəs sən yazılmayacaqsan?

-Əlbəttə yazılacam, - deyə onunla birlikdə nişangaha tərəf getdim.

Herbert Kalik orda uşaqlara uzaq Sleziyada üç rus tankını partlatdığı üçün l

dərəcəli Dəmir Xaç ordeni almış on yaşlı bir oğlandan danışdı. Kimsə həmin qəhrəmanın adını soruşanda dedim:

-Rübetsaal!²

Herbert Kalik sapsarı saraldı:

-Əclaf! Satqın!

Əyilib yerdən bir xıçma qum götürdüm və onun üzünə atdım. Uşaqların hamısı üstümə töküldü. Yalnız Leo qarışmadı. Ağlasa da, mənə qəhmar çıxmadı.

1

Qorxudan qışqırdım:

-Nasist donuzu!

Bu sözləri dəmiryolu keçidindəki şlaqbaumun üstündə oxumuşdum. Nə demək olduğunu bilməsəm də hiss etdim ki, lap yerinə düşdü. Herbert Kalik o dəqiqə dalaşmağı buraxıb rəsmi görkəm aldı. Məni «həbs etdi», meşinlərdən, yolgöstəricilərindən yer düzəldib ora saldı. Sonra haray çəkib valideynlərimi, Brül müəllimimi və bir nəfər də partiya nümayəndəsini çağırırdı. Hirsimdən qışqırır, meşinləri təpikləyir, keşiyimi çəkən oğlanları söyürdüm:

-Nasist donuzları!

Bir saatdan sonra dindirmək üçün məni sürüyüb bizim qonaq otağına saldılar. Brül müəllimi heç saxlamaq olmurdu:

-Yerlə yeksan etmək lazımdır! Yerlə yeksan etmək lazımdır!Hələ bu günə qədər də bilmirəm ki, məni fiziki cəhətdən,yoxsa necə deyərlər, mənəvi cəhətdən yerlə yeksan etdirmək istəyirdi. Yaxın zamanlarda Pedaqoci Akademiyaya məktub yazacam və xahiş edəcəm ki, tarixi həqiqət naminə bu sözlərin mənasını izah eləsin. Partiyanın nümayəndəsi – yerli təşkilat rəhbərinin müavini Lövenek özünü çox ağıllı apardı. Təkrar-təkrar dedi:

---

¹ Эянъярин мцдафия дястяси

² Алман набылларынын популяр гящряманы

-Nəzərə alın ki, oğlan hələ on bir yaşına çatmayıb.

Bu sözlərdən sonra bir az sakitləşib hətta onun «Belə sözləri haradan bilirsən?» sualına da cavab verdim:

-Annaberqştrassedəki şlaqbaumun üstündə oxumuşam.

-Bəlkə kimsə deyib? Yoxsa kimdənsə eşidibsən? Şifahi şəkildə?

-Xeyr!

-Uşaq nə danışdığını bilmir,- deyə atam əlini çiynimə qoydu. Brül ona sərt bir nəzər salıb qorxa-qorxa Herbert Kalikə tərəf baxdı. Çox güman ki, atamın bu hərəkəti açıq himayədarlıq kimi qiymətləndirildi. Anam ağlaya-ağlaya mehriban, səfeh bir səslə dedi:

-Uşaq nə danışdığını bilmir...nə elədiyini bilmir...Yoxsa onu oğulluqdan çıxarardım...

-Çıxar! – dedim.

Bütün bunların hamısı bizim nəhəng palıd ağacından hazırlanmış dəbdəbəli, pardaxlı mebellə, nəhəng şüşəli kitab şkafları ilə bəzədilmiş qonaq otağında baş verirdi. Divarlarına enli palıd rəfləri vurulmuş və onların da üstünə babamın ovladığı heyvanların buynuzları, sümükləri, bakallar düzülmüşdü. Bizdən təxminən iyirmi kilometr aralı olan Ayfeldən topların gurultusu, hətta hərdən avtomat güllələrinin vıyılması eşidilirdi. Əsl fanatik görkəmi almış sarıbənz Kalikin rəngi avazıymışdı. O, sanki prokuror rolunu oynayır, əlini servanta döyə-döyə tələb edirdi:

-Amansız olmaq lazımdır! Amansız olmaq lazımdır! Yumşalmaq olmaz!

Hökm çıxarıldı ki, Herbertin nəzarəti altında bağımızda tank keçməmək üçün quyu qazım. Günortadan sonra Şnirlər ailəsinin ənənəsini davam etdirərək alman torpağını qazmağa başladım. Ancaq Şnirlər ailəsinin ənənəsini pozaraq öz əlimlə qazırdım. Həmin quyunu babamın sevimli qızılgüllərinin ləkində – gözəl Apollonun büstünün surəti qoyulan yerdə qazmağa başladım. Mərmər büstün yıxılacağı anın sevincini əvvəlcədən duya-duya həvəslə işləyirdim. Ancaq sən demə, vaxtından

əvvəl sevinirmişəm. Onu Georq adlı balaca, çopur bir oğlan uçurdu. Əlindəki qumbaranı təsadüfən partladıb özünü də, Apollonu da göyə sovurdu. Herbert Kalik bu bədbəxt hadisəni lap qısaca şərh etdi:

- Xoşbəxtlikdən Georq yetim idi...

5

Zəng edəcəyim adamların nömrələrini kitabçadan seçib yazdım. Sol tərəfdə pul qopara biləcəyim adamların adını sıra ilə qeyd elədim: Karl Emonds, Haynrix Beelen. İkisi də məktəb yoldaşım idi. Birincisi ilahiyyat fakültəsini bitirmişdi, indi gimnaziyada müəllim işləyirdi. İkincisi isə keşiş köməkçisi idi. Sonra da atamın məşuqəsi Bela Bronzenin adı gəlirdi. Sağ tərəfdəse lap son ayaqda müraciət edəcəyim adamları yazdım: valideynlərim, Leo (ondan həmişə istəyə bilərdim, ancaq heç vaxt pulu olmur, əlinə düşəni paylayır) və bir də dərnək üzvləri Kinkel, Fredeboyl, Blothert, Zommervild. Bu sıraların arasında isə Monika Zilvsin adını yazdım, özünü də qəşəng bir haşiyəyə aldım. Gərək Karl Emondsa teleqram vuram ki, mənə zəng eləsin, çünki telefonu yoxdur. Məndən olsa, əvvəlcə Monika Zilvsə zəng eləyərdim, ancaq indi onu axıra saxlamalıyam...Monika ilə münasibətimiz elə bir həddə çatıb ki, onu pis vəziyyətdə qoymaq mənim tərəfimdən həm fiziki, həm də metafiziki təhqir olardı. Bu məsələdə vəziyyətim doğurdan da çıxılmaz idi. Mariya özünün dediyi kimi «metafiziki qorxusu»na görə məni atıb getdiyi gündən qeyri-ixtiyari öz təbiətimə uyğun olaraq monoqam həyat sürürəm. Əslində, Boxumda da qəsdlə yığılıb dizimi yaraladım ki, yenicə başladığım qastrolu yarımçıq qoyub Bonna qayıdım. Mariyanın oxuduğu dini kitablarda səhvən «bioloci tələbat» adlandırılan şey mənə getdikcə daha çox əziyyət verirdi. Monikanı o qədər sevirdim ki, qadına qarşı olan tələbatımı onunla ödəyə bilməzdim. Dini kitablarda «qadına qarşı tələbat» yazılısaydı, şübhəsiz ki, kobud çıxardı, ancaq hər halda, «bioloci tələbat»dan yaxşı səslənərdi. Mariyanın mənimlə gördüyü işi indi Tsüpfnerlə görəcəyini təsəvvürümə

gətirəndə təbiətimdəki sentimentallıq ümitsizliyə çevrilir. Uzun tərəddüddən sonra Tsüpfnerin nömrəsini də tapdım və onun adını pul qopara bilməyəcəyim adamların siyahısına əlavə elədim. Ancaq Mariya pul verərdi. Nəyi varsa hamısını verərdi. Hətta gəlib kömək də eləyərdi. Son vaxtlar başıma nələr gəldiyindən xəbər tutsaydı, heç dayanmazdı. Amma bir iş də vardı ki, tək gəlməzdi. Altı il az vaxt deyil...Hər halda onun yeri Tsüpfnerin evi ola bilməz! Tsüpfnerlə bir stolun arxasında oturub nahar edə bilməz, onunla bir yastığa baş qoya bilməz! «Mübarizə» sözü mənim təsəvvürümdə həmişə «cismani döyüş» olsa da, onun uğrunda mübarizə aparmağa hazır idim. Ancaq Tsüpfnerlə yumruq davasına çıxmaq gülünc işdi...Mariya mənim nəzərimdə anam kimi ölüb getməmişdi. Mənə elə gəlir ki, protestantların, katoliklərin düşündükləri kimi olmasa da yaşaya-yaşaya ölmək, ölə-ölə də yaşamaq olar. Məsələn, mənim nəzərimdə özünü qumbara ilə tikə-tikə eləmiş Georq hələ sağdır, anam isə ölü. Balaca çəmənlikdə Apollonun büstü önündə dayanmış o çopur, pampaq oğlan heç vaxt gözlərim önündən çəkilmir, Herbert Kalikin çığirtısı qulaqlarımdan getmir: «Elə yox! Elə yox!» Sonra bir neçə partlayış eşidilir, qışqırtı səsi azalır və nəhayət, Kalik deyir: «Xoşbəxtlikdən, Georq yetim idi!»...Yarım saatdan sonra bizim qonaq otağında-bayaq mənə məhkəmə qurduqları yerdə şam yeməyinə yığışanda anam Leoya dedi:

-Böyüyəndə sən bu işi o səfeh oğlandan yaxşı görəcəksən, elə deyilmi?

Leo başını tərpətdi. Atam mənim üzümə baxdı və on yaşlı oğlunun gözlərində təsəlliverici heç nə tapa bilmədi...

Anam artıq neçə ildir ki, «İrqi ziddiyyətləri barışdırma cəmiyyəti» mərkəzi komitəsinin prezidentidir. Tez-tez Anne Frank muzeyinə gedir, hətta hərdən Amerikaya səfərə çıxır, ordakı qadın klublarında öz həlim, mehriban səsi ilə alman gənclərinin keçirdiyi peşmançılıq hisləri barədə nitqlər söyləyir. Çox güman ki, Henriette ilə vidalaşarkən də elə həmin səslə «Uğur olsun, qızım!» demişdi. Anamın səsini telefonda istədiyim vaxt

eşidə bilirəm. Henriettenin səsini isə heç vaxt eşidə bilməyəcəm! Son dərəcə boğuş səsi, ancaq cingiltili gülüşü vardı. Bir dəfə tennis oynayarkən raket əlindən düşdü. Meydançanın ortasındaca dayanıb fikirli-fikirli göylərə baxdı...Bir dəfə də nahar edərkən əlindəki qaşığı şorbanın içinə saldı. Anam içini çəkdi, paltarına, süfrəyə ləkə saldığı üçün onu danladı. Henriette deyilənlərin heç birini eşitmədi. Özünə gələn kimi qaşığı ordan götürdü, əl dəsmalı ilə silib təzədən yeməyə başladı. Üçüncü dəfə sobanın yanında oturub kart oynayarkən bu hala düşəndə anam onun üstünə qışqırdı:

-Yenə xəyala daldın?!

Henriette onun üzünə baxıb astadan dedi:

-Nə oldu ki?! Oynamağa həvəsim yoxdur, neyləyim...

Bu sözləri deyib əlindəki kartları ocağa atdı. Anam əli yana-yana ürək yeddilikdən başqa onların hamısını çıxardı. Həmin gündən sonra kart oynayanda anam özünü heç bir olmamış kimi göstərsə də həmişə Henrietteni xatırladıq. Anam məkrli adam deyil. Amma həddən artıq səfeh və qəəətcildir. Bizi təzə kart almağa qoymadı və mənə həmişə elə gəldi ki, yanmış ürək yeddilik hələ də oyundadır, anam da kartı yerə düzəndə hər dəfə ona toxunur, ancaq heç nəyi xatırlamır. Böyük bir məmnuniyyətlə Henrietteyə zəng vurardım, amma neyləyim din xadimləri bunun üçün xüsusi cihaz kəşf etməyiblər. Valideynlərimin heç vaxt yadda saxlaya bilmədiyim telefon nömrəsini kitabdan axtarıb tapdım: Şnir Alfons, fəxri doktor, baş direktor. «Fəxri doktor» mənim üçün təzə idi. Nömrəni yığa-yığa xəyalən evimizə getdim: Koblentserştrasse ilə üzüəşığı düşdüm sonra sola –Reynə tərəf döndüm. Piyada bircə saatlıq yol idi...Dəstəkdən qulluqçu qızın səsi eşidildi:

-Doktor Şnirin evi eşidir.

-Frau Şniri olar?

-Danışan kimdir?

Şnirdir, -dedim, - Hans...Həmin xanımın doğmaca oğlu.

Qız udqunub bir anlığa fikrə getdi və yeddi kilometrlik xəttin bu başında hiss etdim ki, o tərəddüd içindədir. Yeri gəlmişkən, qızdan xoş ətir iyi gəlirdi. Sabun ətri və bir az da yenicə çəkilməmiş dirnaq lakının qoxusu...Çox güman ki, mənim bu dünyada varlığımdan xəbərdardı, ancaq bəmədə dəqiq göstəriş almamışdı. Ola bilsin ki, bəzi uydurma şaiyələr də eşitmişdi: adamayovuşmazdır, araqarışdırandır...

-Zarafat olmadığına inanım? – nəhayət onun səsi eşidildi.

-İnana bilərsiniz,-dedim. – Lazımdırsa, anamın bəzi əlamətlərini də deyə bilərəm. Alt çənəsinin sol tərəfində xalı var. Ziyildir...

-Yaxşı, -deyə qız gülüb xətti birləşdirdi.

Evimizdəki telefon sistemi çox mürəkkəbdir. Yalnız atamın üç telefonu var. Qırmızı aparat kömür mədənləri, qarası isə birca ilə danışmaq üçündür. Ağı ilə şəxsi söhbətlər edir. Anamınsa ikicə telefonu var: qara aparat «İrqi ziddiyyətləri barışdırma cəmiyyəti»nin mərkəzi komitəsi, ağ isə şəxsi söhbətlər üçündür. Onun özünün bankda altıreqəmli «mədaxil-məxaric» hesabı olsa da, birinci telefonla gedən danışmaların haqqını (əlbəttə, Amsterdama və başqa şəhərlərə edilən səfərlərin xərcini də) mərkəzi komitə ödəyir. Qız xətti səhv caladığı üçün anam qara cihazın dəstəyini götürüb rəsmi səsle:

-«İrqi ziddiyyətləri barışdırma cəmiyyəti»nin mərkəzi komitəsi eşidir, - dedi.

Nitqim tutuldu. Əgər desəydi ki, «Frau Şnir eşidir» onda bəlkə də belə başlayardım: «Danışan Hansdır! Necəsən, ana?» Ancaq bunun əvəzində dedim:

-Danışan «Amerikalı yankilər cəmiyyəti» mərkəzi komitəsinin səyyar nümayəndəsidir. Xahiş edirəm, məni qızınızla calaşdırın...

Dediyim sözlərdən özüm də qorxdum. Anam içini çəkdi və köksünü elə ötürdü ki, onun əməlli-başlı qocaldığını hiss etdim.

-Deyəsən, o hadisəni heç cür unuda bilmirsən, eləmi?

Mən də kövrəldim və alçaqdan dedim:

-Unutmaq?! Unutmaliyam, ana?

O susdu. Yalnız qocalara xas olan zəif bir sızıltı eşitdim və əməlli-başlı qorxdum. Beş ildir ki, onu görmürdüm. Yaşı altmışı keçmiş olardı. Qəflətən inanmağa başladım ki, o, doğrudan da məni Henriette ilə calaşdırı bilər. Axı həmişə deyir ki, istəsə «allahın özünə də zəng vurur». Əlbəttə, zarafat eləyir. Bu gün çox adam partiya, universitet, televiziya mərkəzi, xarici işlər nazirliyi ilə əlaqəsindən belə danışır...

Henriettenin səsini yaman eşitmək istəyirəm...Eybi yox, qoy yenə «heç nə», «tfu» desin. Bu sözlər onun dilində heç vaxt kobud səslənmirdi. Şnitsler qızın «mistik istedadı»ndan danışanda həmin sözlər çox gözəl səslənirdi, adi sözlərdən heç fərqlənmirdi (o yaramaz Şnitsler yazıçı idi, müharibə vaxtı ailəsi ilə bizdə yaşayırdı. Henriette xəyala dalanda həmişə qızın «mistik istedadı»ndan danışdı. Henriette də sadəcə olaraq «tfu» deyirdi). Əlbəttə, o, başqa sözlər də deyə bilərdi. Məsələn, «mən o səfeh Folenaxı bu gün də uddum». Və ya fransızca danışdı: «La Condition du Monsieur le Comest Parfaite¹». Hərdən ev tapşırıqlarını yazmaqda mənə kömək edərdi. Həmişə də gülərdik ki, başqasının dərslərini yaxşı bilir, özününkünü isə pis...

Ancaq onun əvəzinə qocalmış anamın kövrək səsini eşitdim və soruşdum:

-Atam necədir?

-Ah, qocalıb...Qocalıb, müdrikləşib...

-Bəs Leo?

-Yaman çalışır. Elə hey məşğuldur...Deyirlər, gələcəkdə çox yaxşı din xadimi olacaq.

-İlahi, -dedim,-niyə məhz Leo gələcəkdə din xadimi olmalıdır?

--O bu qərara gələndə bizim üçün də çətin oldu. Ancaq sən saydığını say, gör fələk nə sayır.

Anam zorla da olsa əvvəlki səsi ilə danışmağa başladı. Həmin anda hələ də bizə gəlib-gedən Şnitsleri soruşmaq istədim. O vaxtlar

«avropalıların böyüklüyü»ndən, «germanların özünə güvənməsi»ndən odlu-odlu danışan cılız Şnitsler indi ətə-qana dolmuş yaraşığı bir cənab olmuşdu. Sonralar marağ xatirinə onun romanlarından birini oxudum. «Fransız məhəbbəti»ni...Adı çox şey vəd eləsə də özü cansıxıcı idi. Romanın ən böyük məziyyəti ondan ibarət idi ki, baş

2

qəhrəmanları – əsir düşmüş fransız leytenantı sarışın, vurulduğu Mozelli alman

qızı isə qarayanızdı. Henriette hər dəfə-mənə elə gəlir ikicə dəfə belə oldu - «tfu»

deyəndə Şnitsler diksinir və iddia edirdi ki, «mistik istedad» adamı bəzən ağzından pis söz qaçıрмаğa məcbur edir...(ancaq Henriette bu sözü məcburən demir, özü də yazıçının iddia etdiyi kimi qeyri-ixtiyari ağzından qaçırmır, sadəcə olaraq astadan deyirdi). Bunu sübut etmək üçün də gedib Qörresin beşcildlik «Xristian mistikası»nı gətirirdi. Əlbəttə, onun romanında hadisələr çox incə təsvir olunurdu. Məsələn, yazırdı ki, «sevgililərin bir-birinin sağlığına qaldırdıqları fransız badələrinin cingiltisi billur səsi kimi poetikdir...» Roman onların gizləncə evlənməsi ilə bitirdi. Məhz elə bu evlənmə səhnəsi Şnitsleri Reyxin yazıçılar palatasının qəzəbinə düçar elədi, təxminən on ay çap üzünə həsrət qaldı. Amerikalılar onu «müqavimət hərəkatının iştirakçısı» kimi çox yaxşı qarşıladılar və mədəniyyət şöbəsində işə götürdülər. İndi Bonnda şellənə-şellənə gəzir və imkan tapan kimi də deyir: nasistlər məni yazmağa qoymurdular. Belə ikiüzlülərə öz müsahibini inandırmaq üçün yalan danışmaq lazım gəlmir. Əslində, anamı da o məcbur elədi ki, bizi nasistlərin sərəncamına versin. Məni «Yunqfolk»a, Henrietteni də «Alman qızları ittifaqı»na...

«-...Mərhəmətli xanım,biz bu ağır günlərdə birgə mübarizə aparmalı, birgə oturub-durmalı, birgə əzab çəkməliyik, - atamın siqarlarından birini götürüb çəkə-çəkə sobanın qarşısında necə dayandığı hələ də gözlərimin

---

¹ тьянаб графын шярти яладыр

önündən çəkilmir,-...Qurbanı olduğum bəzi ədalətsizliklər mənim qəti, aydın inamımı sındıra bilməz... -Həmin anda səsi doğrudan da titrəyirdi. - ...Bizim nicat yolumuz yalnız Fürerin əlindədir...»

Bu sözlərdən bircə gün sonra amerikalılar Bonnu tutdular...

-Bəs Şnitsler necədir, ana?

-Əntiqə! Xarici İşlər Nazirliyində onsuz keçinə bilmirlər.

Əlbəttə, anam hər şeyi unutmuşdu. Ancaq təəccüblü idi ki, «Amerikalı yankilər» sözü ona hələ də nəyisə xatırladırdı. Artıq onunla belə danışdığımıza peşman deyildim.

-Bəs babam necədir?

--Lap əntiqə! Kefindən qalmır. Tezliklə doxsan illiyini qeyd edəcək. Onun belə qalması mənim üçün hələ də tapmacadır.

-Bunun cavabı çox sadədir, - dedim. –keçmişin kişilərinə nə xatirələr, nə də vicdan əzabı təsir eləmir. İndi evdədir?

-Yox, altı həftəliyə İskaya gedib.

Hər ikimiz susduq. Hiss edirdim ki, səsim daha sözümə baxmır. Anam isə özünü təmamilə ələ ala bilmişdi.

-Niyə zəng vurduğunu bilərəm... Eşitdiyimə görə vəziyyətin yenə pisdır. Deyirlər, işin düz gətirmir...

-Doğrudan? Yəqin qorxursan ki, sizdən pul istəyəyəm. Qorxma, ana. Onsuz da heç nə verən deyilsiniz. Məhkəmə yolu ilə alacam. Mənə indi pul çox lazımdır. Amerikaya getmək istəyəyəm. Bir nəfər yaxşı iş yeri söz verib. Yeri gəlmişkən, «amerikalı yanki»dir...Ancaq çalışacağam ki, aramızda irqi ziddiyyət yaranmasın.

Hiss etdim ki, daha ağlamaq fikrində deyil. Mən dəstəyi asana qədər hansı prinsiplənsə danışmağa başladı. Həmişə olduğu kimi bu dəfə də ondan ətir iyi gəlmirdi. Onun həyat prinsiplərindən biri də bu idi: «Yüksək cəmiyyətin xanımından ətir iyi gəlməməlidir!» Bəlkə də elə buna görə atam özünə qəşəng bir məşuqə tapmışdı. Düzdür, o da heç vaxt ətirlənmişdi, ancaq görünüşündən həmişə xoş ətir yayılırdı...

Əlimə keçən yastıqları başımın altına yığdım, yaralı qıçımı bir az yuxarı tutdum, telefonu yaxın çəkdim. Yenə ürəyimdən keçdi ki, durub mətbəxə gedəm, soyuducunu açam, ordakı konyakı götürəm...

«İşin düz gətirmir» kəlmələri anamın dilində çox məkrli səsləndi. Hətta sevindiyini gizlətməyə də çalışmadı. Mən də sadələşməklə fikirləşirdim ki, başıma gələnləri Bonnda heç kəs bilməz. Əgər anam bilirdisə, deməli, atamın da xəbəri vardı. O da Leoya demiş olardı. Öz növbəsində, Leo da Tsüpfnerə, Tsüpfner də bütün dərnək üzvlərinə, Mariyaya...çatdırmış olardı. Mariya məndən çox əzab çəkəcək. İçkinin daşını ata bilsəm agentim Tsonererin dediyi kimi «orta səviyyədən xeyli yuxarıda olan mərhələyə çata bilərdim. Omrümün qalan iyirmi iki ilini «dalğalar qoynuna» çatdırmaq üçün bu bəs eləyərdi. Tsonerər məndəki «böyük sənətkarlıq imkanları»nı həmişə yüksək qiymətləndirir. Sənətkarlıq məsələlərindən başı çıxır və yaxşı bilir ki, mən otuz-qırx mark ilə hələ iyirmi il də keçinərəm. Mariya isə başqa cür fikirləşir. Mənim «sənət aləmindəki uğursuzluğum», özümə o qədər də dəhşətli görünməyən acınacaqlı vəziyyətim onu xeyli kədərləndirəcək. Qıraqdən baxana-əslində, bu dünyada hamı bir-birinə qıraqdən baxır-hər hansı bir hadisə həmin işin içində olana nisbətən ya çox pis, ya da çox yaxşı görünür. Fərqi yoxdur, istər xoşbəxtlik, istərsə də bədbəxtlik, istər məhəbbət dağı, istərsə də «sənət aləmində uğursuzluq» olsun...iyili-qoxulu zallarda katolik təriqətinə etiqad edən evdar qadınların, yevangelist tibb bacılarının qarşısında mənalı sirk nömrələri və yaxud adi fokuslar göstərməyi özüm üçün qəbahət saymıram. Ancaq dini ittifaqların verdiyi qonorar çox az olur. Əlbəttə, belə bir ittifaqın rəhbəri fikirləşir ki, əlli mark çox yaxşı məbləğdir və həmin adam onu ayda iyirmi dəfə alsa dolana bilər. Mənsə ona qrim üçün xərclədiyim pulun haqq-hesab kağızını göstərüb deyəndə ki, məşq eləmək üçün hələ mehmanxanada eni 2,2, uzununu 3 metr olan otaq da tutmalıyam, yəqin elə

fikirləşir ki, məşuqəm Saba kraliçası daş-qaşla oynamağı xoşlayır. Sonra izah edəndə ki, mən demək olar ılıq yumurta, cücə şorbası, kotlet, pomidorla dolanıram, o, xaç çəkir və fikirləşir ki, yemək sarıdan korluq çəkirəm, çünki nahar zamanı «əməlli xörək» üzü görmürəm. Daha sonra deyəndə ki, mənim şəxsi qayğılarım axşam qəzetlərindən, siqaretdən, kart oynamaqdan ibarətdir, o, çox güman ki, məni fırıldaqçı hesab eləyir. Ona görə də kiminləsə pul, incəsənət barədə danışmağın daşını çoxdan atmışam. Onların ikisi bir yerdə olanda iş düz gətirmir. İncəsənətə ya həddən artıq az, ya da həddən artıq çox pul verirlər. Bir dəfə səyyar ingilis sirkində bir təlxəklə tanış oldum. Məndən ustalıq baxımından iyirmi, sənətkarlıq baxımından isə on dəfə artıq idi. Ancaq hər çıxışı üçün heç on marka da almırdı. Adı Ceyms Ellens idi, əllini haqlamışdı. Bir dəfə onu axşam yeməyinə dəvət etdim, donuz budundan omulet, salat, alma piroqu gətirdim. Halı xarablaşdı. On ildi ki, bir oturuma bu qədər yeməmişdi. Ceymslə tanış olan gündən bəri pul, sənət barədə danışmıram...

Necə gəldi yaşayıram və ümidimi də «dalğa»lara bağlayıram. Mariyanın beynindəsə ayrı fikirlər dolaşırdı. Həmişə «Talenin hökmü»ndən danışdı. Deyirdi ki, hər şey talenin hökmü ilə baş verir. Mənim gördüyüm işlər də elədir. Onun hökmü ilə mən belə bir qəribə tərzdə dindar, belə ismətli olmuşam. Bu katoliklərin beynində çox əcəyib fikirlər dolaşır. Əməlli-başlı şərab da içə bilmirlər. Onda da nəsə bir əmma axtarırlar. Gərək nəyin bahasına olursa olsun, əvvəlcə bu şərabın yaxşı olduğunu və niyə yaxşı olduğunu «dərək eləyərlər». «Dərək etmək» məsələsində də marksistlərdən geri qalmırlar. İki-üç ay bundan əvvəl bir gitara alıb deyəndə ki, özüm yazıb bəstələdiyim mahnıları oxuyacam, Mariya lap dəli oldu. Dedi ki, bu mənim «səviyyəmdən» çox aşağıdır. Cavab verdim ki, səviyyəcə «dalğa»dan sonra kanal gəlir... Bununla nə demək istədiyimi başa düşmədi. Mənimse obrazlı cümləni xırdalamaqdan zəhləm gedir. Dediklərim ya tam başa düşülür, ya da heç düşülmür. Sözü xırdalayan deyiləm...

Bəzilərinə elə gələ bilər ki, mən ipi qırılmış gəlinciyəm. Əksinə, ip hələ qırılmayıb. Mənə elə gəlirdi ki, yenə Boxumdakı səhnədə uzanmışam, sərxoşam, dizim yaralanıb. Zaldan mərhəmət dolu uğultu eşidilir, özüm özümə nifrət edirəm. Axı, mən bu mərhəmətə layiq deyildim, fitə bassalar daha yaxşı olardı. Düzdür, yaralanmışdım, ancaq elə ağır deyildi ki, belə axsayam...

Mariyaya təzədən sahib olmaq istəyirdim və onun uğrunda mübarizəyə başlamışdım. Bu mübarizəni xasiyyətimə uyğun şəkildə, özünün göstərdiyi kitablarda yazıldığı kimi «bioloci təlabat»ın xatirinə aparırdım...

7

Bir dəfə Mariyanın otağına girib kişilərin qadınlarla gördükləri işi onunla eləyəndə mənim iyirmi bir, qızınsa on doqquz yaşı vardı. Günorta onu Tsüpfnerlə görmüşdüm. Əl-ələ verib gülə-gülə «Yuqendhaym»dan qayıdırdılar. O dəqiqə ürəyim sancdı. Mariya onun tayı deyildi və belə qol-qola gəzmələri də mənə yaman pis təsir elədi. Tsüpfneri şəhərdə hamı tanıyırdı. Ən çox da nasistlərin vaxtilə təqib etdiyi atasına görə. O, müəllim idi və müharibədən sonra həmin məktəbə direktor göndərmək istəmişdilər, amma getməmişdi. Hətta ona nazir vəzifəsi təklif edən də tapılmışdı. Kişi hirsələnib demişdi:

-Mən müəlliməm və müəllim kimi də qalmaq istəyirəm.

İri gövdəli, sakit bir adamdı. Mənə elə gəlirdi ki, onun dərsi bir az darıxdırıcı keçir. Bir dəfə bizim alman dili müəllimini əvəz eləyirdi və gənc, gözəl su pərisi haqqında şer oxudu.

Əslində, mənim məktəb haqqındakı mülahizələrimin heç biri inandırıcı deyil. Məni məktəbdə icbari təhsil illərindən artıq saxlamaq, sadəcə olaraq, ağılsızlıq idi. Sözü düzü, hələ o icbari illər də artıqdı. Ancaq məktəb məsələsində həmişə müəllimləri deyil, valideynlərimi günahlandırardım. «Ən azı kamal attestatı almaq lazımdır» - müddəası ilə məşğul olmaq «İrqi

ziddiyyətləri barişdırma cəmiyyətini»nin mərkəzi komitəsinin işidir. Bu, doğrudan da irqi məsələdir. Kamal attestatı alanlar, kamal attestatı almayanlar, müəllimlər, baş müəllimlər, diplomlular, diplomsuzlar...-hamısı irqi ayrışdırılıqdır.

Tsüpfnerin atası şəri oxuyub qurtarandan sonra bir neçə dəqiqə gözlədi, nəhayət təbəssümlə soruşdu:

-Hə, kimin sözü var?

Tez ayağa durub dedim:

--Mənə elə gəlir ki, gözəl şerdir.

Tsüpfnerin atasından başqa bütün sinif güldü. O, yalnız təbəssümlə gülümsədi. Ancaq bu təbəssümdə təkəbbür əlaməti hiss olunmurdu. Mənə elə gəldi ki, o, çox nəcib adamdır, amma bir az qurudur. Oğluna o qədər bələdliyim yox idi, lakin atasına nisbətən yaxşı tanıyırdım. Bir dəfə idman meydançasının yanından keçəndə gördüm ki, Tsüpfner uşaqlarla futbol oynayır. Dayanıb onlara tamaşa etdiyimi sezəndə dedi:

-Oynamaq istəyirsən?

O dəqiqə «hə» deyib meydançaya girdim, Tsüpfnerin rəqibləri tərəfində sol kənar yarım müdafiəçisi yerini tutdum. Oyundan sonra dedi:

-Bizimlə gedirsən?

-Hara?

-Yığıncağımız var.

-Axı, mən katolik deyiləm?!

O da güldü, yanındakılar da.

-Mahnı oxuyacağıq. Yəqin sən də mahnı oxumağı xoşlayırsan?

-Elədir, dedim, -ancaq bu toplanışlar məni cana yığıb. İki il internatda qalmışam...

Gülsə də incidi və dedi:

-Həvəsin olsa futbol oynamağa gələrsən.

Onlarla iki-üç dəfə futbol oynadım, dondurma yeməyə getdim. Məni bir daha yığıncağa dəvət etmədi. Bilirdim ki, Mariya da öz rəfiqələri ilə

oraya gedir. Onu lap yaxşı tanıyırdım, çünki atası ilə bir yerdə çox olmuşduq. Hərdən axşamçağı idman meydançasına gedir, atası ilə top-top oynayanda onlara tamaşa edirdim. Daha dəqiq desəm, qıza baxırdım. Bəzən oynaya-oynaya mənə təbəssümlə əl eləyirdi. Mən də gülümsəyir, əlimi yellədirdim. Bir-birimizə yaxşı bələd idik. Onda tez-tez Mariyanın atasının yanına gedirdim. O, Hegelin, Marksın dediklərini mənə başa salmağa çalışanda Mariya da hərdən yanımızda oturardı. Ancaq evlərində üzümə heç vaxt gülməzdi. Həmin gün onun Tsüpfnerlə qol-qola «Yuqendhaym»dan gəldiyini görəndə, ürəyim sancdı. Çox səfeh vəziyyətə düşdüm. Məktəbi atdım. İyirmi bir yaşında gimnaziyanın aşağı sinfindən çıxdım. İnternatdakı tərbiyəçilərım nəcib adamlar idi, hətta mənim üçün vida gecəsi də təşkil etdilər. Pivə, butterbrot, siqaret də almışdılar. Papiros çəkməyənlərə şokolad verdilər. Sınıf yoldaşlarıma cürbəcür nömrələr göstərdim: «Katoliklərin duası», «Yevangelistlərin duası», «Məvacib almış fəhlə»...Sonra fokuslara keçdim, Çaplini yamsıladım. Hətta vida nitqi də söylədim. Mövzusu da belə idi: «Kamal attestatına əbədi səadətın tərkib hissəsi kimi baxanlar səhv edirlər». Çox gurultulu gecə oldu, ancaq evdəkilər bərk əsəbiləşdilər. Anam, sadəcə olaraq, mənə nifrət edirdi. Atama deyirdi ki, məni «kömür mədəni» nə göndərsin. Kişi isə dəqiqəbaşı soruşurdu ki, gələcəkdə nə olmaq istəyirəm. Axırda dözməyib dedim:

-Təlxək.

-Deməli, aktyor olmaq istəyirsən. Yaxşı, bəlkə bu sahədə səni bir məktəbə göndərim?

-Yox, dedim, -mən aktyor deyil, təlxək olmaq istəyirəm. Bunun üçün məktəb qurtarmaq lazım deyil.

-Bəs gələcəyini necə təsəvvür edirsən?

-Heç cür...Heç cür...Bu evdən baş götürüb qaçacam...

Ancaq baş götürüb qaçmağa cəsarət etmədiyim üçün bu evdə iki ay da dəhşətli günlər keçirəsi oldum. Hər tikəni ağızıma aparanda anam mənə cani kimi baxırdı. Halbuki illər boyu küçədən keçən yaramazları yedirtmişdi.

Axı, onlar «rəssamlar», «şairlər» idi. Müftəxor Şnitsleri, Qruberi...Ancaq Qruber o qədər də pis adam deyildi. Kök, qaraqabaq, pinti bir şair idi. Yarım il bizdə qaldı, ancaq bircə misra da yazmadı. Hər dəfə səhər yeməyinə yığışanda anam ona elə baxırdı ki, sanki üz-gözündə həmin gecə divlərlə keçirdiyi döyüşün izlərini axtarırdı. Demək olar ki, təhqirlə baxırdı. Günlərin birində şair izsiz-tozsuz yoxa çıxdı və biz uşaqlar onun otağında oxunmaqdan didik-didik olmuş bir qalaq dedektiv roman tapanda həm təəccübləndik, həm də qorxduq. Yazı stolunun üstündə bir neçə kağız vardı. Orada bircə söz yazılmışdı: «Heç nə...». Başqa birindəsə bu sözlər iki dəfə yazılmışdı. Anam da belə adamların xatirinə özü zirzəmiyə düşər, ən yaxşı donuz qaxacını seçib gətirərdi! Mənə elə gəlir, o vaxt iri bir molbert alıb böyük kətanın üstünə mənasız cızmaqaralar çəksəm, anam razı qalardı. Bəlkə də deyərdi: «Bizim Hans rəssamdır. Öz yolunu tapacaq. İndi axtarışdadır». Ancaq indi mən onun gözündə «bəzi fokusları çox yaxşı göstərən», yaşa dolmuş gimnaziya tələbəsi idim. Əlbəttə, bir tikə çörək xatirinə öz «qabiliyyət»imdən nümunələr göstərə bilməzdim. Beləliklə də günün yarısını Mariyanın atası qoca Derkumun yanında keçirir, dükan işlərində ona kömək edirdim. Əvəzində mənə siqaret bağışlayırdı. Halbuki onda dolanacağı çox da yaxşı deyildi...

Bu minvalla evimizdə ikicə ay qaldım. Ancaq həmin aylar mənə əbədiyyət qədər uzun göründü, müharibə illərindən də çox çəkdi. Mariyanı son vaxtlar gec-gec görürdüm. Rəfiqələri ilə buraxılış imtahanlarına hazırlayırdı. Qoca Derkum hərdən hiss edirdi ki, ona qulaq asmıram, gözümü zilləyib mətbəxin qapısına baxıram. Başını bulayıb deyirdi:

-Bu gün gec gələcək.

Mən də qızarırdım...

Cümə günü idi və bilirdim ki, qoca Derkum hər həftənin bu günündə axşamüstü kinoya gedir. Bircə onu dəqiq bilirdim ki, Mariya evdədir və ya rəfiqəsi ilə imtahana hazırlaşır... Daha heç nə barədə fikirləşmədim. Bilirdim ki, bütün Bonnun yarısı nəinki «bu hadisə»dən danışacaq, hətta

deyəcəklər: «İşə bax, imtahanlara ikicə-üçcə gün qalanda...» Onunla bir sinifdə oxuyan qızlar barədə də düşündüm. Yaman pərt olacaqlar...İnernetdə qalarkən bir oğlanın dediyi «fizioloji təfərrüatlar»dan da çox qorxurdum: Görəsən kişiyəm, ya yox?! Məni ən çox təəccübləndirən özümdə zərrə qədər də «bioloji təlabat» hiss etməməyim idi. Onu da fikirləşdim ki, atasının etibar elədiyi açarla qapını açıb qızının yanına girmək yaxşı çıxmır. Ancaq başqa yolum yoxdu, mütləq həmin açıqdan istifadə etməliydim. Mariyanın otağının yeganə pəncərəsi küçəyə açılırdı və həmin küçədə də gediş-gəliş gecə saat ikiyə kimi kəsilmirdi. Pəncərədən düşmək istəsəm tutub polisə aparardılar. Mən isə «həmin iş»i Mariya ilə məhz bu gün görməli idim. Hələ aptekə girib Leodan borc götürdüyüm pula dərman da aldım. Məktəbdə eşitmişdim ki, o, «kişiliyə» təsir eləyir. İçəri girəndə qıpqırmızı olmuşdum. Xoşbəxtlikdən satıcı kişi idi. Ancaq elə yavaşdan istədim ki, kişi üstümə qışqırdı:

-Bir az ucadan, özü də aydın de görüm nə istəyirsən?

Dedim. Dərmanı kişi versə də pulunu arvadı aldı. Onu götürəndə başını buladı. Şübhəsiz ki, məni tanıyırdı. Yəqin ki, həmin günün səhəri «baş verən hadisə»ni eşidəndə barmağını dişlədi. Ancaq düz fikirləşmirdi, çünki ikicə tin gedəndən sonra qutunu açıb içindəki həbləri suya tulladım...

Saat yeddide – film başlayanda- Qudenauştrasseyə gəldim. Açar əlimdəydi. Ancaq gördüm ki, qapı açıqdır. İçəri girəndə Mariya başını dəhlizə çıxarıb qışqırdı:

-Ehey, kimdir?

-Mən, - dedim. – Mənəm...

Pillələri yüyürə-yüyürə çıxdım. Mariya məni görəndə yavaş-yavaş geri – otağına tərəf çəkildi. Bu vaxtaca çox az söhbət eləmişdik. Yalnız bir-birimizə baxıb gülümsəmişdik. İndi bilmirdim ona «sən» deyim, yoxsa «siz». Anasından qalmış köhnə, kül rəngli hamam xalası əynindəydi. Qara saçlarını arxaya yığıb yaşıl iplə düyünləmişdi. Bir azdan onu açanda

gördüm ki, həmin ipi atasının tilovundan kəsibmiş. Elə qorxmışdu ki, heç nə deyəsi olmadım. Nə istədiyimi özü də başa düşdü.

-Çıx get, - dedi.

Ancaq bu sözləri qeyri-ixtiyari dedi. Bildim ki, deməlidir. İkimiz də başa düşdük ki, həm ciddi dedi, həm də qeyri-ixtiyari. Özü də «çıxın gedin» yox, «çıx get» dedi...Deməli, məsələ həll olunmuşdu. Bu ikicə kəlmə sözdə o qədər nəvaziş vardı ki, mənə elə gəldi, bir ömrə bəs eləyər. Az qaldı ağlayam. Həmin sözləri elə dedi ki, yüz faiz əmin oldum: bilirmiş ki, gələcəm. Hər halda, çox da təəccüblənmədi...

-Yox, yox, -dedim, -gedən deyiləm. Axı hara gedim?!

Başını buladı.

-Yoxsa iyirmi marka borc pul tapıb Kölnə gedim, sonra da qayıdıb səninlə evlənim?

-Yox, - dedi, - Kölnə getmə.

Üzünə baxdım. Demək olar ki, indi qorxmurdum.

Mən daha uşaq deyildim. O da artıq qadın idi...

Əvvəlcə xalatın yaxasını ağız-ağıza tutan əlinə, sonra da pəncərənin yanındakı yazı stolunun üstünə baxdım. Orda dəftər-kitab görməyəndə çox sevindim. Bir tikiş iynəsi, bir də biçim nümunəsi vardı...

Qaçə – qaçə dükana düşdüm, qapını bağlayıb açarı öz yerinə qoydum.Əlli ildi ki, onu ipək balıncılarla nisyə dəftərinin arasında gizlədirdilər. Geri qayıdanda gördüm ki, Mariya çarpayının üstündə oturub ağlayır. Mən də çarpayının o biri başında oturub siqaret yandırdım, ona verdim. Mariya ömründə ilk dəfə siqaret çəkdi. Səriştəsiz olduğu o dəqiqə bilinirdi. İkimiz də güldük. Tüstünü büzülmüş dodaqları arasından elə üfürürdü ki, gören deyərki nazlanır. Tüstü bir dəfə təsadüfən burnundan çıxanda gülmək məni tutdu. Çox pis alınırdı. Nəhayət, söhbətə başladığ və xeyli də danışdıq. Dedi ki, indi Kölnə «bu işi» pul üçün gören qadınlar barədə düşünür. Onlara elə gəlir ki, bunun üçün mütləq pul almaq lazımdır. Ancaq «bu iş» üçün pul almaq olmaz. Belə çıxır ki, ərləri oraya gedən

qadınlar onlara borclu qalır. Ancaq o heç kəsə borclu qalmaq istəmir. Mən də çox danışdım. Dedim ki, «cismani məhəbbət» və başqa məhəbbət növləri haqqında oxuduqlarımın hamısını mənasız şeylər hesab edirəm. Onları bir-birindən seçə bilmirəm. Soruşdu ki, gözəldirmi, onu sevirəmmi. Cavab verdim ki, «bu işi» görmək istədiyim yeganə qız idi. İnternatda oxuyarkən «həmin iş» barədə fikirləşəndə, həmişə onu xatırlamışam. Yalnız onu...Sonra durub vanna otağına getdi. Mənsə hələ də çarpayının üstündə oturub siqaret çəkir, suya atdığım o iyrənc həblər haqqında düşünürdüm. Yenə qorxmağa başladım, durub vanna otağına yaxınlaşdım, qapını döydüm. Mariya bircə anlığa tərəddüd elədi, sonra «gəl» dedi. İçəri girdim. Onu görəni kimi qorxum keçib getdi. Yanağından göz yaşları süzülürdü. Saçına nəşə sürtüb ovuşdurandan sonra üzünə kirşan vurmağa başladı. Soruşdum:

-Burda neyləyirsən?

Cavab verdi:

-Özümü qaydaya salıram.

Üzünə yaxdığı kirşan elə qalın idi ki, göz yaşını onu yarıb keçə bilmirdi.

Dedi:

-Yenə də getmək istəmirsən?

-Yox.

Üzünə «Köln suyu» çilədi. Mənsə vannanın qırağında oturub fikrə getdim: iki saat bəs eləyəcək, ya yox...Saat yarımından çox çərənlemişdik. Məktəbdə bu sahə üzrə yaxşı «mütəxəssislər» vardı. Deyirdilər ki, qızı qadın eləmək çətin işdir...Elə hey özündən əvvəl Ziqfridi Brunhildinin yanına göndərən Qünter barədə düşünürdüm, Nibelunqların bu işə görə törətdiyi dəhşətli qırğınları xatırlayırdım. Məktəbdə «Nibelunqlar nəğməsi»ni keçəndə ayağa durub tərbiyəçimiz Vunibalda demişdim: «Əslində Brunhilde Ziqfridin arvadı idi». O da cavab vermişdi: «Ancaq Krimhilde ilə evlənmişdi, oğlum». Onda yaman hirsələnmiş və demişdim ki,

bu lap «keşişsayağı» izahat oldu. Vunibaldda əsəbiləşmiş, öz nüfuzuna arxalanaraq «bu cür təhqirləri» qadağan etmişdi.

Ayağa durub qıza dedim:

-Yaxşı, ağılama...

O, ağılamağı kəsib yaş axan yerləri təzədən kirşanladı. İçəri girməmişdən qabaq dəhlizdəki pəncərənin önündə dayanıb küçəyə baxdıq: Yanvar ayı, yaş küçə, asfaltın üzərinə düşən sarımtıl işıqlar, qarşdakı tərəvəz mağazasının üstündəki yaşıl rəngli reklam yazısı...Emil Şmitsi tanıyırdım, ancaq adının Emil olduğunu bilmirdim. Mənə elə gəldi ki, Emil Adı Şmits familiyasına heç yaraşmır. Mariyanın otağına girməzdən əvvəl qapını azacıq aralayıb işığı söndürdüm.

***

Atası evə qayıdanda hələ yatmamışdıq. Saat on bir olardı. Kişi yuxarı qalxmazdan əvvəl dükana girib siqaret götürdü. İkimizə də elə gəldi ki, o nəse duymuşdur. Axı çox dəhşətli bir hadisə baş vermişdi. Ancaq heç nə hiss eləmədi, yalnız bircə anlığa qapını dinşəyib yuxarı qalxdı. Ayaqqabılarını çıxarıb döşəmənin üstünə tulladı və bir az keçəndən sonra yuxuda öskürməyə başladı. Fikirləşdim ki, göresən bu işə necə baxacaq...O, daha dindar deyildi və çoxdan idi ki, kilsəyə də getmirdi. Mənim yanımda tez-tez «burcua cəmiyyətinin saxta seksual əxlaq normaları»nı pisləyir, «kişilərin nigahı fırlıdağa çevirdiyindən» şikayətlənirdi. Ancaq inanmırdım ki, Mariya ilə gördüyüm «iş» sakit qarşılaya...Biz bir – birimizi çox istəyirdik və qəflətən ağılıma gəldi ki, gecənin yarısı durub onun otağına gedim, hər şeyi açıb danışım. Ancaq yadıma düşdü ki, mən daha uşaq deyiləm, iyirmi bir yaşım var, Mariyanın da yaşı çatır, on doqquzun içindədir. Bundan əlavə, bəzi hallarda kişi kimi hər şeyi boynuna almaqdansa susmaq daha yaxşıdır. Bir də fikirləşdim ki, bu hadisə ona mən düşündüyüm qədər də təsir eləməz. Axı günün günorta çağı yanına gedib deyə bilməzdim ki, «cənab Derkum, bu gecə sizin qızınızla yatmaq istəyirəm». Eybi yox, özü xəbər tutacaq...

Bir az keçəndən sonra Mariya durdu, qaranlıqda məni öpüb mələfəni döşəyin üstündən götürdü. Otaqda göz gözü görmürdü. Qalın pərdələri çəkdiyimiz üçün içəri işıq düşmürdü. Fikirləşdim ki, görəsən Mariya indi nə etmək lazım olduğunu haradan bilir...Mələfəni götürdü, pəncərəni açdı...Pıçıltı ilə dedi:

-Mən vanna otağına gedirəm, sən də burda yuyun.

Qaranlıqda əlimdən tutub məni əlüzyuyanın yanına apardı, dolçanın, sabunun, ləyənin yerini göstərdi, sonra döşəkağını da qoltuğuna vurub bayıra çıxdı. Yuyunub təzədən yerimə girdim. Mariyanın təmiz mələfəni niyə belə gec gətirdiyinə təəccübləndim. Yaman yorulmuşdum və sevinirdim ki, heç bir qorxu hissi keçirmədən o lənətə gəlmiş Qünter barədə düşünə bilərəm. Sonra qorxmağa başladım: bəlkə Mariyaya nəsə olmuşdu? Internatda bununla bağlı elə dəhşətli hadisələr danışmışdılar ki...

Mələfəsiz döşəyin üstündə özümü çox narahat hiss edirdim. Döşək lap köhnə idi, tamam üzülmüşdü. Əynimdə bircə alt köynəyi olduğu üçün donurdum. Yenə Mariyanın atası barədə düşünməyə başladım. Hamı onu kommunist hesab eləyirdi. Ancaq müharibədən sonra bürqomister vəzifəsinə seçiləndə kommunistlər mane oldular. Mən hər dəfə kommunistləri nasistlərlə müqayisə etməyə başlayanda, hirslənir və deyirdi: «Oğlum, maye sabun hazırlayan bir firmanın başladığı müharibədə ölməklə öz əqidəsi uğrunda ölməyin fərqi var». Hələ indiyəcən onun kim olduğunu dəqiq bilmirəm. Bir dəfə Kinkel mənim yanımda onu «dahi bir dəstəbaz» adlandıranda az qaldı üzünə tüpürəm. Mənim çox böyük hörmət bəslədiyim iki – üç kişidən biri məhz qoca Derkum idi. Arıq, ciddi adamdı, yaşından qoca görünürdü. Çox siqaret çəkdiyindən sinəsi xışıldayırdı. Mariyanı gözləyəndə gördüm ki, öskürəyi ara vermir. Özümü əclafların əclafı hiss elədim. Ancaq bilirdim ki, əclaf deyiləm. O, bir dəfə mənə demişdi: «Bilirsənmi, niyə sizinki kimi varlı evlərdə qulluqçu qızların otaqları həmişə yeniyetmə oğlanların yatdığı otaqların yanında olur? İndi deyim, bil: bu lap qədimdən insan təbiəti ilə, mərhəmət hissi ilə alver etməkdir». İstəyirdim ki,

özü içəri girsin, mənə Mariyanın yanında görüb təəccüblənsin...Onun yanına gedib, necə deyərlər, məlumat vermək istəmirdim.

Bayırda hava işıqlanmağa başladı. Üşüdüm. Mariyanın otağının belə kasıb olması ürəyimi ağrıtdı. Derkumlar ailəsi çoxdan müflisləməyə başlamışdı. Hamı bunu Derkumun «siyasi fanatik» olması ilə bağlayırdı. Əvvəlcə balaca bir mətbəələri, ona uyğun nəşriyyatları, kitab mağazaları vardı. İndii xırdaca «Yazı ləvazimatı» mağazasının ümidinə qalmışdılar. Burda məktəblilərə şirniyyat da satırdılar. Bir dəfə atam mənə dedi: «Görürsənmi, fanatizm insanı nə kökə salır?! Siyasi cəhətdən təqib olunan adam kimi Derkumun müharibədən sonra qəzet çıxarmaq üçün çox yaxşı imkanı vardı.» Qəribə idi ki, mən qoca Derkumda heç bir fanatizm görmürdüm. Bəlkə də atam fanatizmi «özünə inam hissi» ilə qarışdırırdı. Mariyanın atası heç vaxt dini kitablar satmırdı. Halbuki kilsə bayramları yaxınlaşanda bununla bir az pul qazanmaq olardı.

Mariyanın otağı təməmilə işıqlaşanda gördüm ki, doğrudan da çox kasıbdırlar. Dolabda üçcə dəst paltar asılmışdı. Mənə elə gəldi ki, oradakı tünd yaşıl donu onun əynində bir əsr bundan qabaq da görmüşdüm. Sarımtıl rəngə çalan paltarı isə, demək olar ki, üzülüb getmişdi. Bunlardan başqa bayram günlərində geydiyi qəşəng tünd mavi rəngli kostyumu, tox yaşıla çalan qış paltosu və üçcə cüt də ayaqqabısı vardı. Birdən-birə durub dolabın çəkməcələrini açmaq, onun alt paltarlarına baxmaq istədim, ancaq tezəcə də bu fikirdən daşındım. Mənə elə gəldi ki, o, halalca arvadım olsa da, alt paltarına baxa bilməzdim.

Atasının öskürəyi çoxdan kəsilmişdi. Mariya qayıdanda saat yeddiyə işləmişdi. Çox sevindim ki, onunla çoxdan görmək istədiyim «iş» görüb qurtarmışam. Qızı öpdüm və gülümsədiyini görəndə kefim duruldu. Əllərinin təmasını boyun-boğazımda hiss etdim. Bumbuz idi...Pıçıltı ilə soruşdum:

-Orda neyləyirdin?

-Neyləyə bilərdim ki?! Mələfəni yuyurdum. Əlbəttə təzəsini gətirsəm daha yaxşı olardı. Ancan dördcə dənə mələfəmiz var. İkisini döşəyin üstünə salıq, ikisini də yuyulmağa veririk.

Onu özümə tərəf çəkib üstünü yorğanla örtüdüm, buz kimi əllərini qoltuğumun altına aldım. Dedi ki, əlləri isindi, elə bil quş öz yuvasına girdi...

-Axı mələfəni yumaq üçün Frau Huberə verə bilməzdim, - pıçıldadı, - bizim paltarları həmişə o yuyur. Tutduğumuz işi bütün şəhər bilərdi. Tullamaq da istəmirdim. Hətta bir anlığa atmaq istədim, ancaq heyfim gəldi.

-İsti suyunuz yoxdur?

-Yox, qızdırıcı çoxdan xarab olub.

Qəflətən ağlamağa başladı. İndi nə üçün ağladığını soruşanda pıçıldadı:

-İlahi...Axı mən katolikəm...Özün bilirsən...

Dedim ki, onun yerinə kim olsaydı – lap elə yevangelist də, dinə inanmayan da – ağlayardı. Hətta nə üçün ağladıklarını da bilirəm. Sualedici nəzərlərlə üzümə baxdığını görüb dedim:

-Çünki yer üzündə «bakirəlik» deyilən şey var.

Yenə ağladı. Ancaq bu dəfə niyə ağladığını soruşmadım. Bilirdim ki, rəfiqələri var və kilsə bayramlarını həmin qızlarla birlikdə keçirir. Məlum məsələ idi ki, onlara bakirə Mariyadan çox danışmışdı. Ona görə də indi özünü yalançı, xəyanətkar hesab eləyirdi. Nələr çəkdiyini hiss etdim. Doğrudan da səfehlik eləmişdim. Ancaq gözləyə də bilməzdim. Deyəndə ki, qızlarla özüm söhbət edərdim, o diksindi:

-Nə? Kiminlə söhbət edərsən?

-Rəfiqələrinlə. Doğrudan da səni çətin vəziyyətə salmışam. Görsən ki, başqa çıxış yolun yoxdur, hamısını mənim boynuma yığ, de ki, zorladı.

Güldü:

-Yox, mənasız söhbətdir...Axı, qızlara nə deyəcəksən?

-Heç nə deməyəcəm. Sadəcə olaraq, bir neçə nömrə göstərəcəm, kimisə yamsılayacam. Onlar da fikirləşəcək: «Aha, deməli həmin Şnir bu imiş.

Mariyanı da bu yoldan çıxarıb». Belə daha yaxşıdır, orda-burda pıçıldaşmazlar...

Fikrə getdi, sonra yenə gülüb astadan dedi:

-Ağıllısan... -Qəflətən yenə ağlamağa başladı. – Yox, mən daha heç kəsin gözünə görünə bilmərəm.

-Niyə?

Cavab vermədi, ağlaya-ağlaya başını buladı.

Əlləri qoltuğumun altında qızışırdı. Onlar isindikcə məni də yuxu aparmağa başladı. Bir az keçəndən sonra həmin əllər məni isitdi...Yenə soruşdu ki, gözəldirmi, onu sevirəmmi...Dedim ki, bu nə sözdür, əlbəttə...Dedi ki, həmin sözü çox eşitmək istəyir. Yuxulu-yuxulu pıçıldandım:

-Hə, hə...Sən gözəlsən...Səni sevirəm...

Mariya durub yuyunmağa başlayanda ayıldım. Geyindi. Məndən utanmadı. Çəkinmədən ona baxdım, sanki belə lazım idi. Bayaqqından da aydın gördüm ki, çox kasıbdır. Yaxasını düymələyəndə ürəyimdən keçirdim: pulum olanda ona gözəl-gözəl paltarlar alacam. O vaxtlar tez-tez vitrinlərin qarşısında dayanar, ordakı yubkalara, caketlərə, ayaqqabılara baxar və bunların Mariyaya necə yaraşacağını təsəvvürümə gətirməyə çalışırdım. Ancaq atası pul məsələsində çox ciddi idi, qıza nəse almağa cəsaret etməzdim. Bir dəfə qoca mənə dedi: «Kasıb olmaq dəhşətdir. Çoxlarının düşdüyü vəziyyətə düşmək də pisdir.»

«Bəs varlı olmaq? Varlı olmaq necədir?» - deyə soruşdum və sərt nəzərlərlə üzümə baxanda, o da qızardı: «Oğlum, fikirləşməyin daşını atmasan, axırın pis olar. Əgər bu dünyada nəyisə düzəltməyə ümidim,cəsaretim çatsaydı, bilirsən neyləyərdim?». «Yox,»-dedim. O, yenə də qızardı: «Varlıların uşaqlarının qayğısına qalan bir cəmiyyət yaradardım. Səfehlər «pozğun» sözünü həmişə kasıblara aid edirlər».

Mariyanın necə geyindiyinə baxanda beynimdən cürbəcür fikirlər keçdi. Bədəninin özünə bu qədər təbii görünməsi məni həm sevindirdi, həm də kədərləndirdi. Sonralar bir mehmanxanadan digərinə köçəndə mən hər səhər yerimdə uzanır və onun necə yuyunduğuna, necə geyindiyinə tamaşa edirdim. Vanna otağı çarpayımından görünməyəndə durub ora keçir, vannaya uzanırdım.

Həmin səhər yataqdan durmaq istəmirdim. Ürəyimdən keçirdi ki, kaş onun geyinməyi heç vaxt qurtarmayaydı. Boyun-boğazını, qollarını, sinəsini yaxşı-yaxşı yudu, dişlərini təmizlədi. Mən özüm səhər-səhər yuyunmağı xoşlamıram, diş sürtməkdən də lap zəhləm gedir. Mənimki vannada uzanmaqdır. Mariyanın necə yuyunduğuna isə ləzzətlə baxırdım. Elə saf, elə təbii idi ki... Hətta adicə diş məcununun ağzını bağlaması da adama xoş gəlirdi. Həddən artıq dindar, vicdanlı, dəqiq olan qardaşım Leonu xatırladım. Həmişə deyirdi ki, mənə çox «inanır». O da kamal attestatı almağa hazırlaşırıdı. Hətta hardasa utanırdı ki, özü on doqquz yaşında, lap vaxtında kamal attestatı alır, mənə iyirmi bir yaşında ola-ola hələ də gimnaziyanın aşağı sinfində oxuyuram, «Nibelunqlar nəğməsi» nin belə saxta şərh olunduğuna əsəbiləşirəm. O, Mariyanı katolik və yevangelist gənclərin bir yerə yığılıb demokratiya və dini azadlıq barədə müzakirələr keçirdiyi dərnekələrin hansındasa görmüşdü. Onda ikimiz də – Leo da, mən də – valideynlərimizi sadıq ər-arvad, ailəmizin başçısı hesab eləyirdik. Leo eşidəndə ki, atamın on ildir məşuqəsi var, əməlli-başlı sarsıldı. Elə mən özüm də sarsıldım. Ancaq bu, mənəvi sarsıntı deyildi. Saxta bir şirinliklə danışan, səsləri həmişə «e»-ləşdirən, «i»-ləşdirən anamla yaşamağın nə qədər çətin olduğunu yaxşı təsəvvür edirdim. O, təsadüfi hallarda «a», «o», «u» səsləri olan sözlər işlədirdi. Leonun adını da qısaldaraq Le kimi tələffüz edirdi. Ən sevimli cümləsi: «Biz hadisələrə müxtəlif tərəflərdən yanaşırıq» - idi. İkinci cümləsi də vardı: «Prinsip etibarını ilə mən haqlıyam, ancaq bəzi detallara bir də baxmağa hazırım». Atamın məşuqəsi olması faktı mənim estetik dünyam üçün böyük bir zərbə oldu: axı, ona məşuqə yaraşmırdı! O,

nə ehtiraslı adamdır, nə də həyatsevər. Əgər həmin qadının ona iynə vuran tibb bacısı və ya şəxsi qulluqçu olması faktını istisna etsək (axı, bunların da heç biri çox patetik səslənən «məşuqə» sözüne uyğun gəlmir), demək olar ki, ümumiyyətlə ona məşuqə yaraşmırdı. Əslində, həmin qadın mehriban, qəşəng, ancaq intellektual səviyyəsi çox da yüksək olmayan bir müğənni idi. Atam heç vaxt gəlirli bir müqavilə bağlamaq və ya konsertlər təşkil etmək işində ona kömək eləməmişdi. Belə şeylərdə o, çox ciddi idi. Mənim üçün çox dolaşlıq görünən bu hadisə Leoya bərk təsir elədi. Bütün idealları məhv oldu. Anam başqa söz tapa bilməyib dedi: «Le böhran keçirir». Yazı işindən «iki» alanda anam onu zorla psixiatrın yanına aparmaq istədi. Bir təhər mane oldum. Kişilərin qadınlarla nə iş gördükləri barədə nə bilirdimsə hamısını qardaşıma danışdım. Hər gün ev tapşırıqlarını yazmaqda ona kömək etdim. Leo yazı işindən əvvəlcə «3», sonra isə «4» alanda, anam onu psixiatra aparmaq fikrindən vaz keçdi.

Mariya tünd yaşıl rəngli donu geyindi. Gördüm ki, onu arxadan bəndləməyə çətinlik çəkir, ancaq durub kömək eləmədim. Əllərini kürəyinə necə apardığına, dümağ çiyinlərinə, qara saçlarına, tünd yaşıl rəngli paltarına baxmaq mənə ləzzət eləyirdi. Həmin anda əsəbiləşməməsi yaman xoşuma gəldi. Axırda çarpayuya yaxınlaşdı. Durub bəndlədim. Niyə belə tezdən durduğunu soruşanda dedi ki, atası səhərə yaxın rahat yatır, doqquza kimi durmayacaq, ona görə də gedib qəzetləri götürməli, dükanı açmalıdır. Hərdən uşaqlar ibadətə getməmişdən əvvəl gəlib dəftər, qələm, konfet alırlar.

-Bundan əlavə, - deyə sözüne davam etdi, - sən səkkizin yarısında çıxsan yaxşıdır. Gedim qəhvə hazırlayım. Beş dəqiqədən sonra yavaşca mətbəxə gələrsən.

Mətbəxə düşəndə mənə elə gəldi ki, evliyəm. Mariya qəhvə süzdü, yaxma çəkdi. Sonra başını bulaya-bulaya dedi:

-Səhər yeməyinə həmişə belə yuyunmamış, daranmamış gəlirsən?

Cavab verdim ki, elədir. Hətta internatda da məni səhər-səhər yuyunmağa öyrədə bilmədilər.

-Bəs neyləyirsən? Elə kirli qalırsan?

-Üzümü «Köln suyu» ilə silirəm.

-Bu çox baha çıxar, - dedi və o dəqiqə də qızardı.

-Elədir. Əmim onu hazırlayan firmanın baş inspektorudur. Həmişə o bağışlayır. Özü də böyük şüşədə...

Pərt halda lap yaxşı tanıdığım mətbəxi bir də nəzərdən keçirdim. Dükana birləşdirilmiş kiçik, qaranlıq otaq idi. Kündə balaca soba vardı. Mariya da bütün evdar qadınlar kimi onun içində od saxlayırdı. Axşamlar közərmiş kömürləri yaş qəzetə büküb sobanın içinə qoyur, səhər-səhər də külünü təmizləyir, üstünə təzədən odun, kömür yığırdı. Səhərlər bütün küçələri, indi də bu balaca kəsif qoxulu mətbəxi başına götürən kömür iyindən zəhləm gedirdi. İçəri o qədər dar idi ki, Mariya hər dəfə qəhvədanı götürmək üçün duranda kətili yana çəkməli olurdu. Çox güman ki, nənəsi də, anası da bu əziyyəti çəkmişdi. Bu səhər çox yaxşı bələd olduğum mətbəxdə ilk dəfə gündəlik qayğılarla rastlaşdım. Bəlkə də ilk dəfə gündəlik qayğının nə olduğunu başa düşdüm. Həvəsin olsa da, olmasa da həmin işləri görməlisən. Bu dar mətbəxdən çıxıb bayırın cürbəcür qayğıları ilə yüklənmək istəmirdim. Hər şeydən əvvəl də Mariya ilə gördüyüm «iş» barədə qızlara, Leoya, hətta bunu kimdənsə eşidəcək valideynlərimə izahat vermək qayğısı...Məndən olsa elə buradaca qalar, ömrümün axırına kimi dəftər, qələm, konfet satar, axşamlar da yuxarı qalxıb Mariya ilə yatardım. Bu gün durmamışdan qabaq əllərini qoltuğumun arasına alıb necə rahat yatmışdımsa, eləcə yatardım...

Bu gündəlik qayğılar məni həm qorxutdu, həm də sevindirdi. Qəhvədan, yaxma, Mariyanın yaşıl paltarının üstündən taxdığı köhnə, göy rəngə çalan ağ önlük... Mənə elə gəldi ki, yalnız gündəlik qayğılarla yaşayan qadınlar təbii olurlar. Fəxr etdim ki, Mariya mənim arvadımdır. Hiss etdim ki, özümü

böyümüş adam kimi aparmaq üçün hələ yetişməmişəm. Durub Mariyaya yaxınlaşdım, onu qollarım arasına alıb dedim:

-Gecə durduğun, döşəkağını yuduğun yadındır?

Başını tərətədi:

-Əlimi qoltuğuna alıb necə isitdiyini heç vaxt unutmaram. İndisə çıx get. Səkkizin yarısı olacaq. Uşaqlar gələr.

Kömək elədim, qəzet bağlamalarını içəri daşdıq. Həmin anda Şmits tərəvəz daşdığı maşınla bazardan qayıtdı. Özümü dəhlizə atdım ki, mənə görməsin. Ancaq görmüşdü. Qonşu gözü şeytan gözündən də iti olur. Dükanda oturub çox adamın göydəcə qapdığı səhər qəzetlərinə baxdım. Mənsə qəzetləri ya axşamlar, ya da vannada uzananda oxuyuram. Vannada olanda ən ciddi səhər qəzetləri də mənə axşam qəzetləri kimi gülünc görünür. Bu günün əsas başlığı belə səslənirdi: «Ştraus: ardıcıl siyasət». Bəlkə də baş məqalələri, əsas başlıqları yazmağı kibernetik maşınlarla həvalə etmək daha yaxşı olardı. Elə sərhədlər var ki, küt beyinlər onu yarıb keçə bilmir. Dükanın qapısı açıldı. Təxminən 8-9 yaşlı balaca, qara saçlı, al yanaqlı, tərtemiz yuyunub daranmış bir qız uşağı qoltuğunda ibadət kitabçası içəri girdi.

-On pfenninqlik şirni verin.

On pfenninqə necə şirni düşdüyünü bilmirdim. Şüşə qabı açıb iyirmi dənə şirni saydım, kağıza büküb ona uzatdım. Ömrümdə ilk dəfə əlimin təmiz olmadığına görə utandım. Şüşə qab onları daha da eybəcər göstərirdi. Qız iyirmi şirnini görəndə təəccüblə üzümə baxdı. Tez dilləndim:

-Elədir, elədir, apar get.

On pfenninqliyi piştaxtanın üstündən götürüb kassaya atdım. Mariya gələndə pulu fəxrlə ona göstərdim. Güldü və dedi:

-İndisə getmək vaxtıdır.

-Axı niyə gedim? Atanı gözləyə bilmərəm?

- O, saat doqquzda durub aşağı düşəndə sən də qayıdarsan. Get. Axı, qardaşın Leoya da danışmalısən. Başqalarından eşitməkdənsə özün de.

-Elədir... Düz deyirsən... Sən də... - yenə qızardım, - məktəbə getməyəcəksən?

-Bu gün getməyəcəyəm... Daha heç vaxt getməyəcəm... Tez qayıt.

Çətinliklə ayrıldım. Məni astanaya qədər ötürdü. Qapını açanda onu öpdüm ki, Şmitslə arvadı görsünlər. Balıq kimi gözlərini qırpmadan biz tərəfə baxırdılar. Qəflətən hiss etdilər ki, çoxdan qarmağa düşüblər...

Bir daha geri baxmadan küçə ilə irəlilədim. Soyuq idi. Pencəyimin yaxasını qaldırıb siqaret yandırdım. Sonra bazara tərəf burulub Fransiskanerstrasse ilə üzəaşağı düşdüm, Koblentserstrassenin tininə çatanda atılıb yanımdan keçən avtobusa mindim. Qapını konduktor açdı. Onun yanında dayanıb pulunu vermək istəyəndə barmağını silkələdi, başını bulaya-bulaya əlimdəki siqaretə işarə etdi. Onu söndürüb pencəyimin cibinə qoydum və ortaya tərəf getdim. Dayanıb Koblentserstrasseyə baxa-baxa Mariya barədə düşünməyə başladım. Deyəsən, sir-sifətim yanında dayandığım kişinin xoşuna gəlmədi. Hətta oxuduğu qəzeti də qatlayıb «Ştraus: ardıcıl siyasət» məqaləsini yarımçıq qoydu. Eynəyini burnunun ucuna tərəf çəkib başını bulaya-bulaya altdan yuxarı mənə baxdı, öz-özünə donquldandı:

-Ağıla sığmayan şeydir...

Onun arxa tərəfində oturan qadın da – bayaq az qala yanına qoyduğu bir kisə yerkökünü aşırırdım – başı ilə həmin sözləri təsdiqlədi. Sonra da başını bulaya – bulaya dodaqaltı nəsə dedi.

Həmişəkindən fərqli olaraq bu gün səhər – səhər Mariyanın güzgüsü önündə dayanıb saçlarımı daramışdım. Əynimdə də kül rəngli tərtemiz, abırlı pencək vardı. Saqqalım da elə tez çıxan deyildi ki, onu bircə gün qırxmamağım məni «ağıla sığmayan» bir adama çevirəydi. Boyca da nə uzun deyiləm, nə də gödək. Heç burnum da yekə deyil və pasportumda da «xüsusi əlamət» kimi qeyd olunmayıb. Orda yazılıb: heç bir xüsusi əlaməti

yoxdur. Üst-başım tərtemizdi. Sərxoş da deyildim. Ancaq bir kisə yerkökü aparən arvad eynəkli kişidən də çox əsəbiləşdi. Kişi başını bir dəfə də ümitsiz-ümitsiz bulayıb eynəyini yuxarı qaldırdı, Ştrausun «ardıcıl siyasət»ini oxumağa başladı. Qadınsa dodaqaltı məni söyüb narahatlıqla başını o tərəfə - bu tərəfə çevirdi. Sanki bununla başqa sənişinlərə dillə deyə bilmədiyini anlatmaq istəyirdi. Mən bu günəcən də «Yankilər»in hansı görkəmdə olduqlarını bilmirəm, yoxsa fikirləşərdim ki, bəlkə məni onlara oxşadırlar. Ancaq, deyəsən, xarici görkəmə deyil, baxışları onları çaşdırmışdı. Özü də küçəyə baxa – baxa Mariya barədə düşünən anda... Adamların bu lal düşmənciliyi məni əsəbiləşdirdi, evimizə bir dayanacaq qalanda avtobusdan düşdüm. Reynə tərəf dönməzdən əvvəl Ebertale ilə bir azca piyada getdim.

Bağımızdakı cökə ağaclarının kökü qapqara, həm də nəm olurdu. Qırmızı rəngli tennis meydançası yenicə xətlənmişdi. Reyndən yedəkçi qayıqların uğultusu eşidilirdi. Dəhlizə girəndə gördüm ki, Anna mətbəxdə kiminsə qarasınca astadan deyindir. Yalnız bir neçə sözü tuta bildim: «Axırı yaxşı olmayacaq... axırı... pis...»

Mətbəxin açıq qalmış qapısından dedim:

-Mənim üçün səhər yeməyi hazırlama, Anna.

Tələsik evə girdim, qonaq otağına çatanda dayandım. Üstündə iri bakallar, müxtəlif ov heyvanlarının buynuzu, sümükləri düzölmüş palıd rəflər mənə heç vaxt belə tutqun görünməmişdi. Yaxındakı musiqi salonunda Leo Şopenin mazrukasını çalırdı. Qardaşım onda musiqiçi olmaq istəyirdi. Ona görə də hər səhər altının yarısında durub dərsə gedənə qədər məşq edirdi. İndi elə çalırdı ki, özümü birdən – birə qaranlıqların qoynunda hiss etdim, hətta Leonun çaldığını da unuttum. Leo ilə Şopen bir – birinə yaraşmırlar, ancaq indi elə yaxşı çalırdı ki, bu da yadımdan çıxdı. Keçmiş bəstəkarlardan ən çox Şopenlə Şuberti xoşlayıram. Bilirdim ki, musiqi müəllimimiz onda düz deyirdi: «Motsart – ilahidir, Bethoven – misilsizdir, Qlük – təkrarsızdır, Bax – nəhəngdir».

Doğrudan da Bax mənə həmişə insanı heyrətə gətirən otuzcildlik «Dini ehkamlar»ı xatırladır. Ancaq Şubertlə Şopen özüm kimi dünyəvidirlər. Onlara daha çox qulaq asıram. Reynə tərəf uzanan bağımızda, salxım söyüdlərin yanında babamın qurdurduğu nişangahlar tərپənirdi. Yəqin Furmana tapşırıbmışdılar ki, onları rəngləsin. Babamı hərdən «subay qocalar»dan bir neçəsini haraylayıb bura yığırdı. Evin qarşısındakı meydançada isə on beş nəhəng maşın hazır dayanırdı. On beş sürücü üşüyə – üşüyə hasarların, ağacların arasında dayanıb gözləyir və ya dəstə – dəstə bölünərək daş skamyaların üstündə oturub kart oynayırdılar. «Subay qocalar»dan hansısa «onluğ»u vuranda şampan tıxacının partılması eşidilirdi. Babam hərdən mənə də ora çağırırdı. «Subay qocalar»a çox da çətin olmayan fokuslar göstərər, Adenauru, Erhardı yamsılayardım. Bəzən də xırda səhnələr oynayırdım: Məsələn, «Menecerlər vaqondakı restoranda». Bu nömrələri nə qədər həvəssiz göstərsəm də, gülməkdən qarınlarını tutur və deyirdilər: «Yaman ləzzət verdi». Sonra əlimdə boşalmış güllə qutusu və ya məcməyi onlara yaxınlaşanda, çox vaxt kağız pul verərdilər. Bu eybəcər qoca quldurlarla bir – birimizi çox yaxşı başa düşürdük. Düzdür, onlarla heç bir yaxınlığım yox idi, ancaq mən cin portağalı ilə də ümumi dil tapa bilirdim. Bir neçəsi göstərdiyim tamaşalar haqqında fikir də söyləyirdi: «Misilsizdir! Əvəzi yoxdur!» Bəziləri hətta cümlə də deyə bilirdi: «Bu oğlanda nəşə var!» və ya «Gələcəkdə istedadı üzə çıxacaq!»

Şopenə qulaq asanda ilk dəfə ürəyimdən keçdi ki, gərək özümə bir anqacament tapam, pul qazanam. Məsələn, babamdan xahiş edə bilərdim ki, kömək eləsin, kapitalistlərin iclasından sonra onlara cürbəcür səhnələr göstərim və ya nəzarət şurasının yığıncağından sonra onun iştirakçılarını əyləndirim. Hətta «Nəzarət şurası» adlı bir nömrə də hazırlamışdım.

Leo içəri girəndə Şopenin musiqi sədaları kəsildi. Qardaşım ucaboy, sarışın bir oğlandır. Gözündəki sağanaqsız eynək onu superintendantta və ya isveç yezutinə bənzədir. Qara şalvarının şax ütüsü Şopen nəfəsinin son

hənirtisini də dağıtdı. Bu şax ütülü şalvarı da, ağ cileti də qırmızı köynəyinin görünən yaxalığı da xoşuma gəlmədi. Kiminsə əbəs yerə özünü zərif göstərməyə çalışdığını görəndə «Etelbert», «Qerentrud» kimi iddialı adlar eşidəndə tamam bədbinləşirəm. Yenə də gördüm ki Leo, Henriette kimi olmasa da, hər halda qıza oxşarı var: dik burnu, mavi gözləri, saçları... Ağzı oxşamırdı. Henriette də gözəl, oynaq görünən bu əlamətlər Leoda çox miskin, quru görünürdü. Heç hiss olunmurdu ki, siniflərində ən yaxşı idmançıdır. İdman dərslərindən azad edilən şagirdə oxşasa da, çarpayısının başı üzərindən beş-altı dənə idmançı tərifnaməsi asılmışdı.

İti addımlarla mənə tərəf gəldi. Ancaq çatmağa lap az qalanda qəflətən dayandı. Əlləri yanına düşdü:

-Nə olub, Hans?

Gözlərini gözümə zillədi, sonra bir az aşağı baxdı. Sanki orda ləkə görmüşdü. Hiss etdim ki, ağlamışam. Şopenə, Şubertə qulaq asanda həmişə ağlayıram. Sağ əlimlə gözlərimi silib dedim:

-Heç bilməzdim ki, Şopeni belə gözəl çalırsan. Mazurkanı bir də çal.

-Vaxtım yoxdur, məktəbə gedirəm. Birinci dərstdə alman ədəbiyyatından buraxılış imtahanına düşən mövzuları yazdıracaqlar.

-Səni anamın maşını ilə apararam.

-O səfeh maşınla getməyi xoşlamıram.

Anam o vaxt rəfiqələrinin hansındansa bu «əvəzsiz» idman maşını almışdı. Leo çox həssas oğlan idi, nəyisə ona yalandan tərifləyəndə heç dözə bilmirdi. Deməli, bircə yol qalırdı: gerek onu özündən çıxaraydın. Kimsə varlı ata-anamıza görə ona sataşanda və ya əzizləyəndə pörtür, yumruq davasına çıxırdı.

-Bu gün bir müstəsna ələ, pianonun arxasına keç, çal. Bilmək istəmirsən bu gecə hardaydım?

Qızarıraq gözlərini yerə dikdi:

-Yox, istəmirəm.

-Qız yanıdaydım...Arvad yanına getmişdim. Arvadımın yanına...

-Doğrudan? – O, başını yerdən qaldırmadı. – Nə vaxt nigahlanıbsınız?

Heç bilmirdi əllərini harda gizlətsin. Yerə baxa – baxa yanımdan keçib getmək istədi. Qolundan bərk – bərk yapışdım:

-Mariya Derkumun yanında idim..., - astadan dilləndim.

Qolunu dartıb çıxardı, bir addım geri çəkildi.

-İlahi! Ola bilməz! – Qəzəblə üzümə baxıb nəşə mızıldadı.

-Necə? Nə dedin?

-Dedim ki, doğrudan da maşınla gedəsi olacam. Apararsan?

-Apararam, - deyə əlimi onun çiyinə qoydum. Beləcə yanaşı addımladıq. İstəmirdim ki, üzümə baxsın. Bayırda dedim:

-Get açarı gətir. Anam sənə verər. Vəsiqəni də götür... Bir də, Leo... mənə pul lazımdır... Səndə qalıb?

-Kassada var. Özün götürə bilərsən?

-Bilmirəm... Yaxşı, göndərərsən...

-Göndərərəm? Çıxıb gedirsən?

-Gedirəm.

O, başını tərpedib pilləkənlə yuxarı qalxdı. Yalnız Leo soruşan anda bildim ki, gedəcəyəm. Mətbəxə girdim. Anna məni narazılıqla qarşıladı.

-Elə bilirdim yeməyəcəksən, - hiddətlə dilləndi.

-Yemək istəmirəm. Qəhvə içəcəm.

Tərtəmiz silinmiş stolun arxasına keçib Annaya baxdım. O, qəhvədanın süzgəcini götürüb fincanın üstünə tutdu. Biz səhər yeməyini həmişə qızlarla mətbəxdə yeyirdik, çünki bayramsayağı bəzədilmiş stolun arxasında oturanda darıxırdıq. İndi Anna mətbəxdə tək idi. İkinci qulluqçumuz Noretti səhər yeməyini anamın yataq otağına aparmışdı və ona hansı paltarı geymək, hansı kosmetikadan istifadə etmək barədə məsləhət verirdi. Çox güman ki, anam sapsağlam dişlərilə buğda qovurması yeyirdi, üzünə təbii bitkilərdən hazırlanmış «maska» yaxmışdı.

Noretti isə qəzeti ucadan oxuyurdu. Bəlkə də səhər ibadəti ilə məşğul idilər.

Duanın mətninin yarısını Qötedən, yarısını Lüterdən götürür və çox vaxt da

ona bir az «əxlaq prinsipləri» əlavə edirdilər. Ya da Noretti ona həzmə kömək edən dərmanlar haqqında reklam prospektlərini oxuyurdu. Anamın belə prospektlərlə dolu bir iş qovluğu vardı. Hamısının da üstü yazılı: «Həzm», «Ürək», «Əsəb»... Ona həkim lazım olanda «Tibb aləmindən yeniliklər»dən məlumat toplayır və beləliklə də məsləhət üçün verəcəyi pula qənaət edirdi. Həkimlərdən hansısa ona sınaq üçün dərman göndərəndə sevincinin həddi-hüdudu olmurdu.

Annanın kürəklərinə baxırdım. Geriyə dönməkdən, mənimlə göz-gözü gəlməkdən, danışmaqdan çəkinirdi: Məni «tərbiyə etmək» xasiyyətindən əl çəkə bilməsə də dost idik. On beş ildi ki, bizdəydi. Anam onu yevangelist keşişi olan əmioğlumgildən gətirmişdi. Özü Potsdamdan idi və bizim də yevangelist ola – ola Reyn ləhcəsində danışmağımız ona çox qeyri – adi görünürdü, buna heç cür inanmaq istəmirdi. Mənə elə gəlir ki, Bavariya ləhcəsində danışan protestant ona lap doğma görünərdi. Ancaq indi Reyn vilayətinə bir az öyrəşmişdi. Ucaboy, nazıkbədən qız idi və özünün «xanım yerişi» ilə fəxr edirdi. Atasını hardasa xəzinədar idi. Bircə onu bilirəm ki, ora «Doqquzuncu piyada alayı» adlanırdı. Çox çalışırıdıq ki, ona başa salaq: bizim evimiz «Doqquzuncu piyada alayı» deyil, ancaq xeyri olmurdu. Söhbət gənclərin tərbiyəsindən düşəndə dediyindən dönmürdü: «Doqquzuncu piyada alayında belə şey mümkün deyildi» Beləliklə də mən «Doqquzuncu piyada alayı»nın nə olduğunu bilmədim. Bircə onu bildim ki, bu gizli tərbiyə müəssisəsində mənə heç ayaqyolunu yumağı da etibar etməzdilər. Hər şeydən əvvəl, mənim səhər – səhər necə yuyunduğumu görəndə o dəqiqə «Doqquzuncu piyada alayı»nın qayda – qanunları haqqındakı moizəsinə başlayırdı. «Yorğan – döşəkdən qopa bilməmək kimi dəhşətli adət» onu lap yandırır və deyirdi ki, «cüzam xəstəliyinə tutulmuşam». Nəhayət o, geri dönüb əlində qəhvədan stola yaxınlaşanda gözlərini yerə dikmişdi, hörmət-izzətdən düşmüş yepiskopa qulluq edən rahibəyə oxşayırdı. Mariya ilə oxuyan qızlar kimi ona da yazığım gəldi. Əlbəttə, o öz rahibə instinkti ilə haradan gəldiyimi duymuşdu. Halbuki hər

hansı bir qadınla gizləndə üç il yaşasam da anam onu hiss etməzdi. Qəhvədanı Annanın əlindən alıb özümə qəhvə süzdüm. Sonra onun qolundan tutub elə bərk sıxdım ki, istər – istəməz başını qaldırıb doluxsunmuş solğun mavi gözlərini üzümə dikdi. Gördüm ki, doğrudan da ağlayır.

-Lənət şeytana, Anna, - dedim, - üzümə bax...Mənə elə gəlir ki, sənin o «Doqquzuncu piyada alayı»nda kişi kimi adamın gözünün içinə baxırmışlar...

-Mən kişi deyiləm, - o inildədi. Qolunu buraxdım. Üzünü sobaya çevirdi, günah, rüsvayçılıq, Sodom, Qomorro haqqında nəse mızıldandı.

-Allah eşqinə, Anna, - dedim, - axı, onların Sodomda, Qomorroda nə işlə məşğul olduqlarını yaxşı bilirsən.

Silkələnərək əlimi çiyindənən saldı. Evdən baş götürüb qaçacağımı ona demədən mətbəxdən çıxdım. Evimizdə yeganə adamdı ki, hərdən Henriette barəsində onunla söhbət edirdim.

Leo çoxdan qaracın qabağında dayanıb qorxa – qorxa saatına baxırdı.

-Anam bu gecə evə gəlmədiyimi bilib? – ondan soruşdum.

-Yox, - deyə açarı mənə verdi və qapını tutdu.

Maşını qaracdan çıxardım, Leonu mindirdim. O, diqqətlə dırnaqlarına baxırdı.

-Əmanət kitabçasını götürmüşəm, - dedi, - tənəffüsdə gedib alaram. Hara göndərəcəyəm?

-Qoca Derkumun adına göndər.

-Sən Allah, bərk sür, - dedi, - gecikirəm.

Sürəti artırdım, bağımızdan çıxdım. Zenitçi dəstəsinə qoşulmağa gedən Henriettenin tramvaya mindiyi yerə çatanda dayanmalı olduq. Henriette yaşda bir neçə qız tramvaya oturdu. Tramvayı ötəndə içəridə Henriette yaşda, Henriette kimi gülən çoxlu qız gördüm. Onlar da mavi şlyapa qoymuş, xəz yaxalılıq palto geymişdilər. Müharibə başlasa mənim

valideynlərim Henrietteni cəbhəyə necə göndərmişdilərse bu qızların valideynləri də onları eləcə davaya göndərərdi. Ciblərinə bir az pul, çantalarına da yaxma qoyub deyərtilər: «Uğur olsun!» Çox böyük məmnuniyyətlə qızlara əl edərdim. Ancaq fikrimdən daşındım. Pis qəbul eləyərdilər. Belə səfeh maşında gedən adam heç qıza da əl eləyə bilməzdi. Yadımdadır, bir dəfə bağıda oynayan uşağa şokolad verdim, çirkli alına dağılmış saçlarını sığalladım. Ağlayırdı və gözlərini ovxaladıqca da yaş üzünə, alına yayılırdı. İstəyirdim ki, onu kiridəm. Həmin anda iki qadın gəlib dəhşətli bir oyun çıxardılar. Az qaldı polis çağırılar. Onlarla deyişəndən sonra doğurdan da özüm özümə iblis kimi göründüm, çünki biri elə hey deyirdi:

-Ay eybəcər! Ay eybəcər!

Çox dəhşətli səhnə idi. Qadınların çıxardığı bu oyun mənə iblis kimi iyrenc göründü.

Yüksək sürətlə Koblentserştrasseyə çıxanda fikirləşdim ki, kaş qabağıma bir nazir maşını çıxsa, ona yaxşıca bir «zolaq» çəkəm. Anamın maşınının qabaq təkərlərinin topları irəli çıxmışdı, istənilən maşını sıyırıb keçərdi. Ancaq heç bir nazir belə tezdən yola çıxmazdı. Leoya tərəf döndüm:

-Doğrudan əsgərliyə gedirsən?

O, qızararaq başını tərpətdi:

-Qrupumuzda müzakirə eləmişik, - dedi, - qərara gəlmişik ki, demokratiyaya xeyri dəyər.

-Yaxşı, sən də get o səfehlərə yoldaş ol. Hərdən çox heyfslənirəm ki, mən hərbi xidmətə yaramıram.

Leo sualedici nəzərlərlə üzümə baxdı, ancaq mənim baxışlarımla qarşılaşanda üzünü yana çevirdi.

-Niyə heyfslənirsən?

-Ah, - dedim, - kaş o vaxt bizdə qalan mayorla rastlaşardım. Frau Vinekeni güllələtdirmək istəyirdi. Yəqin indi ya polkovnikdir, ya da general.

Maşını Bethoven adına gimnaziyanın qarşısında saxlayanda Leo başını buladı:

-Burda yox...İnternatın arxasında saxla.

Bir az irəli sürüb maşını saxladım, əlimi ona tərəf uzatdım. O, nigarançılıqla gülümsədi, əlimi xeyli buraxmadı. Fikrim qarışdığı üçün niyə belə etdiyimi başa düşmədim. Onun tez – tez, qorxa - qorxa saatına baxması məni əsəbiləşdirdi. Hələ səkkizə beş dəqiqə qalırdı, kifayət qədər vaxtı vardı.

-Doğrudanmı əsgərliyə gedirsən? – deyə bir də soruşdum.

-Niyə getmirəm?! – O hirsləndi. – Maşının açarını ver!

Başımı tərpədən açarı verdim və ondan uzaqlaşdım. Yol gedə – gedə Henriette barədə düşündüm və Leonun əsgərliyə getməsinə böyük ağılsızlıq hesab elədim. Saray bağını keçib universitetə çatdım, ordan da bazara tərəf döndüm. Üşüdüm. Ürəyim Mariyanı istədi.

İçəri girəndə gördüm ki, dükan uşaqla doludur. Onlar rəflərdən konfet, qrifel, pozan götürür, pulunu da piştaxtanın üstünə qoyurdular. Mən ordan sivişib mətbəxə keçəndə qoca Derkum heç başını da qaldırıb baxmadı. Sobaya yaxınlaşıb əllərimi qəhvədanın üstünə qoydum, onları qızdırdım. Elə bildim Mariya indicə gələr. Siqaretim qurtarmışdı. Heç bilmirdim qız gedib siqaret gətirəndə onun pulunu verim, ya yox. Özümə qəhvə süzdüm və yenice gördüm ki, stolun üstündə üç fincan var. Dükana sakitlik çökdü. Qarşımdakı fincanı geri itələdim. Kaş Mariya indi yanımda olaydı! Sobanın böyründəki ləyəndə əl-üzümü yudum, sabun qabındakı dırnaq şotkası ilə başımı daradım və köynəyimin yaxalığını düzəltdim, qalstukunu bir ax yuxarı çəkdim, dırnaqlarıma baxdım: təmiz idi. Qəflətən hiss etdim ki, indiyəcən eləmədiyim işlərin hamısını bundan sonra mütləq eləməliyəm.

Qoca Derkum içəri girəndə yenice oturmuşdum. Həmin dəqiqə ayağa durdum. O da mənim kimi pərt olmuşdu, utanırdı. Qəzəbli olmasa da, çox ciddi görünürdü. Əlini qəhvədana tərəf uzadanda azacıq diksindim, ancaq bununla belə hiss olundu. Qoca başını bulayıb özünə qəhvə süzdü.

Qəhvədanı mənə uzatdı. Təşəkkür etdim. Hələ də üzümə baxmırdı. Axşam Mariyanın otağında olanda, bu görüş barədə fikirləşəndə özümü çox inamlı hiss edirdim. Ürəyim siqaret istədi, ancaq stolun üstündəki qutudan götürməyə cəsarətim çatmadı. Başqa vaxt olsaydı götürərdim. O, başını stola tərəf əyib oturmuşdu. İri daz kəlləsi, dən düşmüş seyrək saçları kişini çox qoca göstərirdi. Yavaşdan dedim:

-Haqlısınız, cənab Derkum...

Əlini stola vurub başını qaldırdı, eynəyinin üstündən mənə baxıb dedi:

-Lənət şeytana, mütləq belə eləmək lazım idi? Özü də bütün qonşuların gözünün qabağında?!

Nə yaxşı ki, bu işin özündən narazı deyildi və namus məsələsindən başladı...

-Mütləq lazım idi? Özün bilirsən ki, o lənətə gəlmiş imtahanların xatirinə hər zülmə qatlaşırdıq. Ancaq indi... - yumruqlarını düyünlədi və sonra onları ele açdı ki, deyərdin əlində quş vardı havaya buraxdı, - hamısı hədəf getdi...

-Mariya hardadır? – deyə soruşdum.

-Getdi...Kölnə getdi...

-Hardadır? – bu dəfə qışqırdım. - Harda?

-Sakit ol, deyəcəm. Bilirəm indi başlayacaqsan məhəbbətdən, evlənməkdən dәм vurmağa...Lazım deyil...Hamısı qalsın özünə...İndisə çıx get...Heç bilmirəm sən axırın necə olacaq...Get!

Yanımdan keçib getməyə qorxurdum.

-Bəs ünvanı? – deyə soruşdum.

-Budur, - deyib stolun üstünə bir kağız parçası qoydu. Onu tez götürüb cibimə dürtdüm.

-Özgə nə istəyirsən? – O, səsini qaldırdı. –Özgə nə istəyirsən? İndi kimi gözləyirsən?

-Pulum yoxdur, - dedim və onun qəflətən güldüyünü görəndə sevindim. Çox qəribə gülüş idi: sərt, qəzəbli... Bir dəfə atam barəsində danışanda da belə gülmüşdü.

-Hə, pul... Zarafata bax...Yaxşı,gəl... - Pencəyimin qolundan tutub məni dükana tərəf dartdı, piştaxtanın arxasına keçib kassanın gözünü açdı, xırda pulları ovuclayıb qabağıma tökdü. Pfenninqlər qəzetlərin, dəftərlərin arasına dağıldı. Əvvəlcə tərəddüd etdim, sonra onları yavaş – yavaş yığışdırmağa başladım. Əvvəlcə ovuclayıb cibimə tökmək istədim, ancaq bu fikirdən vaz keçdim, bircə – bircə götürüb saydım, bir marka düzələn kimi cibimə qoydum. Bunu görə qoca başını buladı, pul kisəsini çıxarıb ordan bir dənə beş markalıq götürdü, mənə uzatdı. İkimiz də qızardıq.

-Bağışla... - yavaşdan dilləndi, - Bağışla...İlahi...Bağışla...

Elə bildi ki, incimişəm. Mən onu yaxşı başa düşürdüm.

-Bir qutu da siqaret verin, - dedim.

O dəqiqə rəfdən iki qutu götürüb mənə uzatdı. Ağladı. Piştaxtanın üstündən əyilib onun üzündən öpdüm. O, yeganə kişi xeylağıdır ki, üzündən öpmüşəm...

VIII

Təsəvvür edəndə ki, indi Mariya paltarını geyinəndə, diş məcununun ağzını bağlayanda ona Tsüpfner tamaşa edir,- ağlım başımdan çıxırdı. Ayağım getdikcə daha çox ağrıyırdı və gələcəkdə 30-40 mark ilə baş girələmək ümidim də üzülürdü. Məni bir də o yandırır ki, Mariyanını diş məcununun ağzını necə bağladığına baxmaq Tsüpfnerə ləzzət vermirdi. Katoliklərə çox az bələd olsam da bilirdim ki, xırda təfərrüatlara varmağı xoşlamırlar. Tsüpfnerin telefon nömrəsini tapıb yazmışdım, ancaq onu yığmağa hələ hazır deyildim. Əqidənin insanı hansı addımlar atmağa məcbur etdiyini heç vaxt bilmək olmur. Bəlkə Mariya doğrudan da Tsüpfnerlə evlənmişdi və onun: «Tsüpfnerin evi eşidir» - deməsinə dözə bilməzdim. Leoya zəng etmək üçün telefon kitabçasında dini

seminariyaların nömrələrini axtardım, ancaq heç nə tapmadım. Halbuki Bonnda iki belə seminariyanın olduğunu bilirdim. Biri Leoninum, digəri isə Albetinum...Axırda özümü toplayıb dəstəyi qaldırdım, məlumat bürosunu yığdım. Qəribə də olsa cavab verdilər. Hətta ordakı qız Reyn ləhcəsində danışdı. Bəzən bu Reyn ləhcəsindən ötrü elə qəribsəyirəm ki, düşdüyüm mehmanxanalardan Bonnun telefon şəbəkələrindən birinə zəng vururam və «r» səsi işlədilməyən, hərbi ovqatdan çox-çox uzaq olan həmin ləhcəyə qulaq asıram. Əslində, hərbi intizam çalarını yaradan «r» səsidir.

«Zəhmət olmasa, gözləyin» kəlmələrini beşcə dəfə eşitdim, sonra bir qız cavab verdi. «Katolik keşişləri hazırlayan» müəssisələrin nömrəsini soruşdum və dedim ki, kitabçada «Dini seminariyalar» axtarmışam, ancaq tapa bilməmişəm. Qız güldü:

- Həmin «müəssisələr»in adı – bu sözü çox incə bir kinayə ilə tələffüz etdi – pansiondur.

Və hər ikisinin nömrəsini verdi.

Qızın səsi məni bir az sakitləşdirdi. Çox təbii səsləndi. Hər cür naz-qəmzədən, saxta incəlikdən uzaq olan Reyn ləhcəsi idi. Hətta telefonla Karl Emonda teleqram da göndərdim.

Heç bilmirəm ziyalı kimi görünmək istəyən şəxslər niyə Bonna nifrət etməyi özlərinə borc hesab eləyirlər. Bonnun həmişə özünəməxsus gözəlliyi olub. Özü də yuxulu gözəllik... Axı bəzi qadınların da yuxulu görünməsi onlara xüsusi gözəllik verir... Əlbəttə, Bonnun gözəlliyini şişirtmək olmaz. Ancaq bəziləri onu şişirdir. Şişirtmək yaraşmayan şəhəri də təsvir etmək çətin olur, hər dəfə özünəməxsus bir əlaməti üzə çıxır. Uşaq da bilir ki, Bonnun havası təqaüdə çıxmış qocaların havasıdır. Bu havanın təzyiqi ilə qan təzyiqi arasında nəsə bir əlaqə var. Bonna bircə şey yaraşmır ki, o da sakinlərinin mənasız yerə əsəbiləşməsi, nədənsə özlərini qorumağa çalışmasıdır. Evimizdə nazirlik işçilərilə, deputatlarla, generallarla söhbət etmək imkanım lap çox olub (anamın belə qəbullar düzəltməkdən xoşu gəlirdi) və hamısını da həmişə əsəbi vəziyyətdə

görmüşəm. Bəzən də lap ağılamaq dərəcəsinə gələ-gələ özlərini nədənsə, kimdənsə müdafiə edirdilər. Bonndan söhbət düşəndə iztirab dolu kinayə ilə gülümsəyirdilər. Niyə belə əzilib – büzüldüklərinin mənasını anlaya bilmirdim. Əgər bütün gözəlliyi yalnız yuxulu görünməkdən ibarət olan bir qadın qəflftən ortaya çıxıb burcuda - burcuda kankan oynamağa başlayırsa deməli, ona doping veriblər. Ancaq bütün şəhərə doping vermək olmazdı. Əlbəttə, yaşı keçmiş mehriban bir xala kiməsə kofta toxumağı, əl dəsmallarının qırağına naxış vurmağı, şərab içmək üçün hansı qədəhi stola qoymağı öyrədə bilər. Ancaq ona demək olmaz ki, homoseksualizm haqqında iki saatlıq aydın, samballı bir məruzə oxusun və ya Bonnda hamının həsrətini çəkdiyi qəhbələrin qarşısında danışsın. Eh, bu saxta ümidlər, saxta utancaqlıq, qeyri – təbii şeylərlə edilən saxta alver...Hətta müqəddəs Roma kilsəsinin xadimləri də qəhbə qıtlığından şikayətlənməyə başlasalar, təəccüblənməzdim. Evimizdəki qəbulların hansıdası bir partiya xadimi ilə tanış oldum. «Fahişəliyə qarşı mübarizə komitəsi»ndə işləyirdi və elə mənim yanımdaca pıçıltı ilə Bonndakı qəhbə qıtlığından şikayətləndi. Doğrudan da Bonn o vaxtlar pis şəhər deyildi. Saysız – hesabsız dar döngələr, kitab mağazaları, tələbə dəstələri, balaca qənnadı dükənləri... Hamısının da arxa tərəfində qəhvə içmək üçün xüsusi otaqlar vardı.

Leoya zəng vurmazdan əvvəl taytıya – taytıya eyvana çıxdım, doğma şəhərə göz gəzdirdim. Doğrudan da qəşəng idi: kilsənin qülləsi, qədim kurfürstlər qəsrinin qübbələri, Bethovenin heykəli, balaca bazar, Saray bağçası... Bu da Bonnun taleyidir ki, hər kəs onun qəribə taleyinə inanmır. Eyvanda dayanıb Bonnun havasını sinə dolusu ciyərlərimə çəkdim və bundan elə ləzzət aldım ki, heç özüm də gözləməirdim. Havasını dəyişmək istəyən adam üçün Bonn, lap müvəqqəti də olsa, möcüzəyə dönür...

Geri qayıdıb, tərəddüd etmədən Leonun oxuduğu «müəssisə»nin nömrəsini yığdım. Özümü itirmişdim. Katolik olan gündən bəri Leonu görməmişdim. Bircə dəfə uşaqlara xas olan bir ədəblə mənə məktub

yazmışdı: «Əziz qardaşım! Bu məktubla bildirirəm ki, hərtərəfli götür-qoy edəndən sonra katolik kilsəsinə daxil olmağı, keşiş sənətini öyrənməyi qərara aldım. Əminəm ki, lap yaxınlarda görüşüb həyatımda baş verən bu əsaslı dönüş haqqında söhbət edə biləcəyik. Səni sevən qardaşın Leo!» Məktubun əvvəlində, nəyin bahasına olursa olsun «mən» əvəzliyindən qaçmaq kimi köhnə bir adətə sadiqlik, «mən bu məktubla bildirirəm ki...» yazmaq əvəzinə «bu məktubla bildirirəm ki...» işlətmək...Bəli, Leonun bütün varlığı indii bundan ibarət idi. Pianonu çaldığı parlaq istedadın əsər-əlamət qalmamışdı. Onun hər şeyə işgüzarlıqla yanaşması məni daha da bədbinləşdirirdi. Əgər belə getsə, axırda çox nəcib, ağsaçlı bir prelat olacaq. Bu cür məktub yazmaq tərzini atamı da, Leonu da miskinləşdirir. Nə haqda yazsalar da quru çıxır, sanki söhbət adicə daş kömürdən gedir.

«Müəssisə»də kimsə özünə əziyyət verib dəstəyi götürənə qədər xeyli vaxt keçdi. İndiki ovqatıma uyğun olaraq bu «kilsə arxayınçılığı» barədə bir-iki yağlı söz demək istədim və elə «tfu» sözü ağızımdan yenidən çıxmışdı ki, dəstəyi qaldırdılar, həddən artıq xırıltılı bir səslə cavab verdilər: -Bəli?!

Pərt oldum. Elə bilirdim qəhvə, piroq qoxulu incə bir sahibə səsi eşidəcəm. Ancaq bunun əvəzində donuz əti, kələm qoxuyan xırıltılı kişi səsi cavab verdi. Bu qoxu elə kəskin idi ki, öskürməyə başladım.

-Bağışlayın, -nəhayət dilləndim, -zəhmət olmasa, ilahiyyat fakültəsində oxuyan Leo Şniri çağırın.

-Mən kiminlə danışırım?

-Şnirlə, - dedim. Çox güman ki, ona çatmadı. Xeyli susdu. Təzədən öskürməyə başladım və bir təhər özümü topladım: - Hərfləyirəm: şəhər, Nil, İda, Rixard...

-Bu nə deməkdir? – Səsindən hiss elədim ki, o da mənim kimi ümitsizliyə qapılmış adamdır. Bəlkə də nəcib, yaşlı, qəlyan çəkən bir müəllimi telefonun yanında oturtmuşdular. Tez-tələsik yaddaşımdakı latın sözlərini bir yerə toplayıb fağır-fağır dedim:

-Sum frater leonis!¹

Mənə elə gəldi ki, yersiz hərəkət elədim. Bəlkə də ordakı tələbələrle danışmaq istəyən çox idi. Bəlkə də çox adam latınca heç bilmirdi...

Kişi çox qəribə tərzdə pıçıldayıb dedi:

-Frater tuns est in refectorio»², nahara gedib. - O, səsini bir az da ucaltdı. – Yemək zamanı çağırmaq olmaz.

-Çox təcildir.

-Ölən var?

-Xeyr, -dedim, - ancaq onun kimi bir şeydir.

-Deməli, bədbəxt hadisə baş verib.

-Xeyr, -dedim, -ruhi bədbəxtlikdir.

-Başa düşdüm, - o, bir az yumşaldı, - içəri qan sızıb.

-Xeyr. Ruhi bədbəxtlikdir. Mənəviyyatla bağlıdır.

Çox güman ki, bu sözdən xəbəri yox idi və ona görə də susdu. Mən titrəməyə başladım:

-İlahi! – dedim. – Axı, insan cisimlə ruhdan ibarətdir.

Nəsə donquldadı. Deyəsən, mənim bu «nəzəriyyə»mə inanmadı. Qəlyanından bir qüllab vurub mızıldadı:

-Auqustin...Bonaventura...Kuzanus...Səhv eləyirsiniz...

-Ruhidir...-inadkarlıqla dedim, - Xahiş edirəm cənab Şnirə çatdırın ki, qardaşı ruhu təhlükə qarşısındadır, nahardan qayıdan kimi ona zəng vursun.

-Ruh...- çox soyuq tərzdə təkrar etdi, - qardaşı...təhlükə...-Bu sözləri elə tələffüz etdi ki, sanki zibil, zəhrimar, zindan deyirdi. Lap gülünc işdi: nə qədər olmasa da orada dərs keçən tələbələr gələcəkdə ruhların xilaskarı olmalı idilər və həmsöhbətim də «ruh» sözünü eşitməmiş olmazdı.

-Təcildir...Çox təcildir, - dedim.

Bir neçə dəfə «hm» elədi və deyəsən, heç inanmadı ki, «ruh»la bağlı olan iş belə təcili ola bilər. ³

---

¹ Мян Леонун гардашыям (лат)

-Yaxşı çatdıraram, - sonra dilləndi. –Şəhərdə nə olub dediniz?
-Heç nə! Heçcə nə. Bu işin şəhərlə heç bir əlaqəsi yoxdur. Adımı həfləmək üçün həmin sözü dedim.
- Hə, yəqin elə bilirsiniz ki, dərslər burda həflərdən başlayır. Doğrudan belə fikirləşirsiniz? – Kişidə nəsə bir canlanma hiss olundu. Bildim ki, xoşladığı mövzunu tapıb. – İndi çox yumşaq metodlardan istifadə edirlər. – o, səsini bir az da qaldırdı, - həddən artıq yumşaq...
-Əlbəttə, - dedim, - gərək məktəbdə kətəkdən çox istifadə olunsun.
-Doğru sözünüzdür? – sevincle qışqırdı.
-Elədir, - dedim, - o, kətəyi ən çox da müəllimlər yeməlidir. Qardaşıma nə çatdıracağınızı unutmadınız ki?
-Yazmışam...təcilidir...ruhla bağlıdır. Qulaq asın, cavan oğlan, yaşda böyük olan adam kimi sizə bir məsləhət verə bilərəm?
-Oho, buyurun, - dedim.
-Avqustinodan əl çəkin. Özünün subyektiv fikirlərini məharətlə cilalamaq hələ ilahiyyat demək deyil və cavanları səhv yola çəkir. Gözünə azacıq dialektika qanunları qatılmış uydurmadır, vəssalam. Bu məsləhətimdən incimədiniz ki?
-Xeyr, - dedim, - elə bu dəqiqə gedib onun yazdıqlarını oda ataram.
-Lap düz eləyirsiniz! – O sevindi. – Oda atın! Allah özü köməyiniz olsun!
Əvvəlcə ona «sağ ol» demək istədim, ancaq fikirləşdim ki, pis çıxar və sakitcə dəstəyi asıb tərimi sildim. İyə qarşı çox həssas olduğumdan arı-arası kəsilməyən kələm qoxusu vegetativ əsəb sistemimi əməlli-başlı gərginləşdirmişdi. Kilsə məktəblərində istifadə olunan metodlar barədə düşünməyə başladım. Əlbəttə, yaşlı kişiye nəsə bir iş verib onun hələ nəyəsə yaradığını özünə hiss etdirmək nəciblik idi. Amma belə ağır eşidən, kaftarlaşan bir qocanı telefonun yanında oturtmaları ilə heç cür razılaşa bilmirdim. Bu kələm qoxusu mənə internatdan tanış idi. Tərbiyəçilərimizdən biri bizə başa salmışdı ki, kələm ehtirası boğur. Mənim və ya bir başqasının

ehtirasının boğulması fikrindən iyənirdim. Çox güman ki, ordakılar gecə də, gündüz də elə hey «bioloci təlabat» barəsində düşünürlər və haradasa bir rahibə mətbəxdə oturub bişiriləcək xörəklərin siyahısını hazırlayır, onu direktora göstərir. Sonra üzbəüz otururlar və bu haqda danışmasalar da, hər xörəyin adı çəkiləndə fikirləşirlər: bu, ehtirası boğur...bu, ehtirası coşdurur... Mənə elə gəlir ki, bu səhnə də bizim internatda saatlarla oynadığımız futbol oyunu kimi ədəbsizlikdir. Hamımız bilirdik: o lənətə gəlmiş futbol oyunu bizi əməlli-başlı yormalı idi ki, qızlar haqqında düşünə bilməyək. Ona görə də futboldan zəhləm gedirdi. İndi də təsəvvürümə gətirəndə ki, qardaşım Leo ehtirasını boğmaq üçün kələm yeməlidir, az qalırdı, durub həmin məktəbə gedəm, ordakı kələmlərin üstünə kislota tökəm. Onsuz da həmin oğlanların gələcəyi kələmsiz də çətin olacaqdı. Hər gün dərk eləyə bilmədiyim şeylər barədə danışmaq dəhşətdən də betərdir: ölülərin zühur etməsi...əbədiyyət...Bütün günü allahın üzüm bağında əlləşəsən və birdən də görəsən ki, məhsul həddən artıq azdır...Bunun səbəbini mənə Haynrix Belen danışmışdı. Onda Mariya uşaq salmışdı və Belen də bizə qarşı çox mehriban olmuşdu. Deyirdi ki, məndən fərqli olaraq həm mənəvi, həm də maddi cəhətdən allahın üzüm bağında işləyən qara fəhlədir.»

Onda xəstəxanadan saat beşdə çıxdıq. Onu evəcən ötürdüm. Piyada getdik, çünki tramvaya verməyə pulumuz yox idi. Evinin qapısına çatanda dayandı, cibindəki açar topasını çıxardı. Həmin axşam gecə növbəsindən qayıdan fəhlədən heç nə ilə seçilmirdi. Yorğun-arğın, üzü tüklü... Və mən hiss etdim ki, ibadətə başlamaq, Mariyanın dediyi kimi «sehrli aləmə baş vurmaq» onun üçün çox çətin olacaq. Qapını açanda gördüm ki, qulluqçu onu dəhlizdə gözləyir. Qoca, deyingən bir arvad idi, ayağında çəkəkək vardı, çılpaq baldırlarının dərisi sapsarı görünürdü. Bu arvad nə rahibə idi, nə onun anası, nə də bacısı...

Haynrixin üstünə çəmkirdi:

-Bu nə deməkdir? Bu nə deməkdir?

Eh, o miskin subaylıq da bir şey deyilmiş! Bəzi katolik ailələri öz gənc qızlarını keşişlərin evinə göndərməyə qorxurlar və bu da məni heç təəccübləndirmir. O, qoçaqların hərdən səfehlik etmələrinə də heç təəccüblənmirəm.

Az qaldı yenə Leonun pansionundakı o kar, qəlyan çəkən kişiyyə zəng vuram. Çox böyük məmnuniyyətlə onunla «bioloci tələbat» barədə söhbətə girişərdim. Qorxdum ki, tanıdığım adamlardan birinə zəng vuram. Hər halda tanımadığım həmin kişi məni daha yaxşı başa düşərdi. Çox böyük məmnuniyyətlə ondan katolilər haqqındakı fikrimin düz olub-olmadını soruşardım. Bu dünyada mənim üçün dördcə nəfər əsl katolik vardı: Papa Yohann, Ceyms Ellis, Mariya və bir də qocalmış zənci boksçusu Qreqori. Sonuncu, az qala, bir dəfə dünya çempionu olacaqdı. Ancaq indi varyete səhnələrində pəhləvanlıq eləməklə dolanır. Hərdən müxtəlif turnelərdə onunla rastlaşmışdım. Çox dindar, necə deyərlər, əsl kilsə adamı idi.

Əksəriyyət onu ağıldan kəm hesab edirdi, çünki həmişə susar və xiyardan, çörəkdən başqa heç nə yeməzdi. Ancaq elə qüvvətli idi ki, məni də, Mariyanı da qolları üstünə alıb bütün otaqları gəzdirərdi. Bəlkə də bunlardan başqa bir neçə nəfəri də katolik hesab etmək olardı. Məsələn, Karl Emonds, Haynrix Belen və bir də Tsüpfner. Mariyanın əsl katolik olduğuna şübhə eləməyə başlamışdım. Keçirdiyi «metafizik qorxular»ı anlaya bilmirdim. Çıxıb getməsi, bir vaxtlar mənimlə gördüyü işi indi Tsüpfnerlə görməsi, özünün gətirdiyi kitablarda birbaşa «xəyanət», «əxlaqsızlıq» kimi qiymətləndirilirdi. Onun «metafizik qorxular»ı yalnız və yalnız mənim rəsmi nikahlanmağı, uşaqlarımızı katolik ruhunda böyütməyi rədd etməyimlə bağlı idi. Əslində, hələ uşağımız yox idi, ancaq həmişə onları necə geyindirəcəyimiz, necə danışdıracağımız, necə tərbiyə edəcəyimiz barədə danışmışdım. «Katolik tərbiyəsi»ndən başqa bütün bəndlərdə həmfikir idik. Hətta razılaşmışdım ki, onlar xaç suyuna da çəkilsin. Dedi ki, bunu yazılı surətdə verməliyəm, yoxsa kilsə kəbinimizi kəsməz. Kilsədə kəbin kəsdirməyə razılıq verəndən sonra məlum oldu ki, həm də

rəsmi nikahlanmalıyıq. Onda səbrim tükəndi, dedim ki, bir az gözləyək, onsuz da bir-iki il hələ heç nəyi həll eləmir. Ağladı ki, onun üçün belə yaşamağın nə demək olduğunu başa düşmürəm, hətta uşaqlarımızı xristian kimi tərbiyə edəcəyimizə də ümidi yoxdur. Bədbəxtliyə bax: yalnız indi üzə çıxdı ki, bu məsələdə bir-birimizi düz beş il aldatmışıq. Əslində, kilsəyə getməzdən əvvəl rəsmi nikahlanmanın vacib olduğunu bilmirdim. Ancaq həddi-buluğa çatmış bir vətəndaş kimi, «səlahiyyətli tərəf» kimi gerek bunu biləydim. Amma, sadəcə olaraq xəbərim yox idi. Axı bu yaxınlara kimi ağ çaxırın soyuq, qırmızı çaxırinsa isidilib içildiyini bilmirdim! Əlbəttə, belə dövlət idarələrinin olduğundan, orda nikah mərasimlərinin keçirildiyindən, şəhadətnamələr yazıldığından xəbərim vardı. Ancaq elə bilirdim ki, bunların hamısı ateistlər və necə deyərlər, dövlətin xətrini xoş eləmək istəyən adamlar üçündür. Kilsədən əvvəl ora getməyin vacibliyini eşidəndə əməlli-başlı hirsləndim. Mariya deyəndə ki, uşaqların katolik kimi tərbiyə olunması barədə yazılı iltizam da verməliyəm, dalaşmağa başladıq. Düşündüm ki, bu əsl zorakılıqdır və Mariyanın da həmin dəqiqə yazılı iltizam məsələsi ilə razılaşması xoşuma gəlmədi. Axı uşaqları istədiyi vaxt xaç suyuna çəkdirər, istədiyi kimi də tərbiyə edə bilərdi.

Həmin axşam halı xarablaşdı, rəngi qaçdı, çox yorğun göründü, mənimlə danışanda da səsini qaldırırdı. Axırda dedim ki, yaxşı, razıyam, hamısını edəcəyəm, həmin kağıza da qol çəkəcəyəm. O isə hirsləndi: «Sən bunu mücərrəd nizam-intizam prinsiplərinə inandığın üçün deyil, tənbellikdən eləyirsən.» Cavab verdim ki, elədir, əslində, tənbellikdən eləyirəm, çünki onu heç vaxt itirmək istəmirəm və lazım gələrsə onu itirməmək xatirinə katolikliyi də qəbul edəyəm. Hətta bir az coşdum ki, «müjərrəd nizam-intizam prinsipləri» mənə işgəncə kamerasını xatırladır. Onu itirməmək xatirinə hətta katolikliyi qəbul etməyə hazır olduğumu özü üçün təhqir hesab elədi. Mənsə, bu yolla ona yaltaqlanmaq istəyirdim, ancaq deyəsən, tərsinə oldu. Dedi ki, söhbət indi «mən»dən, «sən»dən deyil, «nizam-intizam»dan gedir.

Onda axşam idi və biz də Hannoverdəki mehmanxanalardan birində oturmuşduq. Bahalı mehmanxanalardan idi, bir fincan qəhvə sifariş verəndə mütləq ağzıyarımçıq gətirirdilər. Belə mehmanxanalarda o qədər aristokratlıq var ki, fincanı ağzınacan doldurmaq nəzakətsizlik hesab olunur. Xidmətçilər də nəyin aristokratlıq olduğunu buraya düşən kübarlardan yaxşı bilirlər. Bu cür mehmanxanalara düşəndə özümü çox bahalı, çox da darıxdırıcı olan pansiondakı kimi hiss edirəm və həmin axşam da əməlli-başlı yorulmuşdum: üç dəfə dalbadal səhnəyə çıxmışdım. Səhər-səhər polad zavodu səhmdarları, günortadan sonra müəllim olmağa hazırlaşan tələbələr qarşısında, axşam isə varyetedə çıxış etmişdim. Sonuncuda elə candərdi əl çaldılar ki, gələcək tənəzzülün ilk işartısını hiss etdim. Həmin səfeh mehmanxanada nömrəyə gətirmək üçün telefonla pivə sifariş verəndə baş xidmətçi buz kimi soyuq bir səsle cavab verdi:

-Baş üstə, cənab!

Sanki horra sifariş vermişdim və pivəni gümüş parçada gətirdilər. Yaman yorulmuşdum, bir az pivə içmək, kart oynamaq, çimmək, axşam qəzetlərinə baxmaq və sonra da Mariyanın yanına uzanıb yatmaq istəyirdim. Sağ əlimi sinəsinə qoyar, üzümü başına söykəyər və saçlarının ətrindən məst ola-ola yuxuya gedərdim. Zəif alqış sədaları hələ qulağımdan getməmişdi. Bundansa, əl çalması daha yaxşı olardı. Göstərdiyim nömrələrə qarşı yaranan o yorğun, təkəbbür dolu nifrət bu səfeh parçadakı pivə kimi dadsız-duzsuz idi. Sadəcə olaraq belə «yüksək səviyyəli» söhbətə girişmək iqtidarında deyildim.

-Hans, söhbət elə bir işdən gedir ki, - o, səsini bir az alçaltdı və hiss etmədi ki, «iş» sözünün bizim üçün ayrıca mənası var. Deyəsən unutmuşdu. Qoşa çarpayının ayaq tərəfində var-gəl etməyə başladı. Siqaret tutduğu əli yelləndikcə xırdaca tüstü burumları havaya səpələnmiş nöqtələrə oxşayırdı. Son illərdə papiros çəkməyə başlamışdı və əynindəki açıq yaşıl koftada çox gözəl görünürdü: Dərisi ağappaq, saçları da əvvəlkindən qara idi. İlk dəfə gördüm ki, boynunda vətərələr var.

-İnsafın olsun, - dedim, - qoy bir az yatım, duran kimi hər şeyi həll edərik. İlk növbədə həmin işi...

Ancaq yenə də heç nə hiss eləmədi, geri çevrilib çarpayının qarşısında dayandı. Dodaqlarındakı ifadədən gördüm ki, belə danışmağının nəsə bir səbəbi var, ancaq boynuna almaq istəmir. Siqareti sümürəndə dodaqlarının ucunda qırıqlar əmələ gəldi. Onları birinci dəfə görürdüm. Başını bulaya-bulaya üzümə baxdı, köksünü ötürdü və təzədən geri dönüb gəzişməyə başladı.

-Başa düşə bilmirəm... - yorğun-yorğun dilləndim, - əvvəlcə o zəhrimar iltizam barədə mübahisə edirik, sonra da rəsmi nikahın üstündə...Hər ikisi ilə razılaşıram, ancaq sən əvvəlkindən betər hirsələnirsən...

-Elədir, - dedi, -çox tez razılaşdın. Hiss edirəm ki, mübahisəyə girişməkdən qorxursan. Axı nə istəyirsən?

-Səni! – Heç bilmirəm qadına bundan da xoş söz demək olardımı?! –Gəl yanımda uzan...Külqabını da gətir...Onda söhbətimiz alınar. – «İş» sözünü onun yanında dilimə gətirə bilmədim. O,başını bulayıb külqabını yanıma qoydu, pəncərəyə tərəf gedib çölə baxdı. Qorxdum. – Bu söhbətdə bəzi şeylər xoşuma gəlmədi, - dedim, - heç biri sənin sözün deyil.

-Bəs kimindir? – lap alçaqdan soruşdu və onun qəflətən yumşalmağı məni çaşdırdı.

-Bu söhbətdən Bonnun, ordakı dərneyin, Zommervildin, Tsüpfnerin...və o birilərinin qoxusu gəlir,-dedim.

-Bəlkə də...-geri çevrilmədən təsdiqlədi. – Gözünlə gördüyün indii qulağında səslənir.

-Nə demək istədiyini başa düşürəm, - yorğun-yorğun dilləndim.

-Ah, guya burda katoliklərin qurultayının keçirildiyini bilmirsən...

-Plakatlara görmüşəm.

-Bəs Heribertlə prelat Zommervildin burda olduqları ağına gəlmədi?

Tsüpfnerin adının Heribert olduğunu bilmirdim. Ancaq hiss elədim ki, məhz onu deyir. Yenə də onların qol-qola gəzdikləri günü xatırladım.

Əlbəttə, Hannoverdə həddən çox katolik keşişlərin, rahiblərin olması nəzərimi çoxdan cəlb etmişdi, ancaq ağılıma gəlməmişdi ki, Mariya burda kiməsə rast gələ bilər. Axı boş vaxtımız olanda Bonna getmişdik və Mariya da «dərnək üzvləri» ilə söhbətdən doyunca ləzzət almışdı.

-Bu mehmanxanada qalırlar? – yorğun halda soruşdum.

-Hə.

-Bəs niyə mənə onlarla görüşdürmədin?

-Burda tapılırdın ki? Bir həftədir ki, yollardasan. Gah Braunşvayqda, gah Hildeshaymda, gah da Tselledə...

-İndi vaxtım var. Onlara zəng elə, bara düşüb bir az pivə içək.

-Daha yoxdurlar. Bu gün günortadan sonra çıxıb getdilər.

-Çox şadam ki, - dedim, - başqa yerdən gətirilmiş olsa da «katolik havası» ilə doyunca nəfəs ala bilmisən.

Hamısı öz sözləri idi. Hərdən deyirdi ki, ürəyi «katolik havası» ilə nəfəs almaq istəyir.

-Niyə acığın tutur? – O, hələ də üzü küçəyə dayanmışdı. Yenə siqaret yandırmışdı. Bu da təzə idi. İndiki danışıq tərzini kimi belə tez-tez siqaret çəkməsi də mənə yad idi. İndi sanki intellektual səviyyəsi çox da yüksək olmayan adicə qəşəng qızlardan biri idi, çıxıb getmək üçün bəhanə axtarırdı.

-Acığım tutmur, - dedim, - özün də bilirsən. Boynuna al ki, bilirsən.

Heç nə demədi, yalnız başını yırğaladı. Üzünün ifadəsindən gördüm ki, göz yaşlarını güclə boğur. Axı niyə? Gərək ağlayaydı. Özünü də hıçqıra-hıçqıra ağlayaydı! Lap çox ağlayaydı! Onda durub qucaqlayar, üz-gözündən öpərdim. Ancaq indi heç birini eləmədim. Həvəsim yox idi. Adət xatirinə, borc xatirinə öpmək istəmədim. Durmadım. Tsüpfner, Zommervild barədə düşündüm. Düz üç gün onlarla oturub-durmuş, mənə heç nə deməmişdi. Məlum məsələ idi ki, mənim haqqımda da danışmışdılar. Tsüpfner gənc katoliklər ittifaqının ağsaqqallarındandır. Xeyli tərəddüd etdim. Heç bilmirəm nə qədər keçdi. Bir dəqiqə, bir dəqiqə yarım, iki

dəqiqə. Axırda durub onun yanına gedəndə başını buladı, əllərimi çiyindən götürdü və yenə də «metafizik qorxusu»ndan, «nizam-intizam prinsipləri»ndən danışmağa başladı. Mənə elə gəldi ki, iyirmi il bundan əvvəl evlənmişik. Lap tərbiyəçi kimi danışdı. Mənsə o qədər yorulmuşdum ki, onun gətirdiyi dəlillərin heç birini tuta bilmirdim, hamısı qulağımın yan-yörəsindən uçub gedirdi. Sözlünü kəsib varyete səhnəsində başıma gələn hadisəni söylədim. Dedim ki, üç il ərzində ilk dəfə belə oldu. Pəncərənin qarşısında yanaşı dayanıb küçyə baxırdıq. Katoliklər komitəsinin üzvlərini vağzala daşıyan taksilərin ardı-arası kəsilmirdi. Rahibələr, keşişlər, ciddi görkəmli «gənc katoliklər»... Onların içində Şnitsleri də gördüm. Çox nəcib görkəmi olan yaşlı bir rahibəni taksiyə mindirirdi. Bizdə qalanda yevangelist idi. İndi ya katolik olmuşdu, ya da qurultayda müşahidəçi yevangelist kimi iştirak edirdi. Ondan hər şeyi gözləmək olardı. Aşağıda çemodan daşıyan kim, xidmətçilərin ovcuna çay pulu basan kim. Yorğun olduğum üçün bu qarmaqarışıqlıqdan başım hərləndi, taksilər, rahibələr, işıqlar, çemodanlar bir-birinə qarışdı. Varyete səhnəsindəki ölüm qoxulu o zəif alqışların səsi də qulağımdan hələ çəkilməmişdi...

Mariya «nizam-intizam prinsipləri» haqqındakı monoloqunu çoxdan qurtarmışdı. Daha siqaret də çəkmirdi. Mən pəncərədən çəkiləndə arxamca gəldi, çiyimdən yapışıb gözlərimdən öpdü:

-Əzizim..., - dedi, - əzizim, yaman yorulubsan. – Onu qucaqlamaq istəyəndə pıçıldadı: - Xahiş edirəm...Lazım deyil...Xahiş edirəm...

Ən böyük səhvim də onda oldu ki, buraxdım. Elə paltarlı-paltarlı da çarpayıya uzandım. Həmin dəqiqə də yuxuya getdim və səhər-səhər ayılıb onu yanımda görməyəndə də heç təəccüblənmədim. Stolun üstündə məktub qoyub getmişdi. «Mən öz gələcək yolumla getməliyəm». Demək olar ki, iyirmi beş yaşına çatmışdı, başqa cür də hərəkət edə bilərdi. Ondan incimədim və mənə elə gəldi ki, inciməmək hələ azdır. O dəqiqə oturub uzun bir məktub yazdım. Səhər yeməyindən sonra birini də yazdım.

Beləliklə, hər gün ona məktub yazdım və hamısını da Bonna-Fredeboylun ünvanına göndərdim. Ancaq heç birinə cavab gəlmədi...

IX

Fredeboylun evində də telefona gec gəldilər. Dəstəkdəki aramsız zəng səsindən əsəbiləşdim. Bildim ki, orda Fredeboyl yatır. Yəqin ki, telefonun səsinə oyandı, təzədən yuxuya getdi və bir də ayıldı. Telefon zəngi qulaqlarını deşdikcə necə əsəbiləşdiyini duydum. Əvvəlcə dəstəyi yerinə qoymaq istədim, ancaq fikirləşdim ki, vəziyyətim çox ağırdır, ona görə də qoymadım. Fredeboylun özünü şirin yuxudan eləsəm zərrə qədər də narahat olmazdım. Eləsi şirin yuxu yatmağa layiq deyil. Xudbinlik xəstəliyinə tutulub. Çox güman ki, yatanda da əli telefonun dəstəyində olur. Ya özü zəng eləyir, ya da nazirlikdən, redaksiyalardan, Mərkəzi Komitədən, Katolik İttifaqından, partiya təşkilatından vurulan zənglərə cavab verir. Ancaq arvadından xoşum gəlir. Fredeboyl gələcək arvadını özü ilə dərnəyə gətirəndə qız hələ məktəbli idi və onun qəşəng gözlərini qırpmadan dini-ictimai mövzuda gedən mübahisələri necə izlədiyini görəndə ürəyim ağrıdı. Hiss etdim ki, rəqsə və ya kinoya getmək onun üçün daha maraqlı olardı. Bu yığıncaq Zommervildin evində keçirilirdi və o da tez-tez məndən soruşurdu: «Sizə çox istidir, Şnir?» Tər məni bassa da deyirdim: «Xeyr, cənab prelat». Axırda eyvana çıxdım, çünki onların belə çərənciliyinə dözə bilmədim. Əslində, bu çərənciliyi qız özü yaratdı. Söhbət əyalətçiliyin ölçü və sərhədlərindən gedərkən məsələyə heç dəxli olmayan bir fikir söylədi. Dedi ki, Bennin yazdıqlarının bəziləri «çox xoşuna gəlir». Onun nişanlısı hesab olunan Fredeboyl pul kimi qızardı, çünki Kinkelin o məşhur baxışının mənasını başa düşdü: «Bu nədir, onu hələ tərbiyələndirməmişən?!» Beləliklə də Kinkelin özü qıza «tərbiyə verməyə» başladı. Yazığı «Avropa qanunları» ilə elə «rəndələdi» ki, «yonqarı» ətrafa səpələndi və mənim də qorxaq Fredboyla acığımı tutdu. Kinkellə bir ideoloji cəbhəyə qulluq edəcəyinə «and içdiyi üçün» qıza qəhmar çıxmadı. Heç indii də bilmirəm ki,

o, hansı cəbhədir: sol və ya sağ. Hər halda özlərinin «cəbhə»si vardı və Kinkel də Fredboylun nişanlısını «təbiyələndirməyi» özünün mənəvi borcu hesab elədi. Kinkel və Fredboyl ilə əks «cəbhədə» duran Zommervild də haldan getmədi. Bunun da hansı cəbhədə olduğunu bilmirəm: əgər Kinkelle Fredboyl «solçu» idisə, deməli, Zommervild «sağ cəbhə»nin nümayəndəsi idi və ya əksinə. Mariyanın da rəngi azacıq qaçdı, amma onun ziyalılardan yaman xoşu gəlirdi. Axıra kimi də Mariyanı bu adətindən çəkəndirə bilmədim. Kinkelin ziyalı ədasi Fredboylun gələcək arvadının da çox xoşuna gəldi. Demək olar ki, arsız-arsız, köksünü ötürə-ötürə bu «ibrət dərəsi»nə ləzzətlə qulaq asdı. Kinkel ulu kilsə xadimlərindən tutmuş Brextə qədər hamısını qatıb-qarışdırdı və havamı dəyişib geri qayıdanda gördüm ki, içəridəkilərin üzünə meyit rəngi çöküb özləri də krüşon içirlər: nədir, nədir, yazıq qız deyib ki, Bennin yazdıqlarının bəziləri «çox xoşuna gəlir...»

O, hələ iyirmi iki yaşına çatmasa da Fredboylun iki uşağı vardı. Telefon zəng çaldıqca onun vəziyyətini təsəvvürümə gətirirdim: əmzikli süd şüşələrinin, uşaq üçün səpgi tozlarının, əskilərin, kremlərin arasında itib-batıb, nə edəcəyini bilmir...Çirkli uşaq paltarları dağ kimi qalanıb, yuyulmamış yağlaşov qablar mətbəxdə üst-üstə yığılıb qalıb...Bir dəfə yenə katoliklərin danışığından bezəndə çörək qızdırmaqda, yaxma düzəltməkdə, qəhvə dəmləməkdə ona kömək eləməyə başladım. Bu cür işlərdən zəhləm getmə də, hər halda, elə söhbətlərə qulaq asmaqdan qat-qat yaxşıydı...

Dəstəkdə hürkək bir qadın səsi eşidildi:

-Buyurun, eşidirəm.

Elə həmin səsdən duyduğum ki, mətbəx də, hamam da, yataq otağı da həmişəkindən betərdir. Demək olar ki, bu dəfə qoxu hiss eləmədim. Bircə onu bildim ki, əlində siqaret var.

-Danışan Şnirdir, - dedim və gözlədim ki, adəti üzrə sevincək: «Ah, Bonndasınız?! Nə yaxşı...» Ancaq bu dəfə pərt halda susdu, sonra lap alçaqdan:

-Çox şadam, - dedi.

Nə cavab verəcəyimi bilmədim. Əvvəllər həmişə deyərdi: «Nə vaxt gəlib bizə bir şey göstərəcəksiniz?» İndisə soruşmadı. Pərt oldum. Əlbəttə özümə görə yox, ona görə...Özümə görə çox da ürəyimə salmadım, ancaq ona görə pərt oldum.

-Məktublara görə zəng eləmişəm, - nəhayət özümü bir təhər ələ alıb dilləndim, - Mariya üçün sizin ünvanına göndərdiyim məktublar...

-Burdadırlar...Heç birini açmayıb...Geri qaytarıb.

-Hansı ürvana göndərmişdiniz?

-Bilmirəm, ərim göndərmişdi.

-Geri qayıdan məktubların üstündə yazılan ünvanlara baxmamısınız?

-Məni istintaq edirsiniz?

-Nə danışırırsınız?! – mehribanlıqla dilləndim, - Xeyr, xeyr. Sadəcə olaraq, təmiz ürəklə fikirləşdim ki, məktublarımın taleyi ilə maraqlana bilərəm.

-Özümüzdən soruşmadan bizə göndərdiyiniz məktubların?

-Əziz frau Fredeboyl, - dedim, - xahiş edirəm, bir az insanpərvər olasınız.

Güclə eşidiləcək bir tərzdə güldü, ancaq cavab vermədi.

-Mənə elə gəlir ki, - dedim, - hər hansı bir anda insanlar, heç olmasa ideoloji baxımdan insanpərvər olmalıdırlar.

-Belə çıxır ki, indiyə qədər sizə qarşı insanpərvər olmamışam?!

-Elədir.

Yenə yavaşdan, güclə eşidiləcək bir tərzdə güldü.

-Bu hadisə məni çox kədərləndirdi, - nəhayət dilləndi. – Özgə heç nə deyə bilmərəm. Siz hamımızı pis vəziyyətdə qoydunuz.

-Təlxək kimi?

-Həm də təlxək kimi. Ancaq təkcə buna görə yox...

-Deyəsən əriniz evdə yoxdur?

-Elədir. İki-üç günə qayıdar.Seçkiqabağı kompaniyalarda iştirak etmək üçün Ayfelə gedib.

-Necə? -Bu mənim üçün doğrudan da yenilik idi. – Hər halda XDİ-ni təbliğ etmək üçün getmiş olmaz.

-Niyə ki? – Danışığıq tərzilə açıqca bildirdi ki, söhbəti davam etdirmək ürəyincə deyil.

-Yaxşı, -dedim, - elə isə xahiş edirəm, əziyyət də olsa o məktubları geri göndərin.

-Haraya?

-Bonna...Bonndakı ünvanıma...

-Məgər siz Bonndasınız? – Mənə elə gəldi ki, özünü «İlahi, bir buna bax!» deməkdən güclə saxladı.

-Hələlik! – dedim, - göstərdiyiniz xeyirxahlığa görə də təşəkkür edirəm.

Onunla belə sərt danışdığıma peşman oldum. Ancaq neyləyim, dözə bilmədim. Mətbəxə keçib konyakı soyuducudan götürdüm və bir qurtum içdim. Təsiri olmadı, birini də içdim, yenə xeyri dəymədi. Heç inanmazdım ki, frau Fredeboyl da məndən üz döndərə bilər. Elə bilirdim ki, nikah məsələləri barədə uzun-uzadı bir mühazirəyə başlayacaq, Mariyaya niyə elə münasibət bəslədiyim üçün məni qınayacaq. O da hərdən yaman ehkamçı olur, dediyindən dönmürdü. Lakin bu onda yaxşı alınırdı. Həmişə Bonna qayıdan kimi ona zəng vururdum. Zarafatla deyirdi ki, gəlim mətbəxdə ona kömək eləyim, uşaqları oynadım. Ya onu yaxşı tanımamışdım, ya da indii hamilə idi, özünü pis hiss edirdi. Nə olduğunu öyrənmək üçün təzədən zəng vurmağa cəsarət eləmədim. Axı, mənə qarşı həmişə mehriban olmuşdu. Çox güman ki, məni başından eləmək üçün Fredeboyl ona «dəqiq tapşırıq» vermişdi. Son vaxtlar tez-tez şahidi olurdu ki, bəzi qadınların öz ərlərinə sadıqlıyı onları dəlilik dərəcəsinə çatdırır. Frau Fredeboyl hələ çox cavan idi, bu cür soyuqluğu ilə məni nə vəziyyətə saldığını hiss etməzdi və mən də heç vaxt ona başa sala bilməzdim ki, əri çərəncidir, külək hansı tərəfə əssə oraya dönəndir, mənəsbərəstdir, bu yolda hətta nənəsini də «qurban verməyə» hazırdır. Çox güman ki, arvadına demişdi: «Şnirlə əlaqəni kəsmək lazımdır.» O da sadəcə olaraq, mənimlə əlaqəni kəsdi. Ərinə çox sadıqdi və Fredeboyl nə qədər ki məni yararlı adam hesab eləyirdi, arvadı da öz təbiətinə uyğun

olaraq mehribanlıq göstərirdi. Ancaq indi təbiəti əleyhinə getməli, mənimlə kobud rəftar etməli idi. Bəlkə də mən özüm onlara qarşı haqsız olmuşdum və ikisi də öz vicdanlarının hökmü ilə belə hərəkət edirdilər. Əgər Mariya Tsüpfnerlə evlənmişdisə, məni onunla təzədən calaşdırmaq onlar üçün günah hesab olunardı. Hər halda, Tsüpfner ittifaqın rəyasət heyətində işləyirdi və Fredeboylun da ondan işi keçə bilərdi. Buna görə də Fredeboyl vicdan əzabı çəkməyə bilərdi. Əlbəttə, onlar o vaxt kiməsə yaxşılıq eləyər, həqiqət yolunu seçərdilər ki, bundan nəsə bir xeyir götürsünlər. Mənə Fredeboylun özündən çox arvadı təsir elədi. Onsuz da kişiyyə yaxşı bələd idim və indi də XDİ-ni təbliğ etdiyini eşidəndə də heç təəccüblənmədim.

Konyakı qətiyyətlə soyuducuya qoydum.

İndi bir-bir zəng vurub katoliklərin dərslərini verə bilərdim. Sanki ayılmışdım və mətbəxdən geri qayıdanda da axşamıdım.

Dəhlizdəki paltar dolabı da, süpürgə qoyulan yerin qapısı da pas rəngindəydi...

Bilirdim ki, Kinkeldən bir şey çıxmıyacaq, ancaq bununla belə nömrəni yığdım. O, həmişə özünü mənim sənətimin alovlu pərəstişkarı hesab eləyirdi. Bizim peşəyə az-çox bələd olanlar bilirlər ki, teatrda işləyən adicə bir fəhlənin cüzi tərifi də qəlbimizi fərəhlə doldurur, az qala sevincdən ürəyimiz partlayır. İndii istəyirdim ki, xristian Kinkelin sakit dincliyini pozam. Nə gizlədim, bəlkə Mariyanın harda olduğunu da öyrənə bilərdim. O, həmin «dərnəyin» başçısı idi. İlahiyyat fakültəsində oxumuş, ancaq qəşəng bir qadına görə təhsilini yarımçıq qoymuş, hüquqşünas olmuşdu. Yeddi uşağı vardı və sosial sahədə «ən qabiliyyətli siyasətçilərdən biri» hesağ olunurdu. Bəlkə doğrudan da elə idi, deyə bilməzdim. Kinkellə tanış olmamışdan əvvəl Mariya onun «Yeni nizam-intizama aparar yollar» adlı kitabçasını oxumaq üçün mənə verdi. Çox xoşuma gələn həmin kitabı oxuyub qurtarandan sonra mənə elə gəldi ki, onun müəllifi ucaboy, zərif, sarışın bir adam olmalıdır. Sonra onunla görüşəndə bu kök, bəstəboy, sıx qara saçlı, öz həyatsevərliyi ilə öyünən bu şəxsin Kinkel olduğuna inana bilmədim.

Bəlkə də mənim təsəvvür etdiyim kimi görünməməsi onu nəzərimdən saldı. Mariya həmişə Kinkeldən ağız dolusu danışmağa başlayanda qoca Derkum onun «Kinkel-kokteyl» olduğunu deyərdi. Deyərdi ki, Kinkelin «tərkib hissəsi» də tez-tez dəyişir, gah Marksla Qvardinin, gah da Blua ilə Tolstoyun qarışığı olur.

Elə birinci dəfə onlara qonaq gedəndə peşman olduq. Çox tez gəlmişdik və gördük ki, iç otaqların hansıdası Kinkelin uşaqları axşam yeməyindən sonra stolu kimin yığışdıracağı barədə ucadan mübahisə edirlər. Kimsə pıçıltı ilə onları sakitləşdirməyə çalışırdı. Nəhayət, Kinkel gəldi. Üzündə təbəssüm vardı və ağızında nəsə çeynəyirdi. Çətinliklə də olsa bizim belə tez gəlməyimizdən əsəbləşdiyini gizlədə bildi. Sonra Zommervild göründü. Ancaq o, heç nə çeynəmirdi, irişə-irişə əllərini silirdi. Kinkelin uşaqlarının çıxırtısı getdikcə ucaldı və onların belə boğuşması nə Kinkelin təbəssümünə, nə də Zommervildin gülüşünə uyğun gəlmədi. Sonra şapalaq səsi eşidildi və mən hiss etdim ki, kip bağlanmış qapıların arxasında gedən boğuşma getdikcə qızışır. Mariyanın yanında oturmuşdum və iç otaqdakı çığır-bağır məni o qədər əsəbiləşdirmişdi ki, siqareti siqaretə calayırdım. Həmin anda Zommervild özünün məşhur «güzəştə getməyi bacaran mənalı təbəssümü» ilə gülümseyə-gülümseyə Mariya ilə söhbət edirdi. Qaçaq düşdüyümüz vaxtdan bəri ilk dəfə idi ki, Bonna gəlirdik. Həm həyəcandan, həm ona göstərilən ehtiramdan qürur duyan Mariyanın rəngi qaçmışdı. Onu çox yaxşı başa düşürdüm. Təzədən «kilsə ilə barışdığına» sevinirdi və Zommervild də ona mehribanlıq göstərirdi. Kinkel də, Zommervild də qızın sitayiş etdiyi adamlardan idi. Məni Zommervildə təqdim etdi və biz təzədən oturanda prelat dedi:

-Daş kömür mədənlərinin sahibi Şnirlərə qohumluğunuz çatır?

Bu sual məni bərk əsəbiləşdirdi. Axı, kimin qohumu olduğumu lap yaxşı bilirdi. Hətta Bonndakı uşaqlar da bilirdilər ki, «çox dindar olan» Mariya Derkum «buraxılış imtahanına lap az qalandaca» kömür

mədənlərinin sahibi Şnirlərdən birinə qoşulub qaçıb. Zommervildin sualını cavabsız buraxdım. O gülüb dedi:

-Babanızla hərdən ova gedirəm. Cənab atanızla da hərdən Bonndakı «kişilər ittifaqı»nda kart oynayırıq.

Buna da hirsləndim. Axı, Zommervild o dərəcədə axmaq deyildi ki, «ov», «kişilər ittifaqı» kimi mənasız söhbətlərlə mənə xoş təsir bağışlamağa çalışaydı. Pərt olduğu üçün ağına gələn danışan adama da oxşamırdı. Nəhayət, mənim də dilim açıldı:

-Ova? Mən isə elə bilirdim katolik ruhanilərinə ov etmək yasaqdır.

Araya dözülməz bir sükut çökdü. Mariya qızardı, Kinkel pərt halda otaqda vurnuxmağa başladı, şüşə ağzı açan burğunu axtardı. Yenicə içəri girən arvadı zeytunla dolu boşqaba duzlu badam tökdü. Hətta Zommervildin özü də qızardı. Yanaqları qırmızı olduğundan bu ona heç yaraşmadı. Yavaşdan, bir az da incik tərzdə dedi:

-Özünüz protestant olsanız da çox məlumatlısınız.

Cavabını verdim:

-Mən protestant deyiləm. Bəzi məsələlərlə də ona görə maraqlanıram ki, onlarla Mariya maraqlanır.

Kinkel şərab süzəndə Zommervild təzədən başladı:

-Bu dünyada qanunlar da var, müstəsna da, cənab Şnir. Mən elə bir nəsildənəm ki, baş meşəbəyi sənəti bizə irsən keçir.

Sadəcə olaraq, «meşəbəyi sənəti» desəydi onu başa düşərdim. Ancaq «baş meşəbəyi» dediyi üçün yenə də əsəbiləşdim. Lakin dinmədim, yalnız üz-gözümü turşutmaqla kifayətləndim. Sonra onlar göz-qaşla danışmağa başladılar. Frau Kinkel baxışları ilə Zommervildə dedi: «Baş qoşmayın, hələ çox cavandır.» Zommervild də baxışları ilə cavab verdi: «Bəli, cavandır və həm də çox tərbiyəsizdir.» Lap axırda mənə şərab süzən Kinkelin gözləri də dilə gəldi: «İlahi, siz lap uşaq imişsiniz!» Sonra da Mariyaya tərəf dönüb ucadan dedi:

-Atanız necədir? Elə həmin ki qocadır?

Yazıq Mariyanın rəngi saralmış və elə pərt olmuşdu ki, dinə bilmədi, yalnız başını tərپətdi. Zommervild dilləndi:

-Görəsən, bizim bu qocaman, mehriban, mömin şəhərimiz cənab Derkumsuz neyləyərdi?!

Yenə də əsəbiləşdim. Qoca Derkum mənə demişdi ki, Zommervild katolik məktəbində oxuyan uşaqlar arasında təbliğat aparırmış ki, ondan konfet, dəftər, qələm almasınlar. Cavabını özüm verdim:

-Bizim bu qocaman, mehriban, mömin şəhərimiz qoca Derkumsuz bundan da zibil olardı. Ən azı, qoca Derkum ikiüzlü deyil.

Kinkel təəccüblə üzümə baxıb badəsini qaldırdı:

-Təşəkkür edirəm, cənab Şnir, gözəl bir sağlıq üçün mənə mövzu verdiniz. Gəlin Martin Derkumun sağlığına içək.

-Bəli, onun sağlığına məmnuniyyətlə içərəm.

Frau Kinkel yenə də göz-qaşla ərinə dedi: «O, yalnız cavan, tərbiyəsiz deyil, həm də sırtıqdır.»

İndiyəcən də başa düşə bilmirəm ki, nə üçün Kinkel «mənimlə keçirdiyi ilk axşamı» sonralar həyatının ən gözəl dəqiqələri hesab eləməyə başladı. Az sonra Fredelboyl, onun nişanlısı, Monika Zilvs və fon Zevern adlı bir nəfər də gəldi. Zevern gəlməmişdən qabaq onun haqqında deyirdilər ki, «katolikliyi» qəbul etsə də ASP¹ ilə əlaqəsini kəsməyib və buna da çox güman ki, ən böyük sensassiya kimi baxırdılar. Həmin axşam Fredeboylu ilk dəfə gördüm. O da başqalarından seçilmirdi. Bütün bunlara baxmayaraq mən hamısının xoşuna gəldim. Bütün

¹Almaniya Sosialist Partiyası

bunlara baxmayaraq, Fredeboylun nişanlısını, Monika Zilvesi çıxmaq şərtilə heç

biri xoşuma gəlmədi. Fon Zeverndənsə nə xoşum gəldi, nə də zəhləm getdi. Çox cansıxıcı adamdı və sanki ASP-nin üzvi ola-ola katolikliyi qəbul edərək sensassiya yaratdığından həzz alırdı. Çox mehriban adam idi, həmişə gülümsəyirdi və domba gözləri də sanki deyirdi: «Mənə baxın,

görün kiməm!» Deyəsən, o qədər də pis adam deyildi. Fredeboyl mənə qarşı çox diqqətli oldu. Demək olar ki, düz bir saata yaxın Beketti, İoneska haqqında danışdı. Hiss etdim ki, çərənlediklərinin hamısını kitablardan oxuyub. Səfehlik eləyib boynuma alanda ki, Bekettini mən də oxumuşam, onun qəşəng şümal sifətinə, həddən artıq yekə dodaqlarına sevinc parıltısı qondu. Dedim ki, danışdıqlarının hamısı mənə tanış gəlir, sanki onları hardasa oxumuşam. Kinkel heyran-heyran ona baxır, Zommervild isə yan-yörəsinə boylanır, göz-qaşla deyirdi: «Görürsünüzmü, biz katoliklər də papağımızı günə yandırmırıq. -Bütün bunların hamısı ibadətə qədər oldu. Frau Kinkel araya girdi:

-Odilo, zənnimcə, ibadətə başlamaq olar. Deyəsən, Heribert bu axşam gəlməyəcək.

Hamısı dönüb Mariyaya baxdı və tezəcə də bir nəfər kimi gözlərini çəkдилər. Onda nə üçün araya dözülməz sükut çökdüyünün səbəbini anlamadım. Yalnız Hannoferdəki mehmanxanada qəflətən başa düşdüm ki, Tsüpfnerin adı Heribert imiş. O, ibadətdən sonra da olsa, gəlib çıxdı. Artıq müzakirələrin qızgın çağı idi. Tsüpfner içəri girən kimi Mariyanın ayağa durması, ona tərəf getməsi, qeyri-müəyyən tərzdə çiyinlərini çəkməsi xoşuma gəldi. Tsüpfner hamı ilə təbəssümlə görüşdü, mənim yanımda oturdu. Sonra Zommervild ərindən boşanmış bir qadınla uzun zaman yaşayan katolik yazıçının başına gələn hadisəni danışdı. Yazıçı həmin qadınla evlənəndə görkəmli prelatlardan biri deyib: «Əzizim Bezevits, doğrudanmı nikahsız yaşaya bilmədiniz?» Hamısı bu əhvalata ürəkdən güldü. Frau Kinkelin gülüşü isə lap şit çıxdı. Yalnız Tsüpfner gülmədi və buna görə də ondan xoşum gəldi. Heç Mariya da gülmədi. Çox güman ki, Zommervild bu əhvalatı katoliklərin incə, xeyirxah, mərhəmətli, məzəli, hərtərəfli olduqlarını mənə göstərmək üçün danışdı. Ağıllarına gəlmədi ki, mən də Mariya ilə nikahsız yaşayıram. Ona görə də lap yaxın qonşumuz olan bir fəhlənin başına gələn əhvalatı da mən danışdım. Adı Frelinqen idi və qəsəbədəki balaca daxmasında ərindən boşanmış bir qadınla yaşayırdı,

hətta onun üç uşağını da dolandırırdı. Bir gün keşiş gəlib çox ciddi tərzdə onu hədələyir ki, «bu əxlaqsızlığa son qoysun». Son dərəcə dindar olan Frelinq də həmin qəşəng qadını üç uşağı ilə evindən qovur... Onu da dedim ki, qadın uşaqlarını saxlamaq üçün fahişəliyə başladı, Frelinqin özü isə bu ayrılığa dözə bilməyib içkiyə qurşandı. Yenə də araya dözülməz bir sükut çökdü. Mən danışandan sonra həmişə belə olurdu. Nəhayət, Zommervild gülə-gülə dedi:

-Ancaq mənə elə gəlir ki, cənab Şnir, siz bu əhvalatları müqayisə etmək fikrində deyilsiniz?!

-Niyə ki?

-Eləsəniz, deməli, Bezevitsin kim olduğunu bilmirsiniz, - Zommervild əsəbiləşdi. –Xristian yazıçıları içində ən həssasıdır.

Mən də hirsləndim:

-Əgər bilsəydiniz ki, Frelinq necə həssas idi...Əsl xristian fəhləsi idi...

O, başını bulaya-bulaya üzümə baxıb ümitsiz-ümitsiz əlini yellədi. Araya sükut çökdü. Onu Monika Zolvsin öskürməyi pozdu. Ancaq Fredeboyl olan yerdə ev sahibinin sükutdan qorxmağa haqqı yoxdu. Ani fasilədən istifadə edərək hamını görüşün mövzusunda qaytardı, təxminən yarım saat «kasıblıq» məfhumunun nisbilyindən danışdı və bununla da Kinkelə beş yüz markdan üç min marka qədər məvacib alan kişinin düşdüyü çətin vəziyyət haqqındakı lətifəni danışmağa imkan yaratdı. Elə həmin anda da Tsüpfner qızardığını tüstü arxasında gizlətmək üçün məndən siqaret istədi...

Axırıncı qatarla Kölnə qayıdanda Mariya kimi mənim də ürəyim ağrıyırdı. Yol pulunu güclə düzəltmişdik. Mariya çox çalışırdı ki, bu görüşə gedək. Ordakı qonaqlıq bizə fiziki cəhətdən də zərbə oldu, çünki belə az yeməyə, çox içməyə öyrəşməmişdik. Bizə elə gəldi ki, səfər çox uzun çəkdi və Köln-Vest stansiyasında düşəndən sonra evə qədər piyada getməli olduq. Tramvaya verməyə pulumuz qalmamışdı...

***

Kinkelin evində dəstəyi o dəqiqə götürdülər. Qətiyyətli bir oğlan səsi eşidildi:

-Alfred Kinkel eşidir.

-Danışan Şnirdir, -dedim, - atanızı olarmı?

-Keşiş Şnir, yoxsa təlxək Şnir?

-Təlxək Şnir.

-Ah, mənə elə gəlir ki, çox da ürəyinizə salmazsınız, elə deyilmi?

-Ürəyimə salmaram? – yorğun-yorğun dilləndim. – Axı, nəyi ürəyimə salmalıyam ki?

-Necə? Qəzeti oxumamısınız?

-Hansı qəzeti?

-«Bonnun səsi»ni

-Tənqiddir?

-Ah, mənə elə gəlir ki, daha çox nekroloqa oxşayır. Bəlkə gətirəm oxuyam?

-Yox, sağ ol, - dedim. Oğlanın səsində nəsə bir sadizm vardı.

-Baxsaydınız pis olmazdı. Nəticə çıxarardınız.

İlahi, bu oğlanın müəllimliyi də varmış!

-Kim yazıb? – deyə soruşdum.

-Kostert adlı bir nəfər. Rur vilayətindəki müxbirimiz. Əntiqə yazıb, ancaq başdan-ayağa təhqirdir.

-Ola bilər. O da xristiandır.

-Siz xristian deyilsiniz?

-Yox, - dedim. –Belə çıxır ki, atanızla danışa bilməyəcəm?

-Tapşırıb ki, onu narahat etməyə. Ancaq sizin xatirinizə narahat edəyəm.

Ömrümdə ilk dəfə sadizmin xeyrini gördüm.

-Sağ olun, - dedim.

Dəstəyi stolun üstünə qoyub otaqdan çıxdı. Yenə də iç otaqdan boğuşma səsi eşitdim. Elə bil ilanlar müharibəsi başlamışdı. İki erkək, bir dənə də dişi ilan... Görmək, eşitmək istəmədiyim hadisələrin şahidi olanda həmişə əzab çəkərəm və telefonda iyi duymaq kimi qeyri-adi istedadım da

xoşbəxtlik deyil, bədbəxtliyimdir.Kinkellərin mənzilindən ət bulyonunun qoxusu gəlirdi, sanki böyük bir öküzü kəsib bişirmişdilər. İç otaqdakı fışılı səsləri daha da şiddətləndi, elə bil oğul atanı və ya ana oğlunu öldürmək istəyirdi. Laokoonu xatırladım və bu cür haray- həşirin, hətta hərdən qulağıma dəyən şapalaq səslərinin, ah-ufların, «alçağın biri alçaq», «əclaf, donuz» kimi söyüşlərin məhz «alman katolizminin boz kardinalı» hesab olunan bir adamın evindən eşidilməsi qanıma xeyli qaraltdı. Boxumdakı alçaq Kostret yadıma düşdü. Deyəsən, dünən axşam telefonda asıla qalıb məqaləsini diktə eləyib. Ancaq səhər-səhər gəlib mənim qapımın ağzında kötək yemiş köpək kimi zingildəyirdi, özünü din qardaşım kimi qələmə verirdi.

Çox güman ki, Kinkel sözün əsl mənasında cırmaq-cırmağa çıxmışdı, telefona gəlmək istəmirdi (iç otaqdakı səs-küyün, dava-dalaşın mənasını yenicə anladım). Arvadı ondan da betər hirslənmişdi. Ancaq oğlu da təzədən qayıdıb yanıldığını, atasının evdə olmadığını demək istəmirdi. Qəflətən sükut çökdü. Sanki qan gördülər. Doğrudan da qanlı sükut idi. Sonra kimsə ayağını sürüyə-sürüyə telefona gəldi, dəstəyi götürdü. Elə bildim ki, onu yerinə qoyacaq. Kinkelin mənzilində telefonun harda olduğu dəqiq yadımdaydı. Barok üslubunda çəkilməmiş üç madonna şəklinin altına qoyulmuşdu. Kinkel həmişə deyirdi ki, ucuz şəkillərdir. Dəstəyi assa daha yaxşı olardı. Ona yazığım gəldi. Mənimlə danışmaq onun üçün indi əsl dəhşət idi. Özüm də bu danışığından heç nə gözləmirdim. Nə pul, nə də yaxşı bir məsləhət... Əgər nəfəsi tutula-tutula danışsaydı ona daha çox yazığım gələrdi. Ancaq səsi həmişəkindən də quru, həmişəkindən də gümrəh çıxdı. Bir dəfə kimsə onun səsini kərənayçı dəstəsi ilə müqayisə eləmişdi.

-Salam, Şnir, - onun səsi guruldadı, - çox şadam ki, zəng vurubsunuz.

-Salam doktor, - dedim, - çox çətin vəziyyətə düşmüşəm.

Mənim bu sözlərimin yalnız biri – «doktor» sözü məkrli idi. Çünki o da atam kimi doktorluq rütbəsini təzəcə «çırpışdırmışdı».

-Şnir, mægər bizim münasibətimiz mənə «cənab doktor» deyə müraciət etməyinizə əsas verir?

-Münasibətimizin nə səviyyədə olduğunu bilmirəm, - dedim.

Şaqqanaq çəkib güldü. Əsl katoliklər kimi ürəkdən, «barok məsumluğu» ilə güldü:

-Sizə qarşı olan xoş münasibətim hələ də dəyişməyib.

Bu sözlərə inanmaq çətin idi. Bəlkə də onun nəzərində elə dərin uçuruma yuvarlanmışdım ki, məni bir az da itələməyə dəyməzdi.

-Böhran keçirisiniz, - dedi,- vəssalam...Hələ cavansınız, özünüzü ələ alın, hər şey yaxşı olacaq.

«Özünüzü ələ alın» sözləri mənə Annanın «Doqquzuncu piyada polku»nu xatırlatdı.

-Siz nə barədə danışırırsınız? – həlim bir səslə soruşdum.

-Nə barədə danışmalıyam ki?! Sizin sənətiniz, şöhrətiniz barədə.

-Ancaq mən başqa bir iş barəsində danışırım. Özünüz də bilirsiniz ki, mən heç vaxt sənət barədə danışmıram. Hələ şöhrəti demirəm...Mən...mən...mən Mariyanı axtarıram.

Dəstəkdə nəse qeyri-müəyyən bir səs eşidildi: ya içini çəkdi, ya da gəyirdi. İç otaqdan getdikcə səngiyən boğuşma səsi eşidildi. Kinkel dəstəyi stolun üstünə qoyub təzədən götürdü, səsi alçaldı, boğuldu. Damağına siqaret qoymuşdu.

-Şnir, - dedi, - keçmişlə işiniz olmasın. Gələcəyinizi sənətdə axtarın.

-Keçmişlə işim olmasın? Təsəvvür edin ki, qəflətən arvadınız sizi atıb gedir...

Elə susdu ki, sanki bununla «kaş gedəydi» demək istədi. Ancaq ağzındakı siqareti sümürə-sümürə başqa sözlər söylədi:

- O, sizin arvadınız deyildi və yeddi uşağınız da yoxdu...

-Belə de...Arvadım deyildi?

-Ah, bu romantik anarxizmi qurtarın!Kişi olun!

-Lənət şeytana, -dedim, - elə həmin cinsdən olduğum üçün dözə bilmirəm. Yeddi uşaq məsələsi də hələ gec deyil...Mariyanın iyirmi beş yaşı yenicə tamam oldu.

-Zənnimcə, kişi olan kəs vəziyyətlə barışmalıdır.

-Bu lap xristiansayağı oldu.

-İlahi, bəlkə xristianlığın nə olduğunu mənə öyrətmək istəyirsiniz?

-Elədir, - dedim, - bildiyimə görə katoliklər ərlə arvadı iki bədəndə gəzən bir can hesab edirlər.

-Əlbəttə!

-Bəs rəsmi dövlət idarəsində, kilsədə ikiqat, üçqat nikahlanan, ancaq iki bədəndə gəzən, bir can olmayanlar necə? Onlar da ər-arvaddır?

-Hm...

-Qulaq asın, doktor, -dedim, - bəlkə siqareti ağzınızdan götürəsiniz? Yoxsa adama elə gəlir ki, aksiya kağızlarının qiyməti barədə danışırıq. Marçılıtınız nədənsə əsəblərimə toxunur.

-Necə? Necə? –desə də siqareti götürdü. – Unutmayın ki, bu məsələyə necə baxmağınız şəxsi işinizdir. Çox güman ki, frölayn Derkum bu barədə ayrı cür düşünür və öz vicdanının hökmü ilə hərəkət edir. Mən də birçə onu deyə bilərəm ki, düz eləyir.

-Elə isə nə üçün siz iyərənc katoliklərdən heç biri onun harda olduğunu demir? Mariyanı məndən gizlədirsiniz.

-Özünüzü gülünc vəziyyətə salmayın, Şnir! Biz indi orta əsrlərdə yaşamırıq.

-Kaş elə orta əsrlərdə yaşayaydıq. Onda Mariya mənim məşuqəm olardı və siz də onu vicdan adlı kəlbətinlə sıxmazdınız. Ancaq bilərəm ki, qayıdacaq.

-Sizin yerinizə olsaydım buna çox da inanmazdım, Şnir. Bədbəxtlikdən sizdə metafizik duyum qabiliyyəti çatışmır.

-Nə qədər ki Mariya mənim ruhumla yaşayırdı, hər şey qaydasınca gedirdi. Elə ki siz ona öz ruhu ilə yaşamağı öyrətdiniz, vəziyyət dəyişdi. Belə çıxdı ki, məndə metafizik duyum qabiliyyəti olmadığından Mariyanın ruhi dünyasından narahat olmağa başlamışam. Əgər Tsüpfnerlə evlənibsə,

deməli, böyük bir günaha batıb. Sizin «metafizik duyum qabiliyyətiniz» də deyir ki, onun bu hərəkəti əxlaqsızlıqdır, xəyanətdir və prelat Zommervild də həmin işdə aradüzəldən rolunu oynayıb.

Yavaşdan da olsa gülə bildi:

-Heribertin, necə deyərlər, alman katolizminin dünyəvi, prelat Zommervildinsə, necə deyərlər, mənəvi atası olduğunu fikirləşəndə adamı gülmək tutur.

-Sizsə alman katolizminin vicdanısınız, - deyə əsəbiləşdim. – Özünüz də bilirsiniz ki, mən haqlıyam.

Bircə anlığa dinməyib ağır-ağır nəfəs aldı.

-Siz heyretəmiz dərəcədə cavansınız, - dedi, - adamın paxıllığı tutur.

-Boşlayın, doktor! Nə heyretlənin, nə də mənə qibtə eləyin. Əgər Mariya qayıtmasa sizin o cazibədar prelatınızı öldürəcəyəm. Mütləq öldürəcəyəm, onsuz da itirməli heç nəyim qalmayıb.

Susdu və siqareti təzədən damağına qoydu.

-Bilirəm, - dedim, - indi vicdanınız əməlli-başlı coşdu. Əgər Tsüpfneri öldürsəydim üreyinizcə olardı. Çünki onun sizdən xoşu gəlmir, «sağ»ların nümayəndəsidir. Zommervild isə Romadakı möhkəm dayağınızdır. Zənnimcə, haqsız olaraq, sizi orda qatı «sol»çu hesab edirlər.

-Boş-boş danışmayın, Şnir. Axı, məndən nə istəyirsiniz?

-Katoliklər mənim əsəblərimlə oynayırlar, - dedim, - çünki düz adam deyillər.

-Bəs protestantlar? – gülə-gülə soruşdu.

-Onların da vicdanla alver etməsinə dözə bilmirəm.

-Bəs ateistlər? – O, hələ də gülürdü.

-Onların da yanında dayana bilmirəm, çünki həmişə allahdan danışirlar.

-Bəs siz özünüz kimsiniz?

-Təlxəyəm, - dedim. – Hazırda öz adından yüksəkdə dayanan bir təlxək! Yer üzündə katolik dininə etiqad edən bir məxluq var ki, o da mənə çox lazımdır. Mariya...Onu da əlimdən almısınız.

-Boş söhbətdir, Şnir. Bu «yolundan azdırmaq», «əldən almaq» kimi nəzəriyyələri də başınızdan biryolluq çıxarın. Biz iyirminci əsrdə yaşayırıq.

-Tamamilə düzdür, - dedim, - əgər on üçüncü əsrdə yaşasaydıq mən gözəl bir saray təlxəyi olardım. Onda heç kardinallar da Mariya ilə evlənib-evlənmədiyimlə maraqlanmazdılar. Ancaq indi hər yoldan ötən katolik qızın vicdanı ilə əylənir, əl boyda bir kağızdan ötrü onu əxlaqsızlığa, xəyanətə sürükləyir. Başınızın üstündəki madonnalara görə də sizi on üçüncü əsrdə kilsədən qovardılar, oralara yaxın buraxmazdılar. Özünüz də yaxşı bilirsiniz ki, onlar Bavariyanın, Tirolun kilsələrindən çırpışdırılıb. Mən deməsəm də bilirsiniz ki, kilsəni talamaq bu gün də ən dəhşətli cinayət hesab olunur.

-Bura baxın, Şnir, indii də şəxsi təhqirə keçirsiniz? Sizdən gözləməzdim.

-Neçə ildir ki, mənim şəxsi işlərimə qarışırsınız – dinmirəm. Ancaq mən sizə kiçik bir irad tutanda, həqiqəti deyəndə şəxsiyyətinizə toxunur, özünüzdən çıxırsınız. Eybi yox, pulum olanda bir xəfiyyə tutaram, o da madonnaları haradan aldığıınızı eşələyib tapar.

Daha gülmür, yalnız hərdənbir öskürürdü. Hiss etdim ki, mənim ciddi danışdığıma hələ də inanmır.

-Dəstəyi asın, Kinkel, - dedim, - asın! Yoxsa başlayaram yaşamaq üçün ən azı nə qədər pul lazım olduğundan danışmağa... Sizə də, vicdanınıza da şirin yuxu arzulayıram.

Ancaq yenə də heç nə anlamadı və dəstəyi ondan qabaq özüm asası oldum.

Yaxşı bilirdim ki, Kinkel mənə qarşı son dərəcə mehriban olub. Hətta indi pul da istəsəm verərdi. Ancaq ağzında siqaret metafazikadan danışması, madonnalardan söhbət düşən kimi inciməsi məni əməlli-başlı iyrendirdi. Onunla üzülüşdüm. Elə frau Fredeboylla da...Qoy rədd olsunlar! Firsət düşər Fredeboylun da dərslərini verərəm. Ona qarşı «mənəvi silah»la mübarizə aparmağın xeyri yoxdur. Hərdən yaman heyfslənirəm ki, indi

kimisə duelə çağırmaq mümkün deyil. Tsüpfnerlə mənim Mariya barədəki mübahisəmizi yalnız dueldə həll etmək olardı. Ən dəhşətlisi də bu idi ki, həmin mübahisə «nizam-intizam prinsipləri» ilə, «yazılı izahatlar»la, Hannofer mehmanxanasında günlərlə davam edən «gizli danışıqlar»la aparılmışdı. Mariya ikinci dəfə uşaq salandan sonra o qədər bədbinləşmiş, o qədər əsəbi olmuşdu ki, hər gün kilsəyə qaçırdı və boş vaxtlarımda onunla teatra, kinoya, mühazirəyə gedəndə də hirsli görünürdü.

Əvvəlki kimi çay içə-içə kart oynamağı, uzanıb kitab oxumağı təklif edəndə daha da əsəbiləşirdi. Əslində hər şey onunla başladı ki, son günlər özünü mehriban göstərmək, xətrinə dəyməmək və bununla da məni sakitləşdirmək naminə kart oynadığını hiss etdim. Artıq mənimlə ən çox xoşladığım filmlərə – on altı yaşınacan olan uşaqların da buraxıldığı filmlərə də baxmağa getmirdi.

Mənə elə gəlir ki, yer üzündə təlxəyi başa düşən adam tapılmaz. Heç təlxəyin özü də hamını başa düşmür, çünki ortada həmişə nəsə bir paxıllıq, bədxahlıq olur. Mariya məni başa düşməyə bir az yaxın idi, ancaq tam başa düşə bilmədi. Həmişə deyirdi ki, mən « yaradıcı şəxsiyyət» kimi mədəni inkişafa «çılğın maraq» göstərməliyəm. Ancaq səhv edirdi. Əlbəttə, axşamlar boş olanda eşitsəydim ki, hardasa Bekketin əsərləri oynanılır, taksi tutub gedərdim. Hərdən kinoya da baxıram. Adlarını saya bilsəm, hətta demək olar ki, çoxuna baxmışam. Özü də yalnız on altı yaşınacan olan uşaqların buraxıldığı filmlərə. Mariya bunu heç vaxt başa düşə bilmədi, çünki onun katolik tərbiyəsinin əsas hissəsi psixoloji informasiyalardan, mistik don geydirilmiş rasionalizmdən ibarət idi və «oğlanları çoxlu futbol oynat ki, qızlar barəsində düşünmə bilməsinlər» adlı ideyanın çərçivəsindən kənara çıxma bilmirdi. Ancaq o vaxtlar mən həmişə qızlar barədə düşünmüşdüm. Sonralar da yalnız Mariya barədə düşünməyə başladım. Hərdən özümə də elə gəlirdi ki, iblisəm. Uşaq filmlərinə də ona görə həvəslə baxıram ki, orda böyüklərin mənasız hərəkətlərindən doğan xəyanət, ayrılıq olmur. Bu xəyanətlərdə, boşanmalarda həmişə kiminsə

səadəti əsas rol oynayır. «Mənə səadət bəxş elə, əzizim...» və ya «Məgər mənim səadətimi əlimdən almaq istəyirsən?...» Bir, iki, bəlkə də üç saniyə çəkən xoşbəxtliyin necə olduğunu təsəvvür edə bilmirəm. Əsl fahişələr haqqında çəkilmiş filmlərə də məmnuniyyətlə tamaşa edirəm. Ancaq heyf ki, belələri çox azdır. Əksəriyyəti də o qədər ziddiyyətlidir ki, fahişə haqqında film olduğu da bilinmir. Ancaq elə qadınlar da var ki, nə fahişədirlər, nə də vəfalı arvad. Belələri, sadəcə olaraq, mərhəmətli qadınlardır və onları da kinoya çəkmirlər. On altı yaşınadək olan uşaqların buraxıldığı filmlərin özü də çox vaxt fahişələrlə dolu olur. Heç vaxt başa düşə bilmədim ki, uşaqların bu cür filmlərə baxmasına icazə verən senzura nə fikirləşir. Burdakı qadınlar ya təbiətən fahişə olurlar, ya da ictimai həyat onları buna məcbur edir. Demək olar ki, heç birində mərhəmət deyilən şey yoxdur. Bir də görürsən ki, cavan, qəşəng, sarışın qızlar uzaq Avropanın kafələrinin birində kankan oynayır və kobud kovboylar, qızıl axtaranlar, düz iki il yırtıcı heyvanlardan başqa heç nə görməyən ovçular da gözlərini onlardan çəkmir. Sonra bu kovboylar, qızılaxtaranlar, ovçular həmin qızların arxasınca düşür, onlarla getmək istəyirlər. Çox vaxt da qapılar üzlərinə çırpılır və ya içəridən bir heyvərə çıxıb onları insafsızlıqla vurub yerə sərir. Mənə elə gəlir ki, bununla öz comərdliklərini göstərmək istəyirlər. Əslində, mərhəmətin yeganə insani hiss olacağı yerdə qəddarlıq eləyirlər. Təəccüblü deyil ki, bu zavallı heyvanlar bir-birini əzişdirməyə, bir-birinə güllə atmağa başlayırlar. Bu da bizim internatdakı futbol oyununa bənzəyir. Fərqi ondadır ki, bunlar yaşlı kişilərdir və ona görə də qəddarlıq eləyirlər. Mən Amerikanın əxlaq qanunlarını başa düşə bilmirəm. Hərdən fikirləşirəm ki, oradakı mərhəmətli bir qadını – bu işi pula, ehtirasını söndürməyə görə deyil, sadəcə olaraq, kişilərə yazığı gəldiyi üçün eləyən qadını cadügər adlandırıb tonqala atarlar.

Sənətkarlar haqqında çəkilən filmlərdən də lap zəhləm gedir. Bunları adətən elə adamlar çəkir ki, Van Qoqun əsərinə bir qutu tütün verməyə əlləri gəlmir, yarımca qutu verirlər və sonra da peşmançılıq çəkirlər ki,

azacıq dirənsələr bir qəlyanlıq tütünə də ala bilərdilər. Bu filmlərdə sənətkar qəlbinin iztirablarını, onun düşdüyü çətin vəziyyətləri, şər qüvvələrlə mübarizəsini keçmişə aid edirlər. İndiki dövrdə yaşayan, ancaq özünə siqaret, arvadına ayaqqabı almağa pul tapmayan sənətkar həmin recissorları maraqlandırmır, çünki üç nəsil boşboğaz onun dahiliyini təsdiq etməyib. Onlar üçün bir nəsil boşboğazın dediyi kifayət eləmir. Adını da «sənətkar qəlbinin yorulmaz axtarışları» qoyurlar. Hətta Mariya da buna inanırdı. Heyif ki həyatda buna bənzər şey var, ancaq adı başqa cür olmalı idi. Təlxəyə aldadıcı sakitlik, başqalarının «asudə vaxt» adlandırdıkları saatlar lazımdır. Ancaq «bu başqaları» anlamır ki, təlxək yalnız öz vəzifəsini unudandan sonra özünü «asudə vaxt»la aldada bilər. Ona görə anlamırlar ki, yalnız asudə vaxtlarında sənətkarlıqla məşğul olurlar və bu da çox çətinidir. Sənətdən başqa heç nə barədə düşünməyən «yaradıcı adamlar»ın vəziyyəti isə lap çətinidir. Onlara «asudə vaxt» lazım deyil, çünki heç yerdə işləmirlər. Kimsə «yaradıcı adam»ı sənətkar adlandıranda, dəhşətli anlaşılmazlıqlar ortaya çıxır. «Yaradıcı adamlar» o vaxt sənətdən danışmağa başlayırlar ki, əsl sənətkar həmin anda özünə «asudə vaxt» arzulayır. Belələri əksər hallarda vəziyyəti çox dəqiq qiymətləndirir. Əsl sənətkarın sənəti unutduğu iki-üç, hətta beş dəqiqə ərzində Van Qoqdan, Kafkadan, Çaplindən, Bekettidən danışmağa başlayırlar. Belə anlarda mən özümü öldürüb canımı qurtarmaq istəyirəm. Hər şeyi unudub yalnız Mariya ilə gördüyüm «iş», pivə, payız fəslində yerə tökülən yarpaqlar, kart və başqa mənasız şeylər haqqında düşünəndə, bəlkə də xəyala dalanda, Fredeboyl, Zommervild kimisinin biri incəsənətdən danışmağa başlayır. Məhz Karl Emonds kimi adicə meşşan olmağa çox güclü bir daxili ehtiyac hiss etdiyim anda ya Fredeboyl, ya da Zommervild Klaudidən, İoneskodan danışmağa başlayır. Bu xasiyyətdən bir az Mariyada da var. Əvvəllər lap az idi, lakin son vaxtlar çoxalmışdı. Gitarada çalib oxuyacağımı deyəndə, bunu aydınca hiss elədim. Özünün təbirilə desəm, «estetik dünya»sı təhqir olundu. Sənətkar olmayan adamın «asudə vaxtı» təlxək üçün iş vaxtıdır.

Yüksək maaş alan menecerdən tutmuş adicə fəhləyə qədər hamı «asudə vaxt»ın qədrini yaxşı bilir. Fərqi yoxdur, kimi onda pivə içir, kimi Alyaskada ayı ovlayır, kimi mark yığır, kimi də impressionistlərin, ekspressionistlərin əsərlərindən kolleksiya toplayır (bircə şey aydındır ki, sənət əsərlərindən kolleksiya toplayan adamın özü sənətkar deyil). Belələrinin həmin anda üzlərinin ifadəsi, xüsusi əda ilə siqaret çəkmələri mənə dəli eləyir, çünki bu hisslər mənə çox yaxşı tanışdır və nə qədər çəkəcəyini bildiyim üçün onlara paxıllığım tutur. Hərdən təlxəyin də boş vaxtı olur. O, həmin anda yerini rahatlayıb siqaret çəkə-çəkə «asudə vaxt»dan ləzzət alır. Məzuniyyət deyilən şey də adamın axırına çıxır. Ancaq çoxları üç, dörd, altı həftə ondan ləzzətlə istifadə edir. Mariya bir-iki dəfə bu hissləri mənə də oyatmağa çalışmışdı. Onda gah dənizə, gah da dənizdən uzaq yerlərə, gah kurortlara, gah da dağlara getdik. Ancaq səfərimizin ikinci günü xəstələndim. Bütün bədənim səpdi, ürəyimdən qara qanlar axmağa başladı. Mənə elə gəlir ki, onda paxıllıqdan xəstələndim. Sonra Mariyanın ağılına daha dəhşətli bir fikir gəldi ki, sənət adamlarının məzuniyyətlərini keçirdikləri yerə gedək. Əlbəttə, ordakıların hamısı «yaradıcı adamlar» idi və mən elə ilk axşamı kino sənətində tanınan bir yelbəyinlə Trok, Çaplin, Şekspirin dramlarındakı təlxək obrazları barədə mübahisə edərkən dalaşdım. Onda nəinki əməllicə-başlıca əzişdirildim (bu «yaradıcı adamlar» sənətkarlığa bənzər peşələrlə yaxşı dolandıqları üçün heç yerdə işləmirlər və ona görə də kələ kimi olurlar), hətta sarılıq xəstəliyi də qazandım. Ancaq bu dəhşətlər yuvasından aralanan kimi sağaldım.

Məni ən çox nərəhat edən məhdudluq tanımamağımın və ya agentim Tsonererin dediyi kimi, «yığcamlıqdan uzaq olmağımdır». Göstərdiyim nömrələrdə pantomimlik, artistizm, təlxəklik bir-birinə qarışır. İstədiyim vaxt yaxşı Pyera, istədiyim vaxt da yaxşı təlxək oluram. Nömrələri də tez-tez dəyişirəm. Çox güman ki, «katolik duası», «Yevangelist duası», «Nəzarət şurasının iclası», «Küçə hərəkəti qaydaları» və sair nömrələrimlə uzun müddət yaşaya bilərdim. Ancaq hər hansı bir nömrəni on, iyirmi dəfə

göstərəndən sonra ondan elə bezirəm ki, bir də görürsən tamaşanın şirin yerində məni, sözün əsl mənasında əsnəmə tutur, çənəmin üyüşüyünü güclə açıram. Sonra da özüm-özümdən bezikirəm. Təsəvvür edəndə ki, otuz il eyni nömrəni göstərən təlxəklər var, ürəyim əsir, sanki qabağıma bir kisə un qoyub deyirlər ki, bunu çəngəllə boşaldacaqsan. Gördüyüm iş mənə ləzzət verməyəndə xəstələnirəm. Hərdən beynimə düşür ki, canqlıyoluq da eləyim, mahnı da oxuyum. Amma bunların hamısı gündəlik məşqlərdən canımı qurtarmaq üçündür. Hər gün ən azı dörd, altı saat məşq eləmək lazımdır. Çox olsa daha yaxşıdır. Son altı gündə buna da o qədər fikir verməmiş, yalnız gündə bir neçə dəfə başım üzərində dayanmaqla, əllərim üstündə yeriməklə, mayallaq aşmaqla həmişə yanımda gəzdirdiyim rezin kürəcikle gimnastika etməklə kifayətlənmişdim. İndi divanda rahatca uzanıb siqaret çəkə-çəkə öz halıma yanmaq üçün yaralanmış dizim çox yaxşı bəhanə idi. «Nazirin çıxışı» adlı son pantomim nömrəm yaxşı çıxmışdı. Ancaq heyif ki, yenə də karikaturaçılıq səviyyəsindən yuxarı qalxa bilmədim, lirik səpkidə oynamaq arzularım boşa çıxdı. Hələ indiyəcən əcaib oyunlar çıxarmadan əsl insan xarakteri yarada bilməmişəm. «Rəqs edənlər», «Məktəbə getmək və evə qayıtmaq» adlı nömrələrimdə, ən azı artistizm vardı, ona görə də cansıxıcı deyildi. Sonra bir kişinin həyatını təsvir etməyə çalışanda yenə də karikaturizmə yuvarlandım. Mariya mənim gitarada çalıb-oxumaq həvəsini «fərarilik» adlandırmaqda haqlı idi. Gündəlik həyatdakı mənasızlıqları təsvir etmək məndə çox yaxşı alınırdı: əvvəlcə müşahidə edir, sonra hamısını bir yerə toplayır, saf-çürük edir və köklərini axtarıb tapıram. Ancaq burda saf-çürük edərkən əsas götürdüyüm göstəricilərdən deyil, başqalarından istifadə edirəm. Məsələn, böyük vağzalların hamısına hər gün minlərlə adam gəlir. Bunlar şəhərdə işləyənlərdir. Minlərlə adam da şəhərdən gedir. Onlar da kənardakılardır. Bəs nə üçün bu adamlar iş yerlərini dəyişmirlər? Şəhərdəkilər şəhərdə, kənardakılar da kənardakılarda işləmirlər? Və yaxud gediş-gəlişin gur vaxtında maşınlar bir-birinə sürtünə-sürtünə keçirlər. İş yerlərini, mənzilləri

dəyişməklə küçələrdəki yanmış qaz iyinə, polislərin tər tökə-tökə əl-qol oynatmalarına son qoymaq olar. Onda yolların kəşşədiyi yerdə elə sakitlik yaranar ki, polislər arxayınca oturub kart da oynayarlar. Bu müşahidədən bir pantomim düzəltmişəm. Yalnız əllərim və ayaqlarım işləyirdi. Sifətimlə dümağ ağarır, ifadəsiz qalırdı. İki əllə, iki ayaqla tələsikliyin törətdiyi dəhşətli qarmaqarışlılığı bütün varlığı ilə yarada bilirəm. Məqsədim rekvizitdən az istifadə etmək, imkan olan yerdə isə heç eləməməkdir. Məsələn, «Məktəbə getmək və evə qayıtmaq» adlı nömrədə çanta lazım gəlmir. Əlimi elə tuturam ki, guya çiyimdədir və küçədə qaynaşan tramvayların arasından sivişib keçir, avtobus gedə-gedə ona minir, elə gedə-gedə də düşürəm. Sonra ağızımı ayırıb vitrinlərə tamaşa edir, təbaşirlə evlərin divarlarını səhv-sühv yazılarla doldurur, dərsə gecikirəm. Müəllim məni danlayır və nəhayət, çantanı çiyimdən çıxarıb kirmişcə yerimə keçirəm. Uşaq həyatındakı incə lirizmi çox yaxşı verirəm. Onun şitliyi də gözəldir. Uşaq da tənhadır, qaydaqanun tanımır və həyatı da başdan-ayağa faciədir. Onun da bir uşaq kimi «asudə vaxtı» olmur. Yalnız «nizam-intizam prinsipləri»ni qəbul eləyəndən sonra «asudə vaxt»ı başlayır. Başqalarının «asudə vaxt»ını necə keçirdiyini görünməmiş bir maraqla izləyirəm. Məsələn, fəhlə işdən çıxan kimi pulunu alıb cibinə qoyur, motosiklinə minir. Birca dəllalı telefon dəstəyini birdəfəlik asır, qeyd dəftərçəsini çəkməcəyə qoyub ağızını bağlayır. Ərzaq mağazasında satıcı işləyən qız önlüyünü çıxarır, əllərini yuyur, güzgünün qabağında dayanıb saçlarını qaydaya salır, dodaqlarına boya çəkir, sonra da çantasını götürüb yola düzəlir. Bunlar mənə o qədər təbii görünür ki, çox vaxt özümü insan hesab eləmirəm, çünki «asudə vaxt»ım yalnız və yalnız səhnədə göstərdiyim nömrələrdən ibarət olur. Heyvanların da «asudə vaxt»ının olub-olmaması barədə Mariya ilə çox danışmışıq. Məsələn, gövşəyən inək, hasara qısılib mürgü döyən eşşək... Deyirdi ki, heyvanların da işlədiyini və buna görə də «asudə vaxt»larının olduğunu fikirləşmək kafirlikdir. Yuxu «asudə vaxt» kimi bir şeydir, insanlarla heyvanları eyniləşdirən ən gözəl vasitədir. Ancaq «asudə vaxt»ın asudəliyi ondadır ki,

ondan şüurlu şəkildə ləzzət ala biləsən. Hətta həkimlərin də «asudə vaxt»ı olur. Lap təzəlikdə hələ keşişlərin də...Bu sözləri eşidəndə əsəbiləşdim. Keşişlərin «asudə vaxt»ı ola bilməzdi, yoxsa, ən azı, sənətkarları başa düşməli olardılar. İncəsənəti, vergini, borcu və bunlara bənzər mənasız şeyləri bilməsələr də olardı, ancaq sənətkar təbiətini başa düşməli idilər. Mariya ilə tez-tez onun inandığı allahın da «asudə vaxt»ının olub-olmaması barədə mübahisə edirdik. Həmişə də deyirdi ki, var və «əhdi-ətiqi» götürüb «xəlf olunma» hissəsindən aşağıdakı cümləni mənim üçün oxuyurdu: «Və yeddinci gün allah istirahət elədi...» Mənsə, «əhdi-cədid»i göstərib deyirdim ki, «əhdi-ətiq»də allah istirahətə çıxıb bilər, ancaq «asudə vaxt»ı olan İsa peyğəmbəri heç cürə təsəvvür etmirəm. Bu sözləri eşidəndə qızarıb və deyirdi ki, «asudə vaxt»ı olan İsa peyğəmbəri təsəvvürə gətirmək də kafirlikdir. O, istirahət edib, ancaq «asudə vaxt»ı çox güman ki, olmayıb...

Mənim yatışımda heyvan yatışıdır. Çox vaxt yuxu görmürəm. Hərdən də beşcə dəqiqə yatıram, ancaq mənə elə gəlir ki, əbədi yuxuya getmişdim, sanki başımı hansı divarınsa deşiyindən içəri salmışdım. Həmin divarın o tayında qaranlıq bir sonsuzluq, tənhalıq, əbədi dinclik və bir də Henriettenin raketkanı

qəflətən yerə salanda , qaşığı əlindən şorbanın içinə düşəndə, qəflətən əlindəki kartları ocağa atanda haqqında düşündüyü heçlik hökm sürürdü. Bir dəfə ondan soruşdum ki, bu hala düşəndə nə barədə fikirləşir. Dedi:

-Doğrudan bilmirsən?

-Yox.

Həmin anda pıçıldadı:

-Heçlik barədə...Heçlik barədə fikirləşirəm.

Deyəndə ki, axı «heçlik» barədə fikirləşmək olmaz, cavab verdi:

-Olar...Olar...Həmin anda qəflətən içimdə bir boşluq hiss edirəm, sərxoş kimi oluram. Az qalırım ayaqqabılarımı da, paltarımı da çıxarıb atam, yüngülləşəm.

Sonra da əlavə etdi ki, bu hala düşmək çox ləzzətli olur, ona görə də həmin anı həsrətlə gözləyir. Ancaq gözləyəndə heç vaxt gəlmir. Həmişə qəfildən gəlir və əbədiyyətə dönür. Bir neçə dəfə də məktəbdə bu hala düşmüşdü. Anamın onda telefonla sinif rəhbəri ilə danışarkən necə əsəbiləşdiyi və həmin anda dediyi sözlər hələ də yadımdan çıxmır:

-Bəli, bəli, isteriya çıxarır...Düz deyirsiniz...Ciddi cəza verin...

Qeyri-adi «heçliyin» yaratdığı duyğulara bənzər hissləri hərdən mən özüm də üç-dörd saat davam eləyən riç-raç oyunu zamanı keçirirəm. Həmin anda həzin xışıltıdan, zərlərin şıqqıltısından, oynanılan fiqurların səsindən, hədəfə düşən fiqurun tıqqıltısından başqa heç nə eşitmirdim. Hətta şəhmat oynamağa daha çox meyl edən Mariyanı da riç-raç xəstəsi eləmişdim. Bu oyun bizim üçün tiryəkə dönmüşdü. Bəzən dalbadal beş saat, altı saat oynayırdıq və həmin anlarda bizə çay, qəhvə gətirən xidmətçilərin, qulluqçuların üzlərində qorxu qarışıq bir qəzəb ifadəsi duyünlənirdi. Henriettenin tutması tutanda anamın da üzündə həmin ifadə duyünlənirdi. Bəzən də Mariyanın yanından qayıdarkən avtobusda camaatdan eşitdiyim sözləri deyirdilər: «İnanılası şey deyil!» Bir az keçəndən sonra Mariya xallarımızı yazmaq üçün çox mürəkkəb bir sistem kəşf elədi. Sənin fiqurunun harada vurulduğundan və ya özünün harada vurduğundan asılı olaraq xal toplayırdıq. Beləliklə, çox maraqlı bir cədvəl düzəldirdi və özünün dediyi kimi «aktiv, passiv xalları bir-birindən aydın seçmək üçün» ona dördrengli qələm də aldım. Qatarla uzun yol gedəndə də oynayırdıq. Ciddi sərnişinlər lap mat qalırdılar. Qəfildən hiss edirdim ki, Mariya daha istəmir, ancaq mənə xoş gəlmək, məni sakitləşdirmək, mənim «sənət dünyam»dakı gərginliyi azaltmaq xatirinə oynayır. Mənimlə oynasa da fikri başqa yerdə olurdu. Bu da bir neçə ay bundan əvvəl – beş gün boş olmağıma baxmayaraq Bonna getmək istəmədiyim gündən başlamışdı. Bəli, Bonna getmək istəmirdim. Ordakı cəmiyyətdən qorxurdum, Leoya rast gəlməkdən qorxurdum. Mariya isə elə hey təkrar edirdi ki, yenə də «katolik havası» ilə nəfəs almaq istəyir. Ona Bonn cəmiyyətində keçirdiyimiz ilk

axşamdan sonra evə necə yorğun, necə məyus qayıtdığımızı, iyrendiyimizi, vəqonda mənə macal vermədən «əzizim...əzizim...» deməsini, axırda da başını çiynimə söykəyib yatmasını, bələdçilər bayırda stansiyaların adını ucadan dedikcə diksinib ayıldığını xatırlatdım. Onlar hər dəfə «Zexbem, Valber, Brül, Kalşoyren-deyə qışqırdıqca səksənirdi, dik atılırdı və sonra yenə də başını çiynimə söykəyib yuxuya gedirdi. Kölnün Qərb vağzalında düşəndə də dedi:

-Kinoya getmək bundan yaxşı olardı.

«Katolik havası»ndan ötrü darıxdığını deyəndə bütün bunları ona xatırlatdım və əvəzində ya kinoya, ya rəqsə getməyi, ya da riç-raç oynamağı təklif etdim. Ancaq başını buladı, Bonna tək getdi. Mənsə, «katolik havası»nın nə demək olduğunu hələ də anlamırdım. Axı, biz onda Osnabrük şəhərində idik və oranın havası da «katolik havası»ndan çox seçilməməli idi.

11

Hamama keçib Monika Zilvsin ora qoyduğu məhluldan vannaya səpdim, isti suyu açdım. Çimmək yatmaq kimi, öz növbəsində, yatmaq da həmin «iş»i görmək kimi ləzzətli idi. Mariya özü belə deyirdi və mən də həmişə o barədə düşünürdüm. Heç cür təsəvvür edə bilmirdim ki, indi həmin «iş»i Tsüpfnerlə görəcək. Axı indiyəcən onun alt paltarlarına baxmaq, onlara əl vurmaq ürəyimdən keçmədiyi kimi belə şeyi təsəvvür etmək də imkanım xaricində idi. Yalnız onu təsəvvür edə bilirdim ki, indi Tsüpfnerlə riç-raç oynayır və həmin anda da ağılım başımdan çıxırdı. Axı necə ola bilərdi ki, mənimlə gördüyü işləri Tsüpfnerlə görəydi və bunların da heç birini xəyanətkarlıq, pozğunluq hesab eləməyəydi?! Yox, Tsüpfner üçün heç yaxma da çəkə bilməzdi. İndi onun siqaretini külqabıdan götürüb çəkdiyini təsəvvür edəndə dəli olurdum və həmin anda Tsüpfnerin papiros çəkməməsi, çox güman ki, şahmat oynamaları fikri də mənə təsəlli verə bilmirdi. Axı, nə işləsə məşğul olmalı idilər: ya rəqs etməli idilər, ya kart

oynamalı idilər, ya bir-birinə nəşə ucadan oxumalı idilər, ya da hava haqqında, pul barədə söhbət etməli idilər. Mənim haqqımda düşünmədən Tsüpfner üçün yalnız xörək hazırlaya bilərdi. Çünki bu işi mənim üçün nadir hallarda görərdi və ona görə də xəyanət, pozğunluq hesab eləməmək olardı.

Yaxşı olardı ki, Zommervildə zəng vuraydım. Ancaq hələ tezdi. Qərara almışdım ki, onu gecə saat üçün yarısında oyadıam və incəsənət haqqında çox faydalı bir söhbətə başlayım. Yox, ona zəng vurub Mariyanın beyninə nə qədər nizam-intizam prinsipini yeritdiyini, əvəzində Tsüpfnerdən nə qoparacağını soruşmaq üçün axşam saat səkkiz çox tez idi. Görəsən, on üçüncü əsrdən qalmış abbat xaçı alıb, yoxsa on dördüncü əsrdə Orta Reyn vilayətində düzəldilmiş madonna?! Onu necə öldürəcəyim barədə də düşündüm. Quru estetizm ilə məşğul olanları yəqin ki, qiymətli incəsənət əşyaları ilə qətlə yetirmək daha yaxşı olar; son nəfəslərində də incəsənət əsərlərinin korlanması onları yandırır və yaxar. Madonna büstü o qədər də qiymətli əsər deyil və həm də çox möhkəmdir, onunla öldürüləndə təsəlli tapar ki, büstə xəter toxunmadı. Şəkil də ağır olmur. Uzaqbaşı çərçivəsi öldürər və onda da təsəlli tapar ki, şəkilin özü sağlam qaldı. Yaxşısı budur, qiymətli bir şəkilin üzünü qaşım, boş qalmış kətanı ilə onu boğum, nəfəsini kəsim. Düzdür, çox dəhşətli ölümdür, ancaq estetika ilə məşğul olanlar üçün bundan yaxşısını tapmaq olmaz. Əlbəttə, Zommervild kimi sağlam cüssəli bir adamı o dünyaya göndərmək çox da asan olmayacaq. Çünki ucaboydur, qamətlidir, «ləyaqət sahibi»dir, saçları ağarıb, «xeyirxah»dır, alpinistdir və iki dünya müharibəsinin iştirakçısı olması, idman yarışlarında gümüş medal alması ilə fəxr edir. Çox güclü, təcrübəli rəqibdir. Gərək metaldan – tuncdan və ya qızıldan, ya da ki, mermərdən hazırlanmış qiymətli bir incəsənət əsəri tapam, bu da olmasa, Romaya gedəm, Vatikan muzeyindən nəşə çırpışdıram.

Vanna su ilə dolana qədər Blothert adlı bir nəfəri də xatırladım. Cəmi ikicə dəfə gördüyüm bu adam cəmiyyətin sabbalı üzvlərindən sayılırdı.

Necə deyərlər, Kinkelin «sağ təmayüllü rəqib»i idi. O da Kinkel kimi siyasətlə məşğul olurdu, ancaq çox «şübhəli əlaqələr»i vardı və özü də «başqa dairə»nin adamı idi. Fredeboyl Kinkel üçün nə demək idisə, Tsüpfner də Blothert üçün o deməkdi; yəni bir növ köməkçisi, eyni zamanda «mənəvi varis»i idi. Ancaq indi Blothertə zəng vurmaq arasında oturduğum dörd divardan kömək ummaq kimi mənasız idi. Yalnız Kinkelin barok üslubundakı madonnalarını görəndə onda həyat əlaməti sezilirdi. Onları çox qəribə tərzdə özünükülərlə müqayisə edirdi və mən də bu müqayisə tərzindən hiss edirdim ki, hər ikisi bir-birinə dəhşətli dərəcədə nifrət edir. Blothert hansı cəmiyyətinə prezidenti idi və həmin vəzifə Kinkelin də ürəyindən keçirdi. Məktəbdə oxuduqları vaxtdan bir-birinə «sən» deyə müraciət edirdilər. Blotherti ikicə dəfə görmüşdüm və ikisində də diksinmişdim. Ortaboy, sarışın idi, iyirmi beş yaşlı oğlana oxşayırdı. Kiminsə ona diqqətlə baxdığını görəndə irişirdi. Nəsə demək istəyəndə dişlərini düz yarım dəqiqə şaqıldadırdı. Dördcə söz bilirdi və onun da ikisi «kansler», «katalon» idi. Yalnız bunları deyəndə bilinirdi ki, yaşı əllini keçib və həmin anda da gizli eyş-işrətin vaxtsız qocaldığı abituriyentə bənzəyirdi. Bir sözlə, çox qorxulu adam idi. Bəzən də sözə başlayan kimi qıc olurdu, «ka...ka...ka...» deyə kəkələyirdi və sözün «nsler», «talon» hissələrini bir təhər gətirənə kimi ona yazığım gəlirdi. Mariya deyirdi ki, onun çox «heyretəmiz intellektual səviyyə»si var. Ancaq mən bunu heç vaxt hiss etmədim. Yalnız bircə dəfə onun iyirmidən çox söz deyə bildiyini eşidə bildim. Onda da cəmiyyətdə «ölüm hökmü» müzakirə olunurdu. O, «heç bir qeydsiz, şərtsiz» bu hökmün tərəfdarı idi və məni də ən çox təəccübləndirən bu oldu ki, axıracan sözünün üstündə durdu. Ölüm hökmündən danışanda üz-gözündən sevinc yağır, «ka...ka...ka...» - deyə kəkələyirdi. Elə bil hər dəfə «ka» dedikcə kiminsə boynunu vururdu. Hərdən mənə tərəf baxırdı və həmişə də təəccüblənirdi, sanki özünü «heç inanılası deyil!» - deməkdən güclə saxlayırdı. Ancaq başını bulamaqdan özünü saxlaya bilmirdi. Mənə elə gəlirdi ki, katolik olmayanlar onun üçün bu

dünyada mövcud deyildi. Fikirləşirdim ki, qanunda «ölüm hökmü»nə icazə verilə, katolik olmayanların hamısını dar ağacına çəkdirər. Ancaq özünün də arvadı, uşağı, telefonu vardı...

Sonra yenə anama zəng vurmaq istədim. Axı Blotherti Mariya barədə düşünəndə xatırlamışdım. O da Mariyagilə gedib-gələcək, çünki federal ittifaqda işi olurdu. Blothertinin də onların daimi qonağı olacağını təsəvvür edəndə qorxurdum. Mariyanı çox sevirdim və ola bilsin ki, onun boyskautlara xas olan bir ötkəmliliklə «Mən hansı yolla getməliyəmsə, həmin yolla da gedəcəyəm» deməsini də vəhşi heyvanlara yem olmaq üçün onların pəncəsi altına atılan qədim xristian qızının vida sözləri kimi başa düşmək lazımdır.

Sonra Monika Zilvs haqqında da fikirləşdim və bildim ki, nə vaxtsa onun mərhəmətindən istifadə etməli olacağam. Monika çox qəşəng, çox mehriban idi və mənə elə gəldi ki, o, «katolik cəmiyyəti»nə Mariyadan da az yaramır. İstər mətbəxdə eşələnəndə – hərdən yaxma çəkməkdə ona kömək edirdim, - istər gülümsəyəndə, istər rəqs edəndə, istərsə də şəkil çəkəndə və hətta çəkdiyi şəkillər xoşuma gəlməyəndə də o, çox təbii olurdu. Ancaq Zommervild öz «yüksək ideallar»ı ilə onun beynini o qədər yeyib ki, az qala, madonnadan başqa heç nə çəkmirdi. Çalışacağam ki, onu bu yoldan çəkindirim. Axı, bəzən elə olur ki, adam nə qədər yaxşı çəksə də, çəkdiyi mövzuya inansa da, şəkil yaxşı alınmır. Əslində, madonnaların şəklini çəkməyi uşaqlara və bir də özlərini rəsam hesab eləməyən dindar monaxlara həvalə etsəydilər daha yaxşı olardı. Fikirləşdim ki, görəsən, madonna şəkilləri çəkməyi Monikanın beynindən çıxara biləcəyəm, ya yox...O, diletant deyil, hələ çox cavandır, iyirmi iki-iyirmi üç yaşı ancaq olar. Şübhəsiz ki, bakiredir. Ancaq məni qorxudan da elə bu faktın özüdür. Ağıma dəhşətli bir fikir gəldi: bəlkə katoliklərin növbəti qurğusudur ki, onlar üçün Ziqfridin rolunu oynayım?! Monika bir neçə il mənimlə yaşayacaq, çox mehriban olacaq, sonra isə «nizam-intizam prinsipləri» öz təsirini göstərməyə başlayacaq, axırda da Bonna qayıdacaq, fon Zevrnə

evlənəcək... Bu fikir ağılıma gələn kimi qızardım və onu başımdan qovdum. Monika çox yaxşı qız olduğu üçün onu belə məkrli düşüncələrin «qəhrəman»ına çevirmək istəmədim. Əgər bu sevda baş tutsaydı, gərək onu əvvəlcə Zommervilddən – zahirən atama oxşayan o saray pəhləvanından ayıraydım. Ancaq atamın ən böyük iddiası güc-bəla ilə humanist təbiətli bir istismarçı olmaqdır və bununla da kifayətlənmişdir. Mənə elə gəlir ki, Zommervild eyni uğurla sanatoriya direktoru da, konsert zalının inzibatçısı da, hər hansı ayaqqabı fabrikinin reklam şöbəsinin müdiri də, şıq estrada müğənnisi də, hətta çox «zövq»lə hazırlanan moda curnalının redaktoru da ola bilər. Hər şənbə günü Müqəddəs Korbişan kilsəsində vaizlik edir. Mariya iki dəfə məni də dartıb oraya aparmışdı. Bu mərasim o qədər xoşagəlməz idi ki, Zommervildin rəhbərləri onu görsələr, belə şeyə bir də icazə verməzdilər. Mənə elə gəlir ki, hərəsindən bir-iki misra götürüb şərbətə oxşayan bir şey düzəltməkdənsə, Rilke, Hofmanstal, Nüman kimi şairləri ayrı-ayrılıqda oxumaq daha yaxşıdır. Zommervild dua etməyə başlayanda məni tər basdı. Vegetativ əsəb sistemim bəzi süniliklərə heç dözə bilmir. Məsələn, «mövcud olanlar qalsın, uçanlarsa uçub getsin...» kimi sözləri eşidəndə qorxuram. Zənnimcə, hər hansı kök, aciz, dediklərini heç də «kitaba düşəsi sözlər» hesab eləməyən bir keşişin kafedraya qalxıb camaata bu dinin dərkolunmaz həqiqətləri barədə danışsa daha yaxşı olardı. Zommervildin vaizliyinin xoşuma gəlməməsi Mariyanı əməlli-başlı kədərləndirdi. İbadətdən sonra Korbişan kilsəsi yaxınlığındakı kafedə keçirdiyimiz anlar əsl əzaba çevrildi. Kafe ibadətdən qayıdan sənətsevərlərlə dolu idi. Sonra Zommervildin özü gəldi, hamı onun başına yığıldı. Biz də onlara qoşulduq. Bayaq kafedradan camaatın başına səpələnən cuyuq sözlər iki dəfə, üç dəfə, hətta dörd dəfə çeynəndi. Gənc, şəkil kimi gözəl, uzun qızılı saçları olan, mələk sifətli bir aktrisa – Mariya qulağıma pıçıldadı ki, onun dörddən üç hissəsi katolikləşib – az qalırdı Zommervildin ayaqlarını öpsün. Mənə elə gəldi ki, Zommervildin özü də ona etiraz etməzdi.

Suyu kəsib pencəyimi çıxardım, köynəkləri bir-bir çıxarıb küncə tulladım və yenicə vannaya girmək istəyirdim ki, telefon zəng çaldı. Yalnız bircə adam tanıyıram ki, onun zəngi belə cingiltili, belə uzun ola bilər – agentim Tsüpfner...Dəstəyi ağızına o qədər yaxın tutur, o qədər zəhlətökənlik edirdi ki, az qala hər dəfə seliyinin üz-gözümə sıçrayacağından qorxmağa başlayırdım. Gətirdiyi xəbər xoş olanda söhbətə belə başlayırdı: «Dünənki çıxışınız misilsiz oldu.» Bunu sözgəlişi deyir, çünki çıxışımdan heç xəbəri də olmur. Bəd xəbər vermək istəyəndə isə deyir: « Bura baxın, Şnir, siz hələ Çaplin deyilsiniz...» Əlbəttə, bununla demək istəmirdi ki, mən Çaplin kimi yaxşı təlxək deyiləm; sadəcə olaraq, onu nəzərdə tuturdu ki, mən onun qədər məşhur deyiləm və ona görə də Tsonerərə acıq gələn iş tutmağa hələ haqqım çatmır. Ancaq bu gün bəd xəbər verə bilməyəcək. Həmişə mən tamaşadan imtina eləyəndə başlayırdı ki, «dünya dağılacaq» - indi isə başlaya bilməyəcək. Məni bu dəfə «isteriya çıxarmaq»da, «imtina etmək»də də günahlandırma bilməyəcək. Çox güman ki, Offenbaxdan, Bambergdən, Nürenberqdən də rədd cavabı vermişdilər və telefonla ona son günlərdə nə qədər ziyan vurduğumuzu deyəcəkdi. Telefon isə hələ də zingildəyirdi. Az qala divanın üstündəki yastıqlardan birini götürüb onun üstünə atam. Ancaq hamam xalatını geyinib qonaq otağına keçdim, hələ də zingildəyən telefonun yanında dayandım. Eybi yox, menecerlərin əsəbləri möhkəm, dözümlü olur. Onlar üçün «sənətkar dünyasının kövrəkliyi» kimi sözlərin «Dortmund pivə zavodları birliyi» sözlərindən heç bir fərqi yoxdur. Özləri də dəqiq bilirlər ki, hər hansı bir vicdansız sənət adamı vicdanlı menecerdən min dəfə vicdanlıdır. Menecerlərin elə bir silahı var ki, onlara qarşı vuruşmaq olmur. Onlar yaxşı bilirlər ki, yaradıcı adam gördüyü işi mütləq görməlidir – başqa cür ola bilməz. Məsələn, şəkil çəkməlidir, təlxək kimi ölkəni dolaşmalıdır, mahnı oxumalıdır, daşdan və ya qranitdən nəsə «əbədi bir heykəl» düzəltməlidir. Sənət adamı qadın kimidir, sevməkdən başqa əlindən heç nə gəlmir və qarşısına çıxan kişi cinsli ilk eşşəyin ağışına atılır. Sənət adamı ilə

qadınları çox asan istismar etmək olur və hər bir menecerdə də bir faizdən doxsan doqquz faizə qədər sutenyorluq xisləti olur. İndiki telefon zəngi əsl sutenyor zəngi idi. Əlbəttə, Boxumdan nə vaxt qayıdacağımı Kostertdən öyrənmişdi və dəqiq bilirdi ki, indi evdəyəm. Xalataın kəmərinə bağlayıb dəstəyi götürdüm. Pivə qoxusu üzümə vurdu.

-Lənət şeytana, Şnir, - dedi, - adamı da bu qədər gözlətmək olar?!

-İstəyirdim bir balaca yuyunam, - cavab verdim. – Məgər bu da müqaviləni pozmaq hesab olunur?

-İndiki yumorunuz dar ağacına gedən adamın yumoruna bənzədi.

-Bəs kəndir? Hazırdır?

-Gəlin rəmzlərlə danışmağı buraxaq, - dedi, - əsas məsələyə keçək.

-Rəmzlərlə danışmağa mən başlamadım.

-Fərqi yoxdur kim başladı..., - dedi. –Deyəsən, qərarınız qətidir: sənətkar kimi intihar edirsiniz.

-Möhtərəm cənab Tsonerer, - yavaşdan dilləndim. –Mümkünsə dəstəyi bir az aralı tutun, ağzınızdan gələn pivə iyi üzümə vurur.

Alverçilərə xas olan qarqonda söyüş söydü, sonra güldü:

-Həyasızlıqdan əl çəkmirsiniz. Nə barədə danışırıdınız?

-İncəsənət barədə, - dedim. – Ancaq, mümkünsə, alverdən danışaq.

-Elə olan halda, bizim danışmağa sözüümüz qalmazdı. Bura baxın, sizinlə əlaqəni kəsmək istəmirəm. Məni başa düşürsünüz?

Heyrətdən cavab verə bilmədim.

-Sizi yarım illiyə dövriyyədən çıxarıram. Sonra yenə dirildərəm. İnanıram ki, Boxumlu qoduq sizi çox incitməyib.

-Əksinə, - dedim, - mənə kələk gəldi, bir şüşə arağımı vermədi. Sonra da birinci dərəcə əvəzinə ikinci dərəcəli vaqonun bilet pulunu verdi.

-Qonrararınızın kəsilməsi ilə razılaşanda sarsaqlıq eləmişiniz. Müqaviləni pozmaq olmaz. Axı, tamaşadan yarımçıq çıxmağınızın səbəbi bədbəxt hadisə olub.

-Tsonerer, - astadan dedim, - doğrudan da bu qədər insanpərvərsiniz, yoxsa...

-Boş-boş danışmayın, sizdən xoşum gəlir. Əgər bunu indiyəcən duymamısınızsa, deməli, mən fikirləşdiyimdən də səfehsiniz. Bundan əlavə, sizin sayənizdə həmişə pul qazanmaq olar. Uşaqlıq eləməyin, içməyi buraxın.

Haqlı idi. Çox düz deyirdi, doğrudan da uşaqlıq eləyirdim. Buna baxmayaraq cavab verdim:

-Ancaq mənə çox köməyi dəyir.

-Hansı cəhətdən?

-Mənəvi cəhətdən.

-Boş şeydir, - dedi. – Gəlin mənəviyyatı araya qatmayın. Əlbəttə, müqaviləni pozduğuna görə Mayntsi məhkəməyə vermək və işi udmaq da olar. Ancaq məsləhət görmürəm. Yarımca il fasilə verək, sonra səni yenə dirildərəm.

-Bəs necə yaşayım?

-Hə...Atanız bir az kömək eləyər.

-Bəs eləməsə?

-Onda özünüzə elə bir qəşəng rəfiqə tapın ki, sizi saxlasın.

-Bundansa velosipedimə minib kəndbəkənd, şəhərbəşəhər gəzər, fokus göstərərəm.

-Səhv eləyirsiniz, indi ən uzaq kəndlərdə də, şəhərlərdə də qəzet oxuyurlar. İndii sizi hər hansı bir «Gənclər İttifaqı»nda gecəsi 20 marka çıxış etməyə də düzəldə bilmərəm.

-Buna çalışmısınız?

-Əlbəttə, - dedi. – Sizə görə bütün günü telefondan asıla qalmışam. Bir şey çıxmadı. Dünyada heç kəs insanları mərhəmət diləyən təlxək kimi ruhdan sala bilməz. Bu, əlillər arabasında gəzən şikəst xidmətçinin müştəriyə pive gətirməsi kimi bir şeydir. Siz xülyalara qapılırsınız.

-Bəs siz? – deyə soruşdum. O susdu. Mən yenə dilləndim: - Məni yarım ildən sonra təzədən səhnəyə qaytara biləcəyinizi nəzərdə tuturam.

-Bəlkə də elədir, - dedi, - ancaq başqa əlacımız yoxdur. Əlbəttə, bir il gözləyə bilsək daha yaxşı olardı.

-Bir il! Bilirsiniz bir il nə qədər çəkir?

-Üç yüz altmış beş gün, - deyib dəstəyi təzədən ağzına yaxınlaşdırdı, iyərənc pivə iyi üzümə vurdu.

-Bəlkə başqa adla çıxış edim? – dedim. – Özümə təzə burun düzəltdirim, təzə nömrələr göstərim?! Məsələn, gitara ilə çalıb-oxuyum, bir az da canqlyorluq eləyim...

-Boş şeydir. Sizin oxumağınız əsl ulamaq, canqlyorluğunuz isə xalis diletantlıq olacaq. Bunlar boş şeydir. Ancaq yaxşı təlxək ola bilərsiniz. Bəlkə də çox yaxşı...Ən azı üç ay, gündə də səkkiz saat məşq eləyəndən sonra zəng vurun. Gəlib təzə nömrələrinizə baxaram. Lap köhnələr də olar...Ancaq məşq eləyin, lənətə gəlmiş içməyi də buraxın.

Susdum. Necə ləhlədiyi, siqareti necə sümürdüyü aydınca eşidilirdi.

-Özünüzə yenə vəfalı bir sirdaş tapın, - dedi. – İndiyəcən sizinlə hər yere gedən qız kimi olsun.

-Hə, vəfalı sirdaş... - dedim.

-Elədir. Qalanı boş şeydir. Heç ağılınıza da gətirməyin ki, mənsiz də keçinərsiniz, miskin cəmiyyətlərdə dilənçilik eləyə bilərsiniz. Bu, üçcə həftə çəkər, Şnir. Uzaqbaşı, yanğınsöndürənlərin yubiley tədbirində fokus göstərərsiniz, sonra da papağınızı əlinizə alıb sədəqə yığarsınız. Əgər qulağıma bu cür sözlər çatsa, bütün qapılar özünüzə bağlanacaq.

-Heyvan! – dedim.

-Elədir, - cavab verdi, - ancaq məndən yaxşı heyvan tapa bilməyəcəksiniz. Əgər özünüzə güvənib dilənçilik eləməyə başlasanız, ən gec iki aydan sonra o dünyalıq olacaqsınız. Bu işə yaxşı bələdəm. Eşidirsiniz?

Mən susdum.

-Eşidirsiniz? – o, bir də astadan soruşdu.

-Bəli, - dedim.

-Sizdən xoşum gəlir, Şnir. Sizinlə işləmək mənə ləzzət verirdi, yoxsa telefonla danışmağa bu qədər pul verməzdim.

-Yeddi dəqiqədən çox danışdıq, - dedim. – Bu ləzzət sizə təxminən iki mark yarım başa gələcək.

-Elədir, bəlkə də üç mark olacaq. Ancaq indiki vəziyyətinizdə heç bir agent sizin üçün bu qədər pul xərcləməzdi. Deməli, belə danışdıq: üç aydan sonra görüşürük. Özünüz də ən azı altı samballı nömrə hazırlayırsınız. Bacarın qocadan bir az çox pul qoparın. Hələlik.

Doğrudan da dəstəyi qoydu. Mənsə hələ dayanıb kəsik zəng səslərinə qulaq asdım, xeyli gözlədim və uzun tərəddüddən sonra dəstəyi asdım. O, mənə bir neçə dəfə kələk gəlsə də, heç vaxt aldatmamışdı. Hələ o vaxtlar hər çıxışın qiyməti bəlkə də iki yüz əlli mark olan zamanlarda mənimlə yüz səksənə müqavilə bağlayır və çox güman ki, yaxşıca da qazanırdı. Yalnız dəstəyi asandan sonra hiss etdim ki, Tsonerer bu axşam telefonda həvəslə söhbət etdiyim yeganə adam oldu. Yarım il gözlətməkdənsə, hər halda, mənim üçün nəse tapsa yaxşı olardı. Bəlkə hər hansı bir sirk truppası mənim kimi bir adam axtarırdı. Axı, çox kök deyildim və yuxarılara qalxanda da başım hərlənmirdi. Bir az məşq eləsəm bəzi akrobatik hərəkətləri yerinə yetirə bilərəm, ya da başqa təlxəklə məzhəkə çıxararam. Mariya həmişə deyirdi ki, mənə «tərəf müqabili» lazımdır, onda göstərdiyim nömrələr belə cansıxıcı olmaz. Məlum məsələ idi ki, Tsonerer bütün imkanları götür-qoy etməmişdi. Qərara aldım ki, sonra özüm ona zəng vurum və təzədən hamama qayıtdım, xalata çıxardım, o biri paltarlara qatıb küncə itələdim, vannaya girdim. İsti suda uzanmaq da yatmaq kimi ləzzətlidir. Həmişə səfərdə olanda pulumuzun azlığına baxmayaraq hamamlı otaq tuturduq. Mariya deyirdi ki, mənim bu bədbəxtliyim ailədən gəlmədir. Ancaq elə deyil. Evimizdə, hər şeydə olduğu kimi isti suya da simiclik edirdilər. Hətta bəzi işlərə göz yuman Anna da bu məsələdə

güzəştə getmirdi. Çox güman ki, onun «Doqquzuncu piyada polku»nda isti su ilə dolu vannada uzanmaq ən böyük günah hesab olunurmuş.

Vannada uzananda da Mariyanın yoxluğunu hiss etdim. Bəzən mən vannaya girəndə o da öz çarpayısına uzanıb ucadan kitab oxuyardı. Bir dəfə Əhdi-Ətiqdən Süleyman padşahla arvadı Səbanın hekayətini başdan-ayağa, bir dəfə də Məkkəlilərin döyüş səhnəsini oxudu. Hərdən də Tomas Vulfun «Ey məlakə öz doğma yurduna bax» adlı romanından parçalar oxuyardı. Ancaq indii pas rəngində olan bu səfeh vannada tək-tənha uzanıb qalmışdım. Hamamın divarlarına qara rəngli kaşı düzülse də vannası, sabun qabı, şırnağın dəstəyi, ayaqyolu oturacağı pas rəngində idi.

Mariyanın səmindən ötrü darıxdım. O dəqiqə də ürəyimdən keçdi: elə şey ola bilməz ki, Tsüpfnerlə «İncil»i oxuyanda özünü xəyanətkar, fahişə hesab eləməsin. Elə şey ola bilməz ki, Düsseldorf mehmanxanasını xatırlamasın: onda Süleyman padşahla arvadı Səbanın hekayətini oxudu və mən də çox yorğun olduğum üçün elə vannadaca yuxuya getdim. Otaqdakı yaşıl rəngli xalılar, Mariyanın qara saçları, səsi...Sonra siqaret yandırılıb gətirdi və mən onu öpdüm...

Köpüklü su ilə ağızına qədər dolmuş vannaya uzanıb Mariya barədə düşündüm. Yox, məni xatırlamadan onunla heç bir iş görə bilməzdi. Heç onun yanında diş məcununun ağızını da bağlamazdı! Eh, bir yerdə nə qədər səhər yeməyi yemişdik! Gah yeməyə heç nəyimiz olmamışdı, gah da hər şey olmuşdu. Gah tələsmişdik, gah da arxayınca oturmuşduq. Gah səhər tezdən yemişdik, gah da günortadan sonra. Yemək zamanı stolun üstündə gah cem olmuşdu, gah da olmamışdı. Təsəvvürümə gətirəndə ki, Tsüpfner hər gün maşınına minib işlədiyi katolik idarəsinə getməmişdən əvvəl onlar hər gün eyni vaxtda səhər yeməyi yeyirlər, az qaldı əməlli-başlı dindar olam. Allaha yalvardım ki, kaş onlar heç vaxt bir yerdə səhər yeməyi yeməyədilər! Tsüpfneri gözlərim önündə canlandırmağa çalışdım: şabalıdı saçlar, dümağ dəri, şax qamət... Sanki alman katolizminin «Alkiviada»sı idi, ancaq o qədər də yelbeyin deyildi. Kinkelin dediyinə görə «orta mövqe

tutsa da, sola nisbətən sağa daha çox meyl edirdi». Bu «sağa, sola meyllənmək» onların müzakirələrinin əsas mövzularından biri idi. Vicdanla danışsaq, gerek onu da dörd nəfər əsl katoliklərlə bir sıraya qoyaydım: Papa Yohann, Ellen Ceyms, Qreqori və bir də Tsüpfner. Şübhəsiz ki, onun təpədən dırnağacan Mariyaya vurulmasında qızı günahlar içində boğulmaqdan xilas edib paklığa qovuşdurmaq istəyi də böyük rol oynamışdı. Çox güman ki, o vaxt əl-ələ gəzmələrində elə ciddi bir şey olmayıb. Sonralar bu barədə Mariya ilə söhbət edəndə onun yanaqlarına xəfif qızartı çökdü və dedi ki, bu dostluğu «bir çox oxşarıqlar» yaradıb. Məsələn, hər ikisinin atasının nasistlər tərəfindən təqib olunması, katolik dininə mənsub olmaları...Sonra da əlavə etdi:

-Bir də ədası...Özün də bilirsən... O, hələ də xoşuma gəlir.

Soyumuş suyun yarısını axıtdım, təzədən isti su əlavə elədim, məhlul tökdüm. Bu məhlul hazırlayan zavodun şəriki olan atamı xatırladım. Özümə siqaret də, sabun da, adicə kağız da, şokoladlı dondurma da, sosiska da alanda bilirəm ki, atam hamısının şərikidir. Hətta mənə elə gəlir ki, dişlərimi yumaq üçün fırçanın üstünə sıxdığım iki santimetr yarımliq məcunda da onun payı var. Ancaq bununla belə evimizdə pul haqqında danışmaq olmazdı. Hətta Anna anamla xərclədiyi pullar barədə məlumat vermək, haqq-hesab kağızlarını göstərmək istəyəndə o, həmişə deyirdi:

-İndi də puldan danışaq? Dəhşətə bax!

Bizə çox cüzi cibxərcliyi verərdilər. Xoşbəxtlikdən qohumlarımız çox idi və bir yerə yığılanda əmi-dayıların, xala-bibilərin sayı əlliye-altmışa çatırdı. Bəziləri çox mehriban idi və hərdən cibimizə qəpikdən-quruşdan qoyurdular, çünki anamın «qənaətcilliyi» onların arasında atalar məsələinə çevrilmişdi. Bundan əlavə anam kübar nəslindən – fon Hoyenbrodellərin soyundan idi və atam bu gün də onu mərhəmət göstərib kürəkənliyə qəbul edən adamlara minnətdar idi. Halbuki onun qaynatasının soyadı adicə Tüler idi, ancaq qaynanası doğrudan da fon Hoyenbrodellərin nəslindəndi. Almanlar indi 1910-cu ildəkinə nisbətən zadəganlığa, əsl-nəcabətə daha

çox meyl edirdilər. Hətta ziyalı hesab olunan bir para adam da kübarlarla tanış olmaq, onlarla oturub-durmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxır. Anamın prezidentlik etdiyi Mərkəzi Komitənin diqqətini mütləq buna cəlb etmək lazımdır. Axı, bu da irqi məsələdir. Hətta babam kimi ağıllı adam da heç cür unuda bilmir ki, Şnirlər ailəsinə 1918-ci ilin yayında zadəganlıq verilməli idi, necə deyərlər, «bütün sənədlər hazırlanmışdı», ancaq son anda hansı dekretə qol çəkməli olan imperator onu bir tərəfə qoyub, neyləsin, yəqin onda qayğısı çox olub... Əlbəttə, əgər qayğısı olubsa... O vaxtdan yarım əsr keçsə də Şnirlər ailəsinin «az qala kübar olması» əhvalatını hər yerdə, həmişə danışirlar. Atam deyir ki, «dekret əlahəzrətin qovluğundan tapılıb». Çox təəccüblüdür ki, heç kəs Dorna gedib həmin sənədi imzalatdırmayıb. Mən olsaydım, oraya bir çapar göndərərdim və sənəd də onların istədiyi kimi imzalanardı.

O vaxt Mariyanın çəmodanlarımızı necə boşaltdığını xatırladım. Mən o dəqiqə vannaya girirəm. O, güzgünün qabağında dayanıb əlcəklərini çıxarır, saçlarına sığal çəkir, çəngəlləri bir-bir çıxarıb paltarları onlara keçirir, sonra hamısını dolaba düzür. İçəridəki bürünc turalğacın cırıltısı eşidilir. Sonra növbə ayaqqabılara çatır. Onların döşəməyə dəyən dabanlarının şıqqıltısı, pəncələrinin şappıltısı eşidilir. Lap axırda isə özünün kremlərini, laklarını, boya qablarını bədənnüma güzgünün qabağında şüşə lövhənin üstünə düzür. İri krem qabını, nazik lak şüşəsini, pudrasını, dodaq boyasını qoyanda metal cingiltisi eşidilir...

Qəflətən hiss etdim ki, elə vannadaca ağlamağa başlamışam. Həmin anda da fizika elmində böyük bir kəşf elədim: göz yaşlarım buz kimi soyuq idi. İndiyəcən elə bilirdim ki, isti olur. Ötən aylar ərzində bir neçə dəfə bərk sərxoş olanda isti göz yaşları ilə ağlamışdım. Sonra Henriyyəni, atamı, katolik olmuş Leonu xatırladım və eyni zamanda da çox təəccübləndim ki, nə üçün o mənə zəng vurmadı...

Osnabrükdə ilk dəfə dilinə gətirdi ki, Bonna getmək istəmədiyim üçün məndən qorxur. Özü isə «katolik havası» ilə nəfəs almaq üçün mütləq getmək istəyirdi. Bu sözlər xoşuma gəlmədi və dedim ki, Osnabrükdə də katolik çoxdur. Cavab Verdi ki, onu başa düşmürəm və düşmək də istəmirəm. İki gün idi ki, Osnabrükdəydik. Növbəti tamaşaya hələ üç gün vardı. Səhər tezdən yağmağa başlamışdı və şəhərdə də xoşuma gələn film göstərilmirdi. Hələ rıq-raç oynamağı da təklif etməmişdim. Dünən bu barədə söhbət salanda yalnız dayələrə xas olan bir təmkinlə üzümə baxmışdı.

Onda Mariya uzanıb kitab oxuyurdu. Mənsə papiros çəkə-çəkə pəncərənin qabağında dayanıb Hamburq küçəsinə baxırdım. Hərdən də nəzərlərimi vağzal meydançasına tərəf döndərirdim. Tramvay dayanan kimi adamlar zaldan çıxıb yağışın altında ona tərəf qaçırdılar. Mariya ilə həmin «iş»i də görmək olmazdı. Xəstə idi. Yox, uşaq salmamışdı, ancaq nəşə buna bənzər şey idi. Nə olduğunu dəqiq bilmədim və heç kəs də başa salmadı. Ona elə gəlirdi ki, uşağa qalıb. İndi hər şey keçib getmişdi. Yalnız səhər-səhər bir-iki saatlığa xəstəxanada qalmışdı. Qayıdanda rəngi avazı olmuşdu, yorğun, əsəbi görünürdü və yəqin ki, belə vaxtda qatarla uzaq yol gedə bilməzdi. Ürəyimdən harası ağrıdığını, necə ağrıdığını bilmək keçirdi, ancaq mənə heç nə demədi. Yalnız hərdən, özü də indiyəcən onda görmədiyim bir tərzdə, hirsli – hirsli ağıladı.

Gördüm ki, bir oğlan uşağı yolun sol tərəfilə vağzala sarı gedir. Təpədən dırnağacan suyun içindəydi və sel kimi tökülən yağışa baxmayaraq, çantasının ağızını bağlamamışdı. Onun qapağını geri qanıraraq qucağında tutmuşdu və üzünün ifadəsindən, şəkillərdə balaca İsayə milad hədiyyəsi - büllur, qızıl, mirra gətirən müqəddəs cadüqərlərə oxşayırdı. Çantanın içində islanmış, demək olar ki, cırılmış kitab izləri görünürdü. Oğlanın üzündəki dalğınlıq, təntənə, fədakarlıq ifadəsi mənə Henriyyəni xatırlatdı. Həmin anda Mariya yerindən soruşdu:

-Nə barədə fikirləşirsən?

-Heç nə...

Gördüm ki, oğlan asta – asta vağzal meydanından keçib içəri girdi. Ona yazığım gəldi. Bu on beş dəqiqəlik təntənə üçün düz beş dəqiqə acı – acı ağlayacaq, özünü təmizə çıxarmağa çalışacaq. Anası haray – həşir qoparacaq, atasını dərd götürəcək ki, təzə dəftər – kitab almağa pul yoxdur. Mariya bir də soruşdu:

-Nə barədə fikirləşirsən?

Yenə də «heç nə» demək istəyirdim ki, oğlan yadıma düşdü və nə barədə fikirləşdiyimi ona danışmağa başladım. Dedim ki, oğlan indicə yaxın kəndlərdən birindəki evlərinə çatacaq və yalan danışmağa başlayacaq. Çünki heç kəs həqiqətə inanmayacaq. Deyəcək ki, ayağı sürüşüb yıxıldı, çanta gölməçəyə düşdü və ya onu yerə qoyubmuş. Sən demə ora da düz navalçanın altı imiş və qəflətən üstünə su tökülüb. Bunların hamısını Mariyaya yavaşdan, səsimin ahəngini dəyişmədən danışdım. O isə hirsləndi:

-Bu nə deməkdir? Belə mənasız şeyləri mənə niyə danışırısan?

-Çünki sən soruşanda, mən elə o barədə düşünürdüm.

Mariya oğlan əhvalatına inanmadı və mən də əsəbiləşdim. İndiyəcən nə bir – birimizə yalan satmışdıq, nə də bir – birimizi yalan danışmaqda günahlandırmışdıq. Elə hirslənmişdim ki, onu zorla yerindən qaldırdım, ayaqqabılarını geydirdim və ikimiz də vağzala qaçdıq. Tələsdiyimdən çetiri götürməyi də unutdum və əməlli – başlı islandıq. Ancaq oğlanı vağzalda tapmadıq. Gözləmə zalına baxdıq, hətta xüsusi xidmət üçün olan zala da getdik. Axırda arakəsmədə dayanmış nəzarətçidən sonuncu qatarın nə vaxt yola düşdüyünü soruşdum. Dedi ki, Bomte qatarı iki dəqiqə bundan əvvəl tərpənib. Sonra burdan sarışın saçlı, sümüyünə qədər islanmış bir oğlan uşağının (boy – buxununu da təsvir etdim) keçib – keçmədiyini soruşdum. O şübhələndi:

-Nə olub? Sizdən nə çırpışıdırıb?

-Xeyr, - dedim, - yalnız onun həmin qatara minib – minmədiyini bilmək istəyirəm.

Mariya da, mən də suyun içindəydik və kişi şübhəli nəzərlərlə bizi təpədən – dırnağacan süzdü.

-Reyn vilayətindəsiniz? – deyə soruşdu. Sualı elə bir təzadə verdi ki, sanki nəse böyük bir günah işlətmişdim.

-Bəli.

-Bu cür məlumatı yalnız rəisin icazəsilə verə bilərəm.

Məlum məsələ idi ki, hansı reynlisə ona pislik eləmişdi. Özü də, çox güman ki, əsgərlikdə. Mən səhnədə texniki işləri görən fəhlə tanıyırdım, əsgərlikdə bir berlinli onu aldatmışdı. Həmin gündən bütün berlinlilərə – istər kişi olsun, istərsə də qadın 0 düşməni kimi baxırdı. Bir dəfə berlinli aktrisa çıxış edəndə, qəflətən işığı söndürdü və qız da yığılıb qıçını sındırdı. Ona heç kəs heç nə sübut eləyə bilmədi və günah da «qısa qapanma»nın boynunda qaldı. Ancaq mən dəqiq bilirdim ki, özü qəsdən söndürdü, çünki qız Berlindən idi və onu da əsgərlikdə bir berlinli aldatmışdı. İndi Ösnabrük vağzalındakı nəzarətçi mənə elə qanlı – qanlı baxdı ki, özümü itirdim.

-Bu xanımla mərc gəlmişik, - dedim. – Mərcə görə soruşdum.

Bu sözlər çox səsləndi, çünki yalan danışmağı bacarmırdım, o dəqiqə üz – gözümdən bilinirdi.

-Belə de...Reynlilərin necə mərc gəldiklərindən xəbərim var...

Beləsi ilə danışmağa dəyməzdi. Az qaldı taksi tutam, Bombeyə gedib vağzalda oğlanı gözləyəm. Ancaq o, Bombeyə çatmamış kiçik stansiyaların birində də düşə bilərdi.

Mehmanxanaya qayıdanda sümüyümüzə qədər islanmışdıq və əməlli – başlı üşüyürdük. Mariyanı dartıb birinci mərtəbədəki meyxanaya saldım, piştaxtaya yaxınlaşdıq. Onun çiyini qucaqlayıb konyak sifariş verdim. Satıcı – eyni zamanda da mehmanxananın sahibi – bizə elə baxdı ki, sanki polis çağırmaq istəyirdi. Bir gün bundan əvvəl saatlarla riç – raç oynamışdıq, nömrəyə gətirmək üçün donuz budu, çay sifariş vermişdik;

səhər – səhər də Mariya xəstəxanaya getmiş, sonra da rəngi – rufu qaçmış halda geri qayıtmışdı. O, dolu qədəhləri bizə tərəf necə itələdisə konyakın yarısı piştaxtanın üzərinə dağıldı və açıqca hiss elətdirdi ki, biz tərəfə baxmaq istəmir.

-Mənə inanmırsan? – Mariyadan soruşdum. – Oğlan əhvalatını deyirəm.

-Niyə?! İnanıram.

Doğrudan da mənə inandığı üçün deyil, yazığı gəldiyi üçün belə deyirdi. Əməlli- başlı hirsləndim, çünki konyakı dağıtdığı üçün satıcının payını verməyə cəsarətim çatmadı. Böyrümüzdə kök bir oğlan dayanıb ağzını marçıldada – marçıldada pivə içirdi. Hər qurtumdan sonra dodaqlarına yapışib qalan pivə köpüyünü yalayır və mənə elə baxırdı ki, sanki indicə söhbətə başlayacaqdı. Müəyyən yaşda olan yarımşərxoş almanlarla söhbətdən qorxuram. Həmişə müharibələrdən danışirlər və deyirlər ki, əcəb günlər idi. Yalnız tamam şərxoş olanda bilinirdi ki, qatil imişlər və müharibə də «çox pis deyilmiş». Mariya soyuqdan titrəyirdi və mən boşalmış qədəhləri xidmətçiyə tərəf itələyəndə başını buladı. O, konyakları bu dəfə ehtiyatla uzatdığı, dağıtmadığı üçün yüngülləşdim. Beləliklə də özümü qorxaq hesab eləmək əziyyətindən xilas oldum. Böyrümüzdəki oğlan qarşısındakı araq qədəhini başına çəkdi və öz – özünə danışmağa başladı:

-Qırx dördə arağı, konyakı vedrə ilə içirdik. Qırx dördə vedrə ilə...Dibində qalanı da yerə töküb od vururduq ki, heyvərələrə qalmasın... - O güldü. – Bircə damcı da qoymurduq...

Qədəhləri təzədən satıcıya tərəf itələyəndə yalnız birini doldurdu, ikincisini süzməmişdən əvvəl sualedici nəzərlərlə üzümə baxdı və mən yenidən hiss elədim ki, Mariya gedib. Başımı tərpətdim, o, ikinci qədəhi də doldurdu. Hər ikisini axıracan içdim. Hətta bu gün də sevinirəm ki, nə yaxşı onda meyxanadan çıxıb bildim. Mariya nömrədəydi və çarpayıya uzanıb ağlayırdı. Əlimi alnına qoyanda onu geri itələdi. Lap yavaşca da, yüngülce də olsa, itələdi. Yanında oturub əlini əlimə aldım. Ancaq onu geri çəkmədi.

Hava qaranlıqlaşdı. Söhbətə başlayana qədər bir saat yanında oturub əlini əlimdə saxladım. Sonra danışmağa başladım. Lap astadan danışdım. Oğlan əhvalatını təzədən başladım. Həmin anda əlimi sıxdı, sanki bununla «inanıram» demək istəyirdi. Xahiş elədim ki, xəstəxanada ona nə elədiklərini ətraflı danışsın. Dedi ki, «qadına aid olan işdir, qorxulu deyil, ancaq iyrəncdir.» «Qadına aid olan iş»dən yaman qorxuram. Başım çıxmadiğı üçün mənə çox müəmmalı görünür. Artıq üç il idi ki, Mariya ilə bir yerdə yaşayırdıq, ancaq «qadına aid olan iş» barədə ilk dəfə eşidirdim. Əlbəttə, qadınların uşağa qaldıqlarından xəbərim vardı, amma belə xırdalıqları bilmirdim. Bütün bunlar barədə eşidəndə mənim iyirmi dörd yaşım vardı və üç il idi ki, Mariya da arvadım idi. Mariya o vaxt mənim çox şeydən xəbərsiz olduğumu hiss eləyəndə güldü. Sonra başımı sinəsinə sıxıb bir neçə dəfə təkrar elədi:

-Sən yaxşı adamsan. Doğrudan da yaxşı adamsan.

Mənə bu barədə danışan ikinci adam məktəb dostum Karl Emond oldu. Onun da bütün işi – gücü qadının «uşağa qalmaq ehtimalı» olan günlərin cədvəlini tutmaq idi...

Sonra aptekə gedib Mariya üçün yuxu dərmanı aldım, gözünə yuxu gedənə qədər yanında oturdum. İndiyə qədər də ona həmin gün nə olduğunu, «qadına aid olan iş»in hansı fəsadlar törətdiyini bilmirəm. Səhəri gün şəhər kitabxanasına gedib soraq kitablarında bu barədə yazılanların hamısını oxudum və bir az yüngülləşdim. Günortaya yaxın Mariya Bonna yola düşdü. Tək getdi və özü ilə yalnız əl çantasını götürdü. Məndən gedib – getmədiyimi soruşmadı və çıxanda da dedi:

-Birisi gün Frankfutda görüşərik.

Günortadan sonra əxlaq, adət – ənənə məsələlərinə baxan polis nəfəri gəldi və mən də çox sevindim ki, nə yaxşı Mariya yanımda yoxdur, halbuki onun getməsi məni çox pis vəziyyətdə qoydu. Bildim ki, bizi mehmanxana sahibi şeytanlayıb. Əlbəttə, Mariyanı həmişə arvadım kimi qeyd elətdirirdim, amma indiyəcən iki – üç dəfə ilişmişdik. Osnabrükdə isə

vəziyyət lap ağırlaşdı. Mülki paltarda bir kişi ilə bir qadın gəlmişdi. Çox nəzakətli idilər. Çox güman ki, «yaxşı təsir bağışlamaq» üçün bu «nəzakət»i onlara uzun zaman məşq elətdirmişdilər. Polis işçilərinin bəzi «nəzakət qaydaları»ndan lap zəhləm gedirdi. Qadın qəşəng idi, zövqlə boyalanmışdı və yalnız mən təklif edəndən sonra oturdu, hətta siqaret də yandırdı. Həmin anda onun həmkarı «gözucu» otağa göz gəzdirdi.

-Frolayn Derkum yoxdur?

-Xeyr, - dedim, - çıxıb gedib. Birisi gün Frankfutda görüşəcəyik.

-Artistsiniz?

-Bəli.

Özüm də bilirdim ki, yalan danışırım, lakin mənə elə gəldi ki, «bəli» demək ən sadə yoldur.

-Bizi düzgün başa düşün, - bu dəfə qadın dilləndi, - şəhərimizin qonaqlarından uşaq xaric elətdirənlərin bəzilərini seçib yoxlayırıq. – O öskürdü.

-Başa düşürəm, - dedim. Halbuki soraq kitablarında «uşaq xaric elətdirməyə» rast gəlməmişdim.

Kişi oturmadı. Nəzakətlə təşəkkür edib yenə də otağa göz gəzdirməyə başladı.

-Yaşadığınız yerin ünvanı necədir? – Qadın soruşdu. Bonndakı ünvanımızı verdim. O, ayağa durdu. Kişi qapısı açıq qalmış paltar dolabına nəzər salıb dedi:

-Frolayn Derkumun paltarlarıdır?

-Bəli.

O, «mənalı – mənalı» həmkarına baxdı. Qadın çiyinlərini çəkdi. Sonra özü də çiyinlərini çəkdi, yenə də xalçaya baxdı, əyilib ordakı ləkələrdən birini çox diqqətlə nəzərdən keçirdi və dönüb üzümə elə baxdı ki, sanki kimisə öldürdüyümü boynuma almağımı gözləyirdi. Tamaşanın sonuna qədər özlərini nəzakətli apardılar və sonra da çıxıb getdilər. Mən elə həmin dəqiqə çemodanlarımı tələsik yığışdırdım, haqq – hesab kağızını gətirdim,

vağzaldan hambal çağırtdırdım və növbəti qatarla yola düşdüm. Mehmanxana sahibinə qalmadığımız günlərin də pulunu verdim. Çemodanları boqacla Frankfurta yazdırdım, özüm isə cənuba tərəf gedən növbəti qatara mindim. Yaman qorxurdum və burdan uzaqlaşmağa çalışırdım. Çemodanları qablaşdıranda Mariyanın cib yaylığında qan ləkəsi görmüşdüm. Perronda dayanıb Frankfurt qatarını gözləyəndə də qorxurdum ki, kimsə indicə arxadan əlini çiynimə qoyub nəzakətlə soruşacaq: «Boynunuza alırsınız?» Həmin anda hər şeyi boynuma alardım. Bonndan keçəndə gecə yarıdan ötmüşdü. Düşməyi ağılıma da gətirmirdim. Frankfurta səhər saat dördə çatdım. Çox bahalı bir mehmanxanada yer alıb Bonna – Mariyaya zəng vurdum. Qorxurdum ki, evdə olmayacaq, ancaq dəstəyi o dəqiqə götürdü:

-Hans, allaha şükür ki, zəng vurdun, yaman narahat idim.

-Narahat idin?

-Hə. Ösnabrükə zəng vurmuşdum. Dedilər ki, gedibsən. Bu saat Frankfurta gəlirəm. İndi yola düşürəm.

Vanna qəbul etdim, otağa səhər yeməyi gətirdim. Sonra yatdım və Mariya gündüz saat on birdə gəlib məni oyatdı. O, sanki dəyişmiş, gözəlləşmiş və demək olar ki, kefi açılmışdı. Mən:

-Doyunca nəfəs aldın? – deyə soruşanda Mariya gülərək məni öpdü. Polis barədə ona heç nə demədim.

Vannanın suyunu ikinci dəfə təzələmək istədim. Ancaq əmələ gələsi deyildi. Hiss etdim ki, çıxmaq vaxtıdır. Çimmək dizimə xeyir eləməkçindi. Əksinə, yara yenə də şişib daşa dönmüşdü. Vannadan çıxanda ayağım sürüşdü, az qaldı, bu gözəl kamıların üstünə yığılam. Həmin dəqiqə Tsonerərə zəng eləyib demək istəyirdim ki, məni akrobat truppalarından birinə düzəltsin. Qurulandım, siqaret yandırdım, güzgüdə özümə baxdım: arıqlamışdım. Telefon zəng çalanda bircə anlığa mənə elə gəldi ki,

Mariyadır. Ancaq onun zəngi deyildi. Yəni ki, Mo idi. Taytıya – taytıya qonaq otağına keçdim, dəstəyi götürüb dedim:

-Eşidirəm.

-Oho, - Zommervildin səsi eşidildi, - çox güman ki, göydə iki dəfə mayallaq vurmağınıza mane olmadım.

-Mən akrobat deyiləm, - Hirslə cavab verdim. – Təlxəyəm. Bunların fərqi var. Bu fərq də ən azı yuditlərlə dominikanların arasındakı fərq qədər böyükdür. Əgər söhbət nəyisə iki dəfə eləməkdən gedirsə, deməli, kimisə iki dəfə öldürürlər. O güldü.

-Şnir, Şnir, - dedi. – Həqiqətən sizin barənizdə ciddi narahatçılıq keçirirəm. Doğrudanmı, hamımıza telefonla müharibə elan eləmək üçün Bonna qayıtmısınız?

-Kim kimə zəng vurub? – dedim. – Mən sizə, yoxsa siz mənə?

-Ah...Məgər bunun doğrudanmı elə böyük mənası var?

Cavab vermədim.

-Yaxşı bilirəm ki, məndən xoşunuz gəlmir, - o, sözünə davam etdi, - ancaq təəccüblənməyin, mənim sizdən xoşum gəlir. Özünüz də etiraf etməlisiniz ki, inandığım bəzi prinsipləri həyata keçirməyə mənim haqqım çatır.

-Lazım olanda da zor gücünə! – dedim.

-Xeyr! –Onun səsi çox aydın idi. –Xeyr, zorla keçirmirəm. Ancaq ərkim çatan bəzi şəxslərə təkid edirəm.

-Nə üçün Mariya deyil, bəzi şəxs deyirsiniz?

- Çünki mənim borcum, imkan daxilində, bu məsələyə obyektiv yanaşmaqdır.

-Çox böyük səhv edirsiniz, nrelat, - dedim, - burda lazım olan qədər subyektivlik var.

Hamam xalatında üşüyürdüm. Siqaretim nəm çəkdiyi üçün yaxşı yanmırdı.

-Əgər Mariya geri qayıtmasa təkcə sizi deyil, Tsüpfneri də öldürəcəm, - dedim.

O hirsləndi.

-Allah xatirinə, Hernbertdən əl çəkin.

-Yaman zarafatcılısınız, - dedim, - kimsə arvadımı əlimdən alır və mən də məhz ondan əl çəkməliyəm.

-O, «kimsə» deyil. Frolayn Derkum da sizin arvadınız olmayıb. O da arvadınızı əlinizdən almayıb, Mariya özü gedib.

-Təməmilə könüllü gedib, eləmi?

-Bəli, - dedi. – Ola bilsin ki, təbiiliklə fəvqəltəbiilik arasında tərəddüd edib. Ancaq buna baxmayaraq, təməmilə könüllü gedib.

-Belə de...Burdakı fəvqəltəbiliyi göstərə bilərsiniz?

-Şnir! – O əsəbiləşdi. – Bütün bunlara baxmayaraq, mən sizi yaxşı təlxək hesab edirəm. Amma ilahiyyatdan başınız çıxmır.

-Ancaq, hər halda, siz katoliklərin dinsiz bir adama qarşı yəhudilərin xristianlara, xristianların da büdpərəstlərə qarşı olduğu qədər amansızlıq göstərdiyinizi başa düşürəm. «Qanun», «ilahiyat» kimi sözlərdən başqa heç nə bilmirsiniz və hamısı da dövlətin, bəli, dövlətin verəcəyi bir parça səfeh kağızdan ötrüdür.

-Siz səbəblə nəticəni qarışdırırsınız, Şnir. Sizi yaxşı başa düşürəm.

-Heç nə başa düşmürsünüz, - dedim. –Nəticəsi ikiqat xəyanət olacaq. Sizin Hernbertə ərə getməklə Mariya birinci cinayəti eləyəcək, sonra da qayıdıb mənim yanıma gələndə ikincisini. Ancaq mən həssas qəlbli yaradıcı adam deyiləm. Ən başlıcası isə elə xristian deyiləm ki, siz prelatlardan biri desin: «Şnir, yaxşısı budur ki, nigahsız yaşayın».

-Siz öz başınıza gələn hadisə ilə bizim o vaxt haqqında mübahisə elədiyimiz hadisə arasındakı fərqi dini mahiyyətini anlamırsınız.

-Hansı fərqi? Bəlkə Bezevitsin daha həssas olduğunu və sizin cəmiyyətin acdəgahına çevrildiyini nəzərdə tutursunuz?

-Xeyr. –O güldü. – Xeyr. Fərq kilsənin bu məsələyə münasibətindədir. B. Ərindən ayrılmış biri ilə yaşayırdı və kilsədə nikah kəsdirə bilməzdi. Ancaq frolayn Derkum ərindən ayrılmamışdı və heç nə də nikaha mane olmurdu.

-Mən nikah kəsdirməyə hazır idim. Hətta katolik olmağa da.

-Bəli, nifrətlə hazır idiniz.

-Məndə elə hisslər olmaya – olmaya yalandan özümü dinə inanan adam kimi göstərməliyəm? Gəlin indi də işin formal cəhətini götürək: əgər siz hüquqdan, qayda – qanundan danışırınsınızsa, nə üçün belə hisslərin olmadığını mənə irad tutursunuz?

-Mən sizə heç nəyi irad tutmuram.

Susdum. O, düz deyirdi. Bu hökmdən qaçmaq olmazdı. Mariya özü getmişdə və onlar da böyük məmnuniyyətlə qəbul etmişdi. Mənimlə qalmaq istəsəydi heç kəs onu getməyə məcbur edə bilməzdi.

-Alo, Şnir? – Zommervildin səsi eşidildi. – Mənə qulaq asırınsınız?

-Bəli, - dedim, - qulaq asıram.

Onunla telefon söhbətini başqa cür təsəvvür etmişdim. Gecə saat üçün yarısında yuxudan oyatmaq, dişimin dibindən çıxanı demək, hədə – qorxu gəlmək...

-Sizin üçün nə edə bilərəm? – O, yavaşdan soruşdu.

-Heç nə. Əgər demək istəyirsinizsə Hannover mehmanxanasındakı gizli iclasların məqsədi yalnız və yalnız Mariyanın mənə olan sədaqətini daha da möhkəmləndirmək idi – sözlərinizə inanaram.

-Şübhə yoxdur ki, frolayn Derkumun sizə olan münasibətində böhran başladığını hiss etməmişiniz, Şnir.

-Siz də həmin dəqiqə onu tora salıbsınız, məndən ayrılmaq üçün qanunun, kilsənin açdığı yolu göstəribsiniz. Mənsə həmişə elə bilirdim katolik kilsəsi ayrılmağın əleyhinədir.

-İlahi! Şnir, axı siz məndən – katolik kişisindən tələb edə bilməzsiniz ki, hansı qadınisa nikahsız yaşadığı üçün günahlar içində batıb qalmağa təhrik edəm.

-Niyə təhrik edə bilmirsiniz? Axı siz onu əxlaqsızlığa, xəyanətə sürükləyirsiniz. Əgər buna da ruhani kimi cavab verə bilərsinizsə, buyurun.

-Dinin, kilsənin nüfuzuna qarşı çıxmağınız məni çox heyrətləndirir. Belə düşmənçiliyi yalnız katoliklərdə görmüşəm.

-Özünüzdən uydurmayın, mən dinə, kilsəyə qarşı çıxmıram. Mən yalnız Zommervildə qarşı çıxıram, çünki siz düz iş görmədiniz, çünki sözlünüzle əməliniz düz gəlmir.

-İlahi, bu nə deməkdir?

-Sizin dualarınıza qulaq asanda adam elə bilir ki, ürəyiniz dağ boydadır, ancaq sonra başlayırsınız mehmanxanaların künc – bucağında söz gəzdirməyə, ara qarışdırmağa... Mən qan – tər içində gündəlik çörək pulu qazananda arvadımla gizli danışığlara başlayırsınız, məni vecinizə almırsınız. Düz iş görməmək, sözü ilə əməli düz gəlməmək, bax, budur. Ancaq quru estetika ilə məşğul olan adamdan daha nə gözləmək olar?!

-Söyün, söyün, - dedi. – Nə qədər istəyirsiniz, mənə qarşı haqsızlıq edin. Sizi yaxşı başa düşürəm.

-Heç nə başa düşmürsünüz. Siz o lənətə gəlmiş zəhərinizi suya qatıb damcı – damcı Mariyaya içirdiniz. Mənsə nə içsəm təmiz içirəm, saf kartof arasını qatışdırılmış konyakdan üstün tuturam.

-Danışın, danışın, - dedi. – Elə danışırırsınız ki, sanki bu izzətlərin hamısını daxilən yaşamısınız.

-Bəli, daxilən də yaşamışam, zahirən də. Çünki söhbət Mariyadan gedirdi.

-Şnir, elə bir gün gələcək ki, mənə qarşı haqsızlıq elədiyinizi özünüz başa düşəcəksiniz. Bu məsələdə də, başqalarında da... - O, sanki ağlamsındı. – Qaldı mənim suya nəşə qatıb damcı – damcı içirməyimə... Bəlkə də unudursunuz ki, bəziləri susuzluqdan yanır, sadəcə olaraq, nəşə içmək istəyir və belələrini susuzluqdan öldürməkdənsə bulanıq su vermək daha yaxşıdır.

-Ancaq sizin Müqəddəs Kitabınızda söhbət təmiz, duru sudan gedir. Niyə eləsini vermirsiniz?

-Bəlkə də ona görə ki... - onun səsi titrədi, - ... sizin təbirinizlə desək, mən həmin suyu quyudan çəkib çıxaran zəncirin lap son həlqəsiyəm. Bəlkə də

yüzüncü, mininci həlqəsiyəm və həmin su da mənə çatana qədər bulanır. Bir məsələni də deyim, Şnir... Eşidirsiniz?

-Eşidirəm.

-Siz hər hansı bir qadını onunla yaşamadan da sevə bilərsiniz.

-Doğrudan? Yəqin ki, indi bakirə Məryəmdən söhbət açacaqsınız.

-İstehza eləməyin, Şnir. Bu sizə yaraşmır.

-İstehza eləmirəm. Tutaq ki, mən başa düşmədiyim bir şeyə hörmət etməyi bacarıram, ancaq bununla belə monastra getmək istəməyən gənc qıza bakirə Məryəmi nümunə göstərməyi bağışlanılmaz səhv hesab edirəm. Hətta bir dəfə bu barədə mühazirə də oxumuşam.

-Doğrudan? Harada?

-Bonnda. Mariya ilə bir sinifdə oxuyan qızlara. Buraxılış gecəsi, xüsusi olaraq, Köləndən gəlib onlara bir neçə nömrə göstərdim, sonra bakirə Məryəm haqqında söhbət elədik. İnanmırsınızsa, Monika Zilvsdən soruşun, prelat. Əlbəttə, qızlarla sizin «cismani tələbat» adlandırdığınız məsələdən danışa bilməzdim! Eşidirsiniz?

-Bəli, eşidirəm, - dedi, - və həm də təəccüblənirəm. Siz getdikcə ədəbsizlik eləməyə başlayırsınız, Şnir.

-Lənət şeytana, prelat, uşaq əkmək üçün gördüyünüz iş də ədəbsizliyin ən böyüyüdür. Əgər xoşunuza gəlsə, «uşaqları dünyaya gətirən ağ leylək» barədə də danışa bilərik. Bu ədəbsiz iş barədə deyilən sözlər də, oxunan dualar da, yazılan kitablar da riyakarlıqdır. Siz bu işi qəlbimizin dərinliklərində təbiətin qanuna qarşı nikahın qanuniləşdirdiyi vəhşilik hesab eləyirsiniz və ya özünüzü aldadaraq cismani məhəbbəti həmin işlə bilavasitə bağlı olan başqa hisslərdən ayırırsınız. Ancaq, əslində, həmin işlə bağlı olan başqa hisslər daha mürəkkəbdir. Qanuni ərindən zəhləsi gedən arvad da kişiye yalnız cismən lazım deyil. Hətta ən alçaq içli düşkünü də qəhbə yanına gedəndə onları yalnız «cismani məhəbbət» birləşdirmir. Siz bu məsələyə yeni il gecəsində atılan fişəng kimi baxırsınız, ancaq o, əslində dinamitdir.

-Şnir, - onun boğuş səsi eşidildi, - sizin bu məsələ barədə bu qədər fikirləşməyiniz mənə heyrləndirdi.

-Heyrətə bax! – mən də səsimi ucaldım. – Öz arvadına şəxsi mülkiyyəti kimi baxan dardüşüncəli heyvanlara heyrlənsəydiniz, daha yaxşı olardı. O vaxt bu barədə qızlara nə dediyimi Monika Zilvsdən soruşun. Özümün kişi cinsindən olduğumu bilən gündən bəri ən çox bu haqda düşünmüşəm. Bu da sizi heyrləndirdi?

-Sizin hüquq və qanun haqqında heç bir, hətta ən adi təsəvvürünüz belə yoxdur. Bu hisslər nə qədər mürəkkəb olsalar da onları qanun çərçivəsinə salmaq lazımdır.

-Elədir, - dedim, - sizin qayda – qanunlardan mənə də bir az pay düşdü. Siz insan təbiətini elə bir yola çəkirsiniz ki, adını xəyanət qoya bilərsiniz. Təbiət nikahla qarşılaşanda isə canınıza qorxu düşür və başlayırsınız dua etməyə, günahlarınızı yumağa, tövbə etməyə... Beləliklə də hər şeyi qanun çərçivəsinə salırsınız.

O güldü. Bu gülüşdən alçaqlıq yağdı.

-Şnir, - dedi, - sizə nə olduğunu anlamağa başlayıram. Məlum məsələdir ki, siz də eşşək kimi monoqomsunuz.

-Deməli, zoologiyadan da başınız çıxmır. Homo sapiens barədə də heç söhbət ola bilməz. Eşşəklər üzdən çox mömin görünelər də monoqom deyillər. Onlarda cinsi əlaqə üçün heç bir qayda – qanun, yasaq yoxdur. Qarğalar, skarbit balıqları, dolaşalar və hərdən də kərgədanlar monoqom olur.

-Çox güman ki, Mariya belə deyil. – Deyəsən, bu sözlərin mənə necə ağır təsir elədiyini hiss elədi və ona görə də astadan sözüne davam etdi: - Mən də təəssüf edirəm, Şnir, heç istəməzdim ki, belə olsun. Mənə inanırsınız?

Susdum. Hələ də yanan siqaret kötüyünü xalçanın üstünə tüpürdüm, qığılcımların necə dağıldığına, xalçanı xal – xal yandırdığına tamaşa elədim.

-Şnir, - deyə yalvarmağa başladı, - heç olmasa inanın ki, bütün bunları deməyə çətinlik çəkirəm.

-İnanıb – inanmamağımın sizin üçün fərqi var ki? Əgər elə vacibdirsə, yaxşı, inanıram.

-İndicə insan təbiətindən çox danışdınız, - dedi, - gərək öz təbiətinizə sadıq qalaraq Mariyanın arxasınca gedəydiniz, onun uğrunda mübarizəyə girəydiniz.

-Mübarizəyə bax! Məgər sizin nikah haqqındakı o lənətə gəlmiş kitabınızda bu söz də var?!

-Frolayn Derkumla nikahınız yox idi.

-Yaxşı, siz deyən olsun. Nikahımız yox idi. Ancaq, demək olar ki, hər gün ona zəng vurmağa çalışır, hər gün məktub yazırdım.

-Bilirəm, bilirəm. İndi gecdir.

-Belə çıxır ki, indi onların nikah kəsdirmələrinə açıqca mane olmaq lazım gələcək.

-Siz buna qadir deyilsiniz. Mən sizi təsəvvür elədiyinizdən yaxşı tanıyıram. Nə qədər istəyirsiniz məni söyün, nə qədər istəyirsiniz hədələyin, sözümü deyəcəm. Sizin ən dəhşətli cəhətiniz ondan ibarətdir ki, günahsızsınız. Hətta deyərdim ki, təmiz adamsınız. Bəlkə sizə köməyim dəydi. Onu nəzərdə tuturam ki...

O susdu.

-Pulu nəzərdə tutursunuz? – deyə soruşdum.

-Elə pulu da...Ancaq mən iş məsələsini nəzərdə tuturdum.

-Ola bilsin ki, bu məsələyə bir az qayıdası olduq. İkisinə də...Pula da, iş məsələsinə də. Mariya indi hardadır?

Necə nəfəs aldığıni eşitdim və bu sükutda ilk dəfə burnuma iy gəldi: odekalon, qırmızı şərab, siqar qoxusu... Ancaq bu iy zəif idi.

-Romaya gediblər.

-Toy səfərinə çıxıblar? – səsım xırıldadı.

-Bəli, elə deyirlər.

-Əlbəttə, qəhbəliyi axıra çatdırmaq lazımdır., - deyərək dəstəyi asdım, nə sağ ol dedim, nə xudəhafiz. Xalçanın üstünə düşmüş siqaret külü onu xal – xal eləmişdi. Mən hələ də tüstülənən qara nöqtələrə baxdım. Ancaq elə yorulmuşdum ki, onları ayaqlayıb söndürməyə ərindim. Üşüyürdüm, dizim ağrıyırdı. Vannada çox qalmışdım...

Mariya mənimlə Romaya getmək istəmədi. Mən ora getməyi təklif edəndə o qızararaq dedi: «İtaliyaya gedərəm, ancaq Romaya yox». Səbəbini soruşanda sual verdi: «Doğrudan bilmirsən?» «Yox», - dedim. O dinmədi. Mənsə Papanı görmək üçün çox böyük məmnuniyyətlə onunla Romaya gedərdim. Hətta bəlkə də saatlarla Peter meydanında dayanıb gözləyər, o pəncərəyə çıxanda əl çalar, «aviva» - deyə qışqırdım. Mariya bu sözləri eşidəndə, demək olar ki, əsəbiləşdi. Dedi ki, mənim kimi bir aqnostikin Müqəddəs Atanın gəlişinə sevinməsi də «pozğunluğun bir növüdür». O, doğrudan da, qısqanırdı. Belə qısqanclığı katoliklərdə tez – tez görürdüm. Onlar öz xəzinələrinin – dini ayinlərinin, keşişlərinin üstündə lap simic adamlar kimi əsirlər. Bundan əlavə, tanıdığım adamlardan ən lovğalarıdır. Hər şeyləri ilə lovğalanırlar: öz dinlərinin qüvvətli cəhəti ilə də, zəif cəhəti ilə də. Və az – çox ziyalı hesab etdikləri adamların hamısından tələb edirlər ki, tezliklə katolik dinini qəbul etsinlər. Bəlkə də Mariya onda Romaya ona görə getmədi ki, günah iş tutaraq mənimlə yaşadığı üçün orda daha çox utanardı. Bəzi məsələlərdə çox sadələvh idi və çox da savadlı deyildi. Tsüpfnerlə Romaya getməsi alçaqlıq idi. Yəqin ki, orda qəbul mərasimində olacaqdılar və zavallı Papa da Mariyaya «qızım», Tsüpfnerə də «mənim ağıllı oğlum» - deyə müraciət edəcəkdə. Ancaq bilməyəcəkdə ki, qarşısında diz çökənlərin ikisi də əxlaqsızdır, xəyanətkardır. Bəlkə də Tsüpfnerlə ona görə Romaya getmişdi ki, orda məni xatırlamasın. Mənimlə Neapolda, Venetsiyada, Florensiyada, Parisdə, Londonda, Almaniyanın müxtəlif şəhərlərində olmuşdu. Romada isə mənimlə bağlı heç bir xatirəsi olmayacaqdı və orda doyunca «katolik havası» ilə nəfəs alacaqdı. Qərara aldım ki, Zommervildə təzədən zəng vurub deyəm ki, bayaq mənim

monoqomluğuma lağ elədiyi üçün ona əməlli – başlı yazığım gəlir. Ziyalı katoliklərin, demək olar ki, hamısında bu alçaq xüsusiyyət var: dini doğmalar arxasında gizlənir, hər yerdə onlardan yaratdıqları prinsiplərdən ağızdolusu danışirlar. Ancaq elə ki, onları bəzi «təkbolunmaz həqiqətlərlə üzləşdirirsən, o dəqiqə gülümsəyib «insan təbiəti»nə əl atırlar. Çarəsiz qalanda isə istehzalılı bir təbessümlə gülümsəyirlər, sanki bir az bundan əvvəl papanın yanında olublar və ondan «səhv eləməmək» dərslər alıblar. Hər halda, kimsə onların soyuqqanlılıqla bəyan etdikləri böyük həqiqətləri ciddi qəbul etməyə başlayanda onun adını ya «protestant» qoyurlar, ya da «yumor hissindən uzaq olan adam». Belələrlə nikah bərədə ciddi söhbətə başlayanda o dəqiqə VIII Haynrixini ortaya atırlar. Artıq üç yüz ildir ki, bu silahlardan istifadə edir və bununla da öz dinlərinin necə sərt olduğunu göstərmək istəyirlər. Onun həm də yumşaq, geniş qəbli olduğunu bəyan etmək istəyəndəsə Bezevitsin sərgüzəştlərinə keçirlər, keşislər haqqında lətifələr söyləyirlər. Ancaq bunları da «sağ»a, «sol»a meyl etməsindən asılı olmayaraq «savadlı və ziyalı» hesab elədikləri «müqəddəslər»ə danışirdılar. Bir dəfə Zommervildə deyəndə ki, moizə edərkən Bedevits əhvalatını danışsın – o əsəbiləşdi. Axı katoliklər kafedraya qalxıb ər – arvaddan danışanda əsas silahlarından – VIII Haynrixdən istifadə edirlər. Nigah uğrunda mübarizə aparan krallıq! Hüquq! Qanun! Dini doqmalar!

Ürəyim bulandı. Həm cismən, həm də mənən. Birincisi ona görə ki, Boxumdakı iyrenc səhər yeməyindən sonra dilimə konyakdan, siqaretdən başqa heç nə dəyməmişdi. İkincisi də ona görə ki, Tsüpfnerin Romadakı mehmanxanalarından hansındasa Mariyanın öz paltarını necə geyindiyinə tamaşa etdiyini təsəvvürümdə canlandırırırdım. Çox güman ki, Çox güman ki, Tsüpfner onun dolabdakı alt paltarlarını da bir – bir qaldırıb baxacaq. Bu cür sığallı, ziyalı, ədalətli, savadlı katoliklərə yanımca arvadlar lazımdır. Bu baxımdan Mariya Tsüpfnerə əl verməzdi. Tsüpfner kimilərinin paltarında heç bir eyib tapmaq olmaz, çünki dəbdən geri qalmaq istəmirlər. Eyni zamanda, dəbə çox uyaraq modabaz kimi görünməkdən də qorxurlar.

Belələri hər səhər soyuq su ilə yuyunur və dişlərini o qədər sürtür ki, sanki bununla dünya rekordu vurmaq istəyir. Belələri üçün Mariya kifayət qədər «ziyalı qadın» deyil və həm də səhər – səhər özünə bəzək – düzək vurmağa çox sərf eləyir. Tsüpfner isə elə adamlardandır ki, papanın qəbul otağına girməmişdən əvvəl yaylığını çıxarıb ayaqqabılarını silir. Onların gedib qarşısında diz çökdükləri papaya da yazığım gəldi. O, mehribanlıqla gülümsəyəcək, bu iki qəşəng, yaraşıqlı alman gənclərinin katolik olduqlarına üpəkdən sevinəcək və... yenə də aldanmış olacaq. Axı bilməyəcək ki, iki nəfər xəyanətkara xeyir – dua verir...

Vanna otağına keçib qurulandım, paltarımı geydim, mətbəxə girib qəhvədanı qazın üstünə itələdim. Monika hamısını hazır qoymuşdu. Kibrit plitənin üstündəydi. Ağzı kip bağlanmış qutudakı üyüdülmüş qəhvə, süzgəc də onun böyründə. Qaxac edilmiş donuz budu, yumurta, tərəvəz konservləri də soyuducuda. Mətbəx işləri o vaxt xoşuma gəlir ki, «yalnız böyüklərə aid olan» bəzi söhbətlərdən qaçmaq istəyirəm. Məsələn, Zommervildə «şəhvət» haqqında danışanda Blothert «ka...ka...kansler» - deyə kəkələyəndə və ya Fredeboyl Kokto haqqında ustalıqla düzüb – qoşduğu mühazirəyə başlayanda kirmincə mətbəxə keçib tübiklərdəki mayonezi boşqablara sıxır, zeytunları yarı bölür, çörəklərin üstünə qara ciyər paşteti çəkirəm. Ancaq mətbəxə keçibözüm üçün nəsə hazırlamaq istəyəndə tənhalıq məni elə sıxır ki, əlim heç nəyə y atmır. Məğlubiyyət qarşısında qalıb banka ağzı açanda, yumurtanı tavaya vurub sındıranda da məni sonsuz bir kədər bürüyür. Əslində, indiyəcən subaylıq həyatı da keçirməmişdim. Mariya xəstələnəndə və ya işə gedəndə – o, bir müddət Kölndə dəftərxana malları mağazasında işlədi – mətbəx işləri görmək mənim üçün çox da çətin olmurdu və hətta o, ilk dəfə uşaq salanda ev sahibəsi kinodan qayıdanacan döşəkağını da yudum.

Çətinliklə də olsa əlimi yaralamadan paxla bankasının ağzını açdım, qaynanmış suyu süzgəcə tökdüm və həmin anda da Tsüpfnerin özü üçün

tikdirdiyi ev barədə düşünməyə başladım. İki il bundan qabaq orda olmuşdum.

14

Qaranlıqda Mariyanın həmin evə necə gedəcəyini təsəvvürümə gətirdim. Yenəcə çalınmış çəmənlik ay işığında mavi rəngə çalır. Bağban budadığı ağacların şax – şüvəlini qaracın yanına yığıb. Naz və yemişan kolları arasındakı zibil vedrəsi ağızına kimi dolub – aparıb atmaq lazımdır. Cümə günüdür. Mətbəxdən balıq iyi gələcəyini biləcək. Evdə hansı «məktub»ları tapacağını da biləcək. Birini Tsüpfner televizorun üstünə qoyub: «Təcili F...nın yanına getməli oldum. Öpürəm. Hernbert». İkincisini isə qulluqçu qız soyuducunun üstünə qoyub: «Kinoya getdim, saat 10-da qayıdacam. Qrete (və ya Lunda, Birçit)».

Qaracın qapısını açacaq, düyməni basıb işığı yandıracaq. Ağ rəngli divarda motorellərin, sınıq tikiş maşınının kölgəsi görünəcək. Qaracın Tsüpfnerə aid olan hissəsində «Mercedes» dayanıb. Deməli, o, piyada gedib. «Təmiz hava almaq lazımdır. Bir az təmiz hava almaq lazımdır. Təmiz hava». Təkərlərdəki palçıq onun günortadan sonra Ayfele getdiyindən, «Gənclər İttifaqı»nda mühazirə oxuduğundan xəbər verir («birgə dayanmaq, birgə mübarizə aparmaq, birgə iztirab çəkmək!»).

Başını qaldırıb yuxarı baxır. Uşaq otağı da qaranlıqdır. Maşın yollarının, enli gün ləklərinin bir – birindən ayırdığı qonşu evlər... Televizor ekranlarının solğun işıqları... Belə bir vaxtda kişinin – uşaqların atasının evə qayıtması heç kəsin ürəyincə olmur. Eləcə də avara oğulun qayıtması... Onların gəlişi münasibətilə dana kəsən, toyuq boğazı üzən olmayacaq. Deyəcəklər ki, soyuducuda da qara ciyər paştetindən bir az qalıb...

Bazar günləri günortadan sonra badminton şarları hasardan aşıb o biri həyəətə düşəndə balaca pişiklər, küçüklər evdən qaçıb qonşuya girəndə, onları «Ah, nə gözəl pişikdir! Ah, nə gözəl küçükdür! – deyərək

alaqalılardan, ya hasardakı deşiklərdən geri verəndə «qardaşlaşma» başlayır. Səslərində əsəbilik hiss olunmur, heç kəsin adı çəkilmir. Səslərin ahəngi çox təsadüfi hallarda pozulur, qonşu evlərin sakit səmasını diksindirir. Özü də heç nədən. Boş şeylərdən... Kiminsə nəlbəkisi cingilti ilə sınında, top gül kollarının arasına düşəndə, uşaqların hansı yerdən bir çinqil götürüb maşına atanda, yenicə yuyulub – ütülənmiş paltara kiminsə şlanqından su düşəndə səslər bir az ucalır. Ancaq yalana, xəyanətə, uşaq xaric elətdirməyə görə çox səs ucaltmaq olmaz.

-Ah, sadəcə olaraq, əsəblərin korlanıb dərman at.

-Heç nə atma, Mariya.

Evin qapısını açır. Sakitlikdir, istidir. Balaca Mariya yuxarıdakı otaqda yatır. Nə tez oldu bunlar? Bonnda toy elədiniz, Romaya toy səfərinə çıxdınız, sonra hamilə oldun, xəstəxanaya getdin və nəhayət, qıvrım, şabalıdı saçları olan bir qız dünyaya gəldi! Yadındadırmı, o, evini bizə göstərəndə şövqlə dedi:

-Burda on iki uşağa çatar. İndi hər gün səhər çörəyini yeyəndə mənalı – mənalı üzünə baxır, sanki «hə, necədir?» demək istəyir. Onun «katolik ittifaqı»ndan, XDİ – dən olan dostları da üç qədəh konyak vurandan sonra deyirlər: «On ikiyə çatmağa on bircə uşaq aqlıb!»

Şəhərdə söz gəzir ki, sən yenə kinoya gedibsən. Belə gözəl, günəşli gündə kinoya gedibsən. Yenə də kino, kino...

Bütün gecəni dərnəkdə keçirən Blothertin evində «ka...ka...ka...» kəlmələrindən başqa heç nə eşitməyirsən. Bu dəfə «kansler» deyil, «katolon» demək istəyirdi. Bu söz sənə yad olduğu üçün qulağını qıdıqlayır. Sanki onun içində nəsə diyirlənir, sanki ordan çiban çıxır. Blothertin adamlarda «katolon»un olub – olmadığını müəyyənləşdirən Qayqer sayğacı var. Bu kişidə var... Bu kişidə yoxdur... Bu qadında var... Bu qadında yoxdur...Elə bil qaymaqçıçəyiminin ləçəklərini bir – bir qoparıb deyirsən: «sevir, sevmir, sevir, sevmir...Sevir... Futbol klubları da, bir partiyadan olan dostları da, hökumət də, müxalifət də «katolon» imtahanına

çəkilir. Onu irqi əlamət kimi axtarır, ancaq tapa bilmirlər. Burnu skandinaviyalının burnudur, ağzı isə qall tayfalarının ağzına oxşayır. Yalnız bircə nəfərdə var bu! Matahi çıxmış «katolon»! Blothertdə! Onun gözüne görünmə, Mariya! Təzədən ehtirasa gəlib altıncı əhkamın mənasını cavan seminarist kimi təsəvvür edir və bəzi günahlar haqqında yalnız latınca danışır. İn sexto, de sexto. Bunlar da lap «seks» kimi səslənir! Hələ onun əziz balaları! Böyüyü Herbertin on səkkiz, Marqretinsə on yeddi yaşı var və onlar görüb – götürmək üçün yaşlıların söhbətinə bir az qulaq asa bilirlər. «Katolon», «Vətəndaşları ayrı – ayrı silklərə mənsub olan dövlət», «ölüm cəzası» haqqında gedən söhbətlərə! O söhbətlərə ki, frau Blothert onları eşidəndə gözlərində qəribə bir qığılcım parıldayır, cırı səsi aləmi başına götürür, sevinclə göz yaşı bir – birinə qarışır. Sən çox əbəs yerə Fredboylun üfunət qoxusu verən «solçu arsızlığı»nda təsəlli tapmaq istədin, Mariya! Çox əbəs yerə də Blothertin üfunət qoxusu verən «sağ təmayüllü arsızlığı»na hirslənəcəksən! Dünyada çox gözəl bir söz var: Heçlik! Heç nə barədə düşünmə! Nə kansler, nə də katolik barədə! İndi yalnız vannada uzanıb ağlayan, başmaqlarına qəhvə töküb mçən təlxək barədə düşün!

15

Səs tanış gəlsə də nə edəcəyimi bilmirdim. Onu tez – tez eşitmiş, ancaq fərqi varmamışdım. Evimizdə qapının zəngi çalınanda qulluqçu qızlar gedib açırdı. Mən içəridə olanda Derkumun mağazasının zəngi də tez – tez çalınırdı, ancaq heçbirində yerimdən tərpənmirdim. Kölə yaşayanda pansionatda qalırdıq. Mehmanxanalarda da telefonla zəng edirdilər. İndi qapının zəngini eşitsəm də kim olduğunu kəsdirə bilmirdim. Doğma zəng deyildi, bu mənzildə onu ikicə dəfə eşitmişdim: bir dəfə oğlan uşağı süd gətirəndə, bir dəfə də Tsüpfner Mariyaya qızılgül göndərəndə. Gül gələndə mən içəridə uzanmışdım. Yanıma gəlib onları mənə göstərdi, sonra dəstəni burnuna yaxınlaşdırıb ləzzətlə iylədi. Onda çox pis

vəziyyətdə qaldım, çünki elə bildim, gülləri mənə göndəriblər. Mənə pərəstiş eləyən qızlar bəzən mehmanxanaya gül göndərirdilər. Dedim:

-Qəşəng güllərdir, saxla.

Üzümə baxdı:

-Mənə göndəriblər.

Qızardım. Çox pis vəziyyətdə qaldım. Yadıma düşdü ki, indiyəcən Mariyaya gül göndərməmişəm. Əlbəttə, tamaşa zamanı verilən güllərin hamısını ona gətirirdim, ancaq cibimdən pul verib almamışdım. Onu da deyim ki, səhnədə mənə verilən güllərin çoxunun pulunu özüm verirdim.

-Kim göndərib? – deyə soruşdum.

-Tsüpfner.

-Lənət şeytana, bu nə deməkdir?

O dəqiqə yadıma əl – ələ verib getdikləri gün düşdü. Mariya qızardı:

-Məgər o, mənə gül göndərə bilməz?

-Gərək sualı başqa cür verəydin, - dedim. –Nə üçün sənə gül göndərməlidir ki?

-Çünki bir – birimizi çoxdan tanıyıyıq. Bəlkə də mənə pərəstiş edir...

-Yaxşı, qoy pərəstiş etsin, - dedim, - ancaq belə bahalı güllər göndərmək sırtıqlıqdır. Mənə elə gəlir ki, yersizdir...

Mariya inciyərək otaqdan çıxdı.

Oğlan süd gətirəndə ikimiz də qonaq otağında idik. Mariya gedib qapını açdı, südün pulunu verdi. Bircə dəfə də qonağımız olmuşdu. Katolikliyi qəbul etməmişdən əvvəl Leo gəlmişdi. Ancaq o, zəngi çalmamışdı, Mariya ilə birlikdə yuxarı qalxmışdı.

Qəribə zəng idi: onda həm utancaqlıq vardı, həm də inadkarlıq. Məni dəhşətli bir qorxu bürüdü: yoxsa Monikadır? Bəlkə Zommervild hansı bəhanə ilə onu yanıma göndərib? Ağılıma min cür fikir gəldi. Yaş çəkələklə dəhlizə yüyürdüm, ancaq lazım olan düyməni tapa bilmədim. Düyməni axtaranda yadıma düşdü ki, Monikada açar var. Nəhayət düyməni tapıb basdım, aşağıdan xışıltı eşidildi. Elə bil arı vızıldadı. Çölə çıxıb liftin

qarşısında dayandım. Əvvəlcə qırmızı işıq yandı, sonra lövhədəki rəqəmlər işıqlandı: 1, 2... Əsəbi halda növbə ilə işıqlanan rəqəmlərə baxdım və qəflətən hiss etdim ki, kimsə arxamda dayanıb. Diksinərək geri döndüm. Qəşəng, sarışın saçlı, nə çox arıq, nə də çox kök olan bir qadın idi. Ala gözlərindən mehribanlıq yağdı. Yalnız şlyapası həddən artıq qırmızı idi. Gülümsədim. O da cavabında gülümsəyib dedi:

-Çox güman ki, cənab Şnirsiniz... Mənim adım Qrebzeldir... Qonşunuzam... Sizi belə yaxından görməyimə çox şadam...

-Mən də şadam, - dedim.

Doğrudan da şad oldum. Şlyapasının həddən artıq qırmızı olmasına baxmayaraq, frau Qrebzel çox qəşəng görünürdü. Qoltuğunda «Bonnun səsi» qəzeti vardı. Ona baxdığımı görəndə qızardı:

-Belə şeylərə fikir verməyin.

-O küçüyün dərslərini verəcəm, - dedim. – Bilirsiniz, necə alçaq, ikiüzlü tülküdür?! Hələ məni də aldatdı, bir şüşə arağımı vermədi.

O güldü.

-Qonşuluğumuzdan istifadə edərək sizinlə tanış olmağı mən də, ərim də arzulayırdıq. Burda çox qalacaqsınız?

-Bəli, - dedim. – Əgər icazə versəydiniz bir gün qonaq gələrdim. Sizde də hər şey pas rəngindədir?

-Əlbəttə. Pas rəngi beşinci mərtəbənin əlamətidir.

Lift üçüncü mərtəbədə çox dayandı. Nəhayət, lövhədəki «4» rəqəmi işıqlandı, sonra «5»... Onun qapısını açdım və ... Heyrətdən bir addım geri çəkildim. İçəridən atam çıxdı, frau Qrebzel üçün qapını tutdu və sonra da mənə tərəf döndü.

-İlahi! Ata sənən?!

İndiyəcən ona «ata» deməmiş, həmişə «papa» deyə çağırırdım.

-Hans! – deyə o, qeyri – müəyyən tərzdə qollarımı qaldırdı, sanki məni qucaqlamaq istədi.

Ondan əvvəl içəri girib paltosunu tutdum, şlyapasını aldım, qonaq otağının qapısını açaraq taxtı göstərdim. Tələsmədən oturdu.

İkimiz də pərt olmuşduq. Pərt olmaq, bəlkə də valideynlərlə uşaqların bir – birini başa düşməsinin yeganə yoludur. Çox güman ki, «ata!» - deyə müraciət etməyim ona təsir etdi və bu da öz növbəsində, aramızda yaranacaq labüd pərtliyi bir az da artırdı. Atam pas rəngli kreslolardan birində oturub başını bulaya – bulaya məni süzdü: ayağımda yaş çəkələk, su daman corablar, əynimdə də həddən artıq uzun, üstəlik də sarı – qırmızı rəngli haman xalata...

Atam boydan uca olmasa da yaraşıqlıdır. Səliqəsinə çox fikir verməsə də hər hansı bir iqtisadi məsələ müzakirə olunanda televiziya işçiləri onun üstündə dava salırlar. Üz – gözündən xeyirxahlıq, müdriklik yağır və son vaxtlar «kömür mədənlərinin sahibi Şnir» kimi deyil, «televiziya ulduzu» kimi məşhurlaşmışdır. Hər cür kobudluqdan zəhləsi gedir. Baxan deyərki, bu görkəmin sahibi mütləq siqar çəkməlidir. Özü də nazik, yumşaq siqar... Ancaq yetmişə haqlamış hər hansı bir kapitalistin siqaret çəkməsi, doğrudan da, əsl igidlikdir, tərəqqidir... Nə üçün onu tez – tez maliyyə məsələlərinin müzakirə olunduğu məclislərə dəvət etdiklərinin səbəbini də yaxşı başadüşürəm. Bilirlər ki, bu xeyirxahlıq yalnız görkəmində deyil, həm də təbiətindədir. Atama siqaret verdim və onu yandırmaq üçün bir az aşağı əyiləndə kişi dedi:

-Təlxək həyatına yaxşı bələd olmasam da bəzi şeyləri bilirəm. Ancaq onların qəhvə ilə çimməsi mənim üçün yenilikdir.

Atam hərdən yaman zarafatçı olur.

-Qəhvə ilə çimmirəm, ata, - dedim, - sadəcə olaraq, özümə qəhvə süzmək istəyirdim, ancaq alınmadı.

Heç olmasa indi ona «papa» - deyə müraciət etməliydim. Ancaq gec idi.

-İçmək istəyirsən?

O gülümsədi, şübhəli – şübhəli üzümə baxıb soruşdu:

-Evdə nəyin var?

Mətbəxə keçdim. Soyuducuda bir şüşə konyak, iki – üç şüşə mədən suyu, limonlu limonad və bir şüşə də qırmızı şərab vardı. Hərəsindən bir şüşə götürüb geri qayıtdım, onları stolun üstünə düzdüm. Cibindən eynəyini çıxarıb yarlıqlara baxdı. Başını bulayaraq ilk öncə konyakı kənara itələdi. Bilirdim ki, konyak içməyi xoşlayır və incik tərzdə dedim:

-Pis konyaka oxşamır.

-Əla növdür. Ancaq ən yaxşı konyakı da soyudanda keyfiyyətini itirir.

-Aman Allah, məgər konyakı soyuducuya qoymaq olmaz?

Eynəyinin üzərindən mənə elə baxdı ki, sanki kişiyyə yaraşmayan qəbahət iş tutmuşdum. Atamda özünəməxsus bir quruluq vardı. Məsələn, hər səhər çörəyi üç – dörd dəfə geri qaytarır ki, Anna onu lazım olan səviyyədə qızdırmayıb. Bu lal mübarizə hər gün təkrar olunur, çünki Anna «çörək qızdırmağı» hələ də «anqlo – saksoniya səfehliyi» hesab edir.

-Kim konyakı soyuducuya qoyur?! – Atam ikrahla dilləndi. – Doğrudan, bilmirdin, yoxsa özünü elə göstərirdin? Səni başa düşmək çox çətindir!

-Bilmirdim.

Sınayıcı nəzərlərlə üzümə baxıb gülümsədi və deyəsən, sözlərimə inandı.

-Bilirsən, sənin tərbiyəyə nə qədər pul xərcləmişəm?!

Əslində, bu sözlərdə ərkyanalıq olmalıydı. Elə bir ərkyanalıq ki, yetmiş haqlamış ataya özünün boya – başa çatmış oğlunu məzəmmət etməyə ixtiyar verərdi. Ancaq bu ərkyanalıq alınmadı, çünki «pul» sözü onu boğdu. Başını bulaya – bulaya limonadı da, qırmızı şərabı da geri itələdi və dedi:

-İndiki şəraitdə mədən suyu hamısından yaxşıdır.

Servantdan iki badə çıxarıb mədən suyunun ağzını açdım. Deyəsən, bu işləri səhvsiz gördüm. Bütün hərəkətlərimi izləyən atam başını razılıqla tərpətdi.

-Hamam xalatında gəzməyim pis çıxmaz ki? – deyə soruşdum.

-Pis çıxar, - dedi. – Xahiş edirəm, əyninə əməlli paltar geyəsən. Bu görkəmin, üst – başından gələn qəhvə iyi heç də yerinə düşməyən komik əhval – ruhiyyə yaradır. Səninlə ciddi söhbətim var. Bundan əlavə də...belə açıq danışdığım üçün bağışla... - yəqin özün də bilirsən ki, mənim hər cür pntilikdən zəhləm gedir.

-Pintilik deyil, - dedim. – Bu da sərbəstliyin bir növüdür.

-Əlbəttə, indiyəcən sözümə neçə dəfə baxdığını deyə bilmərəm, ancaq bu dəfə məni eşitməyə borclu deyilsən. İndi yalnız xahiş edə bilərəm...

Heyrət məni götürdü. Atam əvvəllər çox utancaq, həm də demək olar ki, qaraqabaq idi. Ancaq indi televiziyadan «sehrkar bir lətafətlə» müzakirə etməyi, fikir yürütməyi öyrənmişdi. Elə yorğun idim ki, bu lətafətin sehrindən çıxma bilməzdim. Ona görə də hamama keçib yaş corabları çıxardım, ayaqlarımı sildim, köynək, şalvar, pencək geydim, ayaqyalın mətbəxə qaçdım, hələ də isti olan lobyaya qovurmasından bir boşqab doldurdum, üstünə ılıq bişmiş yumurta çırpıdım, qabığa yapışmış yerlərini qaşıqla qaşdırdım, bir dilim çörək, qaşığı götürüb geri qayıtdım. Atam heyrətlə, ikrahla əlimdəki boşqaba baxdı. Üzünə çox böyük ustalıqla həm heyrət, həm də nifrət ifadəsi verməyi yaxşı bacarırdı.

-Bağışla, - dedim, - səhər doqquzda yediyimdir. Zənnimcə, acından huşumu itirib ayaqların altına sərilməyimi istəməzsən.

Zorla da olsa güldü, başını bulayıb köksünü ötürdü:

-Eybi yoxdur, - dedi. – Ancaq unutma ki, yumurtanın yalnız ağını yemək cana ziyandır.

-Üstündən alma yeyəcəm.

Lobyanı yumurta ilə qarışdırdım, çörəkdən dişlədim, düzəltdiyim həftəbecərdən bir qaşığı götürüb ləzzətlə yeməyə başladım.

-Heç olmasa, üstünə pomidor şirəsi vuraydın.

-Neyləyim, yoxumdur, - dedim.

Tələsik yediyim üçün ağızımı marçıldadır, dişlərimi taqqıldadırdım və bu da, deyəsən, atamın xoşuna gəlmədi. Nə qədər çalışsa da iyrendiyini

tam gizlədə bilmədi. Axırda durub mətbəxə keçdim, soyuducunun qarşısında dayanaraq xörəyim axıracan yedim. Yeyə – yeyə də soyuducunun üstündən asılmış güzgüdə özümə baxdım. Son günlərdə sifətimin əzələlərini məşq etdirməyi tamam unutmuşdum. Öz tamaşaçılara əsasən «donuq sifəti» ilə təsir edən təlxəyin sifəti həmişə mütəhərrik olmalıdır. Əvvəllər məşqə başlayanda dilimi çıxarırdım ki, özümə yadlaşmazdan əvvəl özüm – özümə yaxınlaşsam. Sonralar bunun daşını atdım, sadəcə olaraq, hər gün güzgünün önündə yarım saat dayanaraq özümü unudana qədər əksinə tamaşa etdim. Ancaq mən özünə vurulan adamlardan deyildim və buna görə də, az qala, dəli olurdum. Sadəcə olaraq, güzgüdə sifətinə tamaşa etdiyim adamın özüm olduğumu unudurdum. Məşqim qurtaran kimi güzgünün üzünü o tərəfə çevirirdim. Sonra həmin gün təsadüfən gözlərim güzgüyə sataşanda diksinirdim. Yox, hamamdakı, dəhlizdəki güzgülərdə gördüyüm adam mən olmurdu. Uzunburun, solğun bənizli xəyalın doğrudanmı belə olduğunu və ya özünü gülünc vəziyyətə saldığını kəsdirə bilmirdim. O dəqiqə var gücümle Mariyanın yanına qaçırdım ki, onun gözüne düşən əksinə baxım. Mariya çıxıb gedəndən sonra sifətimin əzələlərini məşq etdirə bilmirdim, çünki dəli olacağımdan qorxurdum. Hər dəfə məşq qurtaran kimi onun yanına qaçar və qıza o qədər yaxın dayanırdım ki, gözlərinə düşən əksimi görərdim. Əksim nə qədər balaca, kobud olsa da özümü tanıyardım. Bəli, bir az əvvəl güzgüdə görəndə qorxduğum sifət olardı. Belə olan halda Tsüpfnerə necə başa sala bilərdim ki, Mariya olmasa güzgünün qabağında məşq eləyə bilmərəm?! İndi yeyə – yeyə güzgüdə özümə baxanda diksinmədim, yalnız kədərləndim. Qaşığı əlimdən salmadım, boşqabdakı lobyanı, yumurtanın ağını, sarısını, getdikcə balacalanan çörək dilimini bir – birindən seçə bildim. Güzgü hər şeyi olduğu kimi göstərdi: boşqab boşaldı, çörək balacalandı... Dodaqlarım azacıq bulaşmışdı və onu pencəyimin qolu ilə sildim. Yox, məşq etmirdim. Axı indievdə elə bir adam yox idi ki, mənə

güzgüdəki «mən»dən ayıra bilsin... Asta addımlarla qonaq otağına qayıtdım.

-Nə tez yeyib qurtardın?! – dedi atam. – Çox tələsik yeyirsən. Yaxşı, gəl otur. Heç nə içməyəcəksən?

-Yox. Qəhvə dəmləmək istəyirdim, o da alınmadı.

-Bəlkə durum dəmləyim?

-Bacarırsan ki?

-Deyilənə görə, mən qəhvəni çox yaxşı hazırlayıram.

-Lazım deyil. Mədən suyu içərəm. Elə vacib deyil.

-Ancaq istəsən, dəmləyə bilərdim.

-Yox, təşəkkür edirəm. Mətbəxigörsən, qorxarsan. Döşəmədə qəhvə göl durub, yanında da ağız açıq konserv qutuları, yumurta qabıqları...

-Yaxşı, özün bilərsən.

Deyəsən, bərk incidi. Mənə mədən suyu süzdü, özünün papiros qutusunu uzatdı, ordan götürdüyüm siqareti yandırdı, ikimiz də çəkməyə başladıq. Atama yazığım gəldi. Çox güman ki, bayaq əlimdə bir boşqab lobyə ilə içəri girməyim onu əməlli – başlı karıxdırmışdı. Yəqin elə bilmişdi ki, mənim evimdə sərsəri həyat keçirən aktyor zövqünə – qarmaqarışıqlığa, divarlarda, tavanda son dəbli naxışlara rast gələcək. Ancaq mənzil təsadüfi, bir – birinə uyğun gəlməyən əşyalarla, həm də demək olar ki, meşşansayağı bəzədilmişdi və hiss etdim ki, bunları görəndə qanı qaraldı. Servantı reklam curnalının «məsləhəti» ilə almışdıq. Divardakı şəkillərin hamısı surət idi. Onlardan yalnız ikisi mücərrəd mövzuya həsr olunmuşdu. Komodun üstündən asılmış iki ən gözəl şəkli isə Monika Ziqvs akvarellə çəkmişdi: «Reyn mənzərəsi III», «Reyn mənzərəsi IV». Tox qəhvəyi rəngin fonunda güclə sezilən ağ ləkələr... Evdə olan bir – neçə gözəgəlimli əşyanı – stulları, vazları və küncdəki təkərli məcməyini Mariya almışdı. Atam müəyyən ab – havaya öyrəşmiş adamlardan idi və ona görə də burdakı ab – hava onu əsəbiləşdirir, danışmağa qoymurdu.

Dinməzəcə hərəyə bir siqaret çəkdik və ikincisini yandıranda mən sükutu pozdum:

-Burda olduğumu anam dedi?

-Elədir. Onu niyə belə incidirsən?

-Əgər komitənin adından danışmasaydı söhbət başqa cür alınardı.

-O komitədən niyə xoşun gəlmir? – o, sakitcə soruşdu.

-Əksinə, - dedim, - irqi ziddiyyətləri barışdırmaq yaxşıdır, ancaq mən komitədən fərqli olaraq, irq məsələsinə başqa cür baxıram. Məsələn, son vaxtlar hamı zəncilərdən danışır. Hətta istəyirəm yaxşı tanıdığım zəncilərdən birini anamın himayəsinə verim. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, zəncilərin də yüzlərlə növü var. Komitə heç vaxt işsiz qalmayacaq. Ya da elə qaraçılar... Anam gerek onlardan bir – ikisini çaya dəvət eləsin. Elə küçədəcə tutsun. Bu sahədə görüləsi işlər çoxdur.

-Səninlə bu barədə danışmağa gəlməmişəm.

Susdum. Üzümə baxıb yavaşdan dedi:

-Pul barədə danışmaq istəyirəm. – Mən hələ də susurdum. – Zənnimcə çox çətin vəziyyətə düşmüşsən. Cavab verəcəksən, ya yox?!

-Çətinlik olsa, dərd yarı olardı. Çox güman ki, bir il səhnəyə çıxa bilməyəcəm. Bax... - Şalvarın balağını yuxarı çəkib şişmiş dizimi göstərdim, sonra onu aşağı salıb sağ əlimin şəhadət barmağı ilə sinəmin sol tərəfinə işarə etdim. – Bir də bura...

-İlahi, ürəyin?!

-Bəli ürəyim.

-Dromertə zəng vurub xahiş edərim ki, sənə baxsın. Ürək sahəsində ən yaxşı mütəxəssisimizdir.

-Məni düz başa düşmədin, - dedim, - Dromertin məsləhətinə ehtiyacım yoxdur.

-Axı dedin ki, ürəyim ağrıyır.

-Bəlkə də ruhum, qəlbim, içim deməliydim. Ancaq mənə elə gəldi ki, ürək də demək olar.

-Ax, belə de! – onun səsi quru çıxdı. – Başına gələn əhvalat... - Çox güman ki, «kişilər ittifaqı»nda kart oynayan zaman Zommervild pivə içə – içə «həmin əhvalatı» atama danışmışdı. Durub otaqda var – gəl etməyə başladı, sonra kreslonun arxa tərəfində dayanıb ona söykəndi. Məni yuxarıdan – aşağı süzdü.

-Bəlkə də çox gurultulu səsləndiyi üçün yerinə düşməyəcək, ancaq bunula belə deyəcəm: bilirsən, səndə nə çatmır? Kişini kişi eləyən bir keyfiyyət! Kişi düşdüyü vəziyyətlə barışmağı bacarmalıdır.

-Bunu bu günartıq bir dəfə eşitmişəm, - dedim.

-Lap üç dəfə eşit! Vəziyyətinlə barış.

-Başqa söz danış! – yorğun halda dilləndim.

-Elə bilirsən Leo gəlib deyəndə ki, katolikliyi qəbul edir, mənə asan oldu? Bu xəbər də Henriettenin ölüm xəbəri kimi ağır oldu. Bəlkə də kommunist olacağını desəydi mənə bu qədər təsir eləməzdi. Əlbəttə, gənc bir oğlanın sosial ədalət və buna bənzər şeylər barədə saxta xülyalara uyduğunu başa düşmək olar, ancaq bu... - O, hər iki əli ilə kreslonun söykənəcəyindən tutub başını qətiyyətlə buladı. – Yox, bu ola bilməz! Heç vaxt!

Deyəsən, ciddi sözü idi. Rəngi qaçmışdı və olduğundan da xeyli qoca görünürdü.

-Otur, ata, - dedim, - konyak iç.

Oturub başını tərpətdi, servantdan bir qədəh götürüb ona konyak süzdüm. Qədəhi başına çəkdi, nə təşəkkür elədi, nə də «sağ ol» dedi.

-Sən bunu başa düşməzsən! – nəhayət dilləndi.

-Elədir, - cavab verdim.

-Belə şeylərə inanan cavanlardan ehtiyat edirəm, ona görə də mənə çox pis təsir elədi. Ancaq bununla belə barışdım... Bəli, barışdım. Niyə mənə elə baxırsan?

-Üzr istəyirəm, - dedim, - səni televizorda görəndə mənə elə gəldi ki, çox gözəl aktyorsan. Hətta bir az təlxəyə də oxşayırdın.

Şübhəli – şübhəli demək olar ki, incik tərzdə üzümə baxdı. Tələsik əlavə elədim:

-Düz sözümdür, papa, gözəl oynayırdın.

«Papa» sözünü «təzədən tapdığım» üçün sevindim.

-Bu rolü orda boynuma qoymuşdular.

-Sənə yaxşı yaraşır. Əntiqə oynayırdın...

-Mən rol oynamıram! – O ciddiləşdi. – Oynamaq fikrində də deyiləm.

-Bu düşmənlərin üçün pisdir.

-Mənim düşmənim yoxdur! – o əsəbiləşdi.

-Bu da düşmənlərin üçün daha pisdir.

Yenə də şübhəli – şübhəli üzümə baxdı, sonra da gülüb dedi:

-Düz sözümdür, mən onlara düşmən kimi baxmıram.

-Bu mən fikirləşdiyimdən də betərdir: Doğrudanmı sən həmişə pul barədə söhbət elədiyən admlar əsas məsələni gizlətdiyinizi bilmir, yoxsa ekrana çıxmamışdan əvvəl belə şərtləşirsiniz?

Atam özünə konyak süzüb sualedici nəzərlərlə mənə baxdı:

-Bəlkə sən gələcəyin barədə söhbət edək?!

-Bircə dəqiqə, - dedim. – Sadəcə olaraq, bunu necə elədiyinizi bilmək istəyirəm. Siz həmişə faizdən danışırırsınız. On faizdən, iyirmi faizdən, əlli faizdən... Ancaq nəyin, nə qədər faizi olduğunu heç vaxt demirsiniz. – Üzümə baxa – baxa konyakını götürüb içən atam səfeh bir görkəm aldı. – Düzdür, riyaziyyatı yaxşı öyrənməmişəm, ancaq dəqiq bilirəm ki, yarım pfeninqin yüz faizi yarım yarım pfeninq eləyir, beş milyardın beş faizi isə əlli milyon. Nə demək istədiyimi başa düşürsən?

-İlahi, doğrudanmı sən televizora baxmağa bu qədər vaxtın olur?

-Olur, - dedim. – Sənin təbirincə desək, «həmin əhvalat»dan sonra televizora daha çox baxıram. Adam əməlli – başlı yüngülləşir. Axı kimsə atası ilə üç ildə bir dəfə görüşsə, onu televizorda da görəndə sevinir. Özü də alaqaranlıq meyhanada pivə içə – içə... Bəzən doğrudan da sənirləfəxr

edirəm, çünki nə qədər faizindən söhbət getdiyini söhbət getdiyini soruşmaq istəyənləri böyük ustalıqla azdırırsan.

-Səhv eləyirsən, - soyuq tərzdə illəndi, - mən heç kəsi azdırmıram.

-Bəs düşmənsiz olmağın səni darıxdırmır ki?

Atam ayağa durub qəzəblə üzümə baxdı. Mən də qalxdım. Hərə öz kreslosunun arxasında dayanıb əlini söykənəcəyə qoymuşdu. Gülə – gülə dedim:

-Əlbəttə, mən təlxək kimi pantomim sənətinin ən müasir formaları ilə çox maraqlanıram. Bir dəfə meyxanadakı arxa otaqda oturub televizora baxanda durubonun səsinə kəsdim. Əsl tamaşa idi! L'art pour l'art¹ maaş siyasətinə, iqtisadiyyata necə də qarışmışdı! Heyf ki, mənim «nəzarət şurasının iclası» adlı tamaşama baxmayıbsan.

-Sənə sözüm var, - o, söhbəti dəyişdi. – Qenneholmla barəndə danışmışam. Xahiş etmişdim ki, bir neçə nömrənə baxsın, sonra da, necə deyirlər, öz fikrini mənə söyləsin.

Qəflətən məni əsnəmək tutdu. Əlbəttə, bu nəzakətsizlik idi və çox pis çıxdığını hiss etsəm də özümü saxlaya bilməzdim. Gecəni pis yatmış, gündüzü də ağrı – acı ilə başa vurmuşdum. Əgər kimsə atası ilə üç ildən sonra təzədən görüşür və ömründə ilk dəfə olsun ciddi söhbət edərsə əsnəməsi heç də yaxşı hal deyil. Ancaq mən həm həyəcanlı, həm də yorğun idim və təəssüf ki, həmin anda əsnəməyimi saxlaya bilməzdim. Qenneholmun adını eşidəndə, sanki yuxu dərmanı atdım. Atam kimi adamlar hər şeyin ən yaxşısını axtarır. Məsələn, dünyanın ən yaxşı ürək həkimi Dromerti, federativ respublikanın ən yaxşı teatr tənqidçisi Qenneholmu, ən yaxşı dərzini, ən yaxşı şampən şərabını, ən yaxşı mehmanxanani, ən yaxşı yazıçını... Adam lap bezir... Elə bərkdən əsnədim ki,

¹ əsl sənət

üyüşmüş çənəmin sümükləri şaqqıldadı. Qenneholmun homoseksualist olması faktı da vəziyyəti dəyişmədi, onun da adını eşidəndə qəlbimə sıxıntı

çökdü. Bəzən homoseksualistlər çox məzəli olurlar. Ancaq məsələ burasındadır ki, mənə ən çox darıxdıran da məzəli adamlardır. Xüsusən də ekssentriklər. Qenneholm yalnız homoseksualist deyil, həm də ekssentrik idi. Anamın düzəltdiyi qəbulların çoxunda iştirak edir və həmsöhbətinə o qədər yaxın dururdu ki, axırncı dəfə yediyi xörəyin qoxusu nəfəsinə qarışıb adamın üzünə vururdu. Onu axırncı dəfə dörd il bundan əvvəl görmüşdüm və onda da ağızından kartof salatının iyi gəlirdi. Elə məhz bu iyə görə də al qırmızı əlini, Mifistonun bığlarına oxşayan sarımtıl bığı mənə üçün öz qeyri – adiliyini itirdi. O, çox hazırcavab idi. Hamı da bilirdi ki, hazırcavabdır və buna görə də bütün vaxtı hazırcavablıq eləməli oldu. Yaman yorucu məşğuliyyət idi...

Əsnəyin müvəqqəti də olsa keçib getdiyinə əmin olan kimi dilləndim:

-Bağışla... Bəs Qenneholm nə deyir?

Atam incimişdi. Kimsə özünü onun yanında sərbəst aparanda xətrinə dəyirdi. İndi də əsnəyinin kimliyindən asılı olmayaraq inciməli idi. Bayaq «lobya şorbası»nı görəndə olduğu kimi yenə də başını buladı.

-Qenneholm sənə inkişafını maraqla izləyir. Sənə münasibəti çox yaxşıdır.

-Homoseksualistlər heç vaxt ümidini üzür, - dedim.

-Onlar çox inadkar olur.

-Bu söhbətləri qurtar! – Atam sərtləşdi. – Sevin ki, belə bir nüfuzlu, peşəkar himayədarın var.

-Yox, yox, buna görə çox xoşbəxtəm.

-Ancaq indiyə qədərki yaradıcılığın haqqında iradları var. Deyir ki, Pyeroya¹ oxşayan xüsusiyyətlərdən qaçmalısan. Düzdür, Arleksin² olmaq üçün istedadın var, ancaq heyfsən, o səviyyəyə enmə. Təlxəkiyə isə heç yaramırırsan. Onun fikrincə, həmişə pantomim tamaşalarla məşğul olsan, imkanların artar. Mənə qulaq asırsan, ya yox? – Onun səsi getdikcə sərtləşirdi.

-Əlbəttə qulaq asıram! – dedim. – Bu ağıllı, yerinə düşən sözlərin hamısını eşidirəm. Gözlərimin yümülməsinə fikir vermə.

1 Fransız xalq teatrında personac

2 İtalyan xalq teatrında təlxək

Atam Qenneholmun fikirlərini bəyan eləyəndə gözlərimi yummuşdum. Belə yaxşı idi, çünki onun arxa tərəfindəki divara söykənmiş tox qəhvəyi rəngli kamodu görmürdüm. Məktəbdəki mebellərə oxşadığı üçün ondan zəhləm gedirdi. Tox qəhvəyi rəngindən, qapqara dəstəklərindən, barı tərəfindəki açıq sarı rəngli naxışdan... Mariya onu atası evindən gətirmişdi. -Buyur, buyur, - astadan dilləndim, - davam elə.

Çox yorğun idim, mədəm, başım ağrıyırdı və ayaq üstə yan pörtü dayandığım üçün dizim gərginlikdən daha çox şişirdi. Qapanmış kipriklərimin arasından öz sifətimi aydınca görürdüm. O sifətimi ki, saysız – hesabsız məşqlər zamanı güzgüdə azı min dəfə görmüşdüm. Dümağ qrimlənmişdi, heç bircə əzası da tərpənmirdi. Hətta, kipriklərim, qaşlarım da qımıldanmırdı. Yalnız gözlərimin gilələri qorxmuş dovşan balası tək ora – bura vurnuxurdu, Qennehold kimi tənqidçilərin dediyi kimi, «özlərinin qeyri – adi bir sifəti təsvir edən qeyri – adi istedad»larını göstərmək istəyirdilər. İndi mən ölmüşdüm, öz sifətimlə tək qalmışdım. Mariyanın gözlərinə baxıb xilas olmaq imkanını itirdiyim üçün bu «dustaqlıq» hələ çox çəkəcəkdi.

-Niyə danışmırsan?! – dedim.

-Qenneholm məsləhət gördü ki, səni ən yaxşı müəllimlərdən birinin yanına göndərim. İki, ya üç illiyə. Bəlkə də yarım illiyə.

Onun fikrincə, sən bütün diqqətini yalnız bir sahəyə yönəltməli və elə bir düşüncə tərzilə sahib olmalısən ki, öz saflığına təzədən qayıda biləsən. Və bir də məşq eləmək, məşq eləmək, yenə də məşq eləmək... Mənə qulaq asırsan?

Allaha şükür ki, səsi mehribanlaşmışdı.

-Qulaq asıram, - dedim.

-Maddi cəhətini boynuma götürməyə hazırım.

Mənə elə gəldi ki, dizim lap çox şişib qaz balonuna dönüb. Gözlərimi açmadan əlimi gəzdirə – gəzdirə kreslonun oturacağına tapıb oturdum, kor kimi stolun üstündəki siqaret qutusunu axtarmağa başladım. Atam

diksinərək içini çəkdi. Kor rolunu elə gözəl oynayıram ki, görəndə deyər, doğrudan da koram. Mənə elə gəlirdi ki, əslində koram, bəlkə də gözüm heç vaxt açılmayacaq. İndi mən kor rolunu deyil, görmə qabiliyyətini yenidən itirmiş adam rolunu oynayırdım. Nəhayət, siqareti tapıb damağıma qoyanda hiss etdim ki, atam alışqanını yandırır və onun alovu da əməlli – başlı titrəyir.

-Oğlum, xəstəsən? – Atam qorxa – qorxa soruşdu.

-Xəstəyəm... - yavaşdan dilləndim və siqaretdən bir qüllab vuraraq tüstünü ürəyimə aldım. – Ölümçül xəstəyəm, ancaq kor deyiləm. Mədə ağrısı, baş ağrısı, dizimin ağrısı... Düşkünlük də bir tərəfdən boğur... Ancaq ən dəhşətlisi budur ki, Qenneholmun haqlı olduğunu bilirəm. Bilirəm ki, təxminən doxsan beş faiz haqlıdır. Hətta onun daha nələr dediyini də bilirəm. Klayetdan danışdı?

-Danışdı.

-Dedi ki, mən əvvəlcə öz ruhumu itirməli, tamam – kamal saflaşmalı və yeni bir ruh əxz etməliyəm... Belə dedi?

-Hə... Sən bunu hardan bilirsən?

-İlahi, - dedim, - axı mən onun nəzəriyyələri ilə tanışam və onları haradan götürdüyümü də bilirəm. Ancaq mən öz ruhumu itirmək deyil, tapmaq istəyirəm.

-Onu itiribsən ki?

-Elədir.

-Harda?

-Romada, - deyə gözlərimi açdım və güldüm.

Doğrudan da atamın qorxudan rəngi saralmışdı və xeyli də qocalmışdı. İndi yüngülləşərək güldü. Ancaq səsindən yenə də qəzəb duyulurdu:

-Ay dəcəl, rola girmişdin?

-Təəssüf ki, hamısı rola girmək deyildi və yaxşı da alınmadı. Qenneholm bunu görsəydi deyərdi ki, naturalizm həddən artıq çoxdur. Elə düz də

deyərdi... Homoseksualistlər çox vaxt düz deyirlər. Onlarda yalnız qeyri – adi duyum qabiliyyəti olur, vəssalam. Buna da şükür!

-Dəcəlin biri dəcəl! Məni yaxşı aldatdın.

-Yox, - dedim, - səni yaxşı aldada bilmədim. Əsl kor daha yaxşı aldadardı. Kor olduğunu sübut etmək üçün mütləq dəvdənmək, nədənsə tuta – tuta yerimək vacib deyil. Bəzi korlar doğrudan da kor olmalarına baxmayaraq kor rolunu oynayırlar. İstəsən indi sənin gözünün qabağında buradan qapıya qədər elə gedərəm ki, qorxudan qışqırırsan, mənə yazığın gələr və o dəqiqə ayağa durub dünyanın ən yaxşı cərrahı sayılan Freberə zəng vurarsan. İstəyirsən?

Mən artıq ayağa durmuşdum.

-Allah xatirinə, lazım deyil. – Atam üz – gözünü turşutdu.

-Xahiş edirəm, onda sən də otur. Başımın üstündə ayaq üstə durmağın əsəblərimə toxunur.

Atam əyləşərək özünə mədən suyu tökdü, çaşğın kədərlərlə üzümə baxdı.

-Səndən heç baş açmaq olmur, - dedi. – Mənə dürüst bir cavab ver. Hara getməyindən asılı olmayaraq pulunu özüm ödəyəcəm. İstər London olsun, istər Paris, istərsə də Brüssel... Ən yaxşı yolu budur.

-Yox! – Yorğun halda dilləndim. – Əslində ən pis yoldur. İndən sonra oxumağın mənə xeyri yoxdur. İşləmək yaxşıdır. On üç, on dörd yaşım olanda oxudum. İyirmi bir yaşına qədər... Ancaq siz bunu hiss eləmədiniz. Əgər Qenniholm deyirsə mən yenə oxuya bilərəm, deməli, mən fikirləşdiyimdən də axmaqdır.

- O mütəxəssisdir. Özü də mən tanıdıqlarımın arasında ən yaxşısıdır!

-Hətta sən tanıdıqlarının arasında da ən yaxşısıdır. Ancaq o, yalnız mütəxəssisdir, teatrdan, faciədən, komediyadan, «Commedio dell'arte»dən, pantomimdən yaxşı başı çıxır. Belələri məzhəkə göstərmək üçün yaxasına qara ipəkdən qəşəng bir lent bağlayıb bənövşəyi köynəkdə qəflətən səhnəyə çıxanda heç nə alınmır. Hər hansı bir diletant da onların yerinə

utanır. Tənqidçilərin ən pis cəhəti onların həmişə tənqid eləməsi deyil, özlərinə tənqiddən cəhətdən yanaşa bilməməsi, yumoru başa düşməməsidir. Əfsuslar olsun ki, belədir. Əlbəttə, Qenneholm həqiqətən yaxşı mütəxəssisdır, ancaq deyəndə ki, mən altı il səhnədə çıxış eləyəndən sonra təzədən oxumağa getməliyəm... Yox, mənasız söhbətdir!

-Deməli, sənə pul lazım deyil? – Atamın səsindəki gizli sevinc məni məyus etdi.

-Əksinə, - dedim, - lazımdır.

-Bəs neyləmək fikrindəsiniz? Belə bir vəziyyətdə yenə səhnəyə çıxmaq istəyirsən?

-Hansı vəziyyətdə?

-O vəziyyətdə ki... - o, pərt oldu. – Axı haqqında yazılanları bilməmiş deyilsən.

-Haqqımda yazılanları üç aydır ki, ucqar yerlərdə çıxış edirəm, xəbərim yoxdur.

-Hamısını tapdırmışam, sonra da Qenneholmla birlikdə müzakirə etmişəm.

-Lənət şeytana! Bunun üçün ona nə qədər pul vermişən?

O qızardı:

-Bunda işin olmasın! Hə, fikrin nədir?

-Məşq etmək. Sonra da işləmək. Yarım il, bir il... Dəqiq deyə bilmirəm.

-Harada?

-Burda. Özgə hara gedə bilərəm ki?

Həyacanını gizlətməyə çalışsa da bacarmadı. Qorxmayın, nə sizə ağır yük olacağam, nə də nüfuzunuza xələl gətirəcəm. Hətta düzəltdiyiniz ziyafətlərə də gələn deyiləm.

Atam yenə də qızardı. Bir – iki dəfə onların ziyafətinə getmişdim. Özü də ailə üzvü kimi deyil, yad bir adam kimi. Doyunca zeytun yemişdim, kokteyl, çay içmişdim və çıxıb gedəndə də ciblərimi siqaretlə doldürmüşdüm. Bunu hamının gözü qabağında eləmişdim və qulluqçular da utandıqlarından üzlərini yana çevirmişdilər.

Atam yalnız «Ax!» - deyə bildi və kreslosunu geri çevirdi. Əlacı olsaydı ayağa durub pəncərənin qabağına gedərdi. Ancaq bu dəfə baxışlarını döşəməyə dikməklə kifayətlənib dedi:

-Məndən olsaydı, Qenneholmun təklif etdiyi bu mötəbər yolu seçərdim. Gələcəyi dəqiq bilinməyən bir iş üçün pul xərcləmək mənim üçün çətinidir. Bəs özün pul yığmamısan? Mən bilən, bu neçə ildə pis qazanmamısan.

-Bircə pfening də yığmamışam, - dedim.

-İndi bircə mark pulum qalıb.

Onu cibimdən çıxarıb atama göstərdim. Əyilərək pula elə diqqətlə baxdı ki, sanki qeyri – adi bir həşəratə baxırdı.

-Sənə heç cür inana bilmirəm. Hər halda belə bədxərc olmamalı idin. Yaxşı, sənə ayda nə qədər pul lazım olacaq? Hesablamısan?

Ürəyim şiddətlə döyündü. Heç inanmazdım ki, atam mənə qeyri – şərtsiz kömək eləyəcək. Fikrə getdim. Gərək elə bir məbləğ deyəydim ki, nə az olaydı, nə də çox. Ancaq eyni zamanda da mənə bəs edəydi. Lakin nə qədər lazım olduğunu bilmirdim. İşıq pulu, telefon pulu... Hələ bir təhər dolanmaq da lazımdı... Həyəcandan tərlədim.

-Hər şeydən əvvəl mənə qalın, rezin həsir lazımdır. Bu otaq boyda. Uzununu yeddi, eni beş metr. Bunu Reyndəki şin zavodlarınızın birindən ucuz qiymətə ala bilərsiniz.

-Düzələr, - deyə atam gülümsədi. – Hətta bunu sənə pay kimi də verə bilərsiniz. Eni beş, uzununu yeddi metr... Ancaq Qenneholmun fikrincə, akrobatika ilə məşğul olmaq sənə yaraşmaz.

-Mən o səviyyəyə enməyəm, papa. Bu həsirdən əlavə, mənə ayda min mark lazım olacaq.

-Min mark?! – O, ayağa durdu. Doğrudan da qorxmışdu, dodaqları əsirdi.

-Yaxşı, bəs sənə fikrin nədir? – deyə soruşdum.

Onun nə qədər pulu olduğunu, doğrudan da, bilmirdim. Mənim hesabıma görə ayda min mark il ərzində on iki min eləyirdi və bu da onu kasıb salmazdı. Atam həqiqətən milyonçu idi. Bunu mənə Mariyanın atası

demişdi və bir dəfə də onun gəlirini hesablamışdı. Ancaq nə qədər olduğu yadımda deyildi. Atamın «hər işdə əli», hər yerdə payı vardı. Hətta məhlul sabun hazırlayan fabrikin də şəriki idi.

Atam sakit addımlarla otaqda var – gəl etməyə başladı. Dodaqları tərpənirdi, sanki nəyisə hesablayırdı. Bəlkə də həqiqətən hesablayırdı. Ancaq bu hesablama yaman çox çəkdi...

Yenə də Mariya ilə Bonndan çıxıb getdiyimiz günləri xatırladım. Onda valideynlərim çox simiclik elədilər. Atam məktub yazdı ki, əxlaqi nöqteyi – nəzərdən mənə heç bir maddi kömək göstərməyəcək və ümid edir ki, «öz əlimin qazancı» ilə həm özümü, həm də yoldan çıxardığım o ləyaqətli bədbəxt qızcığazı dolandıra biləcəm. Mənə məlum olduğu kimi, o, qoca Derkumu həm rəqib, həm də insan kimi həmişə yüksək qiymətləndirmişdir və bu hərəkətim böyük hay – küyə səbəb olacaq...

***

Biz onda Köln – Erenfelddəki pansionda yaşayırdıq. Mariyanın anasından qalan yeddi yüz mark bir aydan sonra qurtardı. Ancaq mənə elə gəlirdi ki, həmin pulu çox qənaətlə, ağılla xərcləyirik.

Biz Erenfelder vağzalının yaxınlığında yaşayırdıq və pəncərəmizdən vağzal binasının kərpic divarları, Daş kömürlə dolu gəlib boş qayıdan vaqonlar görünürdü. Təsəlliverici mənzərə idi. Hər dəfə o vaqonların tıqqıltısını eşidəndə qəlbim rıqqətə gəlir və arxayın olurdu ki, valideynlərimin maddi vəziyyəti pis deyil. Hamamdakı pəncərədən də navalçalar, paltar zivələri görünürdü. Qaranlıq düşən kimi hərdən gizlincə həyəətə atılan konserv qutularının, zibil torbalarının guppultusu eşidilirdi. İlk günlər tez – tez vannaya girib kilsə mahnıları zümzümə edirdim. Sahibə əvvəlcə oxumağı qadağan elədi:

-Camaat elə biləcək ki, rütbəsi əlindən alınmış keşiş saxlayıram.

Sonra da vannadan istifadə etməyə qoymadı. Dedi ki, tez – tez çimirəm, suyu çox işlədirəm. O, bəzən həyəətə atılan zibil torbalarını açıb içinə baxır, onları kimin tulladığını tapmaq istəyirdi. Orda tapdığı soğan

qabığını, qəhvə xiltını, sür – sümüyü qəssablardan, tərəvəz mağazalarının satıcılarından aldığı «məlumat»larla tutuşdurur, ancaq «günahkar»ı tapa bilmirdi. Belə tör – töküntü ilə heç kəsin şəxsiyyətini müəyyənləşdirmək olmazdı. Buna görə də yaş paltarlarla dolu səmaya yağdırdığı hədə – qorxuların məzmunu hamıya aid olur və hamı elə bilirdi ki, məhz onu nəzərdə tutur:

-Məni aldada bilməyəcəksən. Bir gün tutacam...

Biz hər səhər pəncərənin yanında uzanıb poçtalyonun addım səslərini gözləyirdik. O, bizə hərdən Mariyanın rəfiqələrindən, Leodan, Annadan kiçik bağlamalar gətirirdi. Bəzən də babam pul çeki göndərirdi. Valideynlərimdənsə çoxlu nəsihətlər gəlirdi: «Gələcək taleyini özün müəyyənləşdir, bütün çətinlikləri öz gücünlə dəf et!»

Bir az keçəndən sonra anam həтта məktub yazdı ki, «məndən üz döndərib». O, bəzən həddən artıq zövqsüz olur. İndi də Şnitslerin «İki yerə bölünmüş ürək» adlı romanından misal gətirirdi. Romada söhbət gənc bir qızdan gedir. O, səhv eləmirəmsə, bir aktyordan, «nəcib, eyni zamanda da zəif təbiətli sənətkar»dan qazandığı uşağı dünyaya gətirmək istəmir və buna görə də valideynləri qızdan «üz döndəririlər». Annam romanın səkkizinci fəslindən bir cümləni sözbəsöz məktuba köçürmüşdü: «Vicdanım məni səndən üz döndərməyə məcbur edir». Ona elə gəlmişdi ki, çox ibrətamiz cümlədir. Hər halda, məndən «üz döndərmişdi». Dəqiq bilirəm ki, bu yolu həm vicdan əzabından, həm də «əlavə xərclər»dən azad olmaq üçün seçmişdi. Evdə hamı elə fikirləşirdi ki, mən qəhrəmanlıq edəcək, öz sevgilimi dolandırmaq üçün fabrikdə və ya tikintidə işləyəcəm. Ancaq mən bu yolu tutmayanda həmısı məyus oldu. Həтта Leo ilə Anna necə məyus olduqlarını açıqca etiraf etdilər. Elə bilirdilər ki, mən səhərin gözü açılan kimi bir parça çörək və bir dənə də qulplu fincan götürüb evdən çıxacam, bayırda dayanıb əlimlə Mariyanın pəncərəsinə tərəf bir öpüş göndərəcəm, axşam da yorğun – arğın, ancaq özümdən razı halda geri dönəcəm, qəzet oxuyacam, nəsə toxuyan Mariyaya tamaşa edəcəm. Mən isə onların bu

xülyalarını həyata keçirməyi ağılıma belə gətirmirdim. Hər gün Mariyanın yanındaca otururdum. Bu ona daha çox xoş gəlirdi. Özümü «sənət adamı» kimi hiss eləyirdim. İlk günlər, doğrudan da, özümü «sənət adamı» sanırdım və biz Bohema haqqındakı uşaqlıq təsəvvürlərimizi həqiqətə çevirirdik» divarları şərab şüşələri, balaca – balaca kisələrlə, əlvan səbətlərlə bəzəyirdik. Həmin illəri xatırlayanda bu gün də rıqqətə gəlir, qızarıram. Kirə vaxtını uzatmaq üçün Mariya hər həftənin sonunda sahibənin yanına gedəndə o, haray – qışqırıq salar və mənim nə üçün işləmədiyimi soruşardı. Mariya da özünə xas olan pafosla deyərdi:

-Mənim ərim sənət adamıdır! Bəli, sənət adamıdır!

Bir dəfə də çirkli pilləkənin üstündə dayanıb sahibənin otağına tərəf qışqırdığını eşitdim:

-Bəli, bəli, sənət adamıdır.

Sahibənin xırıltılı səsi gəldi:

-Nə? Sənət adamı? Doğrudan ərinizdir? Nikah idarəsinin işi düzəlib ki!

Ən çox da bizim, az qala, saat ona, on birə qədər yatmağımıza əsəbiləşirdi. Yazıq hardan biləydi ki, bu, səhər yeməyinə, işıq puluna qənaət etməyin ən asan yoludur. Onu da bilmirdi ki, məni məşq etmək üçün kilsənin balaca zalına saat on ikidən sonra buraxırdılar, çünki orda günortaya qədər müxtəlif tədbirlər keçirilirdi. Gah gənc analar məsləhət verilir, gah priçastiyeyə hazırlaşan gənclərə dərs keçirilir, gah kulinariya seminarları təşkil olunur, gah da qəsəbə katoliklər ittifaqının iclasları keçirilirdi. Biz Haynrix Belenin keşiş köməkçisi işlədiyi kilsənin yaxınlığında qalırdıq. Məşq eləmək üçün səhnəsi olan həmin zalı da, pansiondakı otağı da bizə Belen düzəltmişdi. O vaxt katoliklər bizə qarşı çox mehriban idilər. Kilsədə kulinariyadan dərs deyən arvad artıq qalan xörəkləri həmişə bizə verirdi. Çox vaxt şorba, qoğal, hərdən də ət xörəyi qalırdı. Bəzən də Mariya məşğələdən sonra otağı yığışdırmaqda kömək edirdi və qadın da axırda ona ərklə yağdan, qənddən verirdi. Qadın hərdən mən məşqə başlayana qədər orda qalır, gözləri yaşarana qədər gülür, günortadan sonra da bizə

qəhvə hazırlayırdı. Hətta evli olmadığımızı biləndən sonra da bizə münasibətini dəyişmədi. Mənə elə gəlirdi ki, o, «sənət adamının doğrudan da evlənməsini» təsəvvürünə gətirə bilir. Bəzən havalar soyuq olanda kilsəyə tez gedirdik. Mariya kulinariya məşğələsində iştirak edir, mən də qarderobdakı balaca elektrik qızdırıcısının yanında oturub kitab oxuyurdum. Zaldakı qaqqıltı nazik divardan eşidilirdi. Sonra yeməklərin kalorisi, vitamini, kalkulyasiyası haqqında ciddi mühazirələr başlayırdı. Ancaq mənə elə gəlirdi ki, məşğələ əvvəldən axıra qədər şən keçir. Gənc qadınlara məsləhət verilən günlərdə həmin tədbir qurtarana qədər içəri buraxmırdılar. Məsləhətçi həkim çox gənc, mehriban, ədəbli, eyni zamanda da dediyindən dönməyən bir qızdı və mən səhnədə məşq edərkən qalxan tozdan yaman qorxurdu. Bir az keçəndən sonra başladı ki, səhəri günü də içərinin havası tozlu olur və körpələrə pis təsir edir. Beləliklə, arzusuna çatdı, məni səhnəyə məsləhətin başlamasına iyirmi dörd saat qalana qədər buraxdılar. Buna görə Haynrix Belen hətta keşişlə sözə gəldi. Mənim hər gün orda məşq etdiyimdən onun xəbəri yox idi və Haynrixə tapşırırdı ki, «bəşər övladını sev» kəlamından sui – istifadə etməsin. Bəzən Mariya ilə kilsəyə də gedirdim. Ora yaxşı isti olurdu. Həmişə də qızdırıcı boruya yaxın otururdum. Həm də sakitlik olurdu. Küçədəki hay – küy sanki çox uzaqlarda idi və buraya da demək olar ki, çox az adam gəlirdi. Yeddi - səkkiz nəfər ancaq olardı. Hətta bir neçə dəfə mənə elə gəldi ki, mən də o kədərli adamlardan biriyəm və buraya da müqəddəs borcumu yerinə yetirməyə gəlmişəm. Mariya ilə məndən başqa hamısı qoca arvadlar idi. Haynrix Belenin oxuduğu sönük messa duası bu qaranlıq, çirkli kilsəyə çox yaraşırdı. Hətta bir dəfə xidmətçi gəlməmişdi və mən onun əvəzinə Belenə kömək elədim. Duanın sonunda müqəddəs kitabı sağ tərəfdən sola keçirirlər. Qəflətən hiss etdim ki, Haynrix tez – tez duruxur, ritmi itirir. Ona tərəf yüyürüb kitabı sağ tərəfdən götürdüm, mehrabın ortasına çatanda diz çökdüm, onu sol tərəfə qoydum. Onda mənə elə gəldi ki, Haynrixə bu vəziyyətdə kömək etməmək nəzakətsizlikdir. Mariya qıpqırmızı qızardı,

Haynrixin özü isə gülümsədi. Onu çoxdan tanıyırdım. İnternatda qalanda bizim futbol komandasının kapitanı idi. Yaşca da məndən böyükdü. Çox vaxt da ibadətdən sonra keşiş cübbələri saxlanılan otağın qabağında Haynrixi gözləyirdik. O, bizi səhər yeməyinə dəvət edir, mağazadan nisyə yumurta, qaxac edilmiş donuz budu, qəhvə, siqaret götürürdü. Evində təsərrüfat işlərinə baxan qadın xəstələnəndə Haynrix uşaq kimi sevinirdi.

Valideynlərim məndən üz döndərərək lənətə gəlmiş milyonlarının üstündə oturub öz əxlaq prinsiplərindən zövq aldıkları vaxt bizə kömək əli uzadanların hamısını bir – bir xatırladım.

Atam hələ də kreslonun arxa tərəfində var – gəl edir, dodaqlarını tərpedə – tərpedə nəyisə hesablayırdı. Az qaldı ona deyəm ki, daha pul lazım deyil. Ancaq nədənsə mənə elə gəldi ki, bu pulu ondan istəməyə haqqım çatır. Cibimdə bircə mark pul qala – qala qəhrəmanlıq etmək istəmirdim, çünki sonradan peşman olacağımı bilirdim. Doğrudan da mənə pul çox lazım idi və evdən çıxdığım gündən bəri atamdan bircə pfening də almamışdım. Yalnız Leo özünün cib xərcliyini bizə bağışlamış, Anna da hərdən özü bişirdiyi ağ çörəkdən pay göndərmişdi. Hətta sonralar babam da hərdən pul, daha doğrusu on beş, iyirmi marlıq çek göndərməyə başladı. Bir dəfə də hansı səbəbdənsə iyirmi iki marklıq çek göndərmişdi. Onda nə münasibətlə məhz iyirmi iki Mark göndərdiyini bu gün də bilmirdim. Hər dəfə çekləri alanda başımıza oyun gəlirdi. Sahibənin bankda hesabı yox idi. Eləcə də Haynrixin. O da bizim kimi belə şeylərdən uzaq idi. İlk çekimizi Haynrix işlədiyi kilsənin iaşə fonduna keçirdi, əmanət kassasından bu cür çeklərin növünü, məqsədini öyrənib keşişin yanına yollandı və ondan on beş markı nəğd pula almaq istədi. Keşiş əməlli – başlı hirsləndi. Haynrixə başa saldı ki, nəğd pul verə bilməz, çünki bunu əsaslandırmaq lazımdır. İanə fondu çox cəncəl işdir, tez – tez yoxlayırlar və o, sadəcə olaraq yazsa ki, «Kapellan Belenə hesaba keçirdiyi çekin əvəzində borc verilib» hay – küy qalxar, çünki kilsə «şübhəli çeklər»i dəyişən «qara bazar» deyil. Uzaq başı həmin çeki hər hansı bir məqsəd

üçün verilmiş sədəqə kimi qanuniləşdirə bilər. Deyək ki, bir Şnirin o biri Şnirə köməyi kimi qeyd edər və mənə də bunun əvəzində ianə fondundan sədəqə kimi nəğd pul verər. Ancaq əslində buna da icazə verilmir. Beləliklə, mənim on beş markı almağım düz on gün çəkdi. Əlbəttə, onda Haynrixin özünün işi başından aşırıdı və bütün vaxtını da mənim «çek əməliyyatı»ma sərf edə bilməzdi. Həmin hadisədən sonra hər dəfə babamdan çek gələndə məni dəhşət bürüyürdü. Lənətə gəlmişə pul demək də olardı, deməmək də. Və heç vaxt da bizim arzuladığımız kimi olmadı. Axırda Haynrix banka gedib özünə hesab açdırdı ki, bizə gələn çekləri dəyişdirə bilsin. Ancaq o da tez – tez üç – dörd günlük məzuniyyətə çıxırdı. İyirmi iki marklıq çek gələndə üç həftəlik məzuniyyət götürmüşdü. Məcburiyyət qarşısında qalıb Kölnə yaşayan yeganə uşaqlıq dostum Edqar Vinekeni axtarmağa başladım. ASDP-də işləyirdi və səhv eləmirəmsə mədəniyyət işləri üzrə referent idi. Onun ünvanını telefon kitabçasında tapdım, ancaq zəng eləməyə pulum olmadı və Köln - Erenfelddən Köln – Kalka qədər piyada getdim. Evdə yox idi. Axşam saat səkkizə qədər qapısının ağzında dayanıb onu gözlədim, çünki sahibəsi məni içəri buraxmadı. Edqar Engels küçəsində uca, qaranlıq bir kilsənin yaxınlığında yaşayırdı (bu günə qədər də bilmirəm ki, AST-nin üzvü olduğu üçün Engels küçəsində yaşamağı özünə borc sayırdı, ya yox...). Axırda yorulub əldən düşdüm. Acmışdım. Siqaretim də yox idi və bildirdim ki, Mariya evdə narahat olmağa başlayır. Köln – Kalk, Engels küçəsi, yaxınlıqda da kimya fabriki... Melanxolik adama əl verməyən bir mənzərə... Axırda qənnadı dükanına girib piştaxtanın arxasında dayanmış qadından bircə dənə kökə istədim. O, cavan olsa da Çirkin görünürdü. Mağaza bircə anlığa boşalana qədər gözlədim, o dəqiqə özümü içəri saldım, salam vermədən dedim:

-Nə olar, mənə bircə dənə kökə verin.

Qrxurdum ki, indicə kimsə içəri girəcək.

Qadın üzümə baxdı və onun nazik, təbəssümsüz dodaqları əvvəlcə bir az da nazildi, sonra isə yumruqlandı. Qalınlaşdı. Heç nə deməyib üç

dənə kökə, bir dənə də qoğal götürdü, onları kağız torbaya qoyub mənə uzatdı. Deyəsən, torbanı alanda sağ ol da demədim və tez aradan çıxdım. Edqarın yaşadığı Evin qapısının astanasında oturub kökələri, qoğalı yedim və hərdən də cibimdəki iyirmi iki marklıq çekin yerində olub – olmadığını yoxladım. Onun iyirmi iki Mark olması çox qəribə idi. Xeyli baş sındırdım ki, niyə məhz iyirmi iki mark göndərib. Ola bilsin ki, hansı hesabdası elə bu qədər qalbmış... Bəlkə də zarafat eləyirmiş. Ya da, çox güman ki, təsadüfən belə göndərib. Ancaq ən qəribəsi bu idi ki, iyirmi iki rəqəmindən sonra məbləğ sözlə də yazılmışdı. Deməli, babam bununla nəse demək istəyirdi. Lakin onda da, sonra da onun nə demək istədiyini başa düşmədim. Bir az keçəndən sonra bildim ki, Kalkda, engels küçəsində Edqarı cəmi saat yarım gözləmişəm. Ancaq həmin vaxt mənə qüssə – kədərlə dolu əbədiyyət qədər görünmüşdü... Evlərin qaranlıq fəsadları, kimya fabrikinin damından qalxan tüstü...

Edqar məni görəndə çox sevindi. Üz – gözü işıqlandı, əlini çiyinə vurdu, otağına apardı. Divardan Brextin böyük şəkli, şəklin altında da gitara asılmışdı. Özü düzəltdiyi rəfə çoxlu ucuz kitab düzmüşdü. Sonra çölə çıxdı, məni içəri buraxmadığı üçün sahibəni məzəmmət elədi və bir şüşə araqla geri qayıtdı, dedi ki, «indicə teatr komitəsində XDİ¹-nin qoca qurdları ilə döyüşdə qalib gəlib». Axırda da tələb etdi ki, ayrıldığıımız gündən sonra başıma gələnlərin hamısını ona danışım. Uşaq vaxtı bir yerdə çox oynamışdıq. Atasını əvvəlcə çimərlikdə, sonra da bizim evin yanındakı idman meydançasında gözetçi işləyirdi. Edqardan xahiş etdim ki, başıma gələnləri sonraya saxlaya qvə indiki vəziyyətimi qısa şəkildə ona başa saldım, dedim ki, çeki dəyişsin. Dostum çox xeyirxah imiş. Məni o dəqiqə başa düşdü, çıxarıb otuz mark verdi, çeki də yaxın qoymadı. Yalvardım ki, onu götürsün. Hətta çeki götür deyəndə, az qaldı, ağlayam. İncisə də götürdü. Dedim ki, bizə gəlsin, necə məşq etdiyimə tamaşa eləsin. O, məni poçtun yanındakı tramvay dayanacağına qədər ötürdü. Meydandakı taksinin boş olduğunu

görəndə ona tərəf qaçdım, qapını açıb oturdum və ybundan sonra dönüb Edqarın karıxmış,

¹ Xristian-demokratlar ittifaqı partiyası

avazımış enli, incik sifətinə baxdım. İlk dəfə idi ki, taksiyə minirdim. Həmin axşam taksiyə minməyə bircə adamın haqqı çatırdı ki, o da mən idim. Tramvayda oturub Kölnün bu başından o başına getməyə, Mariya ilə görüşməyi bir saat da gecikdirməyə səbrim çatmazdı. Taksinin sayğacı təxminən səkkiz mark yazdı. Sürücüyə əlli pfening də çay pulu verib pilləkənlə yuxarı yüyürdüm. Mariya ağlaya – ağlaya boynumu qucaqladı. Elə mən də ağladım. İkimiz də çox qorxmışduq, ayrılıq əbədiyyət qədər uzun çəkmişdi və özümüzü o qədər itirmişdik ik, öpüşməyi də unutmuşduq, yalnız «heç vaxt, heç vaxt ayrılmayacağıq» - deyə pıçılşaşırdıq. Mariya astadan dedi: «Bizi yalnız ölüm ayıracaq!». Sonra o özünün dediyi kimi «hazırlıq işləri»nə başladı, üzünə pudra yaxdı, dodaqlarını boyadı və Venkolştrassedəki meyxanalardan birinə getdik, hərəyə iki pay qulyaş yedik, axırda da bir şüşə qırmızı şərab alıb evə qayıtdıq.

Həmin gün taksiyə mindiyimi Edqar mənə heç vaxt bağışlamadı. Sonralar tez – tez görüşürdük. Hətta Mariya uşaq salanda bizə yenə kömək elədi, pul verdi. Düzdür, taksi məsələsini heç vaxt dilinə gətirmədi, ancaq ürəyində nəsə bir tıqqıltı qaldı. Həmin tıqqıltı bu günə qədər də qalıb...

***

-İlahi! – atam ucadan, indiyəcən ondan eşitmədiyim bir səslə dilləndi. – Aydın danış, gözlərini də aç! Daha mənə kələk gələ bilməzsən.

Gözlərimi açaraq onun üzünə baxdım. Atam hirsələnmişdi.

-Məgər danışdırdım?

-Hə, -dedi, - öz – özünə nəsə mızıldayırdın, ancaq «lənətə gəlmiş milyonlar»dan başqa heç nə anlaya bilmədim.

-Əslində, yalnız bunu başa düşə bilərsən. Daha doğrusu, düşməlisən.

-Bir də «çek» sözünü eşitdim.

-Elədir, elədir, - dedim. –Gəl otur. De görüm nə qərara gəldin: bir il üçün ayda neçə mark verəcəksən?

Ona tərəf getdim, çiyinlərindən ehmalca tutub kresloya oturdum. O, yenə də ayağa durdu və bir üzbəüz, bir – birimizə lap yaxın dayandıq.

-Məsələni hərtərəfli götür – qoy elədim, - atam yavaşdan dilləndi, - əgər mənim bu sərfəli, etibarlı təklifimi qəbul etməyib işləmək istəyirsənsə zənnimcə....ayda...iki yüz mark bəs eləyər....

Bildim ki, iki yüz əlli, üç yüz demək istədi, ancaq son anda dilindən iki yüz çıxdı. Deyəsən, sir – sifətimin nə hala düşdüyündən qorxdı, təmkininə xas olmayan bir tələsikliklə əlavə etdi:

-Qenneholm deyirdi ki, yaxşı pantomim aktyoru olmaq üçün asket həyatı sürmək lazımdır.

Dinmədim. Yalnız «ifadəsiz gözlərimi» onun üzünə dikdim. Yox, əsəbiləşməmişdim, sadəcə olaraq, elə heyətlənmişdim ki, «gözlərimdəki ifadəsizlik» çox təbii alındı, halbuki bu cür baxmağı güclə öyrənmişdim. Atam əsəbiləşdi, bığ yerində xırdacı tər damcılarını puçurlandı. Hələ də özümdə ona qarşı qəzəb, kin, nifrət hiss etmədim. Yavaş – yavaş ona yazığımı gəlməyə başladı.

-Əziz papa, - astadan dilləndim, - iki yüz mark sən fikirləşdiyən qədər də az deyil. Çox yaxşı məbləğdir. Əlbəttə, mübahisə etmək istəmirəm; özün də bilirsən ki, asket həyatı çox gözəl nemətdir. Ən azı, Qenneholmun təklif etdiyi asketizm... Düzdür, o, əsl asketizmi deyil, pəhrizi – yağsız ət, salat yeməyi nəzərdə tutur... Ancaq asketizmin ən ucuz növü aclıqdır... Məlum məsələdir ki, ac təlxək sərxoş təlxəkdən yaxşıdır...

Bu sözləri deyib geri çəkildim, çünki ona çox yaxın dayandığım üçün üst dodağındakı tər damcılarının böyüdüyünü görür və buna da dözə bilmirdim.

-Bura bax, - dedim, - gəl puldan danışmayaq, əsl centlemenlər kimi söhbət eləyək.

-Yox, doğrudan da sənə kömək etmək istəyirəm... - atam ümitsiz – ümitsiz dilləndi. – Üç yüz də verərəm.

-Pul barədə söhbəti qurtaraq. Sadəcə olaraq, uşaq vaxtı elədiyimiz qəribə bir kəşfi sənə danışmaq istəyirdim.

-Nəyi? – deyə üzümə elə baxdı ki, sanki özünün ölüm hökmünü gözləyirdi. Elə bilirdi ki, Todesberqdə villa tikdirdiyi məşuqəsindən başlayacam.

-Sakit ol, sakit ol, - dedim, - eşidəndə heyrlənəcəksən: uşaqlıq dövrünün ən qəribə kəşfi ondan ibarət idi ki, evdə bizə qarın dolusu yemək vermirdilər.

Atam son sözləri eşidəndə diksindi, bir neçə dəfə udqundu, sonra da xırıltılı səsələ güldü:

-Demək istəyirsən ki, doyunca yemirdiniz?

-Elədir ki var! – Sakitcə cavab verdim. – Heç vaxt doyunca yemədik. Ən azı, evimizdə belə olurdu. Bu günə qədər də bilmirəm ki, xəsislikdən eləyirdiniz, yoxsa həyat prinsipiniz bu cür idi. Kaş xəsislikdən eləmiş olaydınız. Bilirsən, günortadan axşama qədər velosiped sürən, futbol oynayan, Reyn çayında çimən uşaq nə hiss eləyir?

-Mənə elə gəlir ki, iştaha... - o, soyuq tərzdə cavab verdi.

-Yox! Aclıq! Lənət şeytana! Uşaq vaxtı bircə onu bilirdik ki, varlıyıq. Çox varlı... Ancaq o qədər pulun bizə xeyri yox idi... Doyunca yeyə bilmirdik.

-Nəsə çatmırdı ki?

-Elədir ki, var. Axı indicə dedim ki, yemək çatmırdı. Bir də cib xərçliyi. Bilirsən, uşaq olanda həmişə nəyin həsrətini çəkmişəm?

-İlahi, - atam qorxa – qorxa soruşdu, - nəyin?

-Kartofun. O vaxt anamın «arıqlamaq» nəzəriyyəsi vardı. Özün bilirsən ki, o, həmişə vaxtı qabaqlayırdı və bizə də hər cür səfeh, boşboğaz adamlar gəlib – gedirdi. Yemək barədə hərəsinin öz nəzəriyyəsi vardı. Təəssüf ki, bu nəzəriyyələrin heç birində kartofa üstünlük verilmirdi. Siz evdə olmayanda qızlar hərdən bişirirdi. Soyutma bişirib üstünə yağ, duz, soğan vururdular. Bəzən bizi də oyadırdılar. Gecə köynəyində aşağı düşüb

doyunca yeyirdik. Ancaq bu şərtlə ki, heç kəsə heç nə deməyəydik. Cümə günləri adətən Vinekengilə gedirdik. Onlarda həmişə kartof salatı olurdu. Frau Vineken bizim boşqablarımızı ağzınacan doldururdu. Bundan əlavə bizim çörək qabında çörək həmişə az olurdu və o dəqiqə də yoxa çıxırdı. «sağlamlıq nöqtəyi – nəzərindən» iki – üç dilim qurudulmuş çörək qoyulurdu. Biz Vinekengilə gedəndə Edqar həmişə çörək almaqdan qayıdırdı. Anası təptəzə çörəyi sol əli ilə sinəsinə sıxaraq sağ əli ilə ondan iri – iri dilimlər qoparıb bizə verirdi. Biz onu göydəcə qapır, üzərinə alma cemi çəkib yeyirdik.

Atam yorğun halda başını tərpətdi. Siqaret qutusunu ona tərəf uzatdım. Birini götürdü. Onu yandırdım. Kişiyə yazığım gəldi. Yəqin ki, iyirmi səkkiz yaşına çatmış oğlu ilə ilk dəfə ürəkdən söhbət etmək ata üçün çox çətindir.

-Özgə hansını deyim? – Mən sözümə davam etdim. – Məsələn, nabat, şar... Annam şara pul verməyi «xalis israfçılıq» sayırdı. Əslində, düz deyirdi, onlara pul vermək xalis israfçılıq idi, ancaq bizim bu israfçılıq həvəsi sizin o lənətə gəlmiş milyonlarınızı «havaya sovurub qurtara» bilməzdi. Bir də ucuz konfetlər! Anamın onlar haqqında çox müdrik yasaq nəzəriyyələri vardı: guya hamısı «xalis zəhər»dir. Ancaq zəhəri olmayan konfet də vermirdi. Daha doğrusu, konfet üzü görmürdük. İnternatda hamı təəccüblənirdi ki, mən xörəkləri sonulamayan, nə versələr yeyən, yediyindən ləzzət alan yeganə şagirdəm.

-Hə, görürsənmi, - atam yorğun halda dilləndi, - heç olmasa, onun da bəzi üstünlükləri varmış.

Ancaq bu sözlərdə inam, sevinc hissi yox idi.

-Ah, - dedim, - belə tərbiyə üsulunun nəzəri, pedaqoci əhəmiyyətini çox yaxşı başa düşürəm, ancaq əslində, bunların hamısı nəzəriyyə, pedaqogika, psixologiya, kimya... və bir də dəhşətli dilxorçuluq idi... Vinekengildə nə vaxt pul olduğunu bilirdim: cümə günləri. Şnivind, Holleratgildə də hər ayın birində və on beşində pul alırdılar. Həmin gün

uşaqların payı həmişəkindən seçilirdi. Məsələn, kolbasanın dilimi qalın olurdu, qoğal yeyirdilər. Frau Vineken hər cümə günü səhər tezdən saçlarını düzəltməyə gedirdi, çünki gün dönən kimi... Hə, sən bunu da «məhəbbət əyləncəsi» adlandıracaqsan.

-Nə? – Atam səsini ucaltdı. – Hər halda, bununla... - O, qızararaq başını bulaya – bulaya üzümə baxdı.

-Bəli, - dedim, - məhz onu nəzərdə tuturam. Cümə günləri nahardan sonra uşaqları kinoya göndərirdilər. Hətta kinodan əvvəl dondurma yeməyə də gedə bilirdilər. Beləliklə də anaları bərbərxanadan, ataları isə maaş alıb işdən qayıdıandan sonra uşaqlar üç saat yarım evdə olurdular. Özün də bilirsən ki, fəhlələrin mənzili böyük olmur...

-Sənin deməyindən belə çıxır ki... belə çıxır ki, uşaqların həmin vaxtda nə üçün kinoya göndərilməsinin səbəbini başa düşürmüşsünüz?!

-Əlbəttə, hamısını başa düşmürdük. Sonralar həmin günləri xatırlayanda bunun mənasını anladım. Biz kinodan qayıdıb kartof salatını yeyəndə frau Vinekenin yanaqlarına nə üçün xəlif qızartı çökdüyünün səbəbini də sonralar başa düşdüm. Ataları idman meydançasına gözetçi keçəndən sonra vəziyyət dəyişdi. Axı o, indii evdə tez – tez olurdu. Uşaq olanda həmişə hiss edirdim ki, ikisi də özlərini pis iş tutmuş adam kimi aparırlar. Səbəbini sonralar başa düşdüm. Ancaq mənzilləri bir böyük otaq və mətbəxdən ibarət olan üç uşaq ata – anasının başqa çıxış yolu olmazdı...

Atam elə sarsılmışdı ki, məni qorxu hissi bürüdü: bəlkə də belə söhbətdən sonra pul barədə danışmağı nəzakətsizlik hesab edəcəkdi. Əvvəlcə bizim bu görüşümüzü o, faciə hesab eləyirdi. Ancaq getdikcə bu faciəni necib iztirab hissləri kimi qəbul eləyib ondan zövq almağa başladı və çox güman ki, bu ləzzətdən sonra onu bayaq təklif etdiyi üç yüz mark barədəki söhbətə qaytarmaq çətin olacaqdı. Pul da «cismani tələbat»a oxşayır – heç kəs bu barədə olduğu kimi danışmır, olduğu kimi düşünmür. Bəziləri onu nə vaxtsa ruhani ata Mariyaya cismani tələbatdan danışarkən dediyi kimi – «sublimasiya» hesab edir, bəziləri də ondan söhbət açmağa

nəzakətsizlik kimi baxır. Hər halda heç kəs pula olduğu kimi baxmır. Halbuki, o da yemək, taksi, siqaret, hamamı olan otaq kimi insana çox lazımdır...

Atam iztirab çəkirdi. Bu, lap aydınca görünürdü. Dəhşətli səhnə idi. O, pəncərəyə tərəf dönüb yaylığını çıxardı, yaşarmış gözlərini sildi. İlk dəfə idi ki, onun ağladığını, cibindəki yaylıqdan məhz lazım olduğu yerdə istifadə etdiyini – yəni göz yaşlarını sildiyini görürdüm. O, hər səhər iki dənə təmiz yaylıq götürər, axşamlar isə onları azacıq qırıxmış halda özünün istifadə etdiyi vanna otağına tullayardı. Heç biri də kirli olmurdu. Sabun tozu bu tapılmayan vaxtlarda anam qənaət etmək xatirinə onu çox dilə tutdu ki, bəlkə bir dəsmaldan iki – üç gün istifadə eləyə.

-Axı sən onu yalnız cibində gəzdirirsən. Heç kirlənmir də... Bundan əlavə, millət qarşısındakı borcları da unutmaq olmaz.

Annam onda «İsrafçılığa qarşı mübarizə», «Qəpiyin də qədrini bil» kimi şüarlardan istifadə edirdi. Zənnim məni aldatmırdısa atam həyatında bircə dəfə sözünün üstündə durdu, hər gün iki dəsmal götürdü. Ancaq mən onun üzündə heç vaxt ləkə, tər damcısı görməmişdim ki, dəsmalı çıxarıb onları siləydi. İndisə pəncərənin qabağında dayanıb tək-cə göz yaşlarını deyil, həm də «qabalıq əlaməti kimi» biğ yerində puçurlanmış tər damcılarını silirdi. Atam hələ də ağladığı üçün mətbəxə keçdim. Hətta onun astadan hıçqırdığını eşidirdim. Axı adam hamının yanında ağlamaq istəmir və mən də fikirləşdim ki, öz doğma oğlunun, daha doğrusu, yaxşı tanımadığı oğlunun yanında ağlamağı heç bir ata özünə sığışdırmaz. Mən yalnız bircə adamın yanında ağlaya bilərdim ki, o da Mariya idi. Ancaq atamın öz məşuqəsinin yanında ağlayıb – ağlamadığından xəbərim yox idi. Onu bircə dəfə görmüşdüm və gözəlliyi də, məsum səfehliyi də xoşuma gəlmişdi. Ancaq haqqında çox eşitmişdim. Qohumlarımız onu pulgir adam kimi təsvir edirdilər. Ancaq mənim qohumlarım cəsaret eləyib «Adama hərdən yemək, içmək, ayaqqabı almaq lazımdır» - deyənlərin hamısını pulgir hesab edirdilər. Kim desəydi ki, siqaretsiz, isti hamamsız, gülsüz,

araqsız yaşamaq olmaz Adı qudurğan kimi tarixə düşə bilərdi. Məşuqə saxlamağın adama necə baha başa gəldiyini təsəvvür edirəm. Axı o, corab, paltar istəfir, ev pulu verir. Bunlardan əlavə, məşuqənin kefi həmişə kök olmalıdır ki, bu da atamın təbirincə desək, yalnız «maddi cəhətdən tam təmin olunanda» mümkündür. Atam nəzarət şurasının quru, cansıxıcı iclaslarından sonra onun yanına gedəndə məşuqəsinin kefi kök olmalı idi. Gərək ondan ətir iyi gələydi, saçlarını düzəltirmiş olaydı. Həmin qadının pulgir olduğunu təsəvvürümə gətirə bilmirdim. Yəqin ki, çox xərc tələb edirdi və bu da mənim qohumlarımla nəzərində pulgirliyə bərabər idi. Bir dəfə qoca Furmana hərdən kömək eləyən bağban Hengels son dərəcə təvazökarlıqla deyəndə ki, təsərrüfat işlərində çalışan fəhlələrin donluğu üç ildir artıb, ancaq o, hələ də az alır – anam öz cingiltili səsi ilə onlara «Bəzi adamların pulgirliyi haqqında» iki saatlıq mühazirə oxudu. Bir dəfə də o, poçtalyonumuza yeni il hədiyyəsi kimi iyirmi beş pfening çay pulu vermişdi. Ancaq səhəri gün həmin iyirmi beş pfeningi zərfin içində poçt qutumuzda tapanda bərk əsəbiləşdi. Onda poçtalyon qısaca bir məktub da yazmışdı: «Mərhəmətli xanım, sizi qarət etməyə cəsərim çatmaz!». Əlbəttə, annam o dəqiqə rabitə nazirliyində -sekretara işləyən tanışına bu «pulgir, sırtıq poçtalyon»dan şikayət etdi.

***

Mətbəxdəki «qəhvə gölməçəsi»nin yanından ehtiyatla keçib əvvəlcə dəhlizə, ordan da vanna otağına girdim. Vannanın tıxacını çıxaranda yadıma düşdü ki, son illərdə ilk dəfə kilsə mahnıları oxumadan çimdim. Ona görə də boş vannanın divarlarına yapışmış qalmış kirli köpüyü şıraqla yuya – yuya astadan «Möminlər» duasını zümzümə etməyə başladım. Sonra «Müqəddəs Məryəm» duasını da oxumaq istədim, çünki yəhudi qızı Məryəmdən xoşum gəlirdi və bəzən ona inanırdım da. Lakin bu duanın da xeyri olmadı, çünki onda katolik ruhu həddən artıq çox idi və mənim də katolik ruhundan, katoliklərdən zəhləm gedirdi. Qərara aldım ki, Haynrix

Belənə də, Karl Emondsa da zəng vurum. İki il bundan əvvəl Karl Emondsla bərk dalaşmışdıq və həmin gündən sonra nə danışmışdıq, nə də məktublaşmışdıq. Səfeh bir şeyin üstündə mənə qarşı əclaflıq elədi. Onun kiçik oğluna – bir yaşlı Qreqora – südə çiy yumurta qatıb vermişdim. Onda Karl Zabins ilə kinoya, Mariya isə dərnəyin «yığıncağına» getmişdi. Zabins demişdi ki, saat onda südü qızdırım, sonra şüşəyə töküb Qreqora verim. Ancaq mənə elə gəldi ki, uşaq çox zəifdir, solğundur (hətta ağılamağa da heyi çatmır, eləcə yazıq – yazıq inildəyirdi) və fikirləşdim ki, südə çiy yumurta qatıb versəm yaxşı olar. Süd qızana qədər onu qucağıma alıb mətbəxdə gəzdirməyə, ovundurmağa başladım:

-Bəh, bəh! Görsən balamız nə yeyəcək?! Balaca bir yumurta!

Beləliklə də yumurğanı sındırıb çalxadım və südə qatdım. Karlın o biri uşaqları dərin yuxuya getdikləri üçün mətbəxdə əl – ayağıma dolaşan olmadı. Mənə elə gəldi ki, yumurta qatılmış süd uşağa ləzzət verdi və o dəqiqə də inildəməyini kəsərək gülümsəyə – gülümsəyə yuxuya getdi. Karl kinodan qayıdanda mətbəxdəki yumurta qabıqlarını gördü və dedi:

-Çox ağıllı iş görüb yumurta bişirmisən.

Cavab verdim ki, yumurtanın Qreqor yeyib. O dəqiqə tufan qopdu, dişlərinin dibindən çıxanı üstümə yağdırdılar. Zabins əməlli – başlı özündən çıxdı, məni «qatil» adlandırdı. Karl da qışqırdı: «Səfilin biri səfil! Pozğun əclaf!». Bu sözlər məni o qdər haldan çıxardı ki, Karlı «cirtqoz müəllim» adlandırdım, paltomu götürüb acıqlı – acıqlı onlardan çıxdım. Karl arxamca dəhlizə qədər gəlib qışqırdı: «Məsuliyyətsiz axmaq!». Mən də geri dönüb cavabını verdim: «Cirtqoz meşan! Avaranın biri avara!».

Həqiqətən uşaqlardan xoşum gəlir. Onlarla lap tez dil tapıram. Ən çox da südəmər körpələrlə. Bilirəm ki, yumurta bir yaşlı uşağa heç nə eləməz, ancaq Karl mənə «Pozğun əclaf» dedi və onun bu sözləri də mənə Zabinsin «qatil» sözündən ağır gəldi. Əlbəttə, həyəcanlanmış ananı başa düşmək, onu bağışlamaq olardı. Ancaq Karl dəqiq bilirdi ki, mən «pozğun əclaf» deyiləm. Ümumiyyətlə, Karla münasibətimizdə gülünc bir gərginlik

vardı, çünki o, qəlbini dərinliklərində mənim «sərbəst həyat tərzimə valeh olmuşdu». Mən də qəlbimin dərinliklərində onun «meşşansayağı həyat təzi»nə vurulmuşdum. Karla heç vaxt başa sala bilmədim ki, mənim həyatım dəhşətli dərəcədə yeksənəq keçir, qatarlarda yol getmək, mehmanxanalarda gecələmək, məşq etmək, səhnəyə çıxmaq, riq – raç oynamaq, pivə içmək adamı bezikdirir və buna görə də onun keçirdiyi həyat məni daha çox cəlb edir. Əlbəttə, hamı kimi o da elə fikirləşirdi ki, özümüz uşaq istəmirik və Mariyanın tez – tez uşaq salmasından «şübhələnirdi». Bilmirdi ki, uşaq olmasını biz hamıdan çox istəyirik. Bütün bunlara baxmayaraq, teleqramm göndərmişdim ki, mənə zəng eləsin. Ancaq ondan pul qoparmaq fikrində deyildim. Artıq dörd uşağı vardı və onları güclə dolandırırdı...

Vannanı təzədən yudum, sonra asta addımlarla dəhlizə çıxıb açıq qalmış qapıdan qonaq otağına baxdım. Atam yenə də üzü stola tərəf dayanmışdı və ağlamırdı. Qızarmış burnu, qırıqlı, nəmli yanaqları onu qoca kişiyyə oxşadırdı. Sanki üşüyürdü. Üz – gözündən qəribə bir boşluq, səfehlik oxunurdu. Konyak süzüb ona tərəf uzatdım. Alıb içdi. Ancaq o qəribə, səfeh ifadə sifətindən çəkilmədi. Qədəhi boşaldaraq onu səssizcə geri verəndə gözlərində yalvarış ifadəsi düyünlənmişdi və bu hərəkətlərində indiyəcən onda görmədiyim bir yüngüllük hiss olunurdu. Belə görkəmdə dedektiv romanlardan, hər hansı bir şərab növündən və mənasız lətifələrdən başqa heç nə ilə maraqlanmayan adamlara bənzəyirdi. Qırışmış yaş dəsmalı, sadəcə olaraq, stolun üstünə tullamışdı və mən də onun özünə yaraşmayan bu hərəkətini alçaqlıq kimi qəbul elədim: sanki tərbiyəsiz uşağa min dəfə deyirsən ki, adam dəsmalı stolun üstünə qoymaz, ancaq buna baxmayaraq qoyur. Bir az da konyak süzdüm. O, konyakı içdi və əlini qeyri – müəyyən tərzdə yellətdi, elə bil, «xahiş edirəm, paltomu gətir» - demək istədi. Fikir vermədim. Nəyin bahasına olursa olsun, onu təzədən pul barəsindəki söhbətə qaytarmaq istədim. Ağılıma yaxşı fikir gəlmədiyini üçün cibimdəki bir markalığı çıxarıb onunla adi fokuslar göstərməyə

başladım. Sağ qolumu geniş açaraq kağızı yuxarı qaldırdım, pulu üzüaşağı diyirlətdim, sonra onu aşağı saldım və pul da geri qayıtdı. Göstərdiyim nömrəni iztirab dolu bir təbəssümlə seyr elədi. Sonra pulu o qədər yuxarı atdım ki, az qaldı tavana dəysin və geri qayıdanda göydəcə tutdum. Atam bayaqki hərəkətini yenə də təkrar etdi: «Xahiş edirəm, paltomu gətir». Pulu bir də yuxarı tulladım və bu dəfə onu sağ ayağımın baş barmağı ilə tutdum. Atam, az qala, burnuna dəyən ayağımı görəndə əsəbi halda geri çəkildi və donquldandı:

-Qurtar!

Çiynimi çəkərək dəhlizə keçdim, paltosunu, şlyapasını asılıqandan götürdüm. Artıq böyrümdə dayanıb gözləyirdi. Paltosunu tutdum, yerə düşmüş əlcəklərini qaldırdım. Yenə də gözləri dolmuşdu, dodaqları qəribə tərzdə titrəyirdi, tez – tez burnunu çəkirdi. Axırda pıçıltı ilə dedi:

-Bəlkə mənə birçə kəlmə xoş söz deyəsən?

-Deyərəm! – Astadan dilləndim. – Çox sağ ol ki, o səfehlər üstümə düşəndə sən gəlib əlini çiynimə qoydun. Çox sağ ol ki, o vaxt ağıldan kəm mayor frau Vinekeni güllələmək istəyəndə onun həyatını xilas etdim.

-Eh, mən bunu, demək olar ki, çoxdan unutmuşam.

-Yenə də sağ ol ki, unutmusan. Ancaq mən unutmamışam.

Gözlərini üzümə dikərək lal baxışları ilə yalvardı ki, Henriettenin adını çəkməyim və mən də onu dilimə gətirmədim. Halbuki soruşmaq istəyirdim: axı nə üçün o vaxt yaxşılıq eləyib qızı zenitçi dəstəsinə getməkdən çəkəndirmədi?! Başımı tərpətdim və o da nə demək istədiyimi başa düşdü: Henriette barədə danışmayacam. Çox güman ki, nəzarət şurasının iclaslarında oturanda qarşısındakı kağıza adam şəkli çəkir, hərdən də «h» hərfi yazır. Bəlkə də «h» hərfini bir neçə dəfə yazır, bəlkə qızın adını tam yazır: Henriette. Bu işdə onun günahı yoxdu. Sadəcə olaraq, səfehliyi faciə ilə sona yetmişdi və ya faciə üçün zəmin yaratmışdı. Bunu dəqiq deyə bilməzdim. Özü nəcib, qayğıkeş, gümüşü saçlı bir kişi idi və çox xeyirxah görkəmi vardı. Ancaq mən Mariya ilə Kölndə yaşayanda bizə allahın

sədəqəsini də göndərmədi. Görəsən, mənim əziz atamı bu qədər amansız, bu qədər qüdrətli eləyən nə idi? Nə üçün o televiziya ekranında ictimai borcdan, vətənpərvərlikdən, Almaniyadan, hətta özünün də tanımadığı xristianlıqdan elə danışdı ki, istər – istəməz dediklərinə inanmalı olurdun? Belə şeyə yalnız və yalnız pulun gücü çatardı. Özü də taksilərə verdim, süd aldığı, kinoya getdim, məşuqəyə xərclədiyim konkret pul deyil, mücərrəd mənada pul! İndi mən atamdan qorxurdum, o da məndən. İkimiz də bilirdik ki, heç birimiz realist deyilik. İkimiz də «real siyasət»dən danışanlara nifrət edirdik. O səfəhlər burda daha böyük məsələdən söhbət getdiyini başa düşməzdilər. Ancaq mən atamın gözlərindən hər şeyi oxudum: təlxəyə pul verə bilməzdi, çünki o bu pulla davranmağın bircə yolunu bilirdi: xərcləmək! Halbuki pulla davranmağın ən pis yolu onu xərcləməkdir. Bildim ki, indi mənə bir milyon da versə, hamısını xərcləyəcəm və pul xərcləmək də onun nəzərində israfçılıq hesab olunurdu.

Bayaq onu göz yaşları ilə tək buraxıb mətbəxdə, hamamda gözləyəndə ümid etmişdim ki, atam əməlli – başlı sarsılacaq və o səfeh şərtləri bir də xatırlatmadan mənə çoxlu pul verəcək. Ancaq indi gözlərindən görürdüm ki, bunu bacarmır. Bizim heç birimiz realist deyildik və ikimiz də bilirdik ki, yalnız bayağı adamlar realist ola bilərlər. Belələri oyuncaq kukla kimidir: çabalaya – çabalaya əlini min dəfə boynuna aparar, ancaq asıldığı kəndiri tapa bilmir!

Onu tam arxayın salmaq üçün başımı yenə də tərپətdim: yəni nə pul barədə danışacam, nə də Henriette. Ancaq bununla belə Henrietteni təsəvvürümdə canlandırdım və mənə elə gəldi ki, bu görkəm ona heç yaraşmır: otuz üç yaşı var... Çox güman ki, əvvəlcə iri sənaye sahiblərindən birinə ərə gedib, sonra da boşanıb... Amma heç cür inana bilmirdimki, o, belə qəbullar düzəldə, eşqibazlıq eləyə, «xristianlığın bütün qanunlarına əməl edə», komitənin iclaslarında otura, «ASDP üzvlərinin vəziyyətini daha da ağırlaşdırmamaq xatirinə onlara qarşı xüsusi mehribançılıq» göstərə bilər. Mən bacımı yalnız elə bir adam kimi təsəvvür

edə bilirdim ki, fantaziya sarıdan kasad olan realistlər onun hərəkətini skobizm hesab eləsinlər. Məsələn,

16

Evə qayıdıb qapını bağlayanda özümü axmaq vəziyyətində qalan adam kimi hiss elədim. Gərək atamın qəhvə dəmləmək təklifini qəbul edəydim, onu bir az da burada saxlayaydım. Fincanları düzüb öz bacarığından ləzzət ala – ala qəhvəni süzdüyü anda deyəydim: «Pulu çıxart!», «Pulu bəri ver!». Əsas anı tutanda hər şeyi həll eləmək çox asan olur, əzilib – büzülməyə ehtiyac qalmır. Onda belə deyirlər: «Polşanın yarısı sizin olsun, Rumıniyanın da yarısı bizim. Hə, Sleziyanın üçdə ikisini istəyirsiniz, yoxsa yarısını? Sizə dörd nazir yeri, bizə də, canımızın canı çıxsın, bir neçə şirkət!». Lap axmaqlıq elədim, gərək pul qoparmaq istədiyimi hiss etdirməyəydim, onun ovqatını tutaydım. Sadəcə olaraq, puldan söhbət salaydım. Çoxları üçün ölüm – dirim məsələsini həll edən ölmüş, mücərrəd, hardasa çin – çin yığılıb qalan pullardan danışıyaydım. Anam həmişə pul məsələsi ortaya çıxanda nifrətlə deyərdi: «Ah, bu əbədi pul söhbəti». Hətta biz dəftər almaq üçün otuzca pfeninq istəyəndə də bu sözləri deyərdi. Əbədi pul. Əbədi məhəbbət...

Mətbəxə keçib bir dilim çörək kəsdim, üstünə yağ çəkdim, təzədən otağa qayıdıb Bela Brozenin nömrəsini yığdım. Mənə elə gəlirdi ki, atam bu vəziyyətdə - sarsıntıdan bürüşə – bürüşə evə yox, məşuqəsinin yanına gedər. O qadın da elə qadın idi ki, kişini yatağa uzadacaqdı, yanına isidici qoyacaqdı, isti südə bal qatıb içirdəcəkdi. Anamın qəribə xasiyyəti vardı, kimse özünü pis hiss edəndə deyirdi ki, «Özünü ələ al!», «İradəni topla!» və

lap bu yaxınlardan da soyuq suyu yeganə müalicə vasitəsi hesab etməyə başlamışdı.

-Brozen eşidir, - telefonda Belanın səsi gəldi və mənə çox ləzzət elədi ki, ondan ətir iyi gəlmədi. Özünün də qəribə səsi vardı. Məlahətli, hərarətli, yatımlı...

Dedim:

-Danışan Şnirdir... Hans Şnir... Xatırlayırsınız?

-Xatırladım, - dedi səmimiyyətlə. – Bəli, bəli... Dərdinizə şərikəm... -Nəyi nəzərdə tutduğunu anlamadım, ancaq sözüne davam edəndə hər şeyi başa düşdüm. –Unutmayın ki, tənqidçilərin hamısı səfehdir, eqoistdir, yekəxanadır.

Köksümü ötürdüm:

-Əgər buna inana bilsəydim, dərdim olmazdı, - dedim.

-Sadəcə olaraq, inanın! İnanın, vəssalam! Heç təsəvvür edə bilməzsiniz ki, inanmaq üçün dəmir iradə nə qədər kömək edir...

-Əgər onlardan biri məni tərifləməyə başlasa neyləyim?

-Oho!... – deyə güldü və bu «oho» kəlməsi onun ləhzəsində zərif bir musiqi kimi səsləndi. – Onda sadəcə olaraq inanın ki, vicdanı onu təsadüfən üstələyib, eqoist olduğunu unudub.

Güldüm. Bilmirdim ona sadəcə Bela deyim, ya frau Brozen. Biz bir – birimizi yaxşı tanımırıdığımız və heç bir kitabda da atanın məşuqəsinə necə müraciət etmək barədə heç nə yazılmayıb. Axırda «frau Bela»da dayandım və özüm də hiss etdim ki, sənət adamına yaraşan müraciət forması deyil.

-Frau Bela, - dedim, - iki daşın arasında qalmışam. Atam yanıma gəlmişdi. Hər şeydən danışdıq, ancaq söhbəti pulun üstünə gətirə bilmədim. Özü də... - Hiss etdim ki, qızardı. Onu çox vicdanlı qadın hesab edirdim və inanırdım ki, atamla münasibəti «əsl məhəbbət» məsələsidir, «pul məsələsi»ndən xoşu gəlmir.

-Xahiş edirəm, qulaq asın, - dedim, - indi ağılınıza gətirdiyinizi də unudun, utanıb eləməyin. Sizdən bircə xahişim var: atamla mənim barəmdə söhbət

edəsi olsanız... deyirəm, bəlkə onu inandıra bildiniz ki, mənə təcili pul lazımdır. Nəgd pul. Özü də elə bu dəqiqə. Bircə qəpiyim də yoxdur. Məni eşidirsiniz?

-Bəli! – Bu «bəli»ni elə alçaqdan dedi ki, qorxdum. Sonra eşitdim ki, yavaşdan burnunu çəkir. – Yəqin ki, məni çox pis qadın hesab eləyirsiniz, Hans! – İndi açıq – aşkar ağlayırdı. – Özünü pula satan çoxlu qadınlardan biri hesab eləyirsiniz. Haqlısınız, belə də hesab eləməlisiniz... Oh...

-Qətiyyən yox! – ucadan dedim. – Mən sizi heç vaxt elə qadınlardan hesab eləməmişəm. Doğru sözümdür... - Qorxdum ki, indi başlayacaq öz hisslərindən, atamın hisslərindən danışmağa... Hıçqırtısından görünürdü ki, sentimental qadındır. Hələ ola bilsin ki, Mariyadan da başlayaydı.

-Əslində, - dedim və buna özüm də inanmadım, çünki «özünü pula satan qadınlar»a belə nifrət etməsi mənə şübhəli göründü. – Əslində, - təkrar etdim, - həmişə sizin nəcib bir insan olduğunuza inanmışam və heç vaxt da sizi pis qadın hesab eləməmişəm. – Bu, doğrudan da belə idi. – Bundan əlavə, - böyük məmnuniyyətlə ona bir də müraciət edərdim, ancaq o lənətə gəlmiş «Bela» sözünü dilimə gətirə bilmədim. – Bundan əlavə, yaşım otuza çatır. Mənə qulaq asırsınız?

-Bəli, - deyə o, köksünü ötürdü və sonra elə hıçqırdı ki, sanki Qodesberqdəki villasında oturub tövbə eləyirdi.

-Çalışın onun beyninə yeridin ki, mənə pul lazımdır.

-Mənə elə gəlir ki, -onun səsi güclə eşidildi, - onunla birbaşa bu barədə danışmaq düzgün olmaz. Ailəsinə aid olan məsələlər barədə...Yəqin özünüz də başa düşərsiniz...danışmaq mənə yasaqdır. Ancaq bunun başqa bir yolu var...

Mən susdum. Hıçqırtı kəsilmişdi, yalnız astadan burnunu çəkirdi.

-Hərdən çətinliyə düşmüş həmkarlarım üçün mənə pul verir, - dedi, - kimə verəcəyimi də öz ixtiyarıma buraxır...İndi necə düşünürsünüz, həmin kiçik məbləği müvəqqəti çətinliyə düşmüş bir həmkarım kimii sizə verə bilmərəm ki?

-Əslində mən doğrudan da sizin çətinliyə düşmüş həmkarınızam. Özü də müvəqqəti yox, ən azı yarım illiyə. Ancaq xahiş edirəm deyin görüm bu «kiçik məbləğ» nə qədərdir?

O, boğazını arıtladı, yenə də «oh» dedi və bu dəfəki «oh» əvvəlki kimi zərif musiqiyə bənzəmədi.

-Çox vaxt konkret vəziyyətlə bağlı olur. Çəkilən xərclərə əlavə kimi verir. Kimisə öləndə, xəstələnəndə, hansı qadınınsa uşağı olanda... Deməyim odur ki, uzun müddətlik olmur, necə deyərlər, əl tutur.

-Nə qədər verir?

Həmin dəqiqə cavab vermədi və mən onu təsəvvürümdə canlandırmağa çalışdım. Onu bircə dəfə, özü də beş il bundan əvvəl görmüşdüm. Onda Mariya məni güclə dartıb operaya aparmışdı. Frau Brozen tamaşada hansı qrafınsa yoldan çıxardığı sadə kəndli qızının ariyasını oxudu və mən atamın zövqünə təəccüb elədim. Ortaboy, tökməbədənli bir qadın idi. Sarışındı və döşləri də bütün opera aktrisaslarının döşləri kimi titrəyirdi. Balaca bir daxmanın yanında əvvəlcə arabaya, sonra da yabaya söykənib həzin, ancaq təmiz səsle sadə kəndli qızının ürək çırpıntılarını gözəl ifa etdi.

-Alo, - dedim, - alo...

-Oh, - dilləndi və səsi yenə də həzin musiqi kimi səsləndi. – Sualınız çox kəsə oldu...

-Düşdüyüm vəziyyət belə tələb edir, - dedim. Qorxu hissi məni bürüdü. Nə qədər çox susarsa, məbləğ də o qədər az olacaq!

-Yaxşı, - nəhayət dilləndi, - bu məbləğ on markdan təxminən otuz marka kimi olur.

-Məsələn, desəniz ki, son dərəcə çətin vəziyyətə düşmüş bir həmkarınız var, onda necə? Deyək ki, çox ağır bir qəzaya düşüb, ona bir neçə ay yüz mark həcmində kömək eləyə bilərmə?

-Əzizim, - yavaşdan dilləndi, - deyirsiniz ki, mən indi də yalan danışım?

-Xeyr, - dedim, -mən doğrudan qəzaya düşmüşəm. Bəs biz həmkar deyilik? Sənət adamı deyilik?

-Çalışaram! Amma inanmıram ki, bu tələyə düşsün.

-Necə?

-Bilmirəm, onu inandıra biləcəm, ya yox? Axı mənim elə fantaziyam yoxdur.

Gərək bu sözləri deməyəydi, çünki onu artıq indiyə kimi gördüklərim qadınların ən səfeh hesab etməyə başladım.

-Bəlkə, - dedim, - burdakı teatrda mənə bir iş tapasınız? Əlbəttə, kiçik rollarda... Komik rolları pis oynamıram.

-Yox, yox, əziz Hans, çox vaxt mən özüm də o intriqalardan baş tapa bilmirəm.

-Yaxşı, - dedim. – Bir də onu demək istəyirəm ki, lap kiçik məbləğə də razıyam. Xudahafiz və çox sağ olun!

Ona nəse deməyə imkan verməyib dəstəyi asdım. Ancaq hissiyatım mənə dedi ki, bu çeşmədən heç vaxt su gəlməyəcək. Səfeh qadın idi. «Tələyə salmaq» ifadəsi bütün ümidimi üzdü. Kim bilir, bəlkə də «kömək lazım olan həmkarı üçün verilmiş pulu» götürüb öz cibinə qoyurdu! Atama yazığım gəldi, fikirləşdim ki, kaş onun qəşəng, ziyalı bir məşuqəsi olaydı! Hələ də özümə bağışlaya bilmirdim ki, kişiye mənim üçün qəhvə dəmləməyə imkan vermədim. Atam onun evində mətbəxə keçib qəhvə dəmləsə, çox güman ki, bu səfeh qancıq üzde gülümsəyəcək, gizlində isə yaxşı dərs demək həsrətində olan müəllimə kimi başını bulayacaq, sonra da ikiüzlülük eləyəcək, qəhvənin tərifi göylərə qaldıracaq, elə bil ovçu ovu tapıb gətirmiş itini tərifləyəcək.

Telefondan aralanıb pəncərəyə yaxınlaşanda və onu açıb küçəyə baxanda hiss etdim ki, bərk əsəbləşmişəm. Qorxdum ki, günlərin birində Zommervildin köməyinə möhtac qalam. Birdən – birə cibimdəki bir marklığı çıxarıb küçəyə qımcırladım və elə o dəqiqə də peşman oldum. Pulun arxasınca baxdım, görə bilmədim, ancaq həmin anda küçədən keçən tramvayın üstünə düşəndə deyəsən, səsini eşitdim. Yaxmanı stolun

üstündən götürüb küçəyə baxa – baxa yeməyə başladım. Səkkizə az qalırdı və artıq iki saat olardı ki, Bonndayam. Necə deyərlər, dostlarımla zəngləmişdim, anamla, atamla danışmışdım və indi cibimdə gələndə olduğundan bir mark az pul qalmışdı. Böyük məmnuniyyətlə aşağı düşüb küçədə bir marklığı axtarardım, ancaq saat artıq doqquzun yarısı olmuşdu, Leo hər an gələ və ya zəng edə bilərdi.

İndi Mariyanın kefi kök olardı, çünki Romada öz sevimli kilsəsinin ağuşunda idi və yəqin ki Papanın qəbuluna gedəndə hansı paltarını geyəcəyi barədə düşünürdü. Tsüpfner indi ona Caklin Kennedenin şəklini tapmış olardı, ona ispan mantiliyası, duvaq almış olardı, çünki bir az dərinə getsən, Mariya az qala indi alman katolizminin «first lady»¹si idi. Qərara aldım ki, mən də Romaya gedim, xahiş-minnətlə Papanın qəbuluna düşüm. Papa azacıq da olsa mənə qoca, müdrik bir təlxəyi xatırladır. Nə olsun, Arlekin obrazı da Berqamonda yaranıb. Hər şeyi bilən, hər şeydən xəbəri olan Qenneholm da dediklərimi təsdiq edə bilər. Papaya başa salacam ki, Mariya ilə mənim kəbinim rəsmi nikahımız olmadığına görə pozulub və xahiş edəcəm ki, məni VIII Haynrixin bir növ əksi hesab eləsin: o dindar olsa da poliqamik idi, mən isə dindar olmaya – olmaya monoqomam. Ona başa salardım ki, alman katolizminin rəhbərləri yekəxanadırlar, alçaqdırlar, onlara çox bel bağlamasın. Bir neçə tamaşa da göstərərdim. Lap sadə səhnəciklər... Məsələn, məktəbə getmək və qayıtmaq... Yox, «Kardinal» nömrəsini göstərməzdim. Xətrinə dəyər...Axı özü də bir vaxtlar kardinal olub. Və o, xətrinə dəymək istəmədiyim yeganə adam idi...

Mən həmişə axırda öz fantaziyalarımın qurbanına çevrilirəm. İndi elə bil doğrudan da Papanın qəbulunda idim, diz çökmüşdüm, dindar olmayan bir adam kimi onun xeyir – duasını istəyirdim. İsveçrəli qvardiyaçılar qapıda dayanıblar...Hansısa xeyirxah bir müsyö güclə sezilən bir riyakarlıqla

¹birinci ledi (ing.)

gülümsəyir... Az qala inandım ki, Papanın yanında olmuşam, məni qəbul edib. Bu dəqiqələrdə mən doğrudan da Papanın yanında idim, necə

gülümsədiyini görür, sadə bir kəndli kimi danışdığını eşidir və özüm də ona deyirdim ki, Berqamonlu bir axmaq axırda gəlib Arlekin olub! Leo belə məsələlərdə çox ciddidir və çox vaxt məni «gopçu» adlandırır. Həmişə ona deyəndə ki, «yadıdadır ikimiz də köməkləşib bir dirəyi necə kəsdik?» - qəzəblənir, qışqırmağa başlayır: «Biz heç vaxt bir yerdə dirək kəsməmişik». Qəribə də olsa düz deyir. Onda Leonun beş, ya altı yaşı olardı, mənim də səkkiz, ya doqquz. Gedib samanlıqda bir taxta parçası tapmışdı, hasar dirəyi idi. Elə həmin samanlıqda da paslanmış mişar vardı. Xahiş etdi ki, hərəməz mişarın bir qulpundan tutub dirəyi kəsək. Soruşdum ki, bu çürük ağacı niyə kəsməliyik? Heç bir səbəb tapa bilmədi, dedi ki, elə – belə kəsmək istəyir. Deyəndə ki, mənasız işdir, kəsmirəm, Leo düz yarım saat ağladı. Xeyli sonra, on il keçəndən sonra Vunibaldın alman dili dərində Lessinqdən danışanda, dərindən lap ortasında, mövzu ilə heç bir əlaqəsi olmasa da, qəflətən başa düşdüm ki, onda Leo nə istəyirmiş. Sadəcə olaraq həmin anda onun dirəyi mənimlə kəsməyə böyük həvəsi varmış. Düz on ildən sonra mən bunu başa düşdüm və onun dirəyi kəsə – kəsə necə sevindiğini, gərginləşdiyini, bundan necə ləzzət aldığını duydum. Bütün bunları sanki təzədən yaşadım və qeyri – ixtiyarı mişar çəkirmiş kimi irəli – geri hərəkət etməyə başladım. Leonun sevincdən pörtmüş uşaq sifəti gözlərim önündə canlandı, paslanmış mişarı özümə tərəf çəkdim, qolumu boşaltdım, Leo onu özünə tərəf çəkdi və bu «xırxılama» səhnəsi ta Vunibald saçlarımdan dartıb «məni özümə qaytarana» qədər davam etdi. Həmin vaxtdan doğrudan da özümü Leo ilə həmin dirəyi birlikdə kəsmiş hesab eləməyə başladım. Ancaq Leo çox realistdir, bunu heç vaxt başa düşə bilməzdi. Hələ bu günün özündə də bilmir ki, lap səfeh də görünsə, ağına gələn işi tutmaq lazımdır. Hətta anamın özü də hərdən nəyinsə həsrətini çəkirdi. Məsələn, sobanın qabağında oturub kart oynamaq ürəyindən keçirdi. Ancaq həmişə onun kart oynamağa həvəsi olanda, bizlərdən kiminsə olmurdu. Onda da başlayırdı tamaşa göstərməyə: özünü yalandan elə göstərirdi ki, guya heç nə başa düşmür. Sonra deyirdi ki,

bizim ona qulaq asmaq borcumuzdur. Sonra da İncilin dördüncü ayəsini misal gətirərdi. Axırda da başa düşürdü ki, *yalnız və yalnız* borc xatirinə uşaqlarının onunla kart oynamasından istədiyi ləzzəti ala bilməyəcək və ağlaya – ağlaya öz otağına gedirdi. Bəzən də bizə nəsə boyun olurdu, deyirdi ki, içməyə, ya da yeməyə «xüsusi bir şey» verəcək. Ancaq buna baxmayaraq həmin axşam da göz yaşları ilə keçirdi. Anam belə axşamları bizə tez – tez «bəxş edirdi». O bilmirdi ki, bizim hamımızın belə inadla oynamaq istəməməyimizin səbəbi kartların içində ürək yeddiliyin olmamasıdır, hər dəfə kart oynamağa başlayanda Henriyyəni xatırlamağımızdır. Ancaq bunu anama heç kəs demirdi. Sonralar onun «xoşbəxt ailə üzvləri kimi peçin qabağında oturub kart oynamaq» istəyi yadıma düşəndə, xəyalımda onunla təkə oynamağa başlayırdım, halbuki iki nəfərin qabaq – qabağa oturub kart oynaması həmişə cansıxıcı olur. Onunla *doğrudan da* oynayırdım. Gah «altmış altı», gah da «vur – vurum». Onda alma çiçəyindən dəmlənmiş çay verirdilər, hətta bal da qatırdılar. Anam yalançı bir ciddiliklə şəhadət barmağını mənə tuşlayıb hədələyirdi, hətta siqaret də təklif edirdi... Həmin anda Leo hardasa öz etüdlərini çalırdı və biz hamımız – hətta qızlar da – bilirdik ki, atam yenə «o arvadın yanındadır». Deyəsən Mariya da mənim «gopçu» olduğumu eşitmişdi, çünki ona nə barədəsə danışanda həmişə şübhələnirdi. Ancaq Osnabrükdə həmin oğlanı *doğrudan da* görmüşdüm. Bəzən mənim özümdə də hər şey tərsinə olur: *doğrudan da* gördüyüm şey özümə yalan kimi görünür. Məsələn, heç cür inana bilmirəm ki, qrup yoldaşlarına bakirə Məryəmdən danışmaq üçün durub Kölndən Bonna gəldim. Buna görə də çox vaxt hamının həqiqət hesab elədiyi bir şey mənə yalan kimi görünür.

Pəncərədən geri çəkildim, küçədəki zir – zibilin arasına düşmüş bir markdan əlimi tamam üzdüm, özümə yaxma çəkmək üçün mətbəxə keçdim. Yeməyə də lap az şey qalmışdı: bir şüşə lobyə, bir qutu gavalı cemi (gavalıdan heç xoşum gəlmirdi, ancaq Monikanın bundan xəbəri yox

idi) yarım çörək, yarım şüşə süd, qutunun dibində bir az qəhvə, beş yumurta, üç dilim qaxac edilmiş donuz əti, bir az da xardal. Qonaq otağında, stolun üstündəki qutuda da dördcə dənə siqaret vardı. Özüm özümə elə miskin, elə iyrenc göründüm ki, təzədən məşqlərə başlamaq fikrindən daşındım. Dizim o qədər şişmişdi ki, az qala şalvara sığmırdı. Başımın ağrısı elə güclənmişdi ki, daha dözə bilmirdim. Elə bil beynimin içini deşirdilər, qəlbimdən qara qanlar axırdı... Üstəlik də «cismani tələbat»... Mariya da Romada... İndi Mariya mənə çox lazım idi... Yumşaq dərisi, sinəmdə gəzən əlləri... Zommervild demişkən, məndə «cismani gözəlliyə qarşı böyük həssaslıq, diqqət var», yan – yörəmdə gözəl qadınların olmasını xoşlayıram. Məsələn, elə qonşum frau Qrebzel... Ancaq özümdə həmin qadınlara qarşı «bioloci tələbat» hiss etmirəm və onların çoxu da buna görə məndən inciyir. Halbuki hansı birinəsə bu məqsədlə yaxınlaşsam, o dəqiqə polis çağırardı... Ümumiyyətlə, bu «cismani tələbat» çox mürəkkəb, anlaşılmaz məsələdir. Yəqin ki monoqam olmayan kişilər üçün əbədi işgəncədir, ancaq mənim kimi monoqomlar üçünə həmişə kimə qarşısa gizli bir diqqətsizlikdir. Axı qadınların çoxu özünə qarşı məhəbbət hiss etməyəndə inciyir. Hətta son dərəcə həyalı, mömin olan frau Blothert də bəzən məndən inciyirdi. Hətta qəzetlərdə son vaxtlar «namusa təcavüz» barədə gedən çoxlu yazıları da başa düşürəm. Və təsəvvürümə gətirəndə ki, bütün bunlardan əlavə dünyada «ər – arvadlıq borcu» da var, əməlli – başlı qorxuya düşürəm. Belə çıxır ki, dövlət və kilsə qanuni şəkildə qadının «namusuna təcavüz etməyə şərait yaradır». Axı zorla heç kəsi mərhəmətli etmək olmaz! Çalışacam ki, Papa ilə bu barədə də danışam. Çox güman ki, ona səhv məlumatlar verirlər. Özümə yaxma çəkib dəhlizə tərəf getdim, paltomun cibindəki axşam qəzetini götürdüm. Onu Köləndən gələndə qatarda almışdım. Bəzən axşam qəzetləri mənə çox kömək edir. Məsələn, məni elə bir heçliyə aparır ki, sanki televizorun qabağında oturub ona baxıram... Qəzeti vərəqlədim, başlıqlara baxdım. Qəflətən gözüme bir yazı sataşdı və güldüm: doktor Herbert Kalikə

«Əməyə görə xaç ordeni» verilmişdi. Bu həmin Kalik idi ki, mənə «təslimçiliyə» görə satmışdı və məhkəmədə də ağır cəza, ən ağır cəza tələb edirdi. O vaxt hətta ağına dahiyənə bir fikir də gəlmişdi ki, «son və qəti qələbə» üçün yetimxanadakı uşaqlar da səfərbər olunsunlar. Bilirdim ki, indi «böyüklərdəndir». Qəzet yazırdı ki, bu ordeni «gənclər arasında demokratik ideyaların yayılması işindəki xidmətlərinə» görə alıb.

İki il bundan əvvəl mənə evinə dəvət etmişdi ki, barışaq. Belə çıxırdı ki, mən Qeorqun, o yetim uşağın tank əleyhinə qumbara ilə məşq edərkən faciəli şəkildə öldüyünü və ya mənə – on yaşlı uşağı «təslimçiliyə» görə satdığını, bunun üçün də dönmədən ən ağır cəza tələb etdiyini ona bağışlamalı idim. Mariya dedi ki, kimsə səni barışıq məqsədi ilə evinə dəvət edirsə, getmək lazımdır və biz də gül alıb onlara getdik... Demək olar ki, Ayfelin özündə qəşəng bir villası və qəşəng bir arvadı vardı. Bir də hər ikisinin fəxrlə «bircə balamız» dedikləri uşağı. Arvadı elə gözəllərdən idi ki, bilmirdin canlıdır, yoxsa gəlincik kimi geyindirib – keçindiriblər. Onun yanında oturanda bütün vaxtı çalışırdım ki, əlimi əlinə, ya da çiyinə toxunduram, ayağına toxunam və dəqiqləşdirəm: canlı adamdır, ya gəlincik?! Bütün söhbət ərzində də ikicə cümlə işlətdi: «Ah, necə də gözəldir!» və «Ah, necə də iyərəndir!» Əvvəlcə elə bildim darıxdırıcıdır, sonra tilsimə düşdüm, ağıma gələn şeyləri danışmağa başladım: sanki qarşıdakı avtomatda nə olduğunu bilmirsən, pul atırsan ki, görsən nə çıxacaq. Dedim ki, bu yaxınlarda nənəmin ölməsi barədə yayılan xəbər yalandır, çünki o, on iki il bundan əvvəl ölüb. O isə dedi: «Ah, necə də iyərəndir!» Mənə elə gəlir «kimsə ölüb» deyəndə, istənilən qədər səfeh sözlər tapıb danışmaq olar, ancaq heç vaxt deməzlər: «Ah, necə də iyərəndir!» Sonra başladım ki, Humelo (əslində belə adda adam yox idi, özüm tez uydurdum ki, avtomatdan nəsə xoşagələn bir şey çıxsın) fəxri doktor adı alıb. O dedi: «Ah, necə də gözəldir!» Lap axırda deyəndə ki, qardaşım Leo katolik olub, bir anlığa tərəddüd etdi və bu tərəddüd mənə ondakı həyat nişanəsi kimi göründü. Gəlincik gözləri kimi iri, ifadəsiz

gözlərini mənə zillədi ki, görsün mən özüm bu hadisəni hansı kateqoriyaya aid edirəm və nəhayət dilləndi: «İyrəncdir, elə deyilmi?» Beləliklə onu öz cümlələrindəki sözləri hərdən dəyişdirməyə məcbur etdim. Dedim ki, hər iki cümlədə «Ah» kəlmələrini sadəcə olaraq atsın, yalnız «gözəldir», «iyrəncdir» desin. O kikkildədi və boşqabıma bir az da xörək qoyandan sonra dilləndi: «Ah, necə də gözəldir!» Həmin axşam ikisinin də «birçə balamız» dediyi o beş yaşlı qoçaqla da tanış olduq. Elə şirin uşaq idi ki, televiziya reklamlarına çəkmək olardı. Dış məcununu reklam edirmiş kimi dümağ dişlərini göstərə – göstərə «Gecən xeyrə qalsın, papi», «Gecən xeyrə qalsın, mami» deyərək ayaqlarını cütlədi, əvvəlcə Mariyaya, sonra da mənə yüngülcə təzim etdi. Təəccübləndim ki, niyə televiziyanın reklam şöbəsi onu indiyəcən kəşf etməyib! Lap axırda peçin qabağında oturub qəhvə , konyak içəndə Kalik yaşadığımız zamanənin böyüklüyündən danışdı. Bir şüşə də şampan gətirdi, kefi lap kökəldi. Məndən üzr istədi, hətta diz çökdü, özünün dediyi kimi «kilsədən kənarda» günahlarını yumaq istədi. Az qaldı arxasından bir təpik ilişdirəm, ancaq stolun üstündəki çörək bıçağını götürüb pendir kəsdim, sonra onu qılınc kimi yuxarı qaldırıb Heriberti təntənəli surətdə «demokrat» elan etdim.

Arvadı qışqırdı: «Ah, necə də gözəldir!» Və Heribert rıqqətə gəlib yerində oturanda yəhudi yankiləri haqqında mühazirəyə başladım. Dedim ki, uzun müddət elə bilmişəm mənim soyadım Şnir «şnorren»¹ sözündən gəlir, ancaq sonralar sübut olundu ki, «Şnayder»² «şnider» sözündən əmələ gəlib, özüm də nə yəhudiyəm, nə də yanki.

Qəflətən Herbertin qulağından yapışdım, çünki birdən yadıma düşdü ki, məktəb yoldaşlarımızdan birini – Qöts Buxeli ari nəsindən olduğunu sübut edən sənəd gətirməyə məcbur etmişdi. Onda Qöts çox çətinliyə düşmüşdü, çünki anası italyalı idi, cənubi İtaliyadakı kəndlərdən birində doğulmuşdu və onun ari nəsindən olduğunu sübut edən nəsə bir sənəd almaq mümkün deyildi. Bundan əlavə, o kəndi indi yəhudi yankiləri tutmuşdu. Həmin günlər frau Buxel və Qöts üçün təhlükəli, təhqirlərlə dolu

günlər idi. Axırda Qötsün müəlliminin ağına belə bir fikir gəldi ki, onlar arayış üçün Bonn universitetindəki irqi məsələlərlə məşğul olan ekspertə müraciət etsinlər. Həmin ekspert də müəyyənləşdirdi ki, Qöts xalis, ancaq tamam qərb qanlı aridir». Onda Herbert Kalik təzə bir bəhanə tapdı ki, italyanların hamısı satqındır və yazıq Qötsün müharibənin sonunadək birçə xoş günü də olmadı. Yəhudi yankiləri haqqında «mühazirə» oxumaq istəyəndə bütün bunlar yadıma düşdü və qəflətən Herbertin üzünə bir şapalaq çəkdim, əvvəlcə şampan bakalını, onun dalınca da mətbəx bıçağını peçə atdım, Mariyanın əlindən tutub ardımca çəkdim və biz çölə çıxdıq. Oralarda taksi tapa bilmədiyimiz üçün avtobus dayanacağına qədər piyada gəldik. Mariya elə hey ağlayır və deyirdi ki, mən xristiana, insana yaraşan hərəkət eləmədim. Cavab verdim ki, mən xristian deyiləm və heç bir tövbəyə də hazırlaşmıram. Soruşdu ki, mən niyə Herbertin dəyişib demokrat olmasına şübhə edirəm.

-Yox, yox, - dedim, - şübhə etmirəm. Əksinədir... Sadəcə olaraq ondan xoşum gəlmir və heç vaxt da gəlməyəcək.

Telefon kitabçasını açıb Kalikin nömrəsini axtardım. Onunla telefonda danışmaq üçün əməlli – başlı hazır idim. Yadıma düşdü ki, ona evimizdəki «cour fixe»də rast gəldim. Bir yəhudi ruhanisi ilə «yəhudi ruhundan» söhbət edərkən başını tərpedə – tərpedə, yalvarıcı nəzərlərlə mənə baxırdı.

Yəhudi rəbbanisinə

1.xırdaçılıq etmək (almanca)

2.dərzi (almanca)

yazığım gəldi. Çox yaşlı, ağsaqqal, xeyirxah bir rəbbani idi və sadə qəlbli olması

məni bir az sakitləşdirdi. Əlbəttə Herbert hər yeni tanış olduğu adama deyirdi ki, əvvəllər nasist, antisemit olub, ancaq sonralar tarix onun gözlərini açıb. Halbuki amerikalılar Bonna girməmişdən bir gün əvvəl bizim bağda gənclərlə məşq edir və onlara deyirdi: «Yəhudi donuzunu görəndə kimi qumbaranı atın!» Anamın düzəltdiyi «cour fixe»lərdə məni həyəcanlandıran həm də keçmiş mühacirlərin sadələvhlüyü idi. Onlar bu ümumi

peşimançılıqdan, demokratiya haqqında deyilən gəlişi gözəl sözlərdən o qədər riqqətlənirdilər ki, qardaşlaşmaların, qucaqlaşmaların sayı – hesabı olmurdu. Başa düşmürdülər ki, həmin dəhşətlərin sirri ayrı – ayrı detallardadır. Böyük bəd əməllərdən uşaq da peşiman ola bilər: məsələn, siyasi səhvlərdən, ər – arvad xəyanətindən, qətdən, antisemitizmdən. Ancaq o xırdalıqları başa düşən adam bağışlaya bilərmi? Atam əlini çiyinə qoyanda Brüllə Herbert Kalikin ona necə baxdıqlarını, özündən çıxmış Herbert Kalikin əlini bizim stola döyə –döyə «amansız olmaq lazımdır, amansız» deməsini və ya onun Qöts Buxelin yaxasından yapışıb sinfin qabağına dartmasını, müəllimin yavaşdan etiraz etməsinə baxmayaraq «Bir buna tamaşa edin!, Kim deyər ki, bu yəhudi deyil?» deməsini bağışlamaq olarmı? Həmin anda beynimdə çox xırdalıqlar, çox təfərrüatlar oyandı... Ancaq gözləri heç dəyişməmişdi. Onu həmin yaşlı, bir az da səfeh görkəmli yəhudi rəbbaninin yanında görəndə nə edəcəyimi bilmədim. Rəbbani sanki olub keçənləri unutmuşdu, Herbertin gətirdiyi kokteyli aldı, onun «yəhudi ruhu» haqqında dediyi xoş sözlərə də qulaq asdı. Mühacirlər onu da bilmirlər ki, çox az nasist cəbhəyə göndərilib, cəbhədə ölənlər də başqalarıdır. Məsələn, Vinekenlərin qonşuluğundakı evdə yaşayan Herbert Knips, çörəkçinin oğlu Qünter Kremer. Onlar «Hitleryuqend» rəhbərləri olsalar da cəbhəyə göndərildilər, çünki «siyasi duyumlar»ı yox idi, necə deyərlər, o iyrenc «siyasi duyum» oyununu oynaya bilmirdilər. Kaliki heç vaxt cəbhəyə göndərməzdilər, çünki «siyasi duyum»u o vaxt da yaxşı idi, indinin özündə də. O, anadangəlmə «duyumludur». Əslində məsələ mühacirlərin düşündüyü kimi deyildi. Onlar üçün iki kateqoriya vardı: günahkarlar – günahsızlar və nasistlər – nasist olmayanlar.

Qaulayter Kirenhan hərdən Mariyanın atasının dükanına gəlir, sadəcə olaraq rəfdən bir qutu siqaret götürür, pulunu vermir, birini də çıxarıb damağına qoyur, piştaxtanın arxasında dayanmış Derkumla üz bəz oturur və deyirdi: «Hə, Martin, səni rahat, balaca, işgəncələri az olan bir

konslagerə göndərsək necə olar?» Onda Mariyanın atası deyirdi: «Donuz elə həmişə donuzdur. Sən də həmişə donuz olubsan.» Onlar bir - birini altı yaşından tanıyırdılar. Kirenhan qeyzlə deyirdi: «Martin çox baş aparma! Baş aparma!» Mariyanın atası cavab verirdi: «Hələ bundan artıq aparacam. İndi isə rədd ol, get!» Kirenhan deyirdi: «Elə buna görə də rahat yox, çox pis konslagerə gedəcəksən!» Belə çox davam elədi və əgər qaulayter hansı səbəbdənsə – bunu biz heç vaxt bilmədik – onu, necə deyirlər, «qanadının altına almasaydı», Mariyanın atasını çoxdan aparmışdılar. Əlbəttə Qaulayter hamını «qanadının altına almadı». Məsələn, dəri alverçisi Marksı, kommunist Krupeni aparıb öldürdülər. Qaulayterin kefi bu gün də kökdür, özünün tikinti şirkəti var. Bir dəfə Mariyaya rast gələndə deyib ki, «şikayəti yoxdur». Mariyanın atası həmişə mənə deyirdi: «Bu nasist məsələsi çox dəhşətli məsələdir. Onu başa düşmək üçün gərək təsəvvür edəsən ki, mən yaşadığıma görə, əslində, o qaulayter kimi donuza minnətdaram. Özü də bu minnətdarlığı yazılı şəkildə verməli oldum».

Bu arada Kalikin nömrəsini tapmışdım, ancaq yığmağa tərəddüd edirdim. Yadıma düşdü ki, sabah anamın «cour fixe» günüdür. Mən də gedə bilərdim, valideynlərimin pullarına alınmış siqaretlə, duzlanmış badam ləpəsi ilə ciblərimi doldurardım, bir qutu zeytun götürərdim, sonra da papağımı əlimə alıb camaatın arasında gəzər, «ailənin çətinliyə düşmüş üzvü» üçün sədəqə toplayardım. On beş yaşım olanda, bir dəfə belə eləmişdim. Onda «xüsusi məqsəd» üçün toplamışdım və yüz marka yaxın pul yığılmışdı. Həmin pulu özüm üçün xərcləyəndə heç bir vicdan əzabı çəkməmişdim və sabah da gedib «ailənin çətinliyə düşmüş üzvü» üçün pul istəsəm, yalan danışmış olmazdım. Axı mən doğrudan da bu ailənin çətinliyə düşmüş üzvü idim. Sonra da mətbəxə keçər, başımı Annanın sinəsinə qoyub ağlayar, artıq qalmış kolbasa dilimlərindən də bir neçəsini də cibimə basardım. Anamın başına yığılmış o səfehlər də mənim bu hərəkətlərimi gözəl bir yumor hesab edərdilər. Hətta anamın özü də üz – gözünü turşuda – turşuda gülümseyərək bunları gözəl yumor kimi qəbul

etməli olardı və heç kəs də bilməzdi ki, bu məsələ ciddiən də ciddidir. O adamlar heç nə başa düşən deyillər. Düzdür, hamısı bilir ki, təlxək yaxşı təlxək adı qazanmaq üçün melanxolik olmalıdır, ancaq ağıllarına gəlməz ki, bu melanxoliklik həmin təlxək üçün ciddiən də ciddi bir məsələdir. Anamın verdiyi «cour fixe» də çox adam görərdim. Zommervild, Kalik, liberallar, sosial demokratlar, altı növ prezident və hətta atom əleyhdarları (anam hətta üç gün atom əleyhdarlarının hərəkətində iştirak etmişdi. Ancaq ordakı prezidentlərdən hansı birisə onu başa salanda ki, ardıcıl anti – atom siyasəti aksiyaların qiymətlərinin kəskin şəkildə düşməsinə gətirib çıxaracaq, elə həmin dəqiqə – sözün əsl mənasında həmin dəqiqə – telefona tərəf qaçmış, Komitəyə zəng vurmuş, bu hərəkətdən ayrıldığını bildirmişdi). Lap axırda, papağı gəzdirib qurtarandan sonra elə camaatın gözünün qabağında Kalikə bir şapalaq çəkərdim, Zommervildə «ikiüzlü keşiş» deyərdim, katoliklikdən xəbəri olmayan «Katolik ittfaqı»nın buradakı nümayəndələrini əxlaqsız, xəyanətkar adlandırardım.

Əlimi telefondan çəkdim, Kalikə zəng eləmədim. İstəyirdim ondan soruşam ki, bu müddətdə öz keçmişindən qopa bilib ya yox, hökumətlə münasibəti yaxşıdırmı və bir də o «yəhudi ruhu»nu mənə də başa salsın. Bir dəfə də «Hitleryuqend»in yığıncağında «Makavelli və ya hökumətlə münasibət qurmağın yolları» mövzusunda məruzə etmişdi. Həmin məruzədən bir şey anlamadım, yalnız onu başa düşdüm ki, Kalik çox açıq – aydın şəkildə hakimiyyətə can atdığını bildirdi. Ancaq orda iştirak edən «Hitleryuqend» rəhbərlərinin üzlərindəki ifadədən hiss etdim ki, çox baş apardı. O, Makavellidən yox, yalnız Kalikdən danışdı. Ordakı rəhbərlərin üz – gözündən bilindi ki, hamısı bu məruzəni ictimai həyasızlıq hesab edir. Qəzetlərdə belə sırtıq cavanlardan çox yazırlar. Kalik də «siyasi həyasız» idi, harada çıxış etsə deyirdilər ki, həyasızdır.

Bu «cour fixe»yə gedəcəyimi fikirləşəndə sevinirdim. Nəhayət valideynlərimin puluna alınmış şeylərdən mənə də pay düşəcəkdə: zeytun, duzlanmış badam ləpəsi, siqaret. O siqaretlərdən bağlama – bağlama

götürəcəm, sonra da ucuz qiymətə satacam. Kalikin sinəsindəki ordeni dartıb qoparacam, ona bir şapalaq da ilişdirəcəm. Onunla müqayisədə hətta anamda da insani keyfiyyətlər çox idi. Kalikə axırncı dəfə valideynlərimgilin asılqanında rast gələndə kədərlə üzümə baxıb dedi: «Hər kəsə bir dəfə bağışlanmaq imkanı verilir. Xristianlar da bunu «mərhəmət» adlandırır». Ona cavab vermədim. Axı mən xristian deyildim. Yadıma düşdü ki, o vaxt «qəddarlığın erotikliyi»ndən, «seksualizmin Makevellçiliyi»ndən danışdı. Kalikin «seksual Makavellizmi» yadıma düşəndə onun əlaqədə olduğu qəhbələrə yazığım gəlirdi; bədbəxtlər rəsmi kəbin yolu ilə kiminləsə bir yatağa girməyə məcbur edilən qadınlar kimi idi. Onda pul xatirinə Kalik kimiləri və rəsmi kəbin xatirinə öz ərləri ilə pulsuz bu işi görməli olan saysız – hesabsız gənc qızların taleyinə acıyırdım. Axı, onlar bu işi çox həvəssiz görürdülər...

18

Kalikin nömrəsi əvəzinə Leonun qaldığı «müəssisə»nin nömrəsini yığdım. Axı nə vaxtsa yeyib qurtarmalı, şəhvətlərini söndürməli olan salatları həzm – rəbedən keçirməli idilər. Bayaqqı səsi eşidəndə sevindim. O indi siqaret çəkirdi və ona görə də kələm qoxusu az hiss olunurdu.

-Danışan Şnirdir, - dedim, - yadınıza düşür?

O güldü:

-Bəs necə! – dedi. – Ümid edirəm ki, mənim dediklərimi hərfi mənada başa düşüb öz Auqustininizi yandırmayıbsınız.

-Əksinə, - dedim, - yandırmışam. Onu cırıb qalaq – qalaq sobaya basmışam.

O, bir anlığa susdu, sonra xırıltılı səslə dilləndi:

-Yəqin ki zarafat edirsiniz.

-Xeyr, - dedim, - mən elə məsələlərdə çox ciddiyəm.

-Allah xatirinə, - dedi, - mənim dediyim sözlərdəki dialektikanı tuta bilməmişiniz?

-Xeyr, - dedim, - mən çox kəsə, vicdanlı, sadələvh adamam. Bəs qardaşım necə oldu? Görəsən cənablar nə vaxt yeməklərini yeyib qurtararlar?

-Çərəzi yenicə verdilər. Çox çəkməz.

-Nə verirlər?

-Çərəzə?

-Bəli.

-Əslində deməməliyəm, ancaq sizə deyəcəm. Gavalı kompotu, yanında da sıyıq qaymaq. Yaxşı çərəzdır. Gavalıdan xoşunuz gəlir?

-Xeyr. Heç xoşum gəlmir və niyə gəlmədiyini də bilmirəm.

-Elə isə Hobererin idiosinkrayze haqqında yazdıqlarını oxuyun. Belə şeylər lap ilkin təəssüratlarla bağlıdır, çox vaxtı da anadangəlmə olur. Maraqlıdır, Hoberer 800 halda bunu dəqiq təcrübədən keçirib. Siz melanxoliksınız?

-Bunu hardan bildiniz?

-Səsinizdən bildim. İndi sizə ibadət etmək və çimmək lazımdır.

-Çimmişəm... Ancaq ibadət etməyi bacarmıram.

-Təəssüflər olsun! Onda sizə təzə bir Auqustin pay göndərəm. Ya da Kirkeqor...

-Kirkeqor özümdə var, hələ qalır, - dedim. – Bir söz desəm qardaşıma çatdırarsınız?

-Böyük məmnuniyyətlə.

-Ona deyın ki, gələndə mənə pul da gətirsin. Nə qədər bacarsa, gətirsin.

O özlüyündə nəse mızıldadı və sonra ucadan dedi:

-Bura qeyd edirəm. Nə qədər bacarsa çoxlu pul gətirsin. Yeri gəlmişkən, Boneventuru mütləq oxuyun. Əntiqə yazır. Özü də on doqquzuncu əsrə çox nifrət eləməyin. Səsiniz elə çıxır ki, sanki on doqquzuncu əsrə nifrət edirsiniz.

-Elədir, - dedim, - ona nifrət edirəm.

-Səhv fikirdir. Mənasız söhbətdir. Heç onun arxitekturası da deyilən kimi pis deyil. – O güldü. – On doqquzuncu əsrə nifrət etməzdən əvvəl XX əsrin sonunu gözləyin. İnciməsəniz mən də öz çərəz payımı yeyərdim.

-Gavalıdır?

-Xeyr, - deyib astadan güldü. – Mən onların qəzəbinə tuş gəlmişəm, ağaların xörəyindən yox, nöqərlərin yeməyindən veriblər. Bu gün çərəz kimi üstünə şəkər tozu səpilmiş puddinq veriblər. Yeri gəlmişkən, - deyəsən puddinqdən bir qaşığı ağzına almışdı və onu tez udub kikkildəyə – kikkildəyə danışmağa başladı. – Hə, yeri gəlmişkən, mən də onlardan öz qisasımı alıram. Zəng vurub Münxendəki keçmiş ruhani qardaşılıqla saatlarla söhbət edirəm, o da Şələrin tələbəsi olub. Bəzən də Hamburqa zəng edib hansı kinoların getdiyini, Berlinə zəng vurub havanın necə olacağını soruşuram. Bax, beləcə intiqam alıram. Bu təzə avtomat sistemində hara zəng vurulduğu bilinmir. – O, təzədən yeməyə başladı, kikkildədi, sonra pıçıldadı, - axı kilsənin pulu çoxdur, iyrenc dərəcədə çoxdur. Lap varlıların cəsədi kimi pul qoxusu verir. Ancaq kasıbların cəsədinin qoxusu yaxşı olur. Bunu bilirdiniz?

-Xeyr, - dedim və hiss etdim ki, başımın ağrısı kəsib. «Müəssisə»nin nömrəsini qırmızı dairəyə aldım.

-Siz dindar deyilsiniz, elədirmi? «Yox» deməyin. Səsinizdən bilərəm ki, dindar deyilsiniz. Düz tapmışam?

-Düzdür, - dedim.

-Eybi yoxdur... Heç eybi yoxdur... İsa peyğəmbərdə bir cümlə var. Hətta Apostol Paul romalılara yazdığı məktubda onu misal gətirib. Yaxşı – yaxşı qulaq asın: onun haqqında heç nə eşitməyənlər onu görəcek, onun haqqında heç nə bilməyənlər onu başa düşəcək. – O, əsəbi halda kikkildədi. – Başa düşdünüz?

-Bəli, - deyə yorğun səsle cavab verdim.

O, birdən uca səsle:

-Axşamınız xeyir, cənab direktor, axşamınız xeyir, - deyib dəstəyi yerinə qoydu. Son anda səsində qəzəb dolu bir itaətkarlıq hiss olundu.

Pəncərəyə tərəf gedib küçənin tinindəki saata baxdım. Doqquzun yarısına lap az qalmışdı. Mənə elə gəldi ki, onlara çox yaxşı axşam yeməyi

verirlər. Leo ilə böyük məmnuniyyətlə söhbət edərdim, ancaq indi məni yalnız onun borc verəcəyi pul düşündürürdü. Tədricən vəziyyətimin ciddiliyi özümə tam aydın olmağa başladı. Bəzən kəsdirə bilmirəm: görəsən lap bu yaxınlarda başıma gəlmiş hesab elədiklərim həqiqətdir, yoxsa indi başıma gələnlərin özü?

Hamısını qarışdırıram. Məsələn and içə bilməzdim ki, Ösnabrükdə o oğlanı görmüşəm. Ancaq and içə bilərdim ki, Leo ilə dirəyi kəsmişik. Heç ona da and içə bilməzdim ki, babamın iyirmi iki marklıq çekini dəyişmək üçün Edqar Vinekenin yanına – Kalka piyada getmişəm. O detalları bircə – bircə xatırlamağım da buna sübut ola bilməz. Nə mənə pulsuz kökə verən qadının yaşıl koftası, nə də qapının astanasında oturub Edqar gözləyəndə yanımdan keçən cavan fəhlənin corablarındakı yırtıqlar. Ancaq yüz faiz əmin idim ki, dirəyi kəsərkən Leonun üst dodağında puçurlanan təri görmüşəm. Mariyanın Kölndə ilk dəfə uşaq saldığı axşamı bütün təfərrüatları ilə xatırladım. Onda Haynrix Belen mənim üçün gənclər qarşısında çıxış təşkil edirdi və bir - iki xırda səhnəcik göstərib iyirmi mark alırdım. Mariya hər dəfə də mənimlə gedirdi. Ancaq özünü pis hiss etdiyi üçün həmin axşam evdə qaldı. Çıxışdan sonra cibimdə on doqquz mark xalis gəlirlə qayıdanda gördüm ki, evdə heç kəs yoxdur, ancaq yığılmamış yataqda mələfə qanlıdır və kamodun üstündə bir məktub var: «Xəstəxanadayam. Elə qorxulu deyil. Haynrix hər şeyi bilir». Başı alovlu bayıra qaçdım, Haynrixin üz – gözündən zəhər yağan sahibəsindən onun hansı xəstəxanada olduğunu öyrəndim, ora qaçdım, ancaq içəri buraxmadılar, məcburiyyət qarşısında qalıb Haynrixi tapdırdım, telefona çağırırdım, yalnız bundan sonra qapıda dayanmış rahibə məni içəri buraxdı. Mən Mariyanın yatdığı palataya çatanda artıq gecə saat on ikinin yarısı idi və hər şey keçib getmişdi. Çarpayıda uzanmışdı, rəngi avazı olmuşdu, ağlayırdı. Yanında oturan rahibə təsbeh çevirirdi. Mən Mariyanın əlini əlimə alanda, Haynrix də astadan Mariyaya dünyaya gətirə bilmədiyi vücudun ruhunun hara uçacağını başa salmağa çalışanda da

rahibə sakitcə təsbəh çevirməyinə ara vermədi. Mariya heç cür inanmaq istəmirdi ki, uşağın ruhu – özü uşaq deyirdi – göylərə uça bilər, çünki o, xaç suyuna çəkilməmişdi. Elə hey deyirdi ki, o cəhənnəmin qapısı ağızında qalacaq və həmin gecə mən ilk dəfə bildim ki, katoliklər dini dərslərdə necə mənasız şeylər öyrənirlərmiş. Haynrix Mariyanın bu qorxuları qarşısında tamam aciz qalmışdı və mən də elə onun bu acizliyindən bir az təsəlli tapa bildim. O, dedi ki, Allah mərhəmətlidir və onun bu mərhəməti də «din xadimlərinin hüquqi düşüncə tərzindən böyükdür». Rahibə isə bütün bu vaxt ərzində təsbəh çevirirdi. Dini məsələlərdə çox inadkar olan Mariya isə hey soruşurdu ki, «doqma» ilə «mərhəmətin» sərhəddi harada kəşisir. Mən «kəşişmə» sözünü ondan çox eşitmişdim. Özümü içəridə artıq, lazımsız adam hesab eləyərək çölə çıxdım. Dəhlizdəki pəncərələrdən birinə söykənərək hasarın o tayındakı maşın qəbristanlığına baxa – baxa siqaret çəkdim. Hasar başdan – başa seçki kompaniyasına həsr olunmuş şüarlarla dolu idi. «Öz gələcəyini ASDP-yə etibar elə!», «XDİ-yə səs ver!». Görünür bu təsəvvürəgəlməz dayazlıqları ilə otaqlarının pəncərəsindən hasara baxmağa özlərində güc tapa bilən xəstələrin son ümidlərini də tamam qırmaq istəyirdilər. «Öz gələcəyini ASDP-yə etibar elə!» sözləri doğrudan da dahiyənə tapılmışdı. «XDİ-yə səs ver!» kimi sadə, quru cümləsi ilə müqayisədə əsl bədii kəşf idi. Az qala gecə saat iki olmuşdu və mən sonralar orda gördüklərimin həqiqət olub – olmaması barədə Mariya ilə çox mübahisə etməli oldum. Onda sol tərəfdən bir buraxma it gəldi, küçədəki fanarı, sonra da ASDP-nin, XDİ-nin şüarlarını imsilədi, XDİ-nin plakatını «sulayıb» asta – asta yoluna davam etdi, küçənin qaranlıq olan sağ tərəfinə keçdi. Biz sonralar o dəhşətli gecə barədə danışanda Mariya mənimlə mübahisəyə başladı ki, o it də, onun XDİ-nin şüarını «sulaması» da «gözümə görünüb». Dedi ki, mən həmişə onun atasının təsiri altında olmuşam, ona görə də həmin it ASDP plakatlarını «batırmış» olsaydı da həqiqəti təhrif edərək «XDİ»-nin plakatını «batırdı» deyəcəm. Ancaq

əslində onun atası ASDP-yə XDI-dən çox nifrət edirdi və mən də necə olmuşdu, eləcə də görmüşdüm.

Haynrix evinə gətirəndə saat beşə az qalırdı və biz Erenfeldlə gedəndə o, evlərin qapılarını göstərə – göstərə yavaşcadan deyirdi: «Burda mənim «quzularım» yaşayır. Bax burda mənim «quzularım» qalır». Onun deyingən qulluqçusu qeyzlə dedi: «Bu nə deməkdir?»

Evə qayıdıb gizlincə hamamda soyuq su ilə mələfəni yudum.

Erenfeld... Daş kömürlə dolu vaqonlar. Paltar asılmış zivələr. Çimməyə yasaq qoyulması... Hərdən pəncərəmizin önündən vıyılı ilə keçən zibil torbaları. Elə bil açılmamış top güllələri idi... Yerə düşəndə boğuş bir guppultu eşidilirdi, içindəki yumurta qabığı harayasa diyirlənəndə cıqqıltı eşidilirdi. Bizə görə Haynrix keşişlə sözə gəldi, çünki kilsənin xeyriyyə fondundan pul götürmək istəyirdi. Yenə də Edqar Vinekenin yanına gedəsi oldum, sonra Leo girov qoymaq üçün özünün qol saatını göndərdi, Edqar sosial sığorta fondundan bizə bir az pul qopardı, heç olmasa dərmanların, taksinin, həkim pulunun da yarısını verə bildik.

Mən Mariyanı, təsbeh çəkən rahibəni, «kəşişmə» sözünü, iti, seçki plakatlarını maşın qəbristanlığını, mələfəni yuyandan sonra buza dönmüş əllərimi xatırladım. Ancaq bunların heç biri haqqında and içə bilməzdim. Mən heç ona da and içə bilməzdim ki, Leonun «müəssisə»sindəki kişi kilsəyə maddi ziyan vurmaq üçün Berlinin hava bürosuna zəng etdiyini dedi. Axı mən onun üstünə şəkər tozu səpilmiş puddinqi necə marçılı ilə yediğini öz qulaqlarımla eşitdim...

19

Çox fikirləşmədən və nə edəcəyimi bilmədən Monika Zilvsin nömrəsini yıxdım. Elə birinci zəngdə dəstəyi götürdü və «bəli» dedi.

Onun səsini eşidən kimi əhvalım duruldu. Monikanın səsi cingiltidir, ağıllıdır.

-Danışan Hansdır, - dedim, - istəyirdim...

Ancaq həmin anda sözümü kəsib dedi:

-Ah, sizsiniz...

Düzdür bu səsdən heç bir inciklik, heç bir narazılıq duyulmadı, ancaq aydınca hiss olundu ki, mənim yox, başqasının zəngini gözləyirmiş. Bəlkə də rəfiqəsinin, anasının... Mən isə incidim.

-Eləcə təşəkkür eləmək istəyirdim, - dedim. – Siz yaxşı qız idiniz.

Ətir iyi məni vurdu. Özü deyirdi ki, adı «Tayqa»dır, mən isə bircə onu deyə bilərdim ki, belə qız üçün çox tündür.

-Çox təəssüf edirəm, - dedi, - yəqin kefiniz pozulmuş olar.

Bilmədim nəyi nəzərdə tutur: Kostertin bəlkə də bütün Bonnun oxumuş olduğu tənqidini, yoxsa Mariyanın toyunu. Ya da hər ikisini...

-Sizin üçün nəsə eləyə bilərəm? – deyə astadan soruşdu.

-Eləyə bilərsiniz, - dedim, - durub gələ bilərsiniz, mənim bu yaralanmış qəlbimə, şişib dağa dönmüş dizimə məlhəm qoya bilərsiniz.

Susdu. Elə bilirdim «indi gəlirəm» deyəcək və onun doğrudan da gələcəyini fikirləşəndə tutuldum. Ancaq bircə bunu dedi:

-Bu gün yox... Qonaq gözləyirəm.

Gərək heç olmasa kimi gözlədiyini deyəydi. Ən azı deyəydi ki, rəfiqəsinin, dostunu gözləyir. Qonaq sözündən iyirəndim.

-Yaxşı, onda sabah gələrsiniz. Çox güman ki, ən azı bir həftə yatası olacam.

-Sizin üçün başqa nə eləyə bilərdim? Deməyim odur ki, bəlkə telefon vasitəsi ilə nəsə edə bilərəm.

Səsi sanki mənə deyirdi ki, gözlədiyi adam rəfiqəsidir.

-Bəli, - dedim, - mənim üçün Şopenin mazrukasını çal. Macor B-Dur, opus 7...

Gülüb dedi:

-Sizdən elə şeylər çıxır ki... - Səsinin tonu məni sanki yavaş – yavaş öz monoqomluğuma qaytardı. –Şopeni o qədər də xoşlamıram, ona görə də pis çalırım.

-Allah xatirinə, eybi yoxdur. Notlar yaxındadır?

-Hardasa buralarda olmalıdır. Xahiş edirəm, bircə dəqiqə gözləyin. – Dəstəyi stolun üstünə qoydu və mən bildim ki, otağı axtarır. Geri qayıtması bir neçə dəqiqə çəkdi və həmin anda da Mariyanın bir dəfə dediyi sözlər yadıma düşdü: hətta bəzi müqəddəslərin də rəfiqələri olub. Əlbəttə onları yalnız mənəvi dostluq birləşdirirdi. Məndə isə heç bu da yox idi.

Monika dəstəyi yenidən götürdü, köksünü ötürərək dedi:

-Budur tapdım, Mazrukalardır.

-Xahiş edirəm, dediyim mazrukanı çalın: macor F-Dur, Opus 7, nömrə 1.

-Bəlkə istəmirsiniz qonağınız mazruka çaldığınızı eşitsin?

-Ah, gülə – gülə dedi. – İstədiyi qədər oturub qulaq assın.

-Qonağınız Zommervild deyil ki? – lap yavaşdan soruşdum və onun təəccüblə içini çəkdiyini eşitdim. – Əgər doğrudan da odursa, royalın qapağını qoparıb onun başına çırpım.

-O, buna layiq deyil... Onun ki, sizdən çox xoşu gəlir.

-Bilirəm, - dedim, - məndən xoşu gəldiyinə də inanıram. Ancaq kaş cəsaretim çatıb onu öldürə biləydim.

-Bir azca məşq edim, sonra sizin üçün Mazrukanı çalaram, - tələsik dilləndi.

– özüm zəng edəyəm.

-Qoy olsun, - dedim və heç birimiz də dəstəyi yerinə qoymadıq. Bilmirəm nə qədər onun necə nəfəs almasına qulaq asdım. Ancaq onu eşidirdim. Sonra dəstəyi asdı. Onun necə nəfəs aldığına qulaq asmaq üçün dəstəyi xeyli əlimdə saxlamışdım. İlahi, ən azı qadın nəfəsini duymaq üçün...

Bayaq yediyim lobya mədəmdən daş kimi asılıb qalsa da, ovqatımı xeyli korlasa da mətbəxə keçib ikinci bankanı da açdım, içindəkini bayaqkı qazana boşaltdım, qazı yandırdım. İçində qəhvə xıltı qalmış kağız süzgəci çıxarıb zibil vedrəsinə tulladım, təzə bir süzgəc götürdüm, içinə dörd qaşığı qəhvə tökdüm, su əlavə elədim və istədim ki, mətbəxi bir az qaydaya salam. Qəhvədanın bulaşmış qapağını sildim, boş bankaları və yumurta

qabıqlarını zibil vedrəsinə atdım. Zibilli otaqdan heç xoşum gəlmirdi, ancaq özüm də yığışdıra bilmirdim. Qonaq otağına keçib çirkli qədəhləri gətirdim, kranın altındakı vannaya yığdım. İndi otaqda yerində olmayan heç nə qalmamışdı, ancaq bununla belə zibilli görünürdü. Bu işdə Mariyaya söz ola bilməzdi, elə nəzərə çarpan, elə ağır iş də görməzdi, ancaq bircə dəqiqənin içində otaq gül kimi olardı. Bunun sirri onun əllərində idi. Mariyanın əlləri yadıma düşəndə və eyni zamanda təsəvvürümə gətirəndə ki, həmin əlləri indi Tsüpfnerin çiyinə qoyur, məni caynağına almış melanxoliklik ümitsizliyə çevrilirdi. Qadın əlləri çox şey ifadə edə bilər, adamı aldada da bilər, onlarla müqayisədə kişi əlləri mənə çürümüş kötük kimi görünür. Kişilərin əlləri kiminsə əlini sıxmaq üçündür, vurmaq üçündür, həm də güllə atmaq, nizə atmaq üçündür. Sıxmaq, vurmaq, güllə atmaq, haqq – hesab qəbzələrinə qol çəkmək... Kişi əlləri yalnız bunları bacarır və bir də əlbəttə, işləmək... Qadın əllərisə çörəyin üstünə yağ çəkəndə də, gözə düşən saçları geri atanda da əllər olmur... Heç bir ilahiyyatçının ağına gəlməyib ki, İncildə qadın əllərinə bir ayə həsr etsin. Veronika, Maqdalena, Məryəm və Marta... Bunlar hamısı İncildə İsayə nəvaziş göstərmiş qadın əlləridir... Bunun əvəzində qanunlardan, əxlaq prinsiplərindən, incəsənətdən, dövlətdən danışirlar. İsanın özünün qadınlarla, necə deyərlər, az da olsa şəxsi münasibəti olub. Əlbəttə ona kişilər də çox lazım idi. Kalik kimi hökumətə yarıyan, təşkilatlardan və buna bənzər mənasız işlərdən yaxşı baş çıxaranlar! Kişilər ona çox lazım idi: elə bil harasa köçürsən və sənə də mebel daşıyan, qara işləri görənlər lazımdır. Axı Petrusla Yohannes o qədər nərmənazik idilər ki, az qala onlara kişi demək olmazdı. Halbuki Paulusda romalılara məxsus kişilik vardı. Evimizdə imkan düşən kimi bizə İncildən oxuyardılar, çünki qohumlarımızın çoxu keşiş idi, ancaq heç biri bizə İncildəki qadınlardan, ya da çətin başa düşülən ədalətsiz Mammondan danışmırdı. Tanıdığım katoliklər «dairəsində» də heç kim ədalətsiz Mammon barədə danışmaq istəmirdi, mən bundan söz salanda Kinkel də, Zommervild də pərt halda gülümseyirdilər, sanki İsanı hansısa günah iş

üstündə tutmuşdular. Fredeboyl da deyirdi ki, bu ifadə tarixin dolaylarında itib – batıb. Özünün dediyi kimi, həmin ifadədəki «irrasionalıq» ona xoş gəlmirdi. Elə bil «pul» sözündə «rasionalıq» vardı! Mariyanın əllərinə düşəndə hətta pul da öz «mənfi çalarlar»ını itirirdi. O, pulla çox qəribə tərzdə «davranırdı», həm sağa – sola səpirdi, həm də qədrini bilirdi. Çeklərdən, başqa növ «ödəmə vasitələri»ndən heç xoşum gəlmədiyi üçün qonorarımı həmişə nəğd pula alıb evə gətirir, stolun üstünə qoyurdum. Ona görə də gündəlik xərclərimizi iki gündən, uzaqbaşı üç gündən artığa planlaşdırmırdıq. Demək olar ki, pul istəyənlərin hamısına, hətta dili ilə istəməyənlərə də verirdi. Söhbət əsnasında məlum olurdu ki, ona pul lazımdır, həmin dəqiqə də çıxarıb verirdi. Bir dəfə Qöttingendə restoran xidmətçisinə məktəbə getməyə hazırlaşan oğlu üçün qış paltosu almağa pul verdi. Köməksiz adamlara, yasa gedən nənələrə mütləq əl tuturdu. Bu qarılar «çaşaraq» ikinci dərəcəli vaqonların əvəzinə birinci dərəcəliyə minirdilər və Mariya da biletlərin əlavəsini verirdi. Onda qatarla uşaqlarının, nəvələrinin, gəlinlərinin, kürəkənlərinin yasına gedən nənələr yaman çox idi. Bəziləri də qocalığından şikayətlənə – şikayətlənə, hıqqıldağa – hıqqıldağa ağır çemodanları, içi hissə verilmiş kolbasa, donuz qaxacı, qoğalla dolu bağlamaları ilə yerini bizim kupədə rahatlayırdı. Mariyanın təkidilə onların ağır çemodanlarını, bağlamalarını qaldırıb yük yerinə qoyurdum, ancaq içəridəkilərin hamısı bilirdi ki, nənəmizin cibindəki bilet ikinci dərəcəli vaqonadır. Bələdçi gəlib nənəyə səhv elədiyini başa salana qədər Mariya tez çölə çıxıb məsələni «qaydasına qoyurdu». Ancaq əvvəlcə nənədən hara getdiyini, kimin öldüyünü xəbər alırdı ki, sonra heç bir anlaşılmazlıq ortaya çıxmasın. Həmin nənələr də öz minnətdarlıqlarını çox vaxt belə şirin sözlərlə ifadə edirdilər: «Bu günki cavanlara nahaq yerə «pis» deyirlər». Bəzən də üstünə donuz qaxacı qoyulmuş iri çörək dilimi verirdilər. Onda mənə elə gəlirdi ki, nənələr ən çox Dortmundla Hannover arasında yasa gedib – gəlirlər. Mariya utanırdı ki, biz həmişə birinci dərəcəli vaqonda gedirik və deyirdi ki, kimisə ikinci dərəcəliyə bilet aldığına görə

bizim vaqondan bayıra atsalar, dözə bilməz. Çal – çarpaz qohumluq münasibətləri haqqındakı söhbətlərə qulaq asmaqdan, ömründə görmədiyi adamların şəkillərinə səbrlə baxmaqdan da usanmırdı. Bir dəfə də Bükkeburqlu bir kəndli qadının yanında düz iki saat oturduq. Onun iyirmi üç nəvəsi vardı və hamısının da şəkli yanındaydı. Onda biz iyirmi üç tərcümeyi – hala qulaq asdıq, iyirmi üç gənc oğlan və qızların şəklinə baxdıq. Hamısı da bir yana çıxmışdı. Biri Münsterdə inspektor idi, biri dəmiryol xidmətçisinə ərə getmişdi, biri taxta zavodunun direktoru idi, biri də bizim həmişə səs verdiyimiz partiyada rəhbər vəzifədəydi. Arada da dedi: «Bilirsiniz də, hansı partiyanı deyirəm?!» Biri də bundsveerdə idi və onun da haqqında dedi ki, o, həmişə arxayınçılığı xoşlayıb. Mariya deyilənlərə çox böyük maraqla qulaq asdı, özü də «əsl məhəbbət»dən danışdı. Hər dəfə eyni şeylərin təkrar olması məni yordu. Dortmundla Hannoverin arasında o qədər nəvəsi dəmiryol xidmətçisi olan nənələr vardı ki! Bəzilərinin də gəlinləri cavan ölmüş olurdu, «çünki dünyaya uşaq gətirmək istəmirdilər»...İndiki qadınlar da belədir, neyləyəsən!Mariya yaşlı, köməyə ehtiyacı olan adamlara qarşı çox həssas, mehriban idi. İmkan olanda hətta onlara zəng vurmaqda da kömək edirdi. Bir dəfə ona dedim ki, gərək vağzalda xristian missiyasını yerinə yetirən olaydı. Bir qədər incimiş halda dedi:

-Niyə də olmayım?

Əslində mən o sözləri acıqla, qəsdlə deməmişdim. İndi də təxminən elə bir missiya yerinə yetirirdi və mənə elə gəlir ki, Tsüpfner qızı xilas etmək üçün onunla evlənmişdi, Mariya da onu «xilas etmək» üçün Tsüpfnerə ərə getmişdi. Ancaq inanmıram ki, Tsüpfner onun puluna nənələrin biletini ikinci dərəcəli vaqondan birinci dərəcəliyə, ya da adi qatardan sürət qatarına dəyişməyə icazə versin. Əlbəttə, o, simic deyildi, bir növ aza qane olan idi, ancaq həmişə də zıqqınırdı. Onun bu «gözütöxlüğü» özünün heç nəyə ehtiyacı olmadığına baxmayaraq başqalarının ehtiyacını duyan Assili Fransın gözütöxlüğüna bənzəmirdi. Təsəvvür edəndə ki, indi Tsüpfnerin pulları onun çantasındadır, lap pis olurdum. «Bal ayı»na, «onun uğrunda

mübarizə apar» ideyasına da dözə bilmirdim. Axı mübarizəni cismən aparmaq olardı. Bir təlxək kimi yaxşı formada olmasam da, istər Tsüpfnerdən, istərsə də Zommervilddən cəld olardım. Onlar döyüş mövqeyi tutana qədər üç dəfə mayallaq aşıb arxalarına keçər, boyunlarından tutub qanırardım. Bəlkə də bütün qaydalara döyüşməyi nəzərdə tuturdular. «Nibelunqlar nəğməsi»ndəki o «qeyri – adi» döyüş növlərinə deyəsən yaxşı bələd idilər. Yoxsa mənəvi mübarizəni nəzərdə tuturdular? Belə də olsa, onlardan qorxmurdum. Elə isə niyə Mariyanı mənim bir növ mənəvi mübarizəyə başlamağıma işarə olan məktublarıma cavab yazmağa qoymadılar? O ikiüzlülər «toy səfəri»ndən, «bal ayı»ndan danışa – danışa məni əxlaqsız hesab edirdilər. Kaş biləydilər ki, restoran xidmətçiləri, mehmanxana qulluqçuları toy səfərinə çıxanlardan, bal ayına gedənlərdən nələr danışırlar! Qatarda da, mehmanxanalarda da hər yetən onların dalınca danışır və uşaq da bilir ki, onlar «bal ayı»nda yalnız «o iş»lə məşğul olurlar. Bəs onların mələfəsini kim yuyur? Axı indi əllərini Tsüpfnerin çiyinə qoyanda yadına düşməlidir ki, onun buz kimi əllərini qoltuğumun altında isitmişdim...

***

Həmin əllərlə indi qapını açır, yuxarıdakı otaqda balaca Mariyanın yatağını düzəldir, aşağı düşüb mətbəxdə çörək qızdırır, su qaynadır, qutudan siqaret götürür... Qulluqçu qızın məktubunu bu dəfə mətbəx stolunun üstündən deyil, soyuducudan tapır. «Kinoya getdim. Saat onda qayıdacam.» Tsüpfner də məktubu qonaq otağındakı televizorun üstünə qoyub. «Təcili K-gilə getməli oldum. Öpüşlər. Heribert.» Bəli, mətbəx stolu əvəzinə soyuducu, öpürəm əvəzinə «öpüşlər»... Mətbəxdə isidilmiş çörəyin üstünə yağı qalın çəkəndə, fincana iki qaşiq əvəzinə üç qaşiq qəhvə tökəndə qəflətən hiss edirsən ki, «kəkəlməmək üçün pəhriz saxlamaq» mənasız şey imiş və o vaxt ikinci dəfə əlini qoğala uzadanda frau Blothertın xırçılıya bənzəyən bir səslə dediyi sözləri xatırlayırsan: «İkisinin kalorisi

min beş yüzdən çox eləyir. Neylədiynizi bilirsiniz?» Sonra da sənin qaşığına dikilən o qəssab baxışları. O baxışlar ki, dilin demədiyini deyir: «Yox, bilmirsən!» «Ah, müqəddəs ka...ka...du...yox...nsler, yox...talon!» «Bəli, bəli, kökəlməyə başlayırsan...! Pıçhapıçın ölüsü olan şəhərə pıçhapıç düşür. Axı bu narahatlıq, qaranlıqda tək qalmaq arzusu, kinolar, kilsələr, indi də qonaq otağında bir əlində şokolad, bir əlində qızardılmış çörək dayanmaq nəyinə lazım idi?! Rəqs zamanı böyürdən çıxaraq «Mərhəmətli xanım, fikirləşmədən deyin: ən çox nəyi sevirsiniz? Tez olun» - sualını verən qoçağa nə cavab verdin? Yəqin ki, həqiqəti demiş olarsan: uşaqları, tövbəni, kinonu, qreqorian xorolunu¹, təlxəkləri.» Bəs kişiləri sevmirsiniz, mərhəmətli xanım?», «Niyə? Birini sevirəm...» demiş olarsan. «Belələrinə oxşamır... Çoxunun ağı yoxdur». «Dediklərinizi çap etdirə bilərəmmi?», «Xeyr, xeyr, Allah xatirinə, lazım deyil!» Əgər «birini» deyirsənsə, niyə mənim adımlı demirsən? Əgər deyirsənsə birini sevirsən, deməli mənim adımlı çəkməlisən, ən çox sevdiyini kişini... Ah, deməli unudulmuşam, keçmişə dönmüşəm...

Qulluqçu qız evə qayıdır. Qapıya açar salınır, açılır. Qapıya açar salınır, bağlanır. Dəhlizdə işıq yandırılır, söndürülür. İndi də mətbəxin işığı yandırılır, soyuducunun qapağı açılıb bağlanır, mətbəxin işığı söndürülür. Qapı yavaşdan döyülür: «Gecəniz xeyrə qalsın, direktor xanım!» «Gecəniz xeyrə qalsın. Mariya sizi çox incitmədi ki?» «Xeyr, xeyr!» Dəhlizin işığı sönür, kimsə pilləkənlə yuxarı qalxır (deməli, qaranlıq otaqda tək – tənha oturub kilsə musiqisinə qulaq asırmış).

Eh, o vaxt döşəkağını yuduğun, sonra da mənim qoltuğumun altında isitdiyini əllərini indi hər şeyə vurursan: patefona, vallara, düymələrə, fincana,

¹ Katolik kilsəsində oxunan təksəsli, sərbəst ritimli dini nəğmə. Papa I Qreqorun (510-604) adı ilə adlanır.

çörəyə, uşaqların saçlarına, uşaqların yorğanına, tennis raketinə...

-Niyə daha tennis oynamağa getmirsən?

Çiyinlərini çəkirsən. Həvəs yoxdur. Sadəcə olaraq, həvəs qalmayıb. Siyasətçilərin, katolik rəhbərlərinin arvadlarına tennis oynamaq mütləq lazımdır! Yox, yox bunlar başqa – başqa məfhumlardır. Tennis oynayan qadınlar nazikbədən, elastik, cazibədar olur...

«-F. böyük həvəslə səninlə tennis oynayırdı. Ondan xoşun gəlmir?»

«-Yox, yox, xoşum gəlir. Səmimidir.»

Düzdür, deyirlər o, «dişi – dırnağı» ilə nazir kreslosuna oturub, özü də yaramazdır, intriqabazdır, ancaq buna baxmayaraq, Heribertə münasibəti səmimidir. Bəzən belə də olur: rüşvətxorlar, kobudlar vicdanlı, təmiz adamları xoşlayırlar. Heribert özünə villa tikdirəndə hər şey necə də sadə, qanuni oldu! Heç bir xüsusi kredit ayrılmadı, tikinti işlərində təcrübəli olan partiya, kilsə dostları «kömək eləmədi.» Yalnız evi dikdə tikdirmək istədiyi üçün bir az artıq pul verməli oldu və bunu da «rüşvət» adlandırdı. Sonradan məlum oldu ki, evi dikdə tikdirməkdə səhv eləyib. Kim dikdə ev tikdirirsə, onun qabağındakı bağı aşağıdan yuxarıya, ya da yuxarıdan aşağıya saldırmalıdır. Heribert yuxarıdan aşağıya saldırdı və səhvi də elə burda oldu. Axı balaca Mariya bir azdan böyüyəcək, top – top oynamaq istəyəcək. Toplar da qonşuların hasarına dəyəne kimi diyirlənir, bəzən də onları aşıb gül bağçalarına düşür, budaqları, çiçəkləri sındırır, ətirli, kövrək otları əzirlər və onda məcbur olursan üzülə – üzülə qonşulardan üza istəməyə...

-«Belə gözəl məxluqu da acılamaq olar?»

Yox, yox olmaz! Şən bir ovqatla, cingiltili gülüşlərlə özünü yalandan yanımcıl göstərmək! Pəhriz saxlamaqdan çatlamış dodaqlardan, dimdik boğazların gərilmiş əzələlərindən sanki şadlıq yağır. Ancaq hamısı bircə davaya, iki – üç yağlı sözə bənddir, o dəqiqə yox olacaq. Sakit yay axşamlarının birində bağlı qapılar, salınmış pərdələr arxasında çini qab – qacaqlar ordan – ora, burdan – bura vıyıldamağa başlayanda saxta qonşuluq münasibətləri arxasında gizlənmiş o hisslər heçə dönəcək! «Mən deyirdim olsun!» «Sən, sən istəmədin!» Zərif qab – qacaqlar da mətbəxin divarına çırpılandan sonra zərif olurlar. Təcili yardım maşınları ulaya –

ulaya yamacla yuxarı qalxırlar. Sındırılmış krokus, əzilmiş otlar, uşağın əlindən çıxıb bağçaya düşmüş balaca top, təcili yardımların ulaşan həyəcan siqnalları elan olunmamış bir müharibənin başladığından xəbər verir. Ah, gərək bağı aşağıdan yuxarıya düzəltdirəydik...

***

Telefonun səsindən diksindim. Dəstəyi götürdüm və utandığımdan qızardım. Monika Zilvs tamam yadımdan çıxmışdı.

-Alo, Hans?!

-Bəli, bəli, - dedim və bilmədim ki, nə üçün zəng vurub. Yalnız «xoşunuza gəlməyəcək» deyəndə, mazruka yadıma düşdü. Daha geri çəkile bilməzdim, daha deyə bilməzdim ki, istəmirəm. İstər – istəməz o dəhşətli mazrukaya qulaq asmalı idim. Monika dəstəyi royalın üstünə qoyub çalmağa başladı. Gözəl çalırdı, musiqiyə söz ola bilməzdi. Ona qulaq asa – asa kövrəldim, ağlamağa başladım. Gərək həmin anı təzədən geri qaytarmağa çalışmayaydım: Mariyanın yanından evə qayıtdığım, Leonun öz otağında mazruka çaldığı anı... O anları qaytarmaq olmaz, o anlar barədə heç kəsə heç nə demək olmaz... Bir payız axşamı Edqar Vinekenin bizim bağda 100 metri 10,1 saniyəyə qaçdığı anı da... Saniyəölçəni özüm dayandırdım, məsafəni özüm ölçdüm. Həmin məsafəni həmin axşam 10,1 saniyəyə qaçdı. Onda çox yaxşı formadaydı, ovqatına da söz ola bilməzdi. Ancaq heç kəs buna inanmadı. Bizim böyük səhvimiz idi ki, bu barədə danışırıdık, həmin anı əbədiyyətə döndərmək istəyirdik. Gərək onda həmin xoşbəxtliyin özü ilə kifayətlənəydik ki, doğrudan da 10,1 saniyəyə qaçıb. Sonralar o məsafəni həmişəki kimi 10,9, 11,0 saniyəyə qaçdı, heç kəs də bizə inanmadı, hamı bizi ələ saldı... Elə anların özü haqqında danışmaq səhvdir, onları geri qaytarmağa çalışmaq isə özünə qəsd deməkdir. İndi də telefonda Monikanın çaldığı mazrukaya qulaq asanda, özümə bir növ qəsd etmiş oldum. Adət halını alan anlar da olur və onlar da yalnız özlərində təkrar oluna bilir. Məsələn, frau Vinekenin çörəyi kəsməsi... Bir dəfə həmin anı Mariya ilə təkrar eləmək istədik. Ondən xahiş etdim ki, çörəyi frau

Vineken kimi doğrasın. Ancaq onda nə mehmanxana otağı adi fəhlə mənzili idi, nə də Mariya frau Vineken... Bıçaq əlindən sürüşüb sol biləyinə batdı və biz üç həftə özümüzə gələ bilmədik. Bəzən sentimentallığın axırı çox pis olur. Gərək o anlara toxunmayasan, heç vaxt geri qaytarmaq istəməyəsən.

Monika mazrukanı çalıb qurtaranda elə pis vəziyyətdə idim ki, heç ağlaya da bilmirdim. Deyəsən, o da bunu hiss etmişdi. Dəstəyi götürüb astadan dedi:

-Gördünüz, mən deyən oldu...

-Öz səhvimi idi, - dedim, - sizin günahınız deyil. Bağışlayın...

Birdən mənə elə gəldi ki, sərxoş halda üfunət iyi verən çirkarxa yıxılmışam, özümü qusub batırmışam, ağızımdan iyrenc söyüşlər çıxır və üstəlik də adam çağırtdırıb bu halda şəklim çəkdimmişəm, həmin şəkli də Monikaya göndərmişəm.

-Olar, sizə yenə zəng vurum? – alçaqdan soruşdum. – Bir neçə gündən sonra. Bu cür yaramazlığın bircə izahı var: elə iyrenc vəziyyətdə düşmüşəm ki, təsvir eləyə bilmirəm.

Bircə anlığa onun necə nəfəs aldığından başqa heç nə eşidə bilmədim. Sonra səsi gəldi:

-Mən çıxıb gedirəm... On dörd günlüyə...

-Haraya?

-İbadətlə məşğul olacam. Bir az da şəkil çəkəcəm.

-Bəs nə vaxt gəlib mənə köbələkli omlet bişirəcəksiniz, o gözəl salatlardan düzəldəcəksiniz?

-Gələ bilmərəm... İndi gələ bilmərəm...

-Bəs sonra?

-Gələrəm, - dedi.

Hiss etdim ki, ağlayır və dəstəyi asdı.

Mənə elə gəldi ki, başdan – ayağa çirkin içindəyəm. Lazarus kimi iy verirəm, ancaq əslində tər – təmiz idim, heç bir iy də yox idi. Taytıya – taytıya mətbəxə keçdim, qazın üstündə lobya olan gözünü söndürdüm, su olanı da söndürdüm, qonaq otağına keçib konyak şüşəsini dodaqlarıma yapışdırdım, ancaq köməyi olmadı. Telefon zəngi məni sanki yuxudan oyatdı. Dəstəyi götürüb:

-Bəli, - dedim.

Zabine Emondsun səsi gəldi:

-Hans, bu nə işdir görürsən? – Cavab vermədim. – Teleqram göndərirsən. Əməlli – başlı oyun çıxarırsan. Doğrudan vəziyyətin ağırdır?

-Kifayət qədər ağırdır, - yorğun səslə dilləndim.

-Uşaqları gəzməyə çıxarmışdım, - dedi, - Karl da bir həftəliyə dərs dediyi uşaqlarla düşərgəyə gedib. Gərək uşaqların yanında qoymağa adam tapaydım ki, gəlib sənə zəng vuram. – Səsindən tələsiklik, həmişəki kimi bir az da əsəbilik duyulurdu. Özümə yaraşdırıb ondan pul istəmədim. Evlənəndən sonra Karl dolanmaq üçün qəpiyi qəpik üstünə qoymalı olurdu. Üç uşağı vardı və mən onunla dalaşanda dördüncüsünü gözləyirdilər. Ancaq cəsarət eləyib Zabinedən soruşa bilmədim ki, uşaq oldu, ya yox. Onların evində həmişə nəsə bir əsəbilik hökm sürürdü, addımbaşı qeyd dəftərçəsinə rast gəlirdin. Bu dəftərçələrdə Karl haqq – hesab aparırdı ki, maaşı ilə ailəni bir ay neçə dolandıra biləcək. Mənimlə tək qalanda isə həddən artıq «açıq» olurdu, özünün dediyi kimi «kişi söhbəti»nə başlayırdı, uşaqların necə doğulduğundan danışdı, katolik kilsəsinə iradlar tuturdu (özü də mənim yanımda!) və onda həmişə elə bir an gəlib çıxırdı ki, qudurmuş itə dönürdü. Elə həmin anda da Zabine içəri girib onu acı – acı süzürdü, çünki yenə də uşağa qalmış olurdu. Mənə elə gəlirdi ki, dünyada uşağa qaldığı üçün qadının ərinə acı – acı baxmasından dəhşətli heç nə yoxdur. Axırda ikisi də oturub zıqqıldamağa başlayırdı ki, neyləsinlər, bir – birini sevirilər. O biri otaqdan da uşaqların səs – küyü eşidilirdi. Qorşoku ləzzətlə diyirlədən kim, yaş döşəmə əskisini yenicə kağız çəkilməmiş divara

şappıldadan kim... Karl da burda oturub «nizam – intizamdan», uşaqların valideynlərə mütləq tabeçiliyindən dəm vururdu. Belə anlarda durub qonşu otağa keçməkdən başqa çarəm qalmırdı. Onları sakitləşdirmək üçün səhnəciklər göstərirdim, ancaq yenə də sakitləşmirdilər, ləzzətdən uğunurdular, məni yamsılamağa çalışırdılar. Axırda məcbur olub onları qonaq otağına gətirirdik, hərəmiş birini dizimizin üstündə oturdurduq, hətta qabağımızdakı şərabdən bir qurtum almağa da icazə verirdik. Karl ilə Zabine də başlayırdılar «uşağa qalmamağın yolları» barədə məsləhətlər «verən» kitablardan, kalendarlardan danışmağa. Ancaq özlərinin də dalbadal uşaqları olurdu və ağıllarına da gəlmirdi ki, bizim uşağımız olmadığı üçün belə söhbətlər xətrimizə dəyə bilər. Karl sərxoş olanda başlayırdı Romaya söyüşlər göndərməyə, kardinalları, Papanı bir – birinə qatmağa və ən gülməlisi də bu olurdu ki, mən Papanı müdafiə edəsi olurdu. Mariyanın belə şeylərdən daha yaxşı başı çıxırdı və Karlla Zabineni başa salırdı ki, onlar Romada bu məsələyə başqa cür yanaşa bilməzlər. Axırda ikisinin də kefi kökəlirdi, bir – birinə elə baxırdılar ki, sanki demək istəyirdilər: aha, deməli siz nəse eləyirsiniz ki, uşağınız olmur. Bütün bu söhbətlər onunla qurtarırdı ki, çox yorulmuş uşaqlardan biri ya Mariyanın, ya mənim, ya da onların hansınınsa əlindəki qədəhi dartışdırırdı, şərab Karlın həmişə qalaq – qalaq yazı stolunun üstünə yığdığı sinif dəftərlərinin üstünə dağılırdı. Əlbəttə öz şagirdlərinə həmişə «nizam – intizam»dan, «qayda – qanun»dan dəm vuran Karl çox pis vəziyyətə düşürdü: üstünə şərab dağılmış sinif dəftərlərini uşaqlara necə qaytaracaq?! Uşaqlar döyülürdü, ağlaşma – şivən başlayırdı və Zabine üzümə elə baxırdı ki, sanki demək istəyirdi: «Bu da sizin «kişi söhbəti»niz!» Sonra Mariya ilə Zabine qəhvə dəmləmək üçün mətbəxə keçirdilər və çox güman ki, özlərinin «qadın söhbəti»nə başlayırdılar. Yəqin ki Mariya da mənim kimi belə söhbətləri xoşlamırdı. Mən Karlla tək qalan kimi məzəmmətlə puldan danışmağa başlayırdı, sanki demək istəyirdi: «ona

görə səninlə bu barədə danışırım ki, sən yaxşı oğlansan. Ancaq özünü elə göstərirsən ki, guya *başə düşmürsən*».

Köksümü ötürüb dedim:

-Zabine, mən çox ağır vəziyyətə düşmüşəm. Həm iş cəhətdən, həm mənəvi cəhətdən, həm fiziki cəhətdən, həm də maddi... mən...

-Doğrudan da acsansa... Axı, özün də bilirsən ki, qazın üstündə sənün üçün bir qazan şorbamız həmişə var.

Susdum. Quru da olsa, səsindəki səmimiyyətdən rıqqətə gəldim.

-Eşidirsən? – deyə o soruşdu.

-Eşidirəm, - dedim. – Ən gecə sabah günorta gəlib o bir qazan şorbani içəcəm. Əgər uşaqlara baxmağa adam axtarsanız, mən...mən... - Kəkələdim. Axı, bir vaxt onun üçün pulsuz gördüyüm işi indi pulla görmək yaxşı alınmırdı. Bir də yadıma Qreqora yumurta verməyim – o səfeh hadisə düşdü.

Zabine gülüb dedi:

-Hə, sözün yarımçıq qaldı.

-Demək istəyirəm ki, bəlkə tanışlarınıza belə bir adam lazımdır... Telefon nömrəmi verin... Mən başqalarından ucuz baxaram...

O susdu və hiss etdim ki, sarsıldı.

-Bura bax, - dedi, - çox danışa bilmirəm. Bir əməlli – başlı de görüm sənə nə olub?

Deyəsən Bonnda yeganə adam idi ki, Kostertin tənqidini oxumamışdı və bir də yadıma düşdü ki, Mariya ilə aramızda baş vermiş hadisəni bilməz. O «dairə»dən heç kəsi tanımırdı.

-Zabine, - dedim, - Mariya məni atıb... Tsüpfner adlı bir nəfərlə evlənib...

-İlahi! Ola bilməz! – deyə qışqırdı.

-Elədir, - dedim.

O susdu və mən kiminsə telefon köşkünə yumruqladığını eşitdim. Yəqin ki axmağın biri idi, kart yoldaşına demək istəyirdi ki, ürək üçlük də gəlsəydi udardı.

-Gərək onunla rəsmi evlənəydin, - Zabine astadan dilləndi, - demək istəyirəm ki... Eh, bilirsən nə demək istəyirəm...

-Bilirəm, - dedim, - istəyirdim evlənəm. Sonradan məlum oldu ki, nikah bürosundan o lənətə gəlmiş arayışı almaq lazımdır və sonra da yazılı şəkildə iltizam verməliyəm ki, uşaqları katolik ruhunda tərbiyə edəcəm... Təsəvvür edirsən...

-Elə buna görə çıxıb getdi?

Telefon köşkünün şüşəsi bu dəfə lap bərkdən döyüldü.

-Bilmirəm, - dedim, - ancaq əsas səbəb bu oldu. Başqa məsələlər də var, heç özüm də baş tapmıram... İndi isə dəstəyi as, əziz Zabine, yoxsa bayırda alman xalqının özündən çıxmış bayırdakı nümayəndəsi səni öldürər. Bu ölkədə heyvərə əlindən tərpenmək olmur.

-Söz ver ki, gələcəksən! Unutma ki, sənın şorba qazanın bütün günü qazın üstündə olacaq. –Hiss etdim ki, səsi lap zəifləyir, axırda isə pıçılıtlı ilə dedi: - Alçaqlığa bax... Sən bir alçaqlığa bax...

Ancaq çaşdığından deyəsən dəstəyi aparatın üstündəki çəngələ asmaq əvəzinə telefon kitabları üçün olan lövhənin üstünə qoymuşdu və bayırda dayanan kişinin səsini eşitdim:

-Axır ki qurtardın!

Ancaq Zabine deyəsən çıxıb getmişdi. Cingiltili, uca səslə əlimdəki dəstəyə qışqırdım:

-Kömək edin! Kömək edin!

Kişi tez özünü içəri salıb dəstəyi götürdü:

-Sizə necə kömək edə bilərəm?

Onun səsi çox ciddi, kəskin, əsl kişi səsi idi və hiss etdim ki, turşuya qoyulmuş nəşə yeyib. Ola bilsin ki, konservləşdirilmiş siyənək balığı, ya da buna bənzər nəşə yemişdi.

-Alo, alo?!

-Siz almansınız? – deyə soruşdum. – Çünki mən yalnız və yalnız almanla danışırım.

- Bunu çox yaxşı eləyirsiniz, - dedi. – Axı sizə nə olub?
-XDİ üçün narahatam, -dedim. –Siz də ürəkdən XDİ-yə səs verəcəksiniz?
-Özgə kimə səs verməliyəm ki?! – Deyəsən incidi.
-Elə isə mənə heç nə olmayıb, - deyərək dəstəyi asdım.

21

Gərək o heyvərəni əməlli – başlı təhqir edəydim. Soruşaydım ki, heç arvadını zorlayıb, ya yox? Kartda xaç ikiliklə oyunu udub, ya yox? İşdə öz həmkarları ilə iki saat müharibə haqqında danışmaq borcunu yerinə yetirib, ya yox? Ancaq səsi ər kişinin, əsl alman səsi kimi çıxırdı. «Axır ki qurtardın!» sözləri «Bəsdir qurtar!» kimi səsləndi. Ancaq Zabine Emondsun səsi mənim üçün təsəlli oldu. Düzdür, bir az əsəbi, bir az da tələsik idi, ancaq bildim ki, Mariyanın hərəkətini doğrudan da alçaqlıq hesab eləyir və şorba qazanı da qazın üstündə mənim üçün həmişə hazır dayanıb. Zabine yaxşı xörək bişirirdi və hamilə olmayanda, bizim «kişi söhbəti»mizə şübhəli – şübhəli baxanda çox şən olurdu. Onun «katolik»liyi Karlın «katolik»liyindən seçilirdi və ona görə də xoşuma gəlirdi. Karlın «seksual məsələlər» barəsindəki seminariya təsəvvürləri hələ də qalırdı. Zabinenin məzəmmət dolu baxışları onun bütün varlığını ifadə edirdi və Karla – onu bu vəziyyətə salan adama dikiləndə elə tündləşirdi ki, deyərdin indicə tufan qopacaq. Çox vaxt çalışırdım ki, onun fikrini dağıdam, səhnəciklərimdən bir neçəsini göstərirdim və o gülməyə başlayırdı. Özü də çox gülürdü, ürəkdən gülürdü. O qədər gülürdü ki, gözlərindən yaş gəlirdi. Çox vaxt da o göz yaşları kəsilmirdi. Axırda da həmin göz yaşlarında gülüşdən əsər – əlamət qalmırdı... Mariya onu çölə çıxarıb təsəlli verirdi. Həmin anda Karl günahkar adamlar kimi kədərdə mənimlə otururdu, sonra nə edəcəyini bilməyərək dəftərləri yoxlamağa başlayırdı. Bəzən ona kömək edir, səhvlərin altından qırmızı qələmlə xətt çəkirdim, ancaq mənə inanmırdı, hamısını təzədən bir də yoxlayırdı. Həmişə də əsəbiləşirdi, çünki heç nə gözümdən yayınmırdı, bütün səhvləri tutmuş olurdum. Heç cür inana

bilmirdi ki, mən bu işi belə yaxşı, lap onun kimi görürəm. Karlın bircə çətinliyi var ki, o da puldur. Əgər Karl Emondsun yeddi otaqlı bir mənzili olsaydı, heç bir əsəbilik, heç bir söz – söhbət bu evə yol tapa bilməzdi. Bir dəfə Kinkellə «yaşayış minimumu» məfhumu haqqında mübahisə etdim. Kinkel bu məsələlər üzrə ən «dahi» mütəxəssislərdən biri hesab olunurdu. Mən bilən, böyük şəhərlərdə yaşayış minimumunu ev kirayəsi nəzərə alınmamaqla adam başına əvvəlcə səksən dörd, sonra da səksən altı marka qaldıran da o olmuşdu. Əlbəttə qayıdıb ona demədim ki, bizə danışdığı o iyrenc lətifə ilə hesablasaq, özünün yaşayış minimumu otuz beş dəfə çox olar. Ona görə demədim ki, belə şeylərə «şəxsi intiqam» kimi baxırlar, mədəniyyətsizlik hesab eləyirlər. Ancaq əslində başqalarının yaşayış minimumunu belə bir adamın hesablaması mədəniyyətsizlik idi. Bu səksən dörd, sonra da səksən altı markda «mədəni – kütləvi» xərclər də nəzərə alınırdı. Məsələn, kinoya getmək, qəzet almaq... Mən Kinkeldən soruşanda ki, «həmin şəxs bu pulla yaxşı bir filmə, məsələn, tərbiyəvi filmə baxa bilərmidi?» o əsəbiləşirdi. Sonra da soruşdum ki, bəs o «alt paltarlarının təzələnməsi» nə olan şeydir? Bəlkə nazirlik yaşlı, mehriban bir qoca kişini müvəqqəti işə götürəcək, o da bütün günü Bonnun küçələrini gəzib alt paltarlarını köhnəldəcək, sonra da gedib nazirliyə deyəcək ki, bir alt paltarının köhnəlməsi üçün nə qədər vaxt lazımdır? Onda Kinkelin arvadı dedi ki, mən çox təhlükəli dərəcədə subyektiv adamam. Onun da cavabını verdim: əgər kommunistlər hər şeyi, məsələn, yemək vaxtını, cib yaylaqlarının köhnəlməsini və buna bənzər mənasız işləri planlaşdırmağa başlasaydılar, onları başa düşərdim. Kommunistlər ən azı ikiüzlülük eləyib özlərini «seçmə adamlar» hesab eləyirlər. Ancaq sizin əriniz kimi xristianların belə görünməmiş axmaqlıq eləməsinə inana bilmirəm. O da qayıdıb dedi ki, mən tənəbdən dırnağacan materialistəm, «qurban», «iztirab», «tale», «kasıblığın böyüklüyü» kimi məfhumları başa düşmürəm. Ancaq mən Karl Emondsda bu «qurbanlığı», «iztirabı», «taleyi», «kasıblığın böyüklüyünü» heç vaxt hiss eləməmişəm. O, yaxşı qazanır və həmin «tale»

də, «böyüklük» də özünü onun evində hökm sürən əbədi əsəbilikdə göstərirdi. Çünki Karl hesablaya bilirdi ki, bu pulla heç vaxt çoxotaqlı mənzilin kirayəsini vermək mümkün olmayacaq. İndi başa düşdüm ki, Karl mənim pul istəyə biləcəyim yeganə adamdır və elə həmin anda da vəziyyətim öz çılpaqlığı ilə özümə aydın oldu. Daha bircə qəpiyim də qalmamışdı...

22

Onu da bilirdim ki, fikirləşdiklərimin heç birini eləməyəcəm. Nə Romaya gedəcəm, nə Papa ilə danışacam, nə də sabah günortadan sonra anamın verdiyi «cour fixe»də siqaret, siqar çırpışdıracam, cibimi yefindığı ilə dolduracam. Hətta Leo ilə dirəyi kəsdiyimə inanmağa da heyim qalmamışdı. Bilirdim ki, kəndirləri bir – birinə calayıb yuxarı dırmaşmaq cəhdim boşa çıxacaq. Elə günlərə qalacam ki, Kinkeldən, Zommervilddən, hətta o sadist Fredeboyldan da borc pul istəyəcəm. Yəqin ki, Fredeboyl beş marklığı gözlərim önündə oynadacaq, lap yuxarı qaldıracaq ki, mən tullanıb onu alım. Monika Zilvs məni qəhvə içməyə dəvət edəndə sevinəcəm. Ancaq ona görə yox ki, Monika Zilvsdir... Ona görə ki, qəhvə havayı olacaq. O səfeh Bela Brozenə yenə zəng vuracam, ona yaltaqlanacam və deyəcəm ki, bir də məbləğ soruşan deyiləm, nə qədər olsa qəbulumdur. Bir gün də Zommervildin yanına gedəcəm, onu inandırmağa çalışacam ki, peşman olmuşam, aqlım başıma qayıdıb, katolik olmaq üçün yetişmişəm. Sonra da o dəhşətli an gələcəkdi: Zommervild işi elə quracaqdı ki, mən Mariya ilə, Tsüpfnerlə barışacaqdım. Əgər katolikliyi qəbul etsəydim, çox güman ki, atam mənim üçün daha heç nə etməyəcəkdi. Məlum məsələ idi ki, bu onun üçün ən dəhşətli xəbər olacaqdı. Əməlli – başlı fikirləşməli idim: Mənim seçimim rouge et noir¹ deyildi, əksinə ya tünd qəhvəyi olmalı idi, ya da qara; ya daş kömür, ya da kilsə! Onlar məndən nə gözləyirdilərsə, hamısı olacaqdı: əsl kişi, yetkin, daha subyektiv yox, obyektiv, «kişilər ittifaqı»nda kart çırpmağa hazır olan bir adam! Yox, hələ bir neçə ümid

yerim qalmışdı: Leo, Haynrix Belen, babam, Tsonerer. Axırını bəlkə də məni sentimental bir gitaraçı eləyəcəkdi və mən də oxuyacaqdım: «Külək sənə saçlarını sığallayanda, bilirəm ki, mənimsən.» Bu mahnını bir dəfə Mariyaya oxudum, qulaqlarını tutub dedi ki, çox

1 qırmızı – qara (fransızca)

dəhşətlidir. Ancaq ən dəhşətlisi axırda olacaq: kommunistlərin yanına gedib bütün tamaşalarımı göstərəcəm, onlar da deyəcək ki, çox yaxşı antikapitalist səhnəciklərdir.

Əslində onların yanında bir dəfə olmuşdum, hansı mədəni tədbir çərçivəsində Erfurta getmişdim. Məni vəğzalda çox təntənəli qarşıladılar, iri gül dəstələri verdilər. Mehmanxanada isə alabalıq, soyuducudan yeni çıxmış kürü... Şampan şərəbi də istədiyən qədər. Sonra bizdən soruşurdular ki, Erfurtda ən çox nəyə baxmaq istəyirik. Mən dedim ki, böyük məmnuniyyətlə Lüterin dissertasiyasının müzakirə olunduğu yere baxardım, Mariya isə dedi ki, eşitdiyinə görə burda katolik ilahiyyat fakültəsi var və o da dinlə çox maraqlanır. Üz - gözlərini turşutdular, ancaq heç nə eləyə bilmədilər, sonu da çox pis qurtardı: həm o mədəni tədbir üçün, həm din xadimləri, həm də bizim üçün. Din xadimləri yəqin fikirləşdilər ki, bizim bu səfəhlərlə nəsə bir yaxınlığımız var və hətta Mariya bir professorla əqidə məsələləri barəsində söhbət edəndə də heç biri onunla açıq danışmadı. Professor sözarası ona da işarə vurdu ki, Mariya mənə rəsmi ərə getməyib. Elə partiya rəhbərlərinin yanında dedilər: «Axı, siz doğrudan da əsl katoliksınız!» Mariya utandığından qızardı və dedi: «Bəli, mən günahlar içində yaşasam da katolik kimi qalırım.» Hiss edəndə ki, bizim rəsmi evli olmamağımız partiya rəhbərlərinin də xoşuna gəlmədi, vəziyyət lap ağırlaşdı. Qəhvə içmək üçün mehmanxanaya qayıdanda həmin rəhbərlərdən biri dedi ki, xırda burcua anarxiyasının bəzi təzahür formalarından xoşu gəlmir. Sonra məndən Laypsiqdə, Rostokda hansı tamaşaları göstərmək istədiyimi soruşdular. Yaxşı olar ki, «Kardinal», «Bonna gəlmə», «Nəzarət şurasının iclası» tamaşalarını göstərəm

(Kardinal)»i haradan bildikləri bizim üçün müəmma qaldı, çünki həmin səhnəciyi özüm tək hazırlamışdım, yalnız Mariyaya göstərmişdim, səhnəyə çıxarmamışdım. Şəhidlər kimi qırmızı geyinən Kardinallar). Dedim ki, yox, bu bunlar olmaz, əvvəlcə burdakı həyat şəraiti ilə bir balaca tanış olmalıyam, çünki komikliyin mənası insanlara başqalarının deyil, məhz öz həyatlarında baş verən hadisələri bədii formada özlərinə çatdırmaqdadır və sizin ölkədə nə Bonn var, nə nəzarət şurası, nə də kardinallar. Narahat oldular, hətta birinin rəngi qaçdı, dedi ki, mənə başqa cür təsəvvür edirmişlər. Dedim ki, elə mən özüm də buranı başqa cür təsəvvür edirdim. Çox pis vəziyyət alınmışdı. Dedim ki, eybi yox, burdakı vəziyyətlə bir az tanış olaram, məsələn, «Vilayət komitəsinin iclası», «Mədəniyyət şöbəsinin yığıncağı», «Partiya qurultayı öz rəyasət heyətini seçir», ya da Gül – çiçək şəhəri Erfurt» kimi tamaşalar hazırlayıb göstərərəm. Onda da Erfurt vağzalının ətrafında gül – çiçəkdən başqa hər nə desən vardı. Həmin anda tədbirirni təşkilatçısı ayağa durub dedi ki, onlar fəhlə sinfinə qarşı aparılan təbliğata yol verə bilməzlər. Artıq ona «»rəngi qaçmışdı» demək olmazdı, əməlli – başlı avazı olmuşdu. Ancaq bir neçəsi də özlərində cəsarət tapıb irişdi. Dedim ki, mən çox da kəskin olmayan «Partiya qurultayı öz rəyasət heyətini seçir» kimi tamaşada fəhlə sinfinə qarşı heç bir təbliğat görmürəm və həmin anda axmaq bir səhvə yol verdim, «Partiya qurultayı» əvəzinə, «Bardıya qurultayı» dedim və onda rəngi avazı olmuş fanatik partiya rəhbəri özündən çıxdı, əlini stola elə çırpdı ki, qoğalın üstünə yaxmaq istədiyim sıyıq qaymaq əlimdən boşqaba düşdü. O dedi:

-Sizi bura dəvət etməkdə çox yanılmışıq! Çox yanılmışıq!

Dedim ki, elə isə qayıdıb gedə bilərəm. Dedi:

-Bəli, gedərsiniz... Özü də xahiş edirəm, növbəti qatarla.

Dedim, burda elə bir çətin şey yoxdur, sadəcə olaraq, «Nəzarət şurasının iclası» əvəzinə, «Vilayət komitəsinin iclası» deyərəm. Yəqin ki, burda da əvvəlcədən həll olunmuş qərarlar çıxarılır. Onda lap nəzakətsizlik elədilər, durub balaca zaldan çıxdılar, içdiyimiz qəhvələrin pulunu da

vermədilər. Mariya ağladı. Az qalmışdı onlardan birini vuram. Növbəti qatara minmək üçün vağzala girəndə nə hambal vardı, nə də mehmanxana xidmətçisi. Çemodanlarımızı özümüz sürməli olduq. Mənim də ən zəhləm getdiyi elə bu idi. Xoşbəxtlikdən Mariya səhər – səhər tanış olduğu bir gənc ilahiyyatçı vağzal meydanında bizə rast gəldi. Bizi görəndə qızardı, hələ də ağlayan Mariyanın əlindən qara çemodanı aldı. Mariya da elə hey ağlaya – ağlaya üzrxahlıq elədi ki, nahaqdan özü üçün çətinliklər yarada bilər.

Doğrudan da çox pis alındı. Cəmi altı, ya yeddicə saat Erfurtda qaldıq, ancaq hamı ilə dalaşdıq. Din xadimləri ilə də, partiya rəhbərləri ilə də...

Bebrada qatardan düşüb mehmanxanada qalanda da Mariya bütün gecəni ağladı, səhər – səhər duran kimi həmin o din xadiminə uzun – uzadı bir məktub yazdı, ancaq bilmədik ki, məktub ona çatdı ya yox.

Mənə elə gəlirdi ki, nə vaxtsa Mariya ilə, Tsüpfnerlə barışa bilərəm, ancaq heç vaxt, heç vaxt təzədən o rəngi avazımış partiya rəhbərinin ayağına gedib «Kardinal» səhnəciyini göstərməyəcəm. Hələ Leo, Haynrix Belen, Monika Zilvs, Tsonerer, babam və bir də Zabine Edmondsgildə bir qazan şorba dururdu, uşaqlara baxıb bir az da pul qazana bilərdim. Hələ bir iltizam da yazacağam ki, onlara yumurta verməyəcəm. Yəqin ki, heç bir alman anası buna dözə bilməzdi. Başqalarını «incəsənətin obyektiv vacibliyi» adlandırdığı şeyə bir qoz, ancaq nəzarət şurası olmayan yerdə nəzarət şurasına lağ eləməyi mən alçaqlıq hesab edərdim.

Bir dəfə «General» adlı uzun bir səhnəcik fikirləşmiş, xeyli müddət onun üzərində işləmiş, sonra da səhnədə göstərmişdim. Bax, bizlərdə buna uğur deyərlər: yəni kimə ləzzət elədisə – güldü, kimə toxundusa – əsəbiləşdi. Çıxışdan sonra qəlbim iftixarla dolu qrim otağına qayıdanda gördüm ki, balacaboy, yaşlı bir qadın məni gözləyir. Mən çıxışlardan sonra çox əsəbi oluram, Mariyadan başqa heç kəsi görmək istəmirəm. Ancaq Mariya nədənsə həmin qadını qrim otağına buraxmışdı. Mən qapını arxamca bağlayar – bağlamaz qadın sözə başladı, dedi ki, onun əri də

general imiş, həlak olub, ancaq ölməmişdən əvvəl ona məktub yazıb xahiş edib ki, təqaüd istəməsin. Sonra da əlavə elədi:

-Siz hələ çox cavansınız! Ancaq bəzi şeyləri başa düşmək üçün kifayət qədər yaşınız var.

Bu sözləri deyən kimi də çıxıb getdi. Həmin gündən sonra «General» səhnəciyini göstərə bilmədim. Özünü «solçu» hesab eləyən mətbuat yazdı ki, ola bilsin, irticadan çəkinirəm. Özünü «sağçı» adlandıran mətbuat da başladı ki, guya bununla Şərqi qazanına su tökdüyünü başa düşmüşəm. Müstəqil mətbuat yazdı ki, mən artıq radikallıqdan əl çəkmişəm, sənətkarlıq borcumu unutmuşam. Ancaq hamısı başdan ayağa mənasız sözlər idi. O səhnəciyi ona görə göstərmirdim ki, yəqin hamının gülüb ələ saldığı, ehtiyac içərisində dolanan həmin balacaboy yaşlı qadın yadıma düşürdü. Ləzzət almadığım bir işi heç vaxt görmürəm. Bunu hər hansı bir curnalistə başa salmaq da çətin olardı. Çünki onlar nəyisə həmişə özləri iyləyib «tapmalı», «duymalı» idilər. Curnalistlərin çoxu buna inanmaq istəmir ki, o, sənətkar deyil və heç vaxt da sənət adamı ola bilməyəcək. Ona görə də «iyləyib tapmaq», «iyi duymaq» qabiliyyətləri də itib gedir və başlayırlar başları çıxmayan şeylərdən danışmağa. Xüsusilə də gənc, qəşəng qızların yanında. Bu sadələvh qızlar da onları göylərə qaldırırdılar: filan «təsirli» qəzetdə öz «tribunası» var! Fahişəliyin heç kəsə məlum olmayan ələ qəribə formaları var ki, adi fahişəlik onun yanında heç nədir. Adi fahişəlikdə verdiyin pulun əvəzinə heç olmasa nəşə alırsan...

Əslində mən «pullu məhəbbət»in bu mərhəmətindən də istifadə edə bilməzdim, çünki pulum yox idi. Ancaq Mariya indi Roma mehmanxanasındaki otağında güzgünün qabağında dayanıb özünün ispan mantilyasını yoxlayır: axı alman katolizminin «first lady»sini layiqincə təmsil etməli idi. Bonna qayıdandan sonra «çay süfrələri»nə dəvət olunacaq, gülümseyəcək, komitələrə üzv yazılacaq, «Dini sənət əsərləri» sərgilərini açacaq və «özünə yaraşan» bir dərzi axtarmağa başlayacaq. Çünki

Bonnda rəsmi adamlara ərə gedən qadınların hamısı «özlərinə yaraşan dərzi» axtarmağa başlayırdılar.

Mariya alman katolizminin «first lady»si kimi əlində çay fincanı və ya kokteyl bakalı deyəcək:

-Sabah Kröqertın layihəsi əsasında ucaldılmış «Bakirə Məryəm» heykəlinin açılışını edəcək o balaca, suyuşirin kardinalı görübsünüz? Ah, İtaliyada hətta kardinalların özü də gözəl kavalerlərdir. Elə suyuşirindirilər ki...

İndi düzəməlli taytıya da bilmirdim, əlac sürünməyə qalırdı. Elə sürünə – sürünə də eyvana çıxdım ki, vətən havası ilə bir az nəfəs alım. Ancaq bunun da köməyi olmadı. Çoxdan Bonnda idim, az qala iki saat olardı və bu qədər vaxtdan sonra Bonnun havası «havasını dəyişmək istəyənlərə» o qədər də ləzzət vermirdi.

Yadıma düşdü ki, Mariyanın katolik kimi qaldığı üçün onlar əslində mənə minnətdar olmalı idilər. Kinkelin, Zommervildin hərəkətləri onu o qədər məyus etmişdi ki, dəhşətli əqidə böhranı keçirirdi. O qoçaq Blothert də müqəddəs Fransiskanı az qala ateist eləmişdi. Bir ara xeyli kilsəyə getmədi, mənimlə kilsədə kəbin kəsdirmək fikrindən də daşındı. Elə bil ki, acığa düşmüşdü və həmişə də dəvət olunduğuna baxmayaraq biz Bonndan çıxıb gedəndən yalnız üç il sonra o «dairə»yə təzədən gedib – gəlməyə başladı. O vaxt Mariyaya dedim ki, kilsəyə getməmək üçün «məyusluq» əsas ola bilməz. Əgər o, doğrudan da bu əqidənin sahibdirsə, yüz dənə Fredeboyl kimisi həmin əqidəni sındıra bilməz. Bundan əlavə – elə beləcə də dedim – orda Tsüpfner də var. Düzdür, bir az qurudur, mənim adamım deyil, ancaq katolik kimi imanlıdır. Yəqin ki, imanlı katoliklər çoxdur. Mərasimlərinə onunla birgə getdiyim bir neçə keşişin adını çəkdim, Papanı, Harri Kuperi, Aleks Qinnesi xatırlatdım. Sonralar Papa ilə Tsüpfner katolikliyin «məhək daşı»na çevrildilər. Qəribədir ki, həmin vaxtlarda Haynrix Belenlə yaxınlıq eləmirdi, əksinə, deyirdi ki, «qır – saqqızdır» və mən ondan söhbət salanda pərt olurdu, şübhələnməyə başlayırdım ki, «Mariya ilə yaxınlıq eləməyə» çalışır. Düzdür, bu barədə ondan heç vaxt

heç nə soruşmadım, ancaq çox şübhələnirdim. Onun ev qulluqçusunu xatırlayanda Haynrixin qızlarla «yaxınlıq eləməsinin səbəbi»ni başa düşürdüm. Bu fikir ağılıma gələndə iyrenirdim, ancaq bununla belə internatdakı o iyrenc şeyləri xatırlayanda, Haynrix Beleni də başa düşürdüm...

İndii yadıma gəldi ki, əqidə böhranı keçirəndə təsəlli kimi Papa Yohanni və Tsüpfneri ona özüm nişan vermişəm. Mən katolizmə qarşı çox ədalətli olmuşam və səhvim də elə burda olub, ancaq mənim nəzərimdə Mariya o qədər təbii katolik olub ki, ondakı bu təbiiyi qoruyub saxlamağa çalışmışam. Yatıb qalanda oyatmışam ki, kilsəyə gecikməsin. Çox vaxt da taksifariş vermişəm ki, vaxtında çata bilsin. Yevangelistlərin daha çox yaşadığı şəhərlərdə qalanda ora – bura zəng vurub katoliklərin harda ibadət etdiyini öyrənmişəm ki, gedə bilsin. Həmişə də deyib ki, buna görə mənə «xüsusi» məhəbbət bəsləyir və sonra da mənə lənətə gəlmiş o yazılı iltizama qol çəkənmək istəyirdi ki, uşaqların katolik ruhda tərbiyə olunmasına maneçilik törətməyəcəm. Uşaqlarımız barədə tez – tez danışardıq. Uşaqlarımız olacağına çox sevinirdim, xəyalən onlarla söhbət edirdim, qucağımda gəzdirirdim, südə çiy yumurta qatıb verirdim. Ancaq onda birçə məsələ məni çox narahat edirdi ki, biz həmişə mehmanxanalarda qalmalıydıq və mehmanxanalarda da yalnız milyonçuların, şahların uşaqlarına yaxşı baxırdılar. Şah olmayanların, milyonçu olmayanların uşaqlarına, xüsusən də oğlanlarına nə vaxtsa böyürə – böyürə deyəcəkdilər: «Bura sənin evin deyil!» Belə deməklərinin də üç əsas səbəbi var: guya uşaq öz evlərində özünü donuz kimi aparır, uşaq yalnız o vaxt razı qalır ki, özünü donuz kimi apara bilir və bir də uşaq özünü heç vaxt sərbəst hiss eləməməlidir. Qızların bu sahədə bəxti gətirib: «nə şirin – şəkər baladır»deyib onları əzizləyirlər, ancaq valideynləri yanında olmayan oğlan uşaqlarına ağızlarına gələni deyirlər. Hər bir alman üçün oğlan tərbiyəsiz uşaqdır və heç vaxt dilə gətirilməyən «tərbiyəsiz» sifəti sadəcə olaraq isimlə qarışılıb, yəni «oğlan» deyən kimi bilinir ki,

«tərbiyəsizdir.» Əgər kimsə bir çox valideynin öz uşaqları ilə danışarkən hansı sözlərdən istifadə etdiyini müəyyənləşdirmək istəsə deyəcək ki, onlarla müqayisədə «Bild»¹ qəzetində işlənən sözlər Qrimm qardaşlarının nağıllarındakı şirin sözlərə bənzəyir. Çox çəkməyəcək ki, alman valideynləri öz uşaqları ilə Kaliklərin dilində danışacaq: «Ah, necə də gözəldir!», «Ah, necə də iyərəncidir!». Hərdən də öz iradlarını lap «aydın» şəkildə bildirəcəklər: «Heç bir etiraz ola bilməz!», «Sənin belə şeylərdən başın çıxmaz!» Hətta Mariya ilə gələcəkdə uşaqlarımızı necə geyindirəcəyimiz barədə də danışırıdık. Onun «açıq rəngli, son dəbdə tikilmiş gödəkçə»dən xoşu gəlirdi. Mənsə idman gödəkçəsi istəyirdim, çünki bilirdim ki, uşaq açıq rəngli, dəbdə tikilmiş gödəkçədə heç vaxt gölməçədə oynaya bilməz. Ancaq idman gödəkçəsi gölməçədə oynamaq üçün çox rahat idi. Özü də mən ilk öncə qızlar barədə düşünürdüm: isti geyindirəsən, paltarı çox da uzun olmaya. Axı gölməçəyə daş atanda ordan qalxan su damcıları paltoya çatmayacaq, ayaqlarını batıracaq. Əgər əlindəki konserv qutusu ilə gölməçədən su götürsə və qutunu da bir az əyri tutsa, onun əlindəki çirkli su bəlkə də heç paltoya çatmadı, elə ayaqlarına töküldü, onlarica batırdı. Mariya isə deyirdi ki, açıq rəngli paltar onu həmişə ehtiyatlı olmağa məcbur edəcək. Ancaq uşaqlara gölməçədə oynamağa icazə verib – verməyəcəyimizi aydınlaşdırı bilmirdik. Mariya həmişə cavabdan qaçaraq gülümsəyir və deyirdi: «Hələ baxarıq!»

Ancaq Tsüpfnerlə uşaqları olsa, onlara nə gödəkçə, nə də açıq rəngli paltar geyindirə biləcək. Onların uşaqları gödəkçəsiz, paltosuz gəzəcək, çünki biz Mariya ilə bütün palto növlərini geninə – boluna müzakirə etmişdik. Hətta uzun, gödək alt paltarları, corabları, ayaqqabıları müzakirə etmişdik. Əgər özünü fahişə, xəyanətkar kimi hiss etmək istəmirsə, gərək onda uşaqlarını çılpaq gəzdirə. Bilmirəm hələ uşaqlarına nə yedizdirəcək. Uşaq üçün olan bütün qida məhsulları, onları yedirtmək yolları barədə də uzun - uzadı danışmışdıq. İkimiz də bütün günü ağızından sıyıq, süd düşməyən gombul uşaqları xoşlamırıdık: istəirdim ki, mənim uşaqlarımı

zorla yedirtsinlər. Zabine Emondsun ilk iki uşağının, ən çox da böyüyünün - Karl ona qəribə ad qoymuşdu: Edeltrud! – yeməyi ağızlarına necə

1. Almaniya da çıxan bulvar qəzeti

dürtüşdükdüyünə baxanda iyrenirdim. Hətta o lənətə gəlmiş yumurta məsələsi barədə də Mariya ilə mübahisəmiz olmuşdu. Mübahisə zamanı qəflətən dedi ki, yumurta varlı adamların yeməyidir, sonra da qızardı, ona təsəlli verəsi oldum. Artıq buna öyrəşmişdim: hamı mənə başqa cür baxır, mənimlə başqa cür rəftar edirdi, çünki daş kömür sahibi olan Şnirlərdən idim. Mariya bu məsələdə iki dəfə səhvə yol verirdi: birincisini elə ilk gün onun yanına mətbəxə düşəndə və bir də indii yumurta barədə danışanda. Valideynlərinin varlı olması çox pis şey imiş! Xüsusilə də həmin vardan sənə pay düşməyəndə! Bizim evdə yumurta çox nadir hallarda yeyilərdi, çünki anam onu «son dərəcə ziyanlı» hesab edirdi. Edqar Vinekensä əksinə, kasıb ailədən olduğuna görə əzab çəkirdi. Hər yerdə «fəhlə uşağı» kimi təqdim olunurdu. Hətta elə keşişlər vardı ki, onu başqa cür təqdim edirdilər: «Əsl fəhlə uşağıdır!» Sanki bu sözlərlə demək istəyirdilər: görürsünüzmü, heç buynuzu da yoxdur, lap ziyalı kimi görünür! Əslində, bu, irqi məsələdir, anamın Mərkəzi Komitəsi bununla məşğul olmalıdır. Bu məsələdə yalnız Vinekenlərlə Mariyanın atası, necə deyərlər, xətrimə dəymirdilər. Onların heç biri «kömür mədənləri sahibi Şnirlər»dən olduğumu üzümə vurmur, nə də bunu çələng eləyib başıma taxmırdı.

23

Bir də onda ayıldım ki, hələ eyvanda dayanıb Bonna baxıram. Məhəccərdən bərk – bərk yapışmışdım, dizim bərk ağrıyırdı və bayaq tulladığım bir marklıq mənə təzə dərd olmuşdu. Böyük məmnuniyyətlə gedib onu götürərdim, ancaq indi evdən çıxma bilməzdim, Leo hər an gələ bilərdi. Axı nə vaxtsa gavalılarını, qaymaqlarını yeyib qurtarmalı, sonra da süfrə duası verib durmalı idilər. Nə qədər diqqətlə baxsam da pulu görə bilmədim. Bina çox hündür idi və bir də yalnız nağıllarda pullar elə

parıldayır ki, tapa bilirsən. Birinci dəfə idi ki, pul və onunla bağlı olan şeylərin peşmançılığını çəkirdim: bayaq tulladığım bir marka on iki dəne siqaret ala bilərdim, ya da iki dəfə tramvaya minərdim, ya da üstündə sosiska olan bir parça çörək. Peşman olmasam da, bir az təəssüf hissi ilə Aşağı Saksoniyadan olan nənələrin biletlərini birinci dərəcəli vaqona dəyişmək, ya da sürət qatarında getmək üçün əlavə kimi verdiyimiz pulları xatırladım. Bu elə bir təəssüf hissi idi ki, sanki hansı qızısa öpüslərə qərq edirsən, o da axırda başqasına ərə gedir. Leoya çox bel bağlamaq olmazdı, çünki pul haqqında onun qəribə təsəvvürləri var, təxminən rahiblərin «ər – arvad məhəbbəti» haqqındakı təsəvvürlərinə bənzəyir.

Hər tərəf işıqlı olsa da küçədə heç nə parıldamırdı, nağıllarda olan «ulduzlu taler» görünmürdü. Yalnız avtomobillər, tramvaylar, avtobuslar və bir də Bonnun camaatı... Deyəsən, pul elə tramvayın damında qaldı, depoda kimsə onu tapacaq.

Əlbəttə gedib yevangelist kilsənin ağışuna sığına bilərdim. Ancaq «ağışa sığınmaq» barədə düşünəndə üşənirdim. Lüterin ağışuna sığınardım, lakin «yevangelist kilsənin ağışuna» heç vaxt! Əgər ikiüzlülüyə başlayırdımsa, gərək əməlli – başlı ikiüzlülük edəydim, elədiklərimdən əməlli – başlı həzz alaydım. Məsələn, mənə çox ləzzət eləyərdi ki, «katolik rolunu oynayam», özümü yarım il birtəhər saxlayam, Zommervildin moizələrinə qulaq asmağa gedəm. Onda «katalonlar» yaraya düşmüş qurdlar kimi «yan – yörəmdə» civildəşməyə başlayacaqlar. Ancaq bununla nə vaxtsa «Daş kömür şirkəti»nin filiallarından birində haqq – hesab çeklərinə qol çəkmək imkanımı birdəfəlik itirəcəm. Bəlkə də anam özünün işlədiyi Mərkəzi Komitədə mənə bir yer eləyəcək, mən də oturub «irqi nəzəriyyə» ilə məşğul olacam. Amerikaya gedəcəm, ordakı qadın klublarında canlı şahid kimi alman gəncliyinin keçirdiyi peşmançılıq hissləri barədə mühazirələr oxuyacam. Ancaq bircə məsələ vardı ki, mən özüm peşiman olası heç bir iş görməmişdim və deməli, yalandan peşmançılıq hissi keçirməli olacaqdım. Əlbəttə, onlara tennis meydançasında bir ovuc

torpağı Herbert Kalikin üzünə necə atdığımı, «arakəsməyə» necə salındığımı, Kalikdən, Brüldən, Lövenixdən ibarət»məhkəmə heyəti»nin qarşısında necə dayandığımı danışa bilərdim. Ancaq bunları danışmağımın özü də ikiüzlülük olacaq. Mən həmin anları olduğu kimi təsvir edə bilməzdim, orden kimi boynumdan, döşümdən asmağı bacarmazdım. Axı, hamı öz həyatının qəhrəmanlıq anlarının ordenini boynunda, döşündə gəzdirir. Keçmişin quyruğundan yapışıb qalmağın özü də elə ikiüzlülükdür, çünki heç kəs həmin anın nə vaxt olduğunu bilmir. Henriette də mavi yaylığını başına örtərək Leverkuzen yaxınlığında müqəddəs alman torpağını yəhudi yankilərindən qorumaq üçün tramvaya minib gedəndə bunu bilmirdi...

Yox, mənə ləzzət verəcək ən yaxşı ikiüzlülük «katolik kartı ilə oynamaq» olardı. Burda bütün kartlar uduşlu olur.

Universitetin damları üzərindən saray bağındaki ağaclara nəzər saldım. Mariya həmin bağın arxasında, Bonnla Qodesberqin arasında yaşayacaqdı. Çox gözəl! Onun yaxınlığında olmaq lap yaxşı idi. Fikirləşə bilməzdi ki, mən onsuz da həmişə səfərlərdə oluram. Deməli, gözünün altına almalı idi ki, mənə rast gələ bilər, əxlaqsız, xəyanətkar olduğunu başa düşər, qıpqırmızı qizarar. Ya gödəkçə, ya palto, ya da xəz palto geyindirilmiş uşaqları ilə mənə rast gələndə qəflətən uşaqlar ona çılpaq görünəcək!

Mərhəmətli xanım, şəhərdə söz gəzir ki, uşaqlarınız çılpaq gəzir. Yox, lap ağ eləyirsiniz! Hələdici anda bircə sözü səhv salmışınız, mərhəmətli xanım! Gərək «birini»yox, «ərimi sevirəm» deyəydiniz. Şəhərdə yenə də söz gəzir ki, burda hamının bir – birinə bəslədiyi, hamının «Qoca» adlandırdığı o gizli «nifrət hissi»nə gülübsünüz. Sizə elə gəlir ki, hamı adamı çaşdıracaq dərəcədə həmin «Qoca»ya oxşayır.Nəhayət siz də onun kimi elə hesab edirsiniz ki, hamınız əvəzolunmaz adamlarsınız. Ancaq hamınız da dedektiv romanlar oxuyursunuz. Dedektiv romanların üz qabığı zövqlə bəzədilmiş otaqlara yaraşmır. Danimarkalıların yadından çıxıb öz

üslublarını dedektiv romanların üz qabığına həkk eləməyiblər. Finlandiyalılar bic tərپənəcəklər, həmin kitabların üz qabıqlarını stullara, kreslolara, qədəhlərə, qazanlara yaraşdıracaqlar. Blothertin evində də dedektiv romanlar çoxdur, biz həmin axşam onlara gedəndə heç əməlli – başlı gizlətməmişdilər, adam baxanda utanırdı.

Mərhəmətli xanım, həmişə qaranlıqlarda, kinolarda, kilsələrdə olacaqsınız, günəş işıqlı tennis meydançalarından qorxaraq qaranlıq mənzillərinizdə kilsə musiqisinə qulaq asacaqsınız. Həmişə söz – söhbət, kafedral kilsələrdə otuz dəqiqə, qırx dəqiqə çəkən tövbələr...Öz növbəsini gözləyənlərin baxışlarındakı gizli narazılıq... İlahi, görəsən nə olub ki, belə çox tövbə eləyir? Belə gözəl, nəcib, özünəyaraşan əri var, özü də tərbiyəli adamdır. Balaca qəşəng qızı, iki maşını... Dəmir arakəsmənin arxasındakı narahatlıq çoxalır, məhəbbət, nikah, borc, yenə də məhəbbət haqqında pıçıltılar eşidilir, axırda o sual səslənir:

-Əqidəniz möhkəm olmalıdır... Sizə nə olub, qızım?

Danışa bilmirsən, heç o haqda da fikirləşə bilmirsən. Yalnız mən bilərəm, sənə nə olub. Sənin təlxəyin çatmır. Onun rəsmi adı komik aktyordur, heç bir kilsənin də üzvü deyil...

***

Taytıya – taytıya eyvandan vanna otağına keçdim ki, qrimlənim. Atamın qabağına qrimsiz çıxmaqda, qrimsiz onunla üzbəüz oturmaqda səhv elədim. Neyləyim, ağılıma gətirməzdim ki, durub gələcək. Leo həmişə çalışardı ki, mənim həqiqətən nə fikirləşdiyimi duysun, mənim həqiqi sifətimi, mənim daxilimi görsün. Bütün bunların hamısını bilməli idi, çünki qrimli olmayanda mənim «maskalanmağımdan», «oyunlarımdan», özünün dediyi kimi «qeyri – ciddi əməllərimdən» qorxurdu. Mənim qrim çemodanım hələ Boxumla Bonn arasında yol gəlirdi. Vanna otağındakı balaca ağ dolabı açanda artıq gec idi... Gərək əvvəlcədən fikirləşəydim ki, ordakı şeylər də dəhşətli dərəcədə sentimentallaşa bilər. Həmişə burada Mariyayının

şüşəcikləri, digər hamam ləvazimatları olurdu. Ancaq indi heç biri yox idi və bu «yoxluq» məni daha da yandırdı. Kaş ondan nəşə qalmış olaydı. Hamısını aparmışdı. Bəlkə də Monika Zilvsin mənə yazığı gəlib hamısını yığışdırmışdı. Güzgüdə özümə baxdım: gözlərimdə heç bir ifadə yox idi. Güzgünün qabağında yarım saat dayanıb özümə tamaşa edəndə, sifətimin əzələlərini ovuşdurub yumşaldanda ilk dəfə o gözlərə ifadəsizlik vermək lazım gəlmədi. Sifətim intihar etməyə hazırlaşan adamın sifəti kimi idi və onu qrimləməyə başlayanda ölü sifətinə bənzədi. Əvvəlcə ona vazelin çəkdim, yarısı qurumuş ağ qrim tubikini sıdırdım, sıxaraq içində qalanın hamısını çıxardım və sifətimi dümağ ağartdım. Zərrə qədər də qara, qırmızı yer qalmadı, hətta qaşlarımı da ağartmışdım. Bu ağığın fonunla saçlarım parik kimi görünürdü, ağızım isə qaralırdı, göy rəngə çalırıdı, açıq mavi rəngli gözlərim daşa dönmüş səmaya bənzəyirdi, imanını çoxdan itirdiyinə inanmaq istməyən kardinalın gözləri kimi ifadəsiz idilər. Ancaq bu dəfə özüm özümdən qorxmadım. Bu sifətlə şöhrətlənərdim, hətta nə qədər ümitsiz, səfeh görünsə də, «ikiüzlülük» oyununa da başlaya bilərdim. Elə bir oyun ki, yalnız Edqar Vineken ona inanırdı. Düzdür, bu oyun o qədər də «ləzzətli» olmayacaqdı, ancaq neyləmək olardı, öz «dadsızlığı» ilə saxtalar içində ən «vicdanlısı», xırda - qara günahlar arasında ən xırdası idi. Deməli, qaraya, tünd qəhvəyiyyə, maviyyə, alternativ olan bir rəng də vardı, ancaq ona qırmızı demək – evfemizm olardı, çox nikbin çıxardı. Elə isə boz demək olardı – üstünə səhər günəşinin şəhli qızartısı çökmüş boz! Kədərli «oyun»a yaraşan kədərli rəng! Bəlkə də bu kədərli oyunda təlxək üçün heç vaxt bağışlanmaz bir səhvə yol vermiş, kimdəsə özümə mərhəmət hissi oyatmaq istəmiş təlxəyə yer tapılırdı. Ancaq ən pisi o idi ki, Edqarı aldada bilməzdim, onunla «ikiüzlülük» oyununu oynaya bilməzdim. Onun yüz metri 10,1 saniyyəyə qaçdığıının yeganə şahidi mən idim və Edqar da cəmi iki – üç adamdan biri idi ki, məni olduğum kimi qəbul edirdi. O, bəzi adamlardan başqa heç kimə inanmırdı, halbuki başqaları insanlardan başqa hər şeyə inanırdılar: məsələn, Allaha, mücərrəd pula, «dövlət»,

«Almaniya» kimi şeylərə. Ancaq Edqar bunların heç birinə inanmırdı. O vaxt taksiyə minəndə əməlli – başlı xətrinə dəymişdi. İndi təəssüflənirəm ki, gərək o vaxt Edqara hər şeyi başa salaydım. Qalan heç kəsə heç nədə izahat verməyə borclu deyildim. Güzgüdə aralandım. Orda gördüyüm adam çox xoşuma gəlmişdi. Ağıma da gətirmirdim ki, orda gördüyüm adam elə mən özüməm. O artıq təlxək deyildi, ölü rolunu oynayan meyit idi.

Taytıya - taytıya yataq otağımıza keçdim. Mariyanın paltarlarını görəcəyimdən qorxduğum üçün hələ ora girməmişdim. Həmin paltarların çoxunu mən almışdım, hətta böyük, gen olanda da dərzilərə kəsdirməyə özüm aparmışdım. Qırmızı ilə qaradan başqa bütün rəngdə olan paltarları geyə bilirdi. Hətta boz rəngli paltarda da qəşəng görünürdü. Ancaq çəhrayı və yaşıl rənglər ona daha çox yaraşır. Bəlkə qadın paltarları sahəsində yaxşı mütəxəssis kimi pul da qazana bilərdim, ancaq bu da monoqam, üstəlik də homoseksualist olmayan bir kişi üçün cəhənnəm əzabına dönərdi. Kişilərin çoxu arvadlarına çek verib deyirlər ki, get hansı paltar dəbdədirsə, ondan al. Əgər bənövşəyi rəng dəbdədirsə, çek sarıdan korluq çəkməyən bütün qadınların hamısı bənövşəyi paltar geyinir. Ona görə də hər hansı yığıncaqda «sayılıb – seçilən» qadınların hamısı bənövşəyi paltarda ora – bura qaçışanda həmin yığıncaq güclə yaşamağa ruhlandırılan qadın yepiskoplarının baş məclisinə bənzəyir. Axı çox az qadına bənövşəyi rəng yaraşır. Ancaq Mariyaya yaraşır. Mən hələ evimizdə qalan vaxtlarda birdən – birə qonur – çuval paltarlar dəbə mindi və ərlərinin «layiqli paltar geyinməyi» tapşıracağı o zavalı cücələr anamın təşkil etdiyi «cour – fixe»lərə sanki çuvala bürünüb gəlirdilər. O qadınlardan bir neçəsinə lap yazığım gəlirdi, xüsusilə də saysız – hesabsız prezidentlərdən hansılarınsa ucaboy, kök arvadına o qədər yazığım gəlirdi ki, az qalırdı yaxınlaşıb üstünə süfrədən, pərdədən nəsə atım. Əri – o küt heyvan isə heç nə eşitmir, heç nə görmürdü. Hər hansı bir homoseksualist desəydi ki, indi belə dəbdədir, arvadını çəhrayı gecə köynəyində bazara göndərərdi. Səhəri gün də gedib yüz əlli yevangelist keşişin qarşısında

«nikah və idrak» mövzusunda mühazirə oxuyurdu. Bəlkə də heç xəbəri yox idi ki, arvadının dizləri eybəcər görünür, ona gödək geyinmək olmaz.

Paltar dolabının qapısını tez açdım ki, özümü güzgüdə görməyim. Mariyadan heç bir nişanə qalmamışdı. Heçcə nə! Azacıq ətir iyi gəlirdi. Gərək bir az insafly olaydı, mənim də paltarlarımı götürüb aparaydı. Ya kiməsə bağışlayardı, ya da yandırardı. Mənim paltarlarımın hamısı dolabda idi: heç vaxt geyinmədiyim yaşıl rəngli məxmər şalvar, qara rəngli şotland pencəyi, qalstuklar, aşağıda da üç cüt ayaqqabı. Bilirdim ki, balaca çəkməcədəki şeylər yerindədir: corablar, əl yaylıqları... Niyə belə elədiyini bilirdim: axı xristianlar «şəxsi əmlak» məsələsində çox dəqiq, ədalətli olurlar. Çəkməcəni açmağa heç ehtiyac yox idi, özünə aid olan hər şeyi götürmüşdü, mənimkilərsə qalmışdı. Gərək bir az insafly olaydı, mənim cır – cındırım da götürəydi ki, paltar dolabı belə görünməyəydi. Ədalət hissi, adamı qılınc kimi doğrayan dəqiqlik!... Çox güman ki, mənə yazığı gəlmişdi, onu xatırlada biləcək heç nə saxlamamışdı. Yəqin hələ ağlayıb da. Filmlərdə ərini qoyub gedən, gedəndə də «səninlə keçirdiyim günləri heç vaxt unutmuyacam!» - deyən qadınlar kimi göz yaşını axıdıb. Bu səliqəli, tərtemiz dolab (hətta kimsə onu əski ilə silmişdi də!) mənə qoyub getdiyi dəhşətli dərd oldu. Sahmanlı, iki hissəyə bölünmüş dolab... Onun paltarı ayrı, mənimki ayrı... Elə bil onun içində çox uğurlu bir əməliyyat aparılmışdı. Ondan heç bir nişanə qalmamışdı. Hətta koftasından təsadüfən birçə düymə də düşmüşdü...

Dolabın qapısını açıq qoydum ki, güzgüdə özümü görməyim və taytıya – taytıya geri qayıtdım, konyak şüşəsini pencəyimin cibinə qoydum, qonaq otağına keçib divana uzandım. Dizim çox şişmişdi, ancaq uzanan kimi ağrısı dayandı. Qutuda dördcə siqaret qalmışdı və onlardan da birini götürüb damağıma qoydum.

Fikirleşdim ki, görəsən hansı yaxşı olardı: paltarlarını burda qoysaydı, yoxsa indiki kimi tər – təmiz yığıb aparsaydı? Heç məktub da yazıb qoymamışdı: «Səninlə keçirdiyim günləri unutmuyacam!» Bəlkə də belə

yaxşı idi. Ancaq gərək heç olmasa, düyməsinin biri qopub düşmüş olaydı, ya da kəmərinə götürməyi unudaydı. Ya da dolabdakıların hamısını aparaydı, od vurub yandırardı...

Henriettenin ölüm xəbəri gələndə biz nahara hazırlaşırıydıq. Anna nədənsə elə fikirləşmişdi ki, onun kağız dəsmalı çox da kirlənməyib və o, servantın üstündəki sarı çəngəlin üstündə idi. Hamımız ona baxdıq: üstündə cem və bir də balaca, bozarmış ya şorba, ya da sous ləkəsi qalmışdı. Mən onda ilk dəfə hiss elədim ki, kimsə çıxıb gedəndə, ya öləndə ondan qalan əşyalar çox qorxunc olur. Anam yeməyə cəhd etdi və sanki bununla demək istədi: həyat davam edir... ya da buna bənzər nəşə... Ancaq mən dəqiq bilirdim ki, elə deyil, davam eləyən həyat yox, ölümdür. Vurub onun əlindən çəngəli saldım, bağa qaçdım və təzədən haray – qışqırtı qopmuş evimizə qayıtdım. İsti şorba anamın sifətini yandırmışdı. Yuxarı – Henriettenin otağına qaçdım, pəncərəni taybatay açdım və əlimə keçənlərin hamısını bağa atdım: qutuları, paltarları, gəlincikləri, papaqları, ayaqqabıları, şlyapaları. Çəkməcəni dartıb açanda alt paltarlarını və yəqin ki, onun üçün çox qiymətli olan qəribə xırda əşyalar gördüm: qurudulmuş sünbül, daşlar, güllər, kağız parçaları, çəhrayı lentlə sarınmış bir dəstə məktub, tennis oynamaq üçün yüngül ayaqqabılar, raketkalar, idman yarışlarında aldığı kuboklar... Bir sözlə, əlimə nə keçdisə hamısını bağa tulladım. Sonralar Leo deyirdi ki, mən onda «dəli olmuşdum», bunların hamısını bircə göz qırpımında eləmişəm, heç kim də mane ola bilməyib. Axırda da bütün çəkməcələri, sadəcə olaraq, çevirib içindəkiləri bayıra boşaltdım, qaraca qaçdım, içində həmişə ehtiyat benzin olan ağır qabı sürüyə – sürüyə bağa gətirdim, onu bayıra atdığım şeylərin üstünə çiləyib od vurdu. Kənarda qalanların da hamısını ayağımla alovun üstünə itələdim. Ətrafa səpələnmiş kağız parçalarını, qurudulmuş gülləri, sünbülləri, məktub qalağını bircə – bircə yığıb oda atdım. Sonra qaça – qaça gedib yemək otağından o kağız dəsmalı çəngəllə birlikdə gətirdim, «tonqal»a tulladım. Leo sonralar deyirdi ki, bütün bunların hamısı heç bircə

dəqiqə də çəkməyib, heç kəs nə baş verdiyini anlamayıb, yalnız onda ayılıblar ki, alov ərşə qalxıb, mən də o şeylərin hamısını oda atıb qurtarmışam. Hətta bir amerikan zabiti də peyda olub, elə bilib ki, gizli sənədləri – «Böyük alman veervolfu»nun protokollarını yandırırım. Ancaq o gəlib çıxanda hər şey külə dönmüşdü, yalnız yanıtı iyi gəlirdi. O, əyilib bir az kənarında qalmış məktub qalağını götürmək istəyəndə qoymadım, əlinin üstündən vurub onu yerə saldım, benzinin qalanını da alovun üstünə çilədim. Bir az keçməmiş yanğınsöndürənlər gəldi. Gülünc – gülünc uzun, qalın şırnaqlarla gəlmişdilər və arxadan kimsə uca, gülünc bir səslə indiyəcən eşitdiyim əmrlərin ən gülüncünü verdi: «Suyu buraxın!» Heç utanmadan külün üstünə su çilədilər. Pəncərələrdən birinin çərçivəsi alovdan azacıq qarsıdığı üçün yanğınsöndürənlərdən biri şırnağı ora tutdu, içəridə nə vardısı, hamısı suyun içində üzümə başladı. Sonralar döşəmənin parketi bir – bir qalxmağa başladı, anamın haray – qışqırığı aləmi başına götürdü, bütün sığorta şirkətlərinə zəng vurub aydınlaşdırmağa başladı ki, döşəmə sudan, yoxsa alovdan bu günə düşüb və bunu sığortalananmış əmlak hesab etmək olarmı?!

Konyak şüşəsini dodaqlarıma yaxınlaşdırıb bir qurtum aldım, qaytarıb cibimə qoydum, əlimlə dizimin yarasını yoxladım. Uzananda ağrı az olurdu. Bir az özümə gəlib fikrimi cəmləşdirə bilsəydim, şiş də, ağrı da keçib gedərdi. Gedib küçədən boş bir portağal qutusu tapardım, vağzalın girəcəyində oturdum, gitara çalardım və mərhəmət diləkli kilsə nəğmələri - litanayalar oxuyardım. Şlyapamı, ya da papağımı yanıma – pilləkənin üstünə qoyardım, guya özü ora düşüb. Əgər kiminsə ağına gəlib nəse atsa, başqaları da ona baxıb atacaqlar. Mənə pul çox lazım idi, çünki siqaretim qurtarırdı. Yaxşı olardı ki, papağın içinə özüm bir – iki qara qəpik və bir neçə dənə də beş pfeninqlik qoyardım. Çox güman ki, Leo mənə az da olsa, pul verəcəkdə, buna bəs eləyərdi. Özümü artıq orda oturan görürdüm: qapqara vağzal sütunlarının fonunda dümağ qrimlənmiş bir sifət, mavi köynək, üstündən də qara şotland gödəkçəsi, yaşıl məxmər şalvar...

Və mən «öz sənətimə başlayıram», səsim küçənin hay – küyünə qarışır: Rosa mystica – ora pro nobis – turris Davidlica – ora pro nobis – virgo fidelis – ora pro nobis¹. Romadan qatarlar gələnə qədər orda oturacam, mənim «coniux infidelis»²im öz katolik əri ilə gələndə görəcəm. Yəqin ki, nikah mərasimi çox da asan olmayıb: Mariya dul deyildi, ərindən boşanmamışdı və mənim təsadüf nəticəsində dəqiq bildiyim kimi – bakirə də deyildi. Zommervild saçlarını yoluşduracaq, çünki duvaqsız nikah onun estetik konsepsiyasına təmamilə zidd idi. Bəlkə aldanmış qız, sabiq bir təlxəyin məşuqəsi üçün ayrıca kilsə qanunları vardı? Görəsən, bəs kəbin mərasimini icra edən yepiskop nə düşündü? Onlar razı olmazdılar ki, rütbəcə

1. Bakirə Məryəmə müraciətlə: ey müqəddəs qızılgül – bizim üçün dua et! – Ey Davidin istinadgahı – bizim üçün

dua et! – Ey vəfalı qadın – bizim üçün dua et! (latınca)

2. Vəfasız arvad (latınca)

yepiskopdan aşağı olanlar kəbinlərini kəssin. Mariya məni bir dəfə dartıb yepiskopların idarəsinə aparmışdı. mitranı başa qoymaq, mitranı başdan götürmək, boynuna ağ lent salmaq, boynundakı ağ lenti götürmək... Yepiskop ağacını ora aparmaq, yepiskop ağacını bura gətirmək... Ağ lenti çıxarıb qırmızı lent bağlamaq... Bütün bunların hamısı mənə ləzzət verdi. Axı mənim kövrək sənətkar təbiətim təkrarın gözəlliyindən zövq almağı bacarırdı!

Yadıma açarlar haqqındakı pantomim səhnəciyi düşdü. Gedib bir az plastilin alardım, açarı onun üstünə sıxıb götürərdim, orda qalmış boş yerə su tökərdim, «bişmək» üçün soyuducuya qoyardım. Bəlkə balaca bir dondurucu da tapmaq olardı, hər axşam səhnəcik göstərəndə açarları onun içində «bişirərdim». Həmin açarlar da tamaşa zamanı əriyib gedərdi. Gələcəkdə bu ideyadan yarınmaq olardı, ancaq indi ondan əl çəkməli oldum, çünki bir az mürəkkəb idi, çoxlu rekvizitlərdən, texniki vasitələrdən asılı qalmalı olurdum. Təsadüfən nə vaxtsa müharibədə reynlinin aldatmış olduğu bir texnik köməkçisi həmin dondurucunun qapağını açıq qoyardı və

tamaşa da pozulardı. Yox, əvvəlki yaxşı idi. Dümağ qrimlənmiş əsl sifətimlə Bonn vağzalinın pilləkanlarında oturaram, mərhəmət diləkli kilsə nəğmələri oxuyaram, gitaranı dıngıldadaram... Yanımda da nə vaxtsa Çaplini yamsılamaq üçün aldığım şlyapa. Çatışmayan yalnız dəmir pullar idi. Bir pfenninqlik olsa lap yaxşı... Bir dəne bir pfenninqlik, bir dəne də beş pfenninqlik. Yox, üç dəne dəmir pul olsaydı, lap yaxşı alınardı: bir pfenninqlik, iki pfenninqlik, bir də beş pfenninqlik. Camaat görməli idi ki, mən xırda – xuruş sədəqədən zəhləsi gedən dindar fanatik deyiləm. Onlar görməli idilər ki, hər hansı dəmir pul, hətta mis də qəbulumdur. Sonralar oraya gümüş pul da qoyacam. Görsünlər ki, yaxşı pul verən də var. Hətta şlyapanın içinə bir dəne də siqaret qoyacam, çünki bəzilərinə əlini pul qabına atmaqdan sonra siqaret qutusuna atmaq daha asan gəlir... Əlbəttə, nə vaxtsa kimsə gəlib başımın üstünü kəsdirəcək, deyəcək ki, asayişi qoruyur, «küçə müğənniliyi üçün icazə vəərəqəsi» istəyəcək. Ya da «Allahın adına ləkə gətirənlərlə mübarizə» komitəsinin nümayəndəsi gələcək, mənim oxuduqlarımı dinə zidd hesab eləyəcək. Şəxsiyyət vəsiqəsi istəyənlər üçünsə yanıma həmişə daş kömür briketi qoyaram, çünki «Şnirin daş kömürü ilə qızın!» reklamını uşaq da tanıyır. Qara rənglə yazılmış «Şnir» sözünün altındakı qırmızı xətt çəkəcəm, hələ bəlkə onun qarşısına «H» hərfi də yazdım! Çox nadir, ancaq tez başa düşülən bir vizit kartı olacaq: «İcazə verin özümü təqdim edim: Şnir.» Nə vaxtsa atam, doğrudan da, mənim üçün nəsə bir iş görə biləcək, özü də xərci çıxmayacaq. İstəsə mənim üçün «küçə müğənniliyi»nin icazəsini ala bilərdi. Bunun üçün baş bürqomistərə bircə zəngi kifayət edərdi. Ya da «Kişilər ittifaqı»nda kart oynayanda birbaşa özünə deyərdi. Bu işi mənim üçün mütləq görməlidir. Ondan sonra mən vağzalin pilləkanında rahatca oturub Romadan gələn qatarı gözləyərdim. Əgər onda Mariya məni qucaqlamayıb yanımdan keçməyi bacarsa, deməli özümü öldürməkdən başqa çarəm qalmayacaq. Ancaq indii yox... Özümü öldürmək fikri ağıma gələndə tərəddüd etdim, ona görə ki, «özündən rəzailik» kimi görünərdi. Sadəcə olaraq Mariyadan əl çəkmək

istəmirdim. Nə vaxtsa Tsüpfnerdən boşana bilərdi və onda ikimiz də Bezevitsin «ideal vəziyyət»inə düşərdik. Onda mənim məşuqəm kimi olacaqdı, çünki kilsə onun nikahını heç vaxt geri oxumayacaqdı. Həmin vaxt elə eləməliydim ki, televiziya məni «kəşf etsin», təzədən şöhrət zirvəsinə qalxım. Belə olanda kilsə də bizə göz yumacaqdı... Onda heç kəs məndən Mariya ilə kilsədə nikahlanmağı tələb etməyəcəkdi. Onda VIII Haynrixdən qalmış toplarını mənə tuşlamayacaqdılar.

Özümü yaxşı hiss etməyə başladım. Dizimin şişi çəkilir, ağrısı azalırdı. Ancaq başağrısı ilə melanxoliklik hələ də qalırdı. Ancaq bunların ikisi də mənim üçün ölümün özü qədər doğma idi. Sənət adamının ölümü, yaxşı keşişin də dua kitabçası həmişə yanında olmalıdır. Hətta mən öləndən sonra nə olacağını da bilərəm: sözsüz ki, şniirlər üçün düzəldilən tabutdan mənə də düzəldirəcəklər. Anam ağlayacaq və deyəcək ki, məni başa düşən yeganə adam olub. Mən öləndən sonra hamıya deyəcək: «Bizim Hans həqiqətdə belə idi...» Ancaq bu günə kimi elə bilir ki, mən «eşqibazam», «pulgirəm» və ömrünün axırına qədər də elə biləcəkdi. Deyəcək:

-Bəli, bizim Hans çox istedadlı idi. Ancaq təəssüf ki, həm də çox eşqibaz, pulgir idi. Təəssüf ki, çox intizamsız idi... Ancaq istedadına söz ola bilməzdi.

Zommervild də deyəcək:

-Bizim gözəl Şnirimiz... Çox sevimli idi... Çox... Ancaq təəssüf ki, bütün varlığı ilə kilsəyə qarşı idi, metafizik hisslərdən çox uzaqdaydı...

Blotherth yanıb yaxılacaq ki, hələ də özünün «ölüm hökmü» haqqındaki fikirlərini qəbul etdirə bilməyib, yoxsa məni ictimaiyyət qarşısında dar ağacına çəkdirərdi. Fredeboyl üçün «heç bir sosioloji təsnifata uyğun gəlməyən təkrarsız adam» olacam. Kinkel ağlayacaq, özü də ürəkdən ağlayacaq, bütün varlığı sarsılacaq, ancaq onda çox gec olacaq... Monika Zilvs dul qalmış arvadım kimi hıçqıracaq və peşman olacaq ki, niyə o gün gəlib mənə omlet bişirmədi. Mariya, sadəcə olaraq,

inanmayacaq ki, mən ölmüşəm, Tsüpfnerdən ayrılacaq, bütün mehmanxanaları gəzəcək, əbəs yerə məni soruşacaq...

Atam isə bu faciəyə dözə bilməyəcək və çox peşman olacaq ki, niyə çıxıb gedəndə dəhlizdəki asılqanın taxtasının üstünə gizlicə bir – iki dəne kağız pul qoymadı. Karli ilə Zabina ürəkdən ağlayacaqlar. Elə ağlayacaqlar ki, dəfn mərasiminə gələnlərin hamısı ağzını büzəcək. Zabina yenə də özünün əl dəsmalını yadından çıxarıb evdə qoyduğu üçün əlini gizlicə Karlın paltosunun cibinə salacaq. Edqar özünü məcbur edib göz yaşlarını boğacaq, bəlkə də dəfndən sonra bizim bağda o vaxt yüz metri qaçdığı yerə gələcək, ordan bir də keçəcək, tək – tənha qəbristanlığa qayıdacaq, Henriette üçün qoyulmuş xatirə lövhəsinin üstünə iri bir qızılgül dəstəsi qoyacaq. Məndən başqa heç kəs bilmir ki, o, Henrietteyə vurulmuşdu... Heç kəs bilmir ki, mənim yandırdığım məktublارın hamısının sonunda yazılmışdı: E.V. Mən bir sirri də özümlə qəbrə aparacağam: bir dəfə gördüm ki, anam gizlicə zirzəmidəki anbara yaxınlaşdı, qaxac olunmuş donuz budundan üç dilim kəsdi, elə ordaca da ayaq üstə yedi. Yox, yemədi, gözünə təpdi. Əlbəttə, burda elə bir pis şey yox idi, sadəcə olaraq, mat qalmalı işdi. Və mən bundan rıqqətə gəldim... Zirzəmiyə köhnə tennis şarlarını axtarmağa düşmüşdüm, halbuki bizə ora getməyə icazə vermirdilər. Onun addım səslərini eşidəndə tez işığı söndürdüm və qaranlıqda anamın içində alma mürəbbəsi olan qabı necə götürdüyünü, sonra qaytarıb yerinə qoyduğunu gördüm, üzü o tərəfə olduğu üçün dirşəklərinin hərəkətindən bildim ki, nəse kəsir, sonra da kəsdiyi dilimləri əli ilə qatlayaraq ağzına tıxdı. Mən bunu heç kəsə deməmişəm və deməyəcəm də. Bu sirr mənimlə bərabər mərmər sinədaşının altında uyuyacaq... Bilmirəm nədəndir: özüm kimiləri çox sevirəm: yeni insanları!

Mənim kimi adamlardan hansısa öləndə kədərlənirəm. Hətta anamın da qəbrinin üstündə ağlayardım. Qoca Derkumun dəfnində məni saxlamaq olmurdu. Elə hey tabutun üstünə torpaq tökürdüm. Kimsə arxadan pıçıldadı ki, belə yaramaz, ancaq dayanmadım, Mariya beli əlimdən alanacan

torpaqladım... Sonra Derkumun mağazasını da, evini də görmək istəmədim. İstəmirdim ondan nəşə yadigar qalsın. Heçcə nə... Mariya da ağıllı tərpendi, mağazanı satdı, pulunu da «uşaqlarımıza» saxladı.

Gitaranı götürmək üçün dəhlizə gedəndə artıq axsamırdım. Onu göynəyindən çıxardım, qonaq otağında iki stulu qarşı – qarşıya qoydum, telefonu yanıma çəkdim, uzanaraq gitaranı dinqıldatmağa başladım. Bu dinqıltılar mənə ləzzət elədi. Çalmağa başlayanda demək olar ki, bütün ağrı – acını unutdum: mater amabilis – mater admirabilis¹... Ora pro nobis sözlərini özüm oxumadım, gitarada dilləndirdim. Deyəsən, yaxşı alınırdı. Əlimdə gitara, yanımda şlyapa! Necə varamsa, eləcə də vağzalda dayanıb Romadan gələn qatarı gözləyəcəm. Mater boli consilli! Onda mən Edqar Vinekengildən qayıdanda Mariya demişdi ki, biz heç vaxt, heç vaxt ayrılmayacağıq, «bizi yalnız ölüm ayıra bilər». Mən də hələ ölməmişdim. Frau Vineken həmişə deyirdi: «Kim mahnı oxuyursa, deməli yaşayır» və yaxud «Ağzında dad varsa, deməli hələ hər şey itirilməyib». Mən indi mahnı oxuyurdum və yemək istəyirdim. Mariyanın necə oturaq həyat keçirəcəyini heç cür təsəvvürümə gətirə bilmirdim. Biz həmişə şəhərdən şəhərə getmiş, mehmanxanadan mehmanxanaya köçmüşdük. Hardasa bir – iki gün qalanda o həmişə deyirdi:

-Boş çemodanlar ağızlarını əcdaha kimi açıb deyirlər ki, bizi doldurun...

Və biz də onları doldurub yola düşürdük. Mən haradasa bir – iki həftə qalmalı olanda, Mariya düşürdü şəhərin canına, baxmadığı yer qalmırdı. Birlikdə kinoya, kilsəyə gedir, bulvar qəzetləri oxuyur, riç – raç oynayırdıq. İndi doğrudanmı Tsüpfnerin Yohannit Ordeninin üzvi elan edilməsi münasibətilə təşkil olunmuş tənənəli mərasimdə iştirak etmək, kanslerlərlə, prezidentlərlə bir sırada dayanmaq istəyir, evdə isə Orden mantiyasındaki mum ləkələrini ütü ilə aparmağa çalışır?

Düzdür, Mariya, bunların hamısı zövq məsələsidir, ancaq heç biri sənin zövqünə uyğun deyil. İbadətə gecikməyəsən deyə hər gün səni tezdən oyadan, vaxt az qalanda isə taksi tutub kilsəyə göndərən, ancaq

özü heç bir dinə inanmayan təlxəyə inansan daha yaxşı olardı... Axı mənim yaşıl trikomu yumağın

1.sevimli ana – bizimlə fəxr edən ana (latınca)

lazım deyil...

24

Telefon zəng çalanda bir anlığa çaş – baş qaldım. Bütün fikrim - zikrim qapıda idi ki, birdən Leo gələr, zəngin səsini eşitmərəm. Gitaranı yerə qoydum, gözlərimi döyə – döyə xeyli bayaqdan zingildəyən aparata baxdım, sonra dəstəyi götürüb dedim:

-Bəli.

-Hans, sənsən?

-Mənəm, - dedim, - yaxşı ki gəlirsən...

O susdu, boğazını arıtladı. Əvvəlcə səsini tanımadım.

-Sənə pul verəcəm, - dedi.

«Pul» sözü qəribə səsləndi. Ümumiyyətlə Leonun pul haqqında qəribə təsəvvürləri var. Demək olar ki, pula ehtiyacı yoxdur: siqaret çəkmir, içmir, axşam qəzetləri oxumur, yalnız hərdən kinoya gedir. Özü də ən azı beş nəfər inandığı adam «yaxşı filmdir» deyəndən sonra. Bu da iki – üç ildən bir olur. Tramvaya minmir, piyada getməyi xoşlayır. «Pul» sözünü eşidən kimi əhvalım pozuldu. «Bir az pul» demiş olsaydı, bilərdim ki, iki, ya üç mark olacaq. Qorxu hissini boğub xırıltılı səslə soruşdum:

-Nə qədərdir?

-Oh... Altı mark yetmiş pfenning.

Bu, Leo üçün böyük məbləğ idi və mənə elə gəlir «gündəlik tələbat» adlanan şeyləri almaq üçün ona iki ilə bəs edərdi: hərdən qatara bilet, bir balaca qutu nanəli konfet alardı. Bir – iki qəpik də dilənçiyə verərdi. Onun özünə kibrit lazım deyildi, ancaq hərdən «rəhbər»lərin siqaretini yandırmaq üçün bir qutu alardı, bu da bir ilə bəs edərdi. Qəribədir ki, həmin qutunu bir il cibində gəzdirməyinə baxmayaraq hər dəfə çıxaranda elə bilərdin təzə alıb. Əlbəttə hərdən dəlləyə də getməli olurdu. Ancaq onda pulu atamın

«təhsil xərcləri» üçün ona açdırdığı «hesab»dan götürürdü. Əvvəllər hərdən konsertə də bilet alırdı, ancaq sonralar anama verilmiş pulsuz dəvətnamələrlə getməyə başladı. Axı varlı adamlara kasıblardan çox hədiyyə verirlər. Varlılar nəsə almalı olanda da, çox vaxt ucuz alırlar. Anamda topdansatış firmalarının kataloqu vardı. Desəydilər ki, anam hətta poçt markalarını da ucuz qiymətə alır, inanardım. Altı mark yetmiş pfenning Leo üçün əməlli – başlı pul idi. İndiki halda elə mənim özüm üçün də... Ancaq hələ bilmirdi ki, mən əvvəllər bizim evdə deyildiyi kimi, «sıfırdayam, heç yerdən də gəlirim yoxdur.»

-Yaxşı, Leo, - dedim, - çox sağ ol. Gələndə bir qutu siqaret də alarsan.

Cavab vermədi, yalnız boğazını arıtladığını eşitdim. Bir də soruşdum:

-Məni eşidirsən? Necə? – Bəlkə də mənə gətirəcəyi puldan siqaret alsın deməyim xətrinə dəymişdi.

-Bəli, bəli, eşidirəm – duruxdu, kəkələməyə başladı. – Deməyə də çətinlik çəkirəm... Gələ bilməyəcəm...

-Necə? – qışqırdım. – Gələ bilməyəcəksən?

-Doqquza on beş dəqiqə qalır... Doqquz tamamda mən burda olmalıyam.

-Bir az geciksən olmaz? – dedim. – Kilsə üzvlüyündən çıxararlar?

-Zarafatı burax, - o, incik halda dilləndi.

-Bəlkə icazə alasan? Xahiş edəsən buraxalar?

-İndi gecdir, gərək bunu günortadan deyəydim.

-Sadəcə olaraq, geciksən necə?

-Ciddi xəbərdarlıq alacam, - astadan dedi.

-Latın dilini hələ unutmamısansa bu, nəsə «bağ» sözü ilə bağlı olmalıdır.

Yavaşdan güldü:

-Daha doğrusu, «bağban qayçısı» ilə...Çox pis şeydir...

-Yaxşı, - dedim, - səni məcbur eləməyəm ki, sonradan çək – çevirə düşəsən. Ancaq istəyirdim ki, yanımda kimsə olsun.

-Vəziyyət mürəkkəbdir, - dedi, - gərək məni başa düşəsən. Ciddi xəbərdarlıqdan qorxmazdım, ancaq bu həftə ərzində ikinci dəfə xəbərdarlıq

alsam, adım «qara dəftər»ə düşəcək. Bunun üçün də «skrutinum»da cavab verəsi olacam.

-Harda? Xahiş edirəm, yavaş – yavaş de.

O, köksünü ötürdü, nəse donquldandı, sonra da yavaş – yavaş dedi:

-Skru...ti...num

-Lənət şeytana, Leo, elə səslənir ki, sanki həşəratlar civildəşir. «Qara dəftər» də yəqin Annanın «Doqquzuncu alay»ının dəftərindən olar. Orda da həmin dəqiqə «qara dəftər»ə yazırdılar, elə bil, kimsə cinayət törədib.

-Allah xatirinə, Hans, deyirsən indi də telefonda «bizim tərbiyə sistemi» barədə mübahisəyə başlayaq?

-Xətrinə dəyirsə, daha demərəm. Ancaq çox güman ki, bunun hansısa bir yolu var. Gizli yolları deyirəm... Məsələn, «Doqquzuncu alay»da olduğu kimi... Ya da buna bənzər bir yol... Mənə elə gəlir, ən ciddi sistemdə də nəse bir zəif yer tapmaq mümkündür.

-Bəli, əsgərlikdəki kimi burda da elə yollar var... Ancaq onlardan zəhləm gedir. Mən öz düz yolumla getmək istəyirəm.

-Mənim xətrimə birce dəfə qorxmayıb o hasardan aşa bilməzsən?

O, köksünü ötürdü və mən təsəvvür etdim ki, indi necə başını buladı.

-Sabah gəlsəm olmaz? Mühazirəyə girmərəm, doqquzda yanında olaram. Çox təcildir? Yoxsa yenə də harayasa gedirsən?

-Yox, - dedim, - Bonnda xeyli qalacam. Heç olmasa, Haynrix Belenin ünvanını ver, zəng vurum gəlsin. Bəlkə Köİndədir, ya da başqa yerdə... Dizim yaralanıb... Pulum yoxdur... Agentim yoxdur... Mariya da çıxıb gedib... Elə sabah da belə qalacaq: yaralı olacam, pulum olmayacaq... Nə agentim, nə də Mariya olacaq. Görürsən, o qədər də təcili deyil. Bəlkə Haynrix artıq keşiş olub, mopedi, ya da buna bənzər nəyisə var. Məni eşidirsən?

-Eşidirəm, - deyə yorğun halda cavab verdi.

-Xahiş edirəm, onun ünvanını, telefon nömrəsini ver.

Susdu. Dərindən köksünü elə ötürdü ki, deyərdin yüz il tövbə stolunda oturub bəşəriyyətin indiyəcən işlətdiyi bütün günahlara, buraxdığı səhvlərə də o cavabdehdir.

-Yaxşı, - nəhayət, sanki məcburiyyət qarşısında qalıb dilləndi. – Deməli xəbərin yoxdur?

-Yoxdur, yoxdur, - qışkırdım. – Allah eşqinə, Leo, bir az aydın danış.

-Haynrix daha din xadimi deyil, - yavaşdan dilləndi.

-Mənim bildiyimə görə din xadimi ömrünün sonuna kimi din xadimi olaraq qalır.

-Elədir, - dedi, - demək istəyirdim ki, daha orda işləmir. Çıxıb gedib. Neçə aydır ki, izsiz – tozsuz yoxa çıxıb.

Sözlər onun ağızından elə bil kəlbətinlə çıxırdı.

-Eybi yox, - dedim, - bir də görəcəksən gəlib çıxdı. – Birdən nəse yadıma düşdü: - Tək gedib?

-Yox, - Leo ciddiləşdi, - bir qızla qaçıb. – Bu sözlər elə səsləndi ki, sanki dedi: «Haynrix cüzam xəstəliyinə tutulub.»

Qıza yazığım gəldi. Çox güman ki, katolik idi və yazıq indi keçmiş bir din xadimi ilə hansı soxaqdasa oturub «cismani tələbat»ın bütün xırdalıqlarına dözü, paltarları, kəmərləri hara gəldi tullanıb, siqaret kötökləri ilə dolu nəlbəkilər, yarısı cırılmış kino biletləri ətrafa səpələnib. Pul qurtarmağa başlayıb və qız çörək, siqaret, ya da bir şüşə şərab almaq üçün pilləkanla aşağı düşəndə, deyingən sahibə öz otağının qapısını açır və yazıq qız ağızını açıb «Mənim ərim sənət adamıdır!, «Bəli, sənətkardır!» deməyə macal tapmır. İkisində də yazığım gəldi. Ancaq qıza Haynrixdən çox yazığım gəldi. Belə hallarda, xüsusilə də çox tanınmayan, Haynrix kimi «problemlili» kaplanlar «qaydanı pozanda», kilsə tam ciddi olurdu. Ancaq yəqin ki, Zommervild kimlərinə göz yumardı. Özü də onun qulluqçusunun ayaqlarının damarları görünmürdü, qəşəng bir qız idi, çiçək kimi açılırdı. Adını da Maddalena qoymuşdu. Əntiqə xörəklər bişirirdi, həmişə də gözəl, şən görünürdü.

-Olsun, - dedim, - onu hələlik siyahımdan silərəm.

-İlahi! - Leo təəccübləndi. - Sən nə yaman daşqəbli imişsən, elə bilirdim bunu başqa cür qəbul edəcəksən.

-Mən Haynrixin yepiskopu deyiləm və belə işlərlə də maraqlanmıram. Yalnız bəzi təfərrüatlar mənə təsir eləyir. Yaxşı, bəlkə Edqarın ünvanını, telefon nömrəsini biləsən?

-Vinekeni deyirsən?

-Onu deyirəm. Yəqin Edqar yanında olar? Sən Kölnə gələndə, o da bizdə idi. Uşaq vaxtı həmişə onlarda oynayırdıq, kartof salatı yeyərdik.

-Əlbəttə, - dedi, - əlbəttə yadımdadır. Ancaq eşitdiyimə görə Vineken indi Almaniyada deyil. Kimsə mənə dedi ki, hansı komissiyansa tərkibində ya Hindistana, ya da Tailanda gedib, yadımda qalmayıb...

-Dəqiq bilirsən? – deyə soruşdum.

-Dəqiqdən də dəqiq! Hə, indi yadıma düşdü, Heribert demişdi.

-Kim? – qışqırdım. – Kim demişdi?

O susdu. Daha köksünü ötürmürdü və mən indi bildim ki, niyə bura gəlmək istəmir.

-Kim? – deyə bir də qışqırdım, ancaq cavab gəlmədi. Artıq o da tövbə stolunda oturub boğazını arıtlamağa öyrəşmişdi. Mariyanı kilsədə gözləyəndə hərdən belə səsləri eşidirdim. Alçaqdan dedim:

-Yaxşısı budur, heç sabah da gəlməyəsən. Mühazirəni buraxma, heyfdir. Bircə sualıma da cavab ver: Mariyanı görübsən?

Deyəsən, doğrudan da indiyə kimi köksünü ötürməkdən, boğazını arıtlamaqdan başqa heç nə öyrənə bilməmişdi. Yenə köksünü ötürdü. Özü də lap dərinədən...Bədbəxt adamlar kimi...

-Cavab verməsən də olar, - dedim. – Bu gün telefonla iki dəfə danışdığım o qəşəng oğlana salam de...

-Ştruderi deyirsən? – astadan soruşdu.

-Bilmirəm adı nədir, ancaq səsi telefonda çox mehriban çıxırdı.

-Onu heç kəs burda ciddi qəbul etmir, - dedi. – Onu, necə deyərlər, yazıqları gəlib burda saxlayırlar ki, ac qalmasın. – Hətta özünü toplayıb gülmək də istədi. – Hərdən sürünə – sürünə gəlib telefona cavab verir, ağılına gələni də sayıqlayır.

Ayağa durub pərdənin arasından meydandakı saata baxdım. Doqquza üç dəqiqə qalırdı.

-İndisə getmək vaxtıdır, - dedim, - yoxsa adın «qara dəftər»ə düşər. Sabah da mühazirəni buraxma.

-Xahiş edirəm, məni düzgün başa düş, - deyə o yalvarmağa başladı.

-Lənət şeytana, - dedim, - səni başa düşürəm. Hətta lazım olduğundan yaxşı başa düşürəm.

-Axı sən necə adamsan?

Sözünü kəsdim:

-Mən təlxəyəm, - dedim, - həyatın bütün anlarını da yadımda saxlamağa çalışıram. Salamət qall!

Dəstəyi yerinə qoydum.

Yadımdan çıxdı, Leodan əsgərlik təəssüratlarını soruşmadım, ancaq eybi yox, nə vaxtsa imkan düşər, soruşaram. Onsuz da deyəcək ki, «yaxşı baxırdılar», evdə heç elə yeməklər yeməyib. Çətinlikləri də «tərbiyəvi cəhətdən lazımlı» hesab edəcək, xalq arasından çıxmış adamlarla ünsiyyəti isə «əsl həyat məktəbi» adlandıracaq. Bəlkə də heç soruşmadım. Onsuz da bu axşam özünün «seminarist yatağında» gözlərini də yummayacaq, vicdan əzabında qovrula – qovrula o tərəf – bu tərəfə çevriləcək, özündən soruşacaq ki, mənim yanıma gəlməməkdə düz elədi, yoxsa səhv. Ancaq ona deməyə sözüüm çox idi! Ona deyəcəkdim ki, ilahiyyəti Cənubi Amerikada, Moskvada, ya da dünyanın istənilən şəhərində öyrənsin. Təki Bonnda öyrənməsin! Axı nəhayət anlamalı idi ki, onun əqidə adlandırdığı şeyə Bonnda, Zommervild, Blothert kimilərinin

yanında yer yoxdur. O, Bonnda həmişə sonradan «katolikləşmiş» Şnir olacaq, bəlkə də keşif rütbəsinə qədər yüksələcək və əslində bununla «qiymətli kağızlar»ın qiymətini bir az da qaldırmış olacaq. Bütün bunlar barədə onunla mütləq danışmalı idim. Yaxşı olardı ki, evimizdə, anamın təşkil etdiyi «cour fixe»lərin birində söhbət edəydik. İki qardaş, evin iki «vəfasız» oğlu, mətbəxdə Annanın yanında oturardıq, qəhvə içərdik, keçmiş, o «şan – şöhrətli» günləri, bağda qumbara ilə tankları necə partlatmağı məşq elədiyimizi xatırlayırdıq. Bir də bizdə yerləşdirilmək üçün əsgər gətirmiş hərbi maşınların qapımızın ağzında necə dayandığını... Bir zabit – deyəsən, mayor idi – feldfebellər və əsgərlər... Bir maşın da bayraqları vardı. Ancaq işləri – gücləri qayğanaq yemək, konyak içmək, siqaret çəkmək, bir də mətbəxdə qızlarla mazaqlaşmaq idi. Hərdən rəsmiləşirdilər, yəni ciddiləşirdilər: həmin anlarda evin qabağında sıraya düzülürdülər, zabit isə sinəsini qabağa verərək, əli də mundirin yaxasında – polkovnik rolunu oynayan istedadsız aktyorlar kimi çığıra – çığıra «son və qəti qələbə»dən danışdı. Elə gülünc, elə mənasız görünürdü ki, adam lap pərt olurdu. Bir dəfə xəbər çıxdı ki, frau Vineken gecə bir neçə qadınla meşədən – alman və amerikan əsgərlərinin cəbhə xəttindən keçərək çörəkxanada işləyən qardaşigilə gedib, ordan çörək alıb. Bunu eşidəndə əsgərlər elə ciddiləşdilər ki, az qala bu işin sonu faciə ilə bitəcəkdi. Zabit frau Vinekeni də, onunla gedən qadınları da cəsusluqda, xəyanətdə günahlandıraraq güllələtmək istəyirdi (frau Vineken istintaq zamanı demişdi ki, orda hətta amerikan əsgərləri ilə söhbət də edib). Ancaq atam, əgər yaddaşım məni aldatmırsa, həyatında ikinci dəfə qəzəbləndi, qadınları onlar üçün düzəldilmiş «həbsxanadan» çıxardı, aparıb çayın sahilində qayıqlar saxlanılan komada gizlətdi. Onda doğrudan da igidlik elədi, zabitin üstünə qışqırdı, zabit də onun üzünə qayıtdı. Həmin anda hirsindən titrəyən zabitin döşündəki ordenlərin cingildəməsi onu çox gülünc göstərirdi. Annam isə öz şirin ləhzəsilə deyirdi:

-Cənablar! Cənablar, sərhəddi aşırırsınız...

Əslində anama təsir eləyən iki «cənab»ın bir – birinə qışqırması idi.

Atam dedi:

-O qadınların başına bir iş gəlməmiş məni güllələyin! Xahiş edirəm...

O, doğrudan da pencəyinin düymələrini açıb sinəsini zabitə tərəf irəli verdi. Ancaq əsgərlər amerikalı Reynin sahilində gören kimi əkildilər. Yalnız bundan sonra yazıq qadınlar komadan çıxdılar. Əslində mayoru – deyəsən doğrudan mayor idi – belə gülünc vəziyyətə salan ordenləri idi. Onun sinəsini bu ordenlərlə bəzəmiş olmasaydılar, bəlkə də özünü bir az ləyaqətli aparmağa gücü çatardı. Anamın təşkil etdiyi «cour fixe»lərdə sinələri ordenlərlə bəzənmiş o alçaq meşşanları görəndə həmin zabit yadıma düşür və Zommervildin «Kilsəyə xidmətinə görə» ordeninə şükür oxuyuram. Zommervild doğrudan da kilsəsinə sədaqətlə xidmət edir, «yaradıcı şəxsiyyətlər»ə təsiri böyükdür, orden taxmağın da yerini qəşəng bilir. Onu yalnız kilsə mərasimlərində, təntənəli ibadətlərdə, televiziya çıxanda taxır. İnsafla desəm, onda bir az utancaqlıq hissi qalmışdı, ancaq sonralar televiziya onu da əlindən aldı. Əgər bizim əsr nə iləsə yadda qalası olsa, fahişələr əsri kimi qalacaq. Camaat da getdikcə fahişə leksikonuna öyrəşməyə başlayır. Bir dəfə hansısa telemüzakirədən sonra (deyəsən «Müasir incəsənət din yönümlü ola bilərmi?» mövzusunda idi) Zommervildə rast gəldim və o soruşdu:

-Hə, yaxşı idim? Xoşuna gəldim?

Bu, fahişələrin öz müştərilərini yola salarkən verdikləri suallar idi, sözbəsöz təkrar edirdi. Bircə o qaldı desin ki, «məni öz dost – tanışlarına də məsləhət gör!» Ona görə də dedim:

-Xoşuma gəlmədiniz və heç dünən də heç xoşuma gəlmirdiniz.

Az qala o dünyalıq oldu, halbuki yazığım gəlib onun dünənki çıxışı haqqında fikirləşdiklərimin hamısını demədim. Doğrudan da adam lap iyənirdi. Özünü savadlı göstərib xal qazanmaq xatirinə müsahibini, yazıq bir sosialisti «yırıb sürüdü», «mitilini atdı», «heçə döndərdi». Məkrə ondan soruşdu:

-Deməli, siz gənc Pikassonu mücərrəd sənətin nümayəndəsi hesab edirsiniz?

Və on milyonlarla televiziya tamaşaçısı qarşısında həmin o yaşlı, ağsaqqal, mızıldaya – mızıldaya hansısa «öhdəçilikdən» danışan kişini – «Aha, siz yəqin sosialist incəsənətini nəzərdə tutursunuz... Yoxsa, sosialist realizmini? – deməklə yerə vurdu.

Səhəri gün küçədə ona rast gəlib deyəndə ki, xoşuma gəlmədi – meyit olub getdi. On milyonlarla adamdan birinin xoşuna gəlməməsi ona yaman yer elədi! Halbuki bütün katolik qəzetləri onun tərifi göylərə qaldırdı. Yazdılar ki, o «nəcib bir əməl» uğrunda döyüşdə qalib gəldi.

Son üç siqaretimin birini də yandırdım, gitaranı təzədən götürüb özüm üçün dinqildatmağa başladım. Leonu görəndə ondan nə soruşacağım, ona nələri danışacağım barədə fikirləşdim. Onunla ciddi söhbət etmək istəyəndə həmişə ya imtahanlara hazırlaşır, ya da skurtinimundan qorxurdu. Onu da götür – qoy elədim ki, doğrudan da o litanayları oxuyacam, ya yox. Yox, yaxşısı budur onları heç oxumayım. Kiminsə ağına gələcək ki, mən də katolikəm, deyəcəklər ki, mən də «onlar»danam və bu da katoliklər üçün yaxşıca bir təbliğat vasitəsi olacaq, çünki hər şeydən öz «xeyirlərinə» istifadə etməyi bacarırlar. Bütün bunların hamısı son nəticədə anlaşılmazlıqlara, çaş – başlığa gətirib çıxaracaq. Heç kəs başa düşməyəcək ki, mən katolik deyiləm və sadəcə olaraq, bu litanaylardan, həm də onların həsr olunduğu yəhudi qızından xoşum gəlir. Başlayacaqlar hər şeyi tərsinə yozmağa və məndə min cür «katalon əlamətləri» tapacaqlar, televiziya sürüyəcəklər, «qiymətli kağızlar»ının qiymətini bir az da qaldıracaqlar. Gərək başqa mahnı mətni tapam. Heyif! Mən doğrudan da bu litanayları həvəslə oxuyurdum, ancaq Bonn vağzalının pilləkanlarında bunu başqa cür başa düşəcəkdilər. Özü də lap yaxşı məşq etmişdim. Ora pro nobis sözlərini gitarada gözəl dilləndirirdim.

Ayağa durub «çıxış»a hazırlaşmağa başladım. Şübhəsiz ki, küçələrdə gitara ilə mahnı oxuduğumu eşidən kimi agentim Tsonerer «mənimlə

qurtaracaq». Əgər doğrudan da xoşladığım litanayları, Tantum Erqonu, vannada uzanarkən uzun illər məşq elədiyim kilsə mahnılarını oxusaydım, bəlkə də bir az «yumşalardı». Bu, təxminən Madonna rəsmləri ilə alver etmək kimi bir şey olardı. Hətta məni sevdiyinə də inanırdım. Axı bu dünyanın adamları qeybdən xəlq olmuş dünyanın adamlarından çox səmimi idilər. Ancaq bununla belə, vağzalın pilləkənində oturub oxuyandan sonra mənimlə, necə deyərlər, «biryolluq qurtaracaq».

İndi yeriyəndə axsamağım çox bilinmirdi. Deməli, portağal qutusu lazım gəlməyəcəkdi, sadəcə olaraq, sol qoltuğuma divanın yastığını alaram, gitaranı da sağ qoltuğuma vurub «işə gedərəm». Hələ iki siqaretim qalırdı. Onlardan birini çəkərəm, birini də qara şlyapanın içinə qoyaram. Biri kifayət eləyər. Ancaq yanında da bircə dənə qəpik pul görünсə, lap yaxşı olardı. Şalvarımın ciblərini bir də yoxladım, hətta onları çölə çıxarıb silkələdim: bir – iki dənə kino bileti, riç – raç oynamaq üçün kiçik fiqurlar, çirkli kağız dəsmal yerə düşdü, ancaq pul çıxmadı. Dəhlizdəki paltar dolabını atım – atım elədim: paltar şotkası, Bonnun kilsə qəzetinin qəbzi, bir şüşə pivə üçün ceton tapdım, ancaq yenə pul çıxmadı. Mətbəxdəki bütün çəkməçələri alt – üst elədim, yataq otağına cumdum, düymələrin, yaxalıqların, sancaqların, corabların, əl dəsmallarının arasını, yaşıl məxmər şalvarın ciblərini axtardım, ancaq pul çıxmadı ki, çıxmadı. Əynimdəki qara şalvarı çıxarıb əski parçası kimi döşəmənin üstünə atdım, ağ köynəyimi də onun yanına tulladım. Açıq mavi rəngli trikonu başıma keçirdim. Yamyaşıl şalvar, açıq mavi rəngli köynək. Dolabın qapısını açıb güzgülüyə baxdım: müsibət idi, hələ də heç vaxt belə görkəmdə olmamışdım. Qrimi çox qalın çəkdiyimdən və o da uzun illər evdə atılıb qaldığından yağı qurumuşdu və mən güzgüdə gördüm ki, çat – çat olub. Bu çatlar sifətimi yerin altından tapılmış heykəl sifətinə oxşadırdı. Qara saçlarım da parikə bənzəyirdi. Həmin anda ağılıma gələn sözləri mahnı kimi oxumağa başladım: «Zavalı Papa Yohann, heç ASDP-yə qulaq asmır, nə nağara vurur, nə də qırağa çıxır...»

Başlanğıc üçün pis deyildi və «Allahın adına ləkə gətirənlərlə mübarizə» cəmiyyətinin nümayəndəsi bu mahnıda dinə qarşı heç nə tapa bilməzdi. Hələ bir neçə bənd də əlavə edəcəm, ballada üstündə bəstələyib oxuyacam. Hələ ağlayardım da, ancaq qrim imkan verməz. Yaxşı tutmuşdu, çatlar da, bəzi yerlərdə ağ rəngin itməsi də əntiqə görünürdü. Göz yaşları hamısını yuyub aparardı. Ağlamaq istəsəm, «işdən» sonra da ağlayardım. Peşəkar görkəm adamı hər şeydən qoruyur, onu «ölüm – dirim məsələsi»nə çevirənlər yalnız müqəddəslər və diletantlardır. Özümə uzaqdan baxmaq üçün güzgüdə aralandım. Mariya məni bu görkəmdə görəndən sonra da gedib Tsüpfnerin mantiyasındaki mum ləkəsini ütü ilə aparmağa çalışacaqsa, deməli, çoxdan ölüb və biz artıq ayrılmışıq. Onda gedib qəbrinin üstündə ağlayaram... Ancaq ümid edirəm ki, mənim yanımdan keçəndə hamısının cibində kifayət qədər qəpik pul olacaq. Leo bir qəpikdən çox atacaq, Edqar Vineken Tailanddan qayıtmış olacaq və bəlkə də köhnə bir qızıl pul atdı. İskiyada dincələn babam qayıdan kimi mənə ən azı bir çek yazacaq. Özüm də artıq çeki nəğdləşdirməyi öyrənmişəm. Yəqin ki, annam da üç və ya beş pfeninqindən keçər. Monika Zilvs bəlkə də əyilib üzümdən öpəcək. Zommervild, Kinkel və Fredeboyl mənim bu düşüklüyümə əsəbiləşəcək, papağıma həтта siqaret də atmayacaqlar. Cənubdan qatarlar gəlməyən saatlarda velosipedimə minib Zabine Emondsgilə gedəcəm, şorbamı içəcəm. Bəlkə də Zommervild Romaya zəng vurub Tsüpfnerə deyəcək ki, Bonna çatmamış Qodesberqdə düşsünlər. Onda da velosipedimə minib tez ora gedəcəm. Villanın qabağındakı bağda oturub mahnımı oxuyacam. Mariya gəlib məni belə görəcek, öldüsü – qaldısı bilinəcək. Bircə atama yazığım gəldi. Yaxşı, elədi ki, qadınları güllələnməkdən qurtardı! Yaxşı elədi ki, o vaxt əlini mənim çiynimə qoydu. Yalnız indi güzgüdə gördüm ki, ona oxşayıram. Özü də lap çox oxşayıram. Yalnız indii başa düşdüm ki, o, nə üçün Leonun «katolikləşməsinə» qəti razı deyil. Leoya isə yazığım gəlmədi, çünki onun öz əqidəsi vardı.

***

Mən liftlə aşağı düşəndə saat hələ onun yarısı olmamışdı. Yadıma xristian cənab Kostert düşdü. Hələ mənə bir şüşə araq, bir də birinci dərəcəli vaqonla ikinci dərəcəlinin fərqi borclu idi. Ona markasız bir məktub göndərib kefinə soğan doğrayacam. Hələ baqacımın qəbzini də göndərməli idi. Yaxşı ki, qonşuma – o gözəl frau Qrebelə rast gəlmədim. Yoxsa hər şeyi ona başa salmalı olardım. İndi yalnız daş kömür briketi – mənim vizit kartım çatmırdı.

Bayırda sərin bir mart axşamı idi və gödəkçəmin yaxalığını qaldırdım, şlyapanı başıma basdım, cibimdə qalmış yeganə siqaretin yerində olub – olmadığını yoxladım. Yadıma konyak şüşəsi düşdü, onu da yanıma qoysaydım qəribə səhnə alınardı. Ancaq yox, qapağından bilinir ki, bahalıdır və onda heç kəsin mənə yazığı gəlməz. Bir qoltuğumda balınc, bir qoltuğumda da gitara təzədən vağzala qayıtdım. Yolda hamının «məzəli» adlandırdığı zamanənin çox izlərinə rast gəldim. Fidel Kastronun maskasını taxmış sərxoş bir oğlan mənə ilişmək istədi, ancaq başımdan elədim. Vağzalı pilləkanlarında bir neçə matador və ispan Donnalari taksidə gözləyirdi. İndi yadıma düşdü ki, bu gün karnaval var. Lap yerinə düşdü. Peşəkar aktyor üçün ən yaxşı gizlənmək yeri həvəskarların arasındadır. Balıncı aşağıdan üçüncü pilləkanın üstünə qoyub oturdum, şlyapanı çıxarıb siqareti onun içinə tulladım. Ancaq düz ortaya deyil, azacıq yana tərəf qoydum ki, guya yuxarıdan atıblar və oxumağa başladım: «Zavalı Papa Yohann...» Mənə fikir verən olmadı. Əslində belə yaxşı idi. Bir saatdan, iki saatdan, üç saatdan sonra yavaş – yavaş diqqəti cəlb etməyə başlayacam. İçəridən diktorun səsi eşidiləndə oxumağıma ara verdim. Hamburqdan gələn qatarı elan edirdi və yenə oxumağa başladım. Şlyapaya düşən ilk dəmir pul məni diksindirtdi: bir qəpiklik idi və düz siqaretin üstünə düşüb onu kənara diyirlətdi. Onu yerinə qaytarıb təzədən oxumağa başladım...

SON